

SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLARI İLE GÖÇ

EDİTÖRLER

PROF. Dr. TUBA BÜYÜKBEŞE

DOÇ. Dr. EDA DİNERİ

DOÇ. Dr. ZEYNEP KÖSE

SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLARI İLE GÖÇ

EDİTÖRLER

PROF. Dr. TUBA BÜYÜKBEŞE

DOÇ. Dr. EDA DİNERİ

DOÇ. Dr. ZEYNEP KÖSE

SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLARI İLE GÖÇ

EDİTÖRLER

PROF. Dr. TUBA BÜYÜKBEŞE

DOÇ. Dr. EDA DİNERİ

DOÇ. Dr. ZEYNEP KÖSE

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarımıza aittir.

Bu kitap KALMİREC Göç, Nüfus, Eğitim ve İstihdam Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi için hazırlanmıştır.

© Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

E-ISBN • 978-975-447-351-3

1. Baskı • Kasım, Gaziantep 2022

Dizgi/Mizanpaj • Yeter YEŞİLYURT

Kapak Tasarımı • Özgür Yayınları

Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 14888136. Sok. No:98 27560 Şehitkamil-
GAZİANTEP /TÜRKİYE

☎ 0.850 2260 09 97

🖱 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Meteksan Basım

Sertifika No: 46519

📍 Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

☎ 0 312 266 44 10

İçindekiler

Ön Söz 1

1. BÖLÜM

**Yurttaşlık Hakları ve İnsan Hakları Paradoksu:
Türkiye’de Suriyeli Mülteciler** 5
Hazar Fırat TÜRKOĞLU

2. BÖLÜM

**Uluslararası Göç-Kalkınma İlişkisi: Göçmenlerin
Uluslararası Sermaye Transferleri Açısından Bir İnceleme** 23
Yıldız ÖZKÖK

3. BÖLÜM

**Küresel Eksende Unicorn ve Decacorn Girişimlerde
Göçmenlerin Etkisi** 43
İsmail BAKAN
Buket SEZER

4. BÖLÜM

**Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İş Birliği ve
Çatışma Alanı Olarak Suriyeli Sığınmacılar Meselesi** 69
İrem ALGEDİK
Pelin ALİYEV

5. BÖLÜM

Göçün Kentleşme Sürecine Etkisi: Yoksulluk, Dışlanma ve Entegrasyon	95
Hasan GÜRBÜZ	

6. BÖLÜM

Beyin Göçü	121
Nalan IŞIK	
Ebru Nur ERTÜRK	

7. BÖLÜM

Teknolojik İlerlemenin Göçmen Güvenliğine Etkisi ve Sınır Güvenlik Önlemleri	151
Nure SEYLAN	

8. BÖLÜM

Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Sanayisine Katkıları	183
Tuğba ÖZYILDIZ	

9. BÖLÜM

Bombalanan Hayatlar ve Kaybolan Umutlar: “Suriyeli Sığınmacı Kadınlar”	207
Ayda KIR	
Tuba BÜYÜKBEŞE	

10. BÖLÜM

Savaş ve Evlilik Arasında Suriyeli Kadınlar
Başka Bir Hayat Mümkün

245

Büşra ÖZTEKİN

Ön Söz

Göç ve göçmenlik kavramı insanlık tarihi kadar eski olan bir kavram olmakla beraber aynı zamanda birçok ülkenin de ortak problemidir. Daha iyi ve rahat bir yaşam sürme arzusu, daha yüksek ücret düzeylerinde çalışma isteği gibi sebeplerde gönüllü olarak başka ülkeye göç edenlerin yanı sıra savaşlar ve doğal afetler gibi insanların kendi can güvenliğini sağlamak için zorunlu olarak yaşadığı yeri terk edip başka bir ülkede belki de daha farklı şartlar altında yaşamak zorunda olduğu bir durum vardır. Göçün yapılış şekli, sebebi ne olursa olsun hem göç veren hem de göç alan ülke için farklı sorunları da beraberinde getirmektedir.

Son yıllarda göç hareketliliğinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Artan göç hareketliliği karşısında başta Avrupa olmak üzere tüm dünya sorunun çözümü için bir arayış içine girmiştir. Türkiye hem gelişmiş batı ülkeleri hem de az gelişmiş diğer ülkeler arasında bulunmakta ve bu nedenle de özellikle düzensiz göçmenler tarafından bir geçiş güzergâhı olarak kullanılmaktadır. Özellikle Ortadoğu ve Balkanlarda yaşanan savaşlar ve istikrarsızlıklar Türkiye'ye doğru yoğun bir göç dalgasına neden olmuştur. Türkiye dem geçmiştenden gelen bağlar ve duymuş olduğu sorumluluk anlayışı nedeni ile zor durumdaki sığınmacılara ev sahipliği yapmıştır.

İçinde bulunduğumuz çağın çok fazla göçe şahitlik etmesi nedeni ile bu çağa göçler çağı adı verilmiştir. UNCHR verilerine göre günümüzde dünya üzerinde Mayıs 2022 itibarı ile evlerini terk et-

mek zorunda kalan insan sayısı 100 milyonu aşmıştır. Bu insanların 3 milyon 800 binine de Türkiye ev sahipliği yapmaktadır.

KALMİREC Göç, Nüfus, Eğitim ve İstihdam Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne ithafen hazırlanan kitabımız on bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümde** yurttaşlık hakları ve insan hakları üzerinde kavramsal çerçeveden bahsedilmektedir. **İkinci bölümde** makroekonomik çerçeve kapsamında uluslararası göç- kalkınma ilişkisine değinilmektedir. **Üçüncü bölümde** unicorn ve decacorn kavramları tanıtılarak güncel verilere yer verilerek ve göçmen girişimcilik kavramı üzerinde durulmuştur. **Dördüncü bölümde** Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İş Birliği ve Çatışma Alanı Olarak Suriyeli Sığınmacılar Meselesi başlıklı çalışmaya yer verilmektedir. **Beşinci bölümde** göçün kentleşme üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru işgücü hareketliliği bulunmaktadır. Ülkeler işgücü hareketliliğinde vasıflı işgücünü kendi ülkesine çekmek isterler. **Altıncı bölümde** beyin göçü konusuna değinilmektedir.

İnsan hareketliliğinin artması sonucu güvenlik sorunları da ülkelerin üzerinde durduğu önemli konulardan biri haline gelerek gündemde sürekli yer almaktadır. **Yedinci bölümde** “Teknolojik İlerlemenin Göçmen Güvenliğine Etkisi ve Sınır Güvenlik Önlemleri” konusuna değinilmektedir. Göçün hızlı bir şekilde nüfuz etmesi ile işgücü hareketliliği ve yeni kurulan işler Türkiye ekonomisinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. **Sekizinci bölümde** sanayisi ve ticareti bakımında gelişmiş olan Gaziantep ilinde sığınmacıların sanayiye katkıları bölüm yer almaktadır. Çalışmanın **dokuzuncu ve onuncu** bölümde kadın ve göç ilişkisi ele alınmakta olup, göçün görünmez yüzü olan sığınmacı kadınların bu süreçte yaşamışlıkları görünür kılınmaya çalışılmaktadır.

Sosyal ve Ekonomik Boyutları ile Göç başlığı altında hazırlanan bu kitapta her bir bölümde farklı açılardan incelenen konula-

rın özellikle son dönemlerde yoğunlaşılan bu alana katkı sağlaması dileğiyle...

KALMİREC
Göç, Nüfus, Eğitim ve İstihdam Sorunları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Yurttaşlık Hakları ve İnsan Hakları Paradoksu: Türkiye’de Suriyeli Mülteciler

Hazar Fırat TÜRKOĞLU¹

Giriş

Küresel bir sorun olan mültecilik olgusunun, ulus devletlerin yarattığı yurttaşlığa dayanan haklar rejimine endekslenmesi veya ontolojik olarak önce yurttaş hakları sonra insan hakları yaklaşımının derin sorunlar ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Bu yaklaşımın küresel bir rejim olarak hala varlığını devam ettirmesinden kaynaklanan mültecilik sorunu ülkeden ülkeye değişse de temel olarak aynı cendereye sıkışmış durumdadır. Bu boyutlar ekonomik, hukuki ve güvenlik eksenlerinden oluşmaktadır. İkinci dünya savaşında bu yana mülteci sayısı her gün artmaktadır. Bu çerçevede esas alınarak ulus devlete tabi olmaktan kaynaklanan yurttaşlık hakları ile insan olmaktan kaynaklanan insan hakları gibi iki eksenin ortaya çıkardığı paradoks eleştirel bir çerçevede tartışılmıştır.

1 Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, aytেকinturkoglu@mersin.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4978-9861

Bu çalışma mültecilik olgusunun insan hakları açısından ele alınmasını hedeflemektedir. Bu çalışmada yurttaşlık haklarından önemli ölçüde yoksun, mültecileri koruyan uluslararası sözleşmelerin ve insan hakları beyannamesinin koruyucu özelliklerinin işlemediği ve mültecilerin yurttaşlıktan kopuştan sonra insan hakları öznesi olmaktan çıktığı tartışmasını ön plana çıkararak Suriyeli mültecilerin içinde buldukları durum ele alınmıştır.

Çalışmada hukuki açıdan, hukuki belgelerde mültecilik ve göçmen olma statüleri tartışılacak ve ifade edilen iki olgunun sahip olduğu hukuki hakların neler olduğu belirtilmektedir. Uluslararası anlaşmalarda bulunan koruyucu maddelerin ve mültecilerin sahip olduğu hakların yurttaşlık hakları ile değerlendirilmesi ve insan hakları ile yurttaşlık haklarının bir paradoks içerip içermediği tartışılmıştır. Bu bölümde Arendt (1998) ve Benhabib’in (2006) ortaya koyduğu argümanlar karşılaştırmalı bir şekilde ele alınıp, önemli ölçüde bu iki kavramın arasında bir paradoks oluştuğu savı öne sürülmüştür.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında insan hakları evrensel beyanname, uluslararası anlaşmalar ve yurttaşlık hakları bağlamında Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin içinde bulunduğu durum tartışılmıştır. Zira son zamanlarda Türkiye’de bu mesele bir iç politika meselesi olarak siyasal aktörler tarafından tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerin koruyuculuğu ve bağlayıcılığı ele alındıktan sonra Suriyelilere yönelik nasıl bir politika yürüttüğü iç hukuku bu yönde ne kadar koruyucu hale getirdiği ifade edilmektedir. Bu tartışmalar ışığında Suriyelilere yönelik tutumlar, hak ihlalleri ve ötekileştirmelerin nasıl işlediği ve bunları engelleyici mekanizmaların yeterli olup olmadığı tartışılmaktadır. Ele alınan konunun kısa bir makalede bütünlüklü bir şekilde ortaya konulması mümkün görünmemektedir. Ancak önemli ölçüde soruna değinilerek daha geniş ve derinlemesine bir araştırma ve çalışma yapılmasının gerektiği vurgulanmaktadır.

1.1. Mülteci Kavramının Hukuki Çerçevesi

Uluslararası hukuk “mülteci” kavramını vatandaşlık bağıyla bağı olduğu ülke dışında olan ve “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğı” için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler olarak tanımlamaktadır (Ataman, 2002: 3). Göçmen ise yaşam standartlarını yükseltmek ve refaha ulaşmak için farklı bir ülkeye veya bölgeye yerleşen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Loescher,1994: 355). Göçmenlerin buradaki pozisyonları mültecilerden farklılaşmaktadır. Zira mülteciler savaş koşullarından veya geri döndüğünde ülkesinde yaşam tehdidi ile karşı karşıya kalacağından, zulüm veya işkence göreceğinden korktuğı için geri dönemeyecek bir durum içindedirler. Mülteciler yurttışı oldukları ülkeyle zımni olarak yurttaşlık bağları kopmuş ve uluslararası hukuka tabi olmuş özneler olarak karşımıza çıkarken, göçmenler ayrıldıkları ülkeyle vatandaşlık bağını devam ettiren ve yüksek standartlarda yaşamak için göç ettikleri ülke veya bölgede uyruğı olduğu ülkenin korumasına sahiptirler (Zolberg ve Benda, 2001). Mülteci ve göçmenlerin farklı bir ülkeye göç etme biçimleri ve kullandıkları yöntemler değişmekle birlikte bu iki sınıflandırmaya mensup kişiler, nasıl ve neden gittikleri önemsenmeksizin uluslararası hukukun öznesi olarak korunmaktadır. Zira herkesin zulüm altındayken başka ülkelere sığınma ve uluslararası hukuktan faydalanma olanakları bulunmaktadır (Mülteci Hakları Uluslararası Af Örgütü; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi madde 14).

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme veya 1951 mülteci sözleşmesi, çok uluslu bir Birleşmiş Milletler sözleşmesi olup mülteci statüsünü, sığınma hakkı almış şahısların haklarını ve sığınma hakkı veren ülkelerin sorumluluklarını tanımlar. Taraf devletler bu Sözleşme hükümlerini mültecilere ırk, din veya geldikleri ülke bakımından ayırım yapılmadan uygulayacaklardır. Taraf devletler, ülkelerindeki mültecilere, dini vecibelerini yerine getirme hürriyeti ve çocuklarının dini eğitim hürriyeti bakımından en az vatandaşlara

uyguladıkları muamele kadar uygun muamele uygulayacaklardır (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Madde 3 ve 4).

Uluslararası hukukta tanımlandığı üzere mültecilerin bireysel statüsü sürekli ikametgahının bulunduğu ülkenin kanunlarına veya bulunduğu ülkenin yasalarına tabiidir (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Madde 12/1). Mültecilerin hukuki statüsünden kaynaklanan bireysel hakları, taraf devletin kanunlarının gösterdiği koşullar sağlamak şartıyla, gerekirse mülteci statüsünde olmasaydı uygulanabilecek ulusal yasası uygulanabilecektir (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Madde 12/2). Mültecilerin ucuz iş gücü olarak görülmesini engellemek için bazı koruyucu maddeler bulunmaktadır. Zira küresel anlamda mülteciler ucuz iş gücü olarak güvencesiz ve çok kötü koşullarda çalıştırılmaktadırlar. Anlaşmaya taraf devletler ülkelerinde kanuni olarak ikamet eden mültecilerin işletme kurma, tarım ve ticaret yapma konusunda ülkelerinde bulunan diğer yabancılara tanıdıkları hakları tanımakla yükümlüdür (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Madde 18).

Göçmenler bu hususta mültecilerden daha açık ve koruyucu yasalara tabidirler. Zira göçmenlerin, çalışma izni, oturma izni ve çalışma esnasında sosyal güvenlik hakları ve sağlık yardımı taraf ülkenin yasalarınca korunmaktadır (Göçmen İşçinin Hukukî Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun m.8/1; m.9/1; m.18/1; m.19). Göçmen ve mültecilerin buldukları ülkede kamu veya özel kişilerden onlara yönelecek fiziki şiddet ve tehdide karşı taraf devletin etkili bir şekilde kanuni koruma sağlama yükümlülüğü söz konusudur (Milletlerarası Sözleşme m.16/1-2). Bu yasalar açıkça göçmen ve mültecilerin korunmasını ve hukuki statülerinin insan haklarından kaynaklanan tüm hakları içerdiğini ortaya koymakla birlikte taraf devletlerin bu yasaları uygulama konusunda henüz güçlü bir bağlayıcı rejim inşa edemediklerini ifade etmek mümkündür.

Günümüzde devletlerin sığınma haklarını ortadan kaldıracak düzeyde sınırlarına duvarlar örmesinden dolayı binlerce kişi Akdeniz'de sınırları geçmeye çalışırken yaşamını yitirdi. Bunun yanında taraf devletlerin geri gönderme yasağını ihlal ettiği ve ülkelerinde bulunan mültecilerin sağlıktan, eğitime kadar uzanan temel insan hakları konusunda yeteri kadar olanak sunmadığı gözlenmektedir. Mültecilerin sorunlarına küresel bir çözüm bulma arayışı ise yeterli destek görememekte ve mültecilerin sorunlarına kalıcı çözüm bulma konusunda çok az sayıda ülkenin çaba harcadığı görünmektedir¹ Bu durum yurttaşlık hakları ve insan hakları gibi iki önemli olgunun ulus devletler tarafından bir paradoks şeklinde işletildiğini göstermektedir. Mevcut uluslararası rejim devletler düzenini ve güvenliğini koruma lehine insan haklarını yurttaş olma lehine ihlal etmektedir²

1.2. Önce Yurttaş Sonra İnsan Olma Paradoksu

Tüm insanlığı ilgilendirmesinin sebebi ise mülteciliğin artık refah ve daha iyi bir yaşam için gelişmiş ülkelere yapılan bir göç tercihi olan göçmenlik değil savaş ve felaketler sonucu tek seçenek olarak ortaya çıkmasıdır. Dünyanın hemen hemen her yerinde devam eden çatışmalar ve ülkelerin kaotik bir düzlemde varlığını devam etme arayışları insanların kitlesele bir şekilde yurtlarını terk etmek zorunda kalmalarına sebep oluyor. Yaşamak için neredeyse tek seçenek savaşın ve çatışmanın devam ettiği kendi yurtlarından

-
- 1 António Guterres, "Preserving Life, Amidst Turmoil", UNHCR Global Appeal 2015 Update, s.9; UNHCR, Global Trends, Forced Displacement in 2015 s. 2; UNHCR, UNHCR concerned at reports that asylum seekers, including Syrians, denied entry to some EU countries, News Stories, 15 Kasım 2013; Helen O'Nions, Asylum-a Right Denied: A Critical Analysis of European Asylum Policy, Surrey, Ashgate Publishing, 2014; International Organization for Migration, Mediterranean Migrant Deaths Reach 374; Arrivals in Greece Top 68,000 in 2016, Press Release, 5 Şubat 2016.
 - 2 "Mission Impossible: UNHCR says no to forced repatriation of refugees", The Express Tribune, 14 Nisan 2015; "UN: Forced Repatriation of Somalis in Dadaab Violates International Law", Hiiraan Online, 16 Nisan 2015; Human Rights Watch, Unwelcome Guests, Iran's Violations of Afghan Refugee and Migrant Rights, 20 Kasım 2013; Anna Wirth et.al., "Global Refugee Work Rights Report", Eylül 2014; Legal Report on Access to Healthcare in 12 Countries, 8 Haziran 2015.

kopuş olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Bu tablonun asıl trajedisi ise göçten sonra başlamaktadır. Ekonomik zorluklar kendi ülkelerinde büyük bir sefalet dayatırken modern dünyanın görelî koruma kalkını olarak tasarlanan yurttaşlıktan kopuş bir başka ulus devletin içinde özne olmaktan çıkış mültecileri insan olma vasıflarından yoksun olarak algılanmalarının önünü açıyor. Bu sürecin nasıl işlediğini kapsamlı tartışmaya girmeden kısaca anlatmak çalışmanın amacı için açıklayıcı kodlar ortaya koyacaktır. Liberal hukuk sistemi ve siyasal organizasyon bireyi kendi ontolojisine yerleştirmektedir. Günümüzde mülteci olmak birey olmanın getirdiği temel haklardan yoksun kalma anlamına gelmektedir. Bu liberal demokratik toplumsal tahayyüle ve politik organizasyona aykırılık teşkil etmektedir. Liberal politik toplumun kuruluşu doğal hukuk öğretilisine dayandırılmaktadır. Bu öğreti bireyi doğmak dışında bütün sıfatlarından bağımsız olarak hukuk öznesi ve korunması gereken bir şekilde tasarlamaktadır. Dolayısıyla doğal hukuk teorisinde birey doğuştan insan hakları öznesidir ve siyasal bağlamlardan azade özne olarak tahayyül edilmektedir. Politik toplumun kuruluşunun dayandırıldığı toplum sözleşmesi kuramcılarını (Locke1969; 2004; Hobbes, 2017) bir devlete veya politik topluma ait olmakla bireyin bazı haklar kazanacağı ve hukuki olarak anlamlandırılacağını ima etmektedirler. Benhabib (2016:14) bu durumu liberal toplumun bir paradoksu olarak ifade etmektedir.

Bireyi temel alan bu siyasal yaklaşım modern dünyada kendini toplum sözleşmesi ile temellendirmektedir. Toplum sözleşmesinin varsayımı politik topluma bireylerin rasyonel ve iradi tercihleri ile geçildiğidir. Toplum sözleşmesi yaklaşımı devlet öncesi bireyi siyasallıktan arınmış ve kavranamaz bir düzleme yerleştirmektedir. Bu yaklaşımın en önemli kuramcısı Thomas Hobbes (2017) devlet öncesi toplumsal yaşamı doğa durumu olarak kurgulamakta ve herhangi bir değer taşımayan bu doğa durumunda insanları bir yığın olarak betimlemektedir (Hobbes, 2016). Günümüzde mültecilerin yurttaşlıktan kopuşu ile itildikleri düzlem toplumsal sözleşme öncesi Hobbes’un tasarladığı doğa durumuna denk düşmektedir. Arendt salt insan olmakla ilişkilendirilen insan hakları kavramının

insan olmayı aşan bazı toplumsal ve politik özelliklerini yitirdiğinde anlamını kaybettiğini ifade etmektedir (Agamben, 2009). Burada dikkat çekilmesi gereken husus salt biyolojik bir varlık olarak doğuştan getirilen homojen niteliklerin kendiliğinden insan hakları doğurduğu varsayımının politikleştirilerek reddedilmesidir. Arendt (1998), “Totalitarizmin Kaynakları” isimli çalışmasında, totalitarizmi konsolide eden bir olgu olarak ifade ettiği emperyalizm bölümünde “Ulus-Devletin Çöküşü ve İnsan Haklarının Sonu” kısmında bir devlete tabi olmayan insanların pozisyonunu tartışmaktadır. Arendt ortaya koyduğu eleştiride insan hakları olgusundan ziyade politik bir anlam içeren yurttaşlık haklarının esas alındığını ifade etmektedir (Bozbeyoğlu, 2015: 62). İnsanı hak öznesi kılan ön koşullar olarak kurgulanan devlet ve yurt yitirildiğinde insan hak öznesi olmaktan çıkmaktadır (Arendt, 1998). Benhabib (2006), liberal rejimlerin görece olarak ideal tiplerinde dahi mültecilerin hala suçlu statüsünde görüldüğü politik haklardan yoksun olduğu insan olmanın yarattığı değerler ile bir yaşam kurmasının engellendiğini ifade etmektedir. Çünkü mülteciler ulus-devletin eylemleri doğrultusunda yaratılmış olan özel insan kategorileridir.

Ulus devletlerin kurumsallaşma ontolojisini oluşturan ulus olgusu bireyi bazı eksenlerle tanımlamaktadır. Bu tanımlama eksenleri doğuştan yurttaşlık bağı ortaya çıkarmaktadır. Burada kritik olan doğum momentinin ulusun içinde gerçekleşmiş olmasıdır. İnsana atfedilen insan hakları aynı zamanda ulus devlet çerçevesi içerisinde olduğu için yurttaşlık hakları olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla insanlar yurttaşlıktan kopuş ile birlikte ulustan kopuş ve ulusun sağladığı çıplak insan olma vasfı dışında diğer haklarını yitirmektedir. Mültecileri bu haklardan kopmuş, çıplak insan olarak ifade etmek mümkündür (Yılmaz, 2018: 765). İnsan haklarının evrensel bir içeriğe sahip olduğu ve herkese uygulanan bir nosyon olduğu vurgusu bir ulusa mensup olmanın doğurduğu yurttaşlık hakları ile bölünmektedir. Çünkü yurttaşlığın yarattığı politik haklar koruma mekanizmaları ülkeyi ve ulusu aşan mekân dışı bir düzlemde bireye sunulmadığı ifade edilmelidir. Bu durumda insan haklarını belirleyen ve yaratan yurttaş olma realitesidir (Arendt, 1998: 256-279).

Mültecilerin yaşadığı en kritik sorun yurttaş olanların karşısında yasalar önünde eşit olmama değil onları tanımlayan ve kavrayan bir yasanın bulunmamasıdır. Bu durumda sorun onları ezmek değil, ezmek istememektir. Arendt’in (1998) bu eleştirisine bakılırsa mültecilerin algılanamayan, tanımlanamayan ve hiçbir değer atfedilemeyeceği hayaletler olarak varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Varlıklarını devlet içi siyasal bir referansa borçlu olan insanların insan hakları öznesi olma durumları mülteciler söz konusu olduğunda yeryüzünün diğer uluslarına mensup bireylerle eşit görülmemeleri onları insan tasarımı olan bir dünyanın dışına itip sadece insan ırkının üyesi yapmaktadır. Bu da hak olgusu ile devlet arasındaki aşılmaz ontolojiye işaret etmektedir. Yani hak olgusu ancak ulus düzleminde kristalleşebilir ve tartışılabilir (Arendt, 1998: 296-314). Arendt mülteci haklarının “insan hakları” olarak değil “vatandaşlık hakları” olarak tasarlandığını ifade etmektedir. Arendt’e göre, mülteciler “anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler, insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar; yeryüzünün posasıydılar”. Bu eleştiriye paralel olarak, ayrıca Agamben, ulus insan ve hak gibi olguların birbirileri ile olan ilişkisini ontolojik bir düzlemde sorgulamaya tabi tutmaktadır. Agamben’e (2009: 49) göre ulusun kendisi bir doğuma işaret etmektedir, yani birey dünyaya geldiğinde biyolojik ve çıplak bedeni ulusun içine doğduğu için birincil bir sıfat edinmektedir. Modern dünya ile birlikte tasarlanan insan hakları olgusunu içeren hak bildirgelerinde insanın biyolojik ve çıplak bedenine vurgu ulus mensubu olması dolayımı ile olmuştur. Agamben’e (2001), insanların eşit doğması ve eşitlik temelli özgürlüğe sahip olması bu bildirgelerde insanların biyolojik varlıklarının politik bir düzlemde yeniden ele alınmasını ve kurumsallaşmasını içermektedir. Bu durumun politik bir yaratım olduğunu Foucault’un (1993) ifade ettiği biyopolitika ile tartışmak gerekir. Modern öncesi dünyada egemenin öldürme hakkını modern dünya ile birlikte yaşatmaya yönelik politik kurgulamaya yöneltmesi yaşam üzerinde mutlak bir denetim sağlaması ile mümkün olmuştur. Üzerinde denetim kurulacak bedenlerin bir ulusa

mensup olma koşulu söz konusudur. Zira ulusun dışında kalanların denetlenecek, dönüőtürülecek bir özne olma vasfı söz konusu değildir. Çünkü değerli ve değersiz hayat ayırımı burada devreye girmektedir. Modern dünyada mültecilerin kamplara yerleőtirilmesi onları çıplak hayat olarak gören iktidar tutumunun bir göstergesidir (Agamben, 2001: 128). Modern dünyada bütün yurttaőların çıplak hayata indirgenme riski mültecilerin içinde bulunduğu politik tablodan çıkarılabilir. Burada ifade edilen kamp olgusunu Arendt, devletsiz ve yurtsuz bırakılmış mültecilerin tek ülkesi ve yurdu olarak tartışmaktadır.

Ulus olmanın getirdiği politik dıőavurumun devletin egemenlik sahasında kristalleőmesi bu egemenlik gücünün kendi egemenlik alanı dışında kalan hayatlara ilgisiz olmasını ve bu hayatların egemen için bir anlam ifade etmemesine sebep olmuştur. (Kartal, 2010: 234). İnsan haklarına ilişkin Arendt'in ve Benhabib'in tartışmasına yönelik Ranciere (2009) insan hakları olgusunun kendi içinde bir paradoks taőıdığını, bu paradoksun ise yurttaşlık haklarının insan hakları anlamına geldiği varsayımı ile ya da siyasallıktan arınmış herhangi bir devletle hukuksal bağı olmayan insanın hakları anlamına geldiği varsayımına dayandığını ifade etmektedir. Bu tartışma düzleminde Agamben, mültecileri çıplak anlamda hakların insanı olduğunu ifade etmektedir. Bu ifade ile Agamben çıplak insan olmanın yarattığı hakların ikincil tasarım olan siyasal yaratımdan kaynaklanan yurttaşlık hakları ile örtüldüğünü, bu örtüyü mültecilerin modern dünyada ortadan kaldırdığını ortaya koymaktadır. Yurttaş olmanın yarattığı hakların çıplak insan olmanın yarattığı hakların ön koşulu olmadığı, insan olmaktan kaynaklanan hakların yurttaşlık haklarını mümkün kıldığı ifade edilebilir. Filiz Kartal (2010), insan hakları gibi soyut bir olgunun işlevsel hale getirilmesi ve devam ettirilmesi için soyut bir düzlemden çıkarılması gerekirse őayet insan haklarını devam ettirmenin bir siyasal topluluğa mensup olma gerçeğini göz önünde tutarak bir siyasal topluluğa ait olma ve katılma hakkı en temel hak olmalıdır. Kamusal alanda görülmünün toplumsal tahayyülün karar mekanizmalarında yer almanın kendi yaşamını örgütlemenin dışında en temel hak

olan insanca yaşama hakkının politik aidiyet ve ulus devleti aşan evrensel bir statüye kavuşturulması ve insan olmanın kendisinden doğan hiçbir politik aidiyeti içermeyen vasıfların insan hakları öznesi olmak için mutlak ve yeterli kriterler olması gerekir.

1.3. Yurttaşlık Kalkanından Yoksun Mülteciler: Suriyeliler

Türkiye’de Suriyeli mültecilerin artan savaş koşulları ile Türkiye’ye zorunlu geçişleri otoriteler tarafından misafir olarak adlandırılmıştı ancak aslında yaşanan durum bir sığınma durumu ve bunun kabulü ile uluslararası anlaşmalar nezdinde mültecilik statüsüne kavuşmasıydı. Lakin bu durum kamuoyunda kısa süreli misafirlik ve yeniden ülkelerine dönüş olarak yorumlandı. Ancak misafir kavramının ne ulusal ne de uluslararası hukukta bir karşılığının olmaması beraberinde birçok sorunu getireceği tahmin edilebilen bir durumdu (Güçtürk, 2014). Yapılan çalışmalar mültecilerin olduğu toplumların mültecilere karşı yaklaşımı ve bakış açısının olumsuz olduğu, mültecilere karşı kültürel bir mesafe konulduğunu, kaygı duydukları ve iş-gelir kaybı yaşadıkları konusunda şikayetçi oldukları görülmüştür (Nurdoğan vd. 2017: 22-98).

Gölcü ve Dağlı (2017) basına yansıyan haberlerde Suriyelilerin nasıl ötekileştirildiği basında yer alan haberler referans alınarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmaya göre cinayet haberleri ve neredeyse tüm olumsuz girişimlerin haberlerde Suriyeliler vurgusu ile sunulduğu ifade edilmektedir (Gölcü ve Dağlı, 2017: 11-38). Yapılan araştırmalara göre (Polat ve Eda, 2017: 46), “Suriyeli hırsız”, “Suriyeli dilenci”, “Suriyeli mahallesi” gibi kodlamaların basında yer alması ile Suriyelilerin ötekileştirme sürecini hem kolaylaştırmakta hem de derinleştirmektedir. Diker ve Karan, (2021: 284-319), yaptıkları araştırma ile ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, sosyal hizmetlerden dışlanma, kültürel dışlanma gibi kategorilerde Suriyelilerin izole edildiği ve kamusal hizmetlerden yoksun kaldıkları gibi siyasal dışlanma yaşadıklarını ve bunun da varoluşsal bir kriz yarattığını ifade etmektedirler.

Murat Erdoğan'ın çalışmasında (2015), Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yaşadıkları sorunları ve entegrasyon sürecinin ortaya çıkardığı sorunlara dair derinlemesine bir çalışma ortaya koymuştur. Bir diğer araştırma ise Deniz Hülür ve Ekinci (2016), yaptıkları saha çalışmasında Gaziantep ve Kilis'te Suriyeli mültecilerin dışlanma pratikleri ve yaşamın kıyasına itilme basıncına karşı yürüttükleri direniş pratiklerini ortaya koymaktadır. Bakioglu, Artar ve İzmir (2018), Ankara'nın Altındağ ilçesinde Suriyeli mültecilerin yaşadıkları dışlanma deneyimlerini ve bu deneyimlere verdikleri tepkileri çalışmış ve detaylı bir veri seti sunmuşlardır. Bu çalışmanın bulgularına göre yerel halk Suriyeli mültecilere yönelen dışlama, aşağılama ve olumsuz tutum ve davranışlar sergilediği gözlenmiştir. Sezen Savran (2020), doktora tezi çalışmasında Suriyeli mültecilerin Ankara'daki mekânsal dağılımı ve Suriyeli mültecilerin barınma, çalışma, kentsel hizmetlerden yararlanma, çalışma dışı zamanlar ve sosyal ilişkiler gibi farklı alanlarda yaşadıkları sosyal dışlanma mekanizmalarına yönelik geliştirdikleri taktikleri ortaya koymuştur. İfade edilen koşullar mültecilerin ulusun tanımlandığı şeffaf ve öngörülebilir hukuktan azade yaşadığı realitesini ortaya koymaktadır.

Küresel bir sorun olan mültecilerin dünyanın birçok yerinde yurttaşlık hukukundan faydalanmamaları onları birer insan hakları öznesi olmaktan çıkarmaktadır. Günümüzde ulus devletlerde yaşanan etnik çatışmalarda dahi mültecilere yönelik yapılan hak ihlalleri söz konusu değildir. Yurttaşlıktan kopuş ifade ettiğimiz bütün hak ihlallerini beraberinde getirdiği gerçeği bize yurttaş olmanın insan hakları olma öznesi olma gerekliliğini sunmaktadır.

Mültecilerin hukuken sahip olduğu haklar taraf devletlerin iç politika imkanları ve iç hukukları doğrultusunda uygulanabilir gibi görünmektedir. Bu durumda iç hukuk siyasal iktidarların inisiyatifinde gelişen bir politik aygıt dönüşmektedir. Örneğin Suriyelilerin Türkiye'deki konumu hem uluslararası hukuku ilgilendiren hem den ulusal politika malzemesi olan bir durumu ifade etmektedir. Türkiye uzun yıllardır etnik sorunlarla meşgul olan bir ülke olarak literatürde yerini almaktadır. Ancak bu etnik sorunların

boyutları ile yurttaşlıktan azade adeta hayalet gibi görünen veya algılanan mülteciler sorunu söz konusu olduğunda geçerli görünmeyebilir. Zira etnik sorun gibi görünse de ifade ettiğimiz durum bir yurttaşlık sorudur. Suriyelilerin yurttaşlık statüsüne veya yurttaşlık haklarına sahip olmaması onlara yönelik kitlesel baskıların veya dışlamaların kapısını daha kolay açmaktadır. Türkiye vatan-daşı olan herhangi bir gruba yönelik kitlesel bir girişim ve tehdit boyutları her ne kadar hayati olsa da Türkiye’de tanımlanmamış ve ulusal hukukça korunmamış bir gruba yönelen tehditten daha ağır bir sonuç doğurmaktadır. Bu durum dahi yurttaş olmanın insan olmaktan önce geldiğini yani yurttaşlık haklarının insan haklarını ön-celeyen derin bir paradoks içerdiği göstermektedir. Roma yurttaşlığı olarak tanımlanan “homo Romanus” (Gomez ve Mestre, 2014) bu durumu ifade etmektedir. Roma toprakları dışında veya Roma tahakkümünü reddeden bütün topluluklar homo Romanus’un dışında kalanlardır. Hümanizm nasıl “homo Romanus”u (Gomez ve Mestre, 2014) referans alıyorsa insan hakları da yurttaşlık yani ulus devlete tabiiyet ile kavranan bir düzlemdir

Mülteciler ucuz işgücü ve Suriyeli kadınlarla hiçbir kanuni sorumluluk olmadan evlenilmesi ve daha birçok olanak tanınması açısından kendilerine sunulan ve sözde imkanlar olmasına rağmen insan hakları ve yurttaşlık hakları söz konusu olduğunda onlara yönelen şiddetten kaynaklanan suçun paylaşılması kolaylığı bir yana suçun yöneldiği öznenin Türkiye’nin kanunlarına özne olmayan ve hatta toplumsal olarak dışlanan ve ötelenen öznelere olması daha da kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu durumda yurttaş olmaktan kaynaklanan insan hakları öznesi olma durumu açıkça kendini ortaya koymaktadır. Türkiye’deki Suriyelilerin iç politika malzemesi olma durumu da bu hususla alakalıdır.

SONUÇ

Mültecilerin mevcut uluslararası protokoller veya sözleşmeler ile yeterince korunamadığı, uluslararası anlaşmaların taraf devletlerce yeteri kadar uygulanmadığını ifade etmek mümkündür. Yurttaşlık haklarından yoksun olan mültecilerin, insan hakları öznesi olması

için yurttaşlık bağının ontolojik bir zorunluluk olarak dayatılması insan haklarını yeniden tartışmayı gündeme getirecektir. Zira insan hakları öznesi olmak için doğmuş olmak yeterli iken herhangi bir ulusa veya devlete tabii olma halinin özne olmak için bir zorunluluk olarak kurgulanması küresel politik bir sorun haline gelmiştir. Mültecilerin sahip oldukları haklar yurttaş olmanın getirdiği haklardan bağışık tutulamaz. Uluslararası hukuk formasyonunun bu hususta yeniden düşünülmesi ve tartışılması gerekmektedir.

İşgücü söz konusu olduğunda küresel bir rejimin inşa edilmiş olması, homojen bir ekonomi sisteminin uluslararası devletler topluluğu ile korunması mümkün iken insan hakları söz konusu olduğunda takdirin ulus devletlerin kendi kanunlarına bırakılması bir paradoks oluşturmaktadır. Bağlayıcılığı olmayan mevcut uluslararası rejim, ulus devlete tabi olmanın getirdiği yurttaşlık haklarının insan hakları öznesi olmanın ön koşulu olarak ele almaktadır.

Bu çalışmada tartışıldığı üzere de Suriyelilerin Türkiye’de maruz kaldığı sorunlar yukarıda ifade edilen yurttaş olma veya olma durumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye Suriyelilerle ilgili girişimlerini ilk aşamada misafirlik veya Osmanlı bakiyesinden kalan anlam borcuna dayandırsa da Suriyelilerin uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan haklarının sunulması ulus devletin bir lütfu değil bir gereklilik olarak görülmelidir. Bu noktada küresel çapta Suriyeli mülteciler için mutabık kalınmış bir çözüm ve sorumluluk alma durumu söz konusu olmamıştır. Türkiye’nin tek başına bu sorunu üstlenmesi ve kimi zaman Suriyelilerin hem iç politikada hem dış politikada pazarlık konusu haline gelmesine sebep olmuştur.

Ulus devletlerin yarattığı egemenliğe dayalı suni sınırların mültecilik gibi bir olguyu doğurduğu su götürmez bir tartışma iken, uluslararası rejimin mültecileri değil küresel ulus devletler sistemini koruduğu ifade edilebilir. Mültecilerin salt bir güvenlik sorunu olarak ele alındığı bir rejimde elbette Suriyeli mültecilerin Türkiye’de sadece bir güvenlik sorunu ve refahtan pay alan günah keçileri olmaları hiç de zor olmayacaktır. Özellikle mültecileri barındıran devletlerin ekonomik kırılma anlarında mülteciler tehdit olarak görülmekte ve ulusal ölçekte onlara yönelen bir yabancı düşmanlığı ortaya çıkmak-

tadır. Bu meselenin bir küresel sorun olarak görülüp ele alınması ve bu konuda iyileştirici ve koruyucu mekanizmaların daha güçlü hale getirilmesi bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKLAR

- AGAMBEN, G. (2001), *Kutsal İnsan*. İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AGAMBEN, G. (2009), *Biz mülteciler*. Emre Koyuncu (Çev.). Tesmerelsekdiz, 4
- ARENDET, H. (1998), *Totalitarizmin Kaynakları-2 Emperyalizm*. Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- ARİSTİDE R. ZOLBERG ve PETER M. Benda (ed.) (2001). *Global Migrants, Global Refugees: Problems and Solutions*. Oxford: Berghahn Books.
- ATAMAN, Z. P. (2002). *Devletler Özel Hukukunda Mültecilerin Hukuki Statüsü*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- BAKİOĞLU, A., ARTAR, F. ve İZMİR, H. (2018). Ankara’daki Suriyelilerin mültecilik deneyimleri. Sosyoloji Derneği Yayını,11(25), 1-54.
- BALTA, E. ve ALTAN-OLCAY, Ö. (2016), “Strategic Citizens of America: Transnational Inequalities and Transformation of Citizenship”. *Ethnic and Racial Studies*, 39(6): 939-957.
- BENHABİB, S. (2006). *Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler; Vatandaşlar*. Berna Akkıyal (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOZBEYOĞLU, E. (2015), “Mülteciler Ve İnsan Hakları”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1): 60-80.
- DEMİRBAŞ, H. ve BEKAROĞLU, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler . *Kriz Dergisi* , 21 (1) , 11-24 . DOI: 10.1501/Kriz_0000000334

- DENİZ, A., HÜLÜR, A.B. ve EKİNCİ, Y. (2016). Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların gündelik hayat deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077-1087.
- DİKER, N. P., ve KARAN, O. (2021). Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları sosyal dışlanma ve geliştirdikleri direniş taktikleri: Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- ERDOĞAN, M. M. (2015). Türkiye’deki Suriyeliler toplumsal kabul ve uyum. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- FOUCAULT, M. (1993). *Cinselliğın Tarihi 1*. Hülya Tufan (Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- GÓMEZ P., MESTRE, F. (2014). Three Centuries of Greek Culture under the Roman Empire. *Homo Romanus Graeca Oratione* Edicions Universitat Barcelona, 2014
- Göçmen İşçinin Hukukî Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Aralık 1979 No:2257
- GÖLCÜ, A. ve DAĞLI, A. N. (2017). Haber söyleminde ‘Öteki’yi aramak: Suriyeli mülteciler örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 11-38.
- GUTERRES, A. (2015). “Preserving Life, Amidst Turmoil”, *UNHCR Global Appeal*, <http://www.unhcr.org/ga15/index.xml> (Erişim Tarihi: 1 Ocak 2016).
- GÜÇTÜRK, Yavuz (2014). Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler, Siyaset. *Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, Ankara, Erişim Tarihi. : Temmuz 2017, <http://setav.org/tr/5-soru-surgun-ile-savas-arasinda-suriyeli-multeciler/yorum/18059>.
- HOBBS, Thomas (2017), *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
- HUMAN RIGHTS WATCH. Unwelcome Guests, Iran’s Violations of Afghan Refugee and Migrant Rights, 20 Kasım 2013. International Organization for Migration, Mediterranean Migrant Deaths Reach 374; Arrivals in Greece Top 68,000 in 2016, Press Release, 5 Şubat 2016.

- KALAYCIOĞLU, E. ve ÇARKOĞLU A. (2012), “Türkiye’de ve Dünya’da Vatandaşlık”, *Tubitak,Proje no: 112K157*.
- KARTAL F. (2010), “Yurttaşlık mı İnsan Hakları mı?”, Kartal, Filiz (ed.), *Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: TODAİE, ss. 223-242.
- KAVUK, M. (2015), “Yabancılar Hukuku’nda Vatansızlar ve Mülteciler”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(28): 179-191.
- LOCKE, John; Hükümet Üzerine İkinci İnceleme, Çev. Babil Yayınları, Ankara, 2004.
- LOCKE, John; Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’de Seçme Parçalar: Çev. M. Tuncay, Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II, YeniÇağ, AÜSBF Yayınları, Ankara,1969.
- LOESCHER, G. (1994). “The International Refugee Regime: Stretched to the Limit?”, *Journal of International Affairs*, 47(2): 351-377.
- LORDOĞLU, K. (2016), SURİYELİ GÖÇMENLERİN EMEK PİYASASINDAKİ KONUMU: HATAY, KİLİS, GAZİANTEP, ŞANLIURFA VE MARDİN ÖRNEKLERİ, Helsinki Yurttaşlar Derneği Saha Dergisi, no:2, 69-77.
- Milletlerarası Sözleşme 08 Temmuz 2004 Sayı:25516 Karar Sayısı:2004/7502
- Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği
- NURDOĞAN, A. K., DUR, A. İ. B. Ve ÖZTÜRK, M. (2016). Türkiye’nin mülteci sorunu ve Suriye krizinin mülteci sorununa etkileri. *İş ve Hayat*, 2(4), 217-238.
- O’Nions, H. (2014). *Asylum-a Right Denied: A Critical Analysis of European Asylum Policy*, Surrey: Ashgate Publishing.
- POLAT, F. Ç. Ve KAYA, E. (2017). Bir ötekileştirme pratiği: Türkiye’de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38-48.
- RANCIÉRE, J. (2009). İnsan Hakları’nın Öznesi Kimdir?. Emre Koyuncu (Çev.), *Tesmeralsekdiz*, 4.

- SAVRAN, S. (2020) Ankara’da geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin farklılaşan gündelik yaşam pratikleri: Altındağ örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Ankara
- ŞAHİN, S. A. (2020). Dışlanma ve Umut Arasında: Suriyeli Yükseköğretim Öğrencilerinin Deneyimleri. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 10 (3) , 494-503 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/62781/951622>
- THOMAS, H. (2016). Leviathan, Semih Lim (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UNHCR. Global trends, Forced Displacement in 2015.
- UNHCR. UNHCR concerned at reports that asylum seekers, including Syrians, denied entry to some EU countries, News Stories, 15 Kasım 2013.
- YILMAZ, S. (2018), “Modern Yurttaşlığın İstisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben’in Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarının Eleştirisinde Mülteciler Ve Kamplar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 73 (3): 763 – 786.
- “Mission Impossible: UNHCR says no to forced repatriation of refugees”, The Express Tribune, 14 Nisan 2015. Morgenthau, Hans. Politics Among Nations, New York, Knopf, 2001
- “UN: Forced Repatriation of Somalis in Dadaab Violates International Law”, Hiiraan Online, 16 Nisan 2015.

Uluslararası Göç-Kalkınma İlişkisi: Göçmenlerin Uluslararası Sermaye Transferleri Açısından Bir İnceleme

Yıldız ÖZKÖK¹

Giriş

İnsanların sınırlar ötesine göç etmesi hem göç veren ülke hem de göç alan ülkelerde ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlar yaratmaktadır. Göç, milyonlarca insanın hayatını dolaylı ve dolaysız yoldan etkileyen çok yönlü bir olaydır. Sermayenin uluslararasılaşması, küreselleşmenin hızlanması, mal ve hizmetlerin olduğu kadar insan mobilitelerini de artırmaktadır. Bu durum uluslararası göçün hızlanmasına ve ülkeler için önemli bir konu haline gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla özellikle 1970'li yıllardan sonra daha da artan uluslararası göç olgusunun yönetilmesi, ülkeler için önem arz etmekte ve küresel politika gündeminin en üst sıralarında yer alan konulardan biri olmaktadır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İİSBF, İktisat Bölümü,
yildiz.ozkok@hku.edu.tr

Göç ve kalkınma konusundaki tartışmalar, 1950'ler ve 1960'lardaki kalkınmacı iyimserlikten 1970'li ve 1980'li yıllardaki Neo-Marksist karamsarlığa daha sonrasında ise 1990'larda ve 2000'lerde daha iyimser görüşlere doğru bir salınım içinde ilerlemiştir. Son birkaç yılda ise, politika yapımcılar ve akademisyenler tarafından göç ve kalkınma konusuna genel ilgi ve iyimserlikte dikkate değer bir rönesans yaşanmaktadır. Onlarca yıl süren karamsarlık ve beyin göçü konusundaki endişelerden sonra, göç veren ülkelerin hükümetleri de potansiyel yatırımcılar ve kalkınma aktörleri olarak ulusötesi yönelimli göçmenlere ve “diasporalara” yeni umutlar bağlamış gibi görünmektedir. Özellikle artan işçi döviz girişlerinin gelirin yeniden dağıtımı, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyüme için büyük ve bürokratik kalkınma programlarından veya yardımlardan daha etkin bir araç olduğuna sıklıkla inanılmaktadır (Jones, 1998; Kapur, 2003; Ratha, 2003).

Birleşmiş Milletler'in Aralık 2021'de yayınladığı Dünya Göç Raporu'na göre, 2020 yılında dünyada uluslararası göç eden insan sayısı yaklaşık 281 milyondur ve bu da küresel nüfusun %3,6'sına tekabül etmektedir (IOM, 2021). Aslında, bu dünya nüfusunun çok küçük bir azınlığıdır, yani kişiler ezici bir çoğunlukla doğdukları ülkelerde kalmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu sınır ötesi göç etmez; daha çok ülkeler içinde göç etmektedirler. Bununla birlikte, hareket olaylarından ziyade farklı ülkelerde yaşayan göçmen nüfuslar ve bu göçmen nüfusun ülkelere etkileri ile ilgilenildiği söylenebilir. Bu doğrultuda, göç alan ve göç veren ülkeler bu göçlerden ekonomik kalkınma açısından farklı şekilde ve farklı kanallardan etkilenebilir. Dolayısıyla, tarihsel süreç içinde göç ve kalkınma ilişkisi iyimser ve kötümser yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle göçmenlerin çalıştıkları ülkelerden kendi ülkelerine yaptıkları uluslararası döviz transferleri kalkınmada geri kalan ve göç veren ülkeler açısından ülkelere önemli miktarlarda döviz girişine işaret etmekle birlikte, göç ve kalkınma ilişkisine de farklı bakış açıları getirmiştir.

Günümüzde uluslararası alanda toplam göçmen sayısının çok büyük bir kısmı gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, çok az bir bö-

lümü gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, her yıl gelişmiş olan ülkelere göç devam etmektedir. Dolayısıyla, göçün göç alan ve veren ülkelerin sosyal ve kültürel yönden maruz kaldıkları etkiler yanında, ekonomik kalkınmaları üzerindeki etkileri de daha fazla önem kazanmaya devam etmektedir. Bu çalışmada öncelikle göç ve kalkınma kavramları ele alınmıştır. Daha sonra, göç ve kalkınma ilişkisi teorik ve kuramsal olarak incelenmiştir. Son olarak veriler üzerinden göç kalkınma ilişkisi özellikle uluslararası döviz transferleri (remittances) üzerinden ele alınmıştır.

2.1. Göç Kavramı

Göç, bir mekândan diğerine hareket etme ve hareket edilen mekânda uzun süre kalma durumu şeklinde ifade edilmektedir. Göç, yer değiştirenlerin temellerini ya da kökenlerini alt üst ederek yaşamları için zorunlu göçü ayrı düşünürsek, daha iyi, daha rahat ve yeni bir düzen aramaları umudu ile uzun süreli yer değiştirmektedir (Kanbir, 2020: 3853). Göç, insanların coğrafi olarak mekân değiştirmeleri süreci ve bununla birlikte iktisadi, kültürel, sosyal ve politik açılardan toplumsal yapıyı değiştiren önemli bir nüfus hareketidir (Özer 2004:11).

İnsanlar birçok sebeple ve çeşitli riskleri de göze alarak bu hareketliliği kabul ederler ve yaşamlarını sürdürürler. Göçler sadece nüfusun yer değiştirme hareketi değil, bunun yanında toplumsal, iktisadi ve kültürel değişimleri de hem risk hem de avantaj bağlamında içeren sosyal bir harekettir. Göç sırasında karşılaşılan riskler; sağlık sorunları, barınma problemleri, şiddete maruz kalma, zor hayat şartları ile mücadele etme, yeterli beslenememe ve geleceğe yönelik belirsizlikler; göç sonrası riskler ise aile bireylerinin sosyal, eğitimsel ve kültürel uyumu ile ilgili karşılaştıkları zorluklar olarak sayılabilir (Demirbaş ve Bekaroğlu 2014:14).

2.2. Göç-Kalkınma İlişkisi ile İlgili Teoriler ve Yaklaşımlar

Göç ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde üç ana yaklaşım dikkat çekmektedir. Birinci yaklaşım göçün kalkınma ile ilişkisini kuran *Neoklasik Ekonomik Teori* olarak isimlendirilen yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerin yoğun nüfusa sahip bölgelerden nüfusu yoğun olmayan bölgelere göç etme eğilimlerini iş döngülerindeki dalgalanma ile ilişkilendirmektedir (Castles ve Miller, 2008:31). Bu itme-çekme teorileri şeklinde de bilinmektedir. İtici faktörler göç veren ülkenin düşük yaşam düzeyleri, politik baskılar ve ekonomik fırsatlara erişememek şeklinde ifade edilebilir. Göçü alan bölgelerin çekici faktörleri ise ucuz emeğe veya nitelikli işgücüne olan talep, yüksek ücretler, ekonomik fırsatlar ve siyasi özgürlükler olarak gösterilmektedir (Castles ve Miller, 2008:31). Göçmenlerin geldikleri ülkede yer edinebilmek ve başarılı olabilmek adına çok çalışmaları yereldeki işçiler ile aralarında rekabet oluşmasına sebep olmaktadır.

Göç ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Neoklasik-ekonomik teorinin dışında, *Tarihsel Yapısalcı* yaklaşım mevcuttur. Bu teoriye göre göç, sermaye birikimi için bir nevi ucuz emek hareketidir. Dolayısıyla, bu görüşe göre yoksul ülkelerin kaynaklarının sömürülmesi, bunun devam etmesi ve eşit olmayan kalkınmanın sayesinde zenginler daha zengin yapılmaktadır (Castles ve Kosack, 1985, Cohen, 1987, Sassen, 1988). Göç politikalarındaki değişimleri açıklamak için Neo-klasik yaklaşım devletin rolünü ve önemini en aza indirmekle eleştirilirken, tarihsel yapısalcı yaklaşım sermayenin menfaatlerini her şeyin belirleyicisi olarak görerek söz konusu bireylerin ya da grupların eylemlerine ve isteklerine yeterli derecede önem vermemekler eleştirilmektedir (Castles ve Miller, 2008:35).

Son yaklaşım ise *Göç Sistemleri Teorisi*dir. Bu yaklaşıma göre, bir göç sistemini birden fazla ülke oluşturmaktadır ve bu yaklaşım oluşturulan bu sistemin hem göçmen akışının hedefinin sorgulanması hem de bu bölgeler arasındaki mikro ve makro bütün bağların araştırılmasını amaçlamaktadır (Fawcett ve Arnold, 1987:456-7). Göç teorisi göçün nedenlerini belirli çevresel etkiler içinde incelemektedir. Mabongunje, 1970 yılında “Kırsal Kentsel Göç Teori-

sine Sistemsel Yaklaşım” adlı makalesiyle göç sistemleri teorisinin öncüsü olmuştur.

Tarihselci yapısal yaklaşıma benzeyen göç sistemleri teorisi uluslararası ilişkilere, politik ekonomiye, kolektif eyleme ve kurumsal faktörlere daha fazla vurgu yapmaktadır. Göç sistemleri teorisi, ülkelerin birbirleri ile göçmen değişimleri yaptığı iki veya daha fazla ülkeden oluşmaktadır. Göç sistemleri yaklaşımı devletlerarası ilişkiler, kitlesel kültür bağlantıları, aile ve sosyal ağlar gibi bağlardan meydana gelmektedir. Bu bağlar, kültürel bağlardan, yatırım bağlarından, ticaretten ve siyasetten etkilenmektedir. Diğer bir deyişle, yaşanan uluslararası göçler tarihin bir döneminde kurulan bağlardan ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Cezayir’den Fransa’ya gerçekleşen göçte Cezayir’de bulunan Fransız kolonisinin varlığı ve Almanya’ya olan Türklerin göçünde ise 1960’larda ve 1970’lerdeki işçi alımları etkili olmuştur (Castles ve Miller, 1998: 23-25; Mabongunje, 1970: 5).

Göç sistemleri teorisi göçü etkileyen makro ve mikro unsurların beraber ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Makro unsurlar olarak iktisadi sistem, ülkeler arasında göçü düzenleyen kanunlar ve uygulamalar; mikro unsurlar olarak ise göçmenlerin, göç sürecinin ortaya koyduğu şartlar ve yerleşme problemleri ilgili olarak kendileri tarafından geliştirilen enformel toplumsal ağlar incelenmektedir (Cohen, 1987). Diğer yandan, göçün nedeni olarak önceden ülkeler arasındaki kurulan bağları gösteren bu yaklaşım, bu nedenlerin asıl sebebi olan kapitalist toplumsal üretim ilişkileri ile olan bağı yeteri kadar kuramamaktadır. Yukarıda verilen, Türkiye’den Almanya’ya olan göçte Türk işçilerin kapitalist çalışma koşullarına daha fazla uyum göstermesi, üretken olmaları ve niteliklerinin işin gerekliliklerine uygun olması da sonraki göçlerin önemli birer gerekçesi olarak görülebilir. Dolayısıyla, Türkiye’den Almanya’ya devam eden göçün yalnızca Almanya’da daha önce var olan göçmen işçilerle ilişkilendirilmesi yeterli bir analiz değildir (Ceebeci, 2019: 99).

Temelde üç grupta toplanan teoriler göçü, sebeplerini ve göç sonucunda ortaya çıkan değişimleri analiz etmektedirler. Ancak

göç dinamik ve sürekliliği olan bir süreç olup, ülkelerdeki sermaye birikiminin tarihsel olarak ihtiyaç anlamında değişmesi ve göç politikalarının da buna göre dönüştürülerek ele alınması gerekmektedir. Günümüzde bu dinamizmi ve sürekliliği göz ardı eden bürokratlar göç sorunlarını çözmekte yetersiz kalabilmektedir.

Tarihi sürece bakıldığında, göçün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi iyimser ve kötümser yaklaşım şeklinde iki yönlü olarak ele alınırken son günlerde bu iki unsur arasında genellikle olumlu ilişki olduğu yönünde tartışma ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımların oluşumlarında ve gelişimlerinde ekonomik ve politik konjonktür değişikliği ile kalkınma ve göç teorileri etkili olmuştur (Aktaş 2014:37). Nitelikli ve eğitimli insan gücü git gide daha fazla önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, göç ile kalkınma ilişkisinin iyimser ve kötümser yaklaşımlarla değerlendirilmesinin ne kadar önemli ve gerekli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.1. Göç ve Kalkınmaya Yönelik II. Dünya Savaşı Sonrası Araştırma ve Politikadaki Ana Aşamalar

1973'e kadar	Kalkınma ve göç iyimserliği	Kalkınmacı görüşler; göçmenler tarafından sermaye ve bilgi transferleri, kalkınma hamlesinde içindeki gelişmekte olan ülkelere yardımcı olacaktır. Kalkınma, bu getirilerle güçlü bir şekilde bağlantılıdır.
1973-1990	Kalkınma ve göç karamsarlığı (bağımlılık, beyin göçü)	Artan şüphelik; beyin göçü ile ilgili endişeler; getiri göçü politikaları deneylerinden sonra getirilerin alıcısı olan ülkelere entegrasyona odaklanmıştır. Göç, kalkınma alanından büyük ölçüde gözden uzak; göç politikaları sıkılaştırılmıştır.

1990-2001	Daha fark edilmemiş görüşlere ampirik çalışma etkisi altında yeniden düzenleme (emek göçünün yeni ekonomisi (EGYE), geçim yaklaşımları, ulus ötesicilik)	Kalıcı şüphencilik ve konunun neredeyse ihmal edilmesi; “göç ve kalkınma, artık kimse buna inanmıyor” (Taylor vd., 1996a: 401) göçmenlik politikalarının daha da sıkılaştırılması.
2001 sonrası	Araştırmalarda ve özellikle de para havalelerindeki yüksek artış. Genel olarak olumlu görüşler. Kalkınmanın getiri ile bağlantısının kesilmesi.	Para havalelerinin patlamasının etkisi altında göçün ve kalkınma iyimserliğinin yeniden canlanması ve görüşlerin ani bir şekilde değişmesi: önemli kalkınma araçları olarak işçi dövizleri, beyin kazancı, diaspora katılımı. Göçün kalkınmaya katkısı, genellikle döngüsel ve dönen getiri göçü üzerine yenilenen umutlar çerçevesinde biçimlenmiştir.

Kaynak: De Haas (2007).

Göç- kalkınma ilişkisinde tartışmalar 1970’li yılların başına kadar iyimser, sonrasında 1990’lara kadar karamsar ve son yıllarda tekrar iyimser görüşlere geri dönen git gel eğiliminde olmuştur (Tablo 2.1.). Bu değişimler sosyal ve kalkınma teorisindeki daha genel paradigmatik değişimleri yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi, farklı dönemlerde göç ve kalkınma ilişkisini açıklayan iyimser görüş ve kötümser görüş olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Aşağıda sırasıyla bu yaklaşımlar ele alınmıştır.

Göç-Kalkınma ilişkisini açıklayan yaklaşımlardan ilki göçün olumlu etkilerini ön plana çıkaran *iyimser yaklaşım* önceki bölümde ele alındığı üzere neo-klasik göç teorisidir. Göç-kalkınma ilişkisine yönelik iyimser yaklaşım 1973 yılı petrol krizi öncesinde yani 1970’li yıllar öncesinde kabul görmüştür. İyimser yaklaşım ise göçü ülkeler arasındaki eşitsizliğin en aza indirilmesi ve sürdürülebilir

ekonomik büyümenin sağlanması için uzun dönemli potansiyel bir araç olarak görmüştür (Portes ve DeWind, 2008: 20). Kısaça iyimser yaklaşım göçün olumlu etkileri üzerine odaklanmaktadır.

İyimser yaklaşım; işgücü göçü olarak çalışma niyetiyle başka ülkelere göç edenlerin zamanla işçilikten girişimciliğe geçiş yaptıklarını hem göç alan ülkeye ve hem de göç veren kendi ülkelerine önemli katkılar sağladıklarını iddia etmektedirler. Böylece yurt dışında uzun süre çalıştıktan sonra orada elde ettikleri bilgiler, kazandıkları deneyimler, edindikleri beceriler, ilişkiler ve tasarrufları yatırıma dönüştürerek anavatanlarına geri dönen göçmenler, kendi bölgelerinin ve ülkesinin kalkınmasına önemli fayda sağlayacaktır (Aktaş 2014:44).

Uluslararası göçmenlerin demografik özelliklerine bakıldığında, büyük bir kısmının çalışma yaşında oldukları görülmektedir. Göçmen nüfusunun yaklaşık olarak 3/4'ü 20-64 yaş aralığında yer almaktadır. Bu durumdan uluslararası göçe ilişkin kalkınma odaklı çıkartılabilecek önemli birçok sonuç vardır. Öncelikle, göç eden nüfus genellikle daha iyi bir hayat yaşamak ve daha yüksek bir kazanç elde etmek için çalışmak amacıyla göç etmektedir. Ayrıca, pozitif net göçün nüfusu yaşlanan gelişmiş ülkelerdeki nüfus yaşlanmasını uzun vadede yavaşlatması beklenebilir.

Göç-Kalkınma ilişkisini açıklayan yaklaşımlardan ikinci yaklaşım ise 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan kötümser (karamsar) yaklaşımdır. Bu yaklaşım yapısalcı, Neo-Marksist, çözümlenme, güney-kuzey transferi, beyin göçü, eşitsizlik, tüketim ve bağımlılık teorilerini içerir (De Haas, 2010, s. 24). Kötümser yaklaşımın temel varsayımı göç olgusunu azgelişmişlik açısından bir belirti olarak değil aynı zamanda bu az gelişmişliğin kalıcılılaşmasına neden olan bir unsur olarak değerlendirmesidir.

Göçün olumsuz etkilerine odaklanarak süreci ve sonucu açıklamaya çalışan kötümser yaklaşım, bağımlılık ve yapısalcı yaklaşım üzerinden kurgulanmaktadır. Bu görüş, içinde bulunulan koşulların kişilerde ve toplumlarda meydana getirdiği değişimden ve hareketliliklerden beslenmektedir. Yapısalcı yaklaşım bağımlılık ve beyin göçü olgularını daha ön plana çıkartmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası göçü azgelişmişliği besleyen olumsuz bir hareket ola-

rak görmektedir. Burada göç, nitelikli beşerî sermayenin ya da ucuz işgücünün sermaye lehine hareketliliği olarak ifade edilmektedir. Özellikle beyin göçü, göç veren ülke az gelişmiş ise bu durumu daha da beslemekte ve dengesiz büyümeye yol açmaktadır (Aktaş 2014:38). Bu süreçte göç gelişmemiş ülke ve bölgelerde dengesizliklere neden olmakta, kırsal alanlarda yoksullaşmanın artmasına, bu bölgelerin daha da geri kalmasına ve nüfus yoğunluğunun azalmasına yol açmaktadır. Kentlerde ikili toplum yapısının, çarpık kentleşmenin ve gecekondü bölgelerinin çelişkili görünümünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çakır 2011:136). Göç olgusu göç veren bölgeyi insan gücü ve emek açısından sürekli kayıplara uğratan ve kaynakları tüketen bir yapı haline getirmektedir.

Geçtiğimiz elli yıl boyunca, göçün göç veren topluluklar ve ülkelerdeki kalkınma üzerindeki etkisi, iyimserler ve kötümserlerin karşıt görüşlerine karşı sürekli ve bazen hararetli tartışmaların konusu olmuştur. Sonuç olarak, Tablo 2.2., bu bölümde açıklanan bu iki karşıt düşünce ekolünün göç ve kalkınma konusundaki karşıt görüşlerini özetlemektedir.

Tablo 2.2. Göç ve Kalkınmaya İlişkin Karşıt Görüşler

<i>İyimserler</i>	<i>Kötümserler</i>
İşlevsel	Yapısalcı
Neo-klasik	Neo-Marksist
Modernizasyon	Parçalanma
Net Kuzey-Güney transferi	Net Güney-Kuzey transferi
Beyin kazancı	Beyin göçü
Daha fazla eşitlik	Daha fazla eşitsizlik
Havale yatırımı	Tüketim
Geliştirme	Bağımlılığı
Daha az taşıma	Daha fazla taşı

Kaynak: De Haas, 2010: 229

2.3. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Göç-Kalkınma İlişkisi

Kalkınma göç arasındaki ilişki incelenirken, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden de kısaca bahsetmek ve göç ile bağlantı kurmak gerekmektedir. Aralarında Türkiye'nin de olduğu 193 Birleşmiş Milletler üyesi ülkenin imzalayarak kabul ettikleri 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH 2030) 17 ana hedef ve bu hedeflere bağlı olarak 169 tane amaçtan oluşmaktadır. 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından ülkelerdeki hükümetlerin uluslararası göçü, sadece göç kapsamında belirtilen hedefler özelinde değil, diğer hedeflere etkisi açısından da değerlendirmeleri faydalı olacaktır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti gibi göçle ilgili alanlara ilişkin hedefleri ve alt başlıkları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2.3. Göçe yer verilen BM 2030 SKH ve alt başlıkları

Hedef 8	<i>Herkes için kapsayıcı, sürekli ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak</i>
Hedef 8.7	Zorla çalıştırmanın yok edilmesi ve çocuk işçiliğinin en kötü türlerinin yasaklanması için acil ve etkili tedbirlerin alınması
Hedef 8.8	Çalışanların haklarının korunması ve başta kadın göçmenler olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz işlerde çalışan insanlar dâhil bütün çalışanlar için güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarının oluşturulması
Hedef 10	<i>Ülkelerin içinde ve arasındaki eşitsizlikleri azaltmak</i>
Hedef 10.7	Planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanması ile insanların muntazam, güvenli, düzenli ve sorumlu bir şekilde kolayca göç edebilmesi
Hedef 10.c	2030 yılına kadar göçmen işçi dövizini havale işlem bedellerinin%3'ün altına indirilmesi ve bedeli %5'ten yüksek olan işçi dövizini havale yöntemlerinin sonlandırılması

Hedef 16	<i>Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak ve her seviyede etkin, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek</i>
Hedef 16.2	Çocuklara karşı tacizin, istismarının, insan ticaretinin, şiddetin ve işkencenin son bulması
Hedef 17	Uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel iş birliğine canlılık kazandırmak
Hedef 17.18	Ayrıştırılmış güvenilir verilere ulaşılabilirliğin büyük ölçüde artırılması

Kaynak: Memişoğlu ve Yiğit, 2019: 50. (Yazarlar tarafından BM 2030 SKH'den uyarlanmıştır)

2.4. Göç-Kalkınma İlişkisinde Göçmenlerin Uluslararası Sermaye Transferleri Üzerine İnceleme

Göçmenlerin uluslararası sermaye transferlerine ilişkin verilerle geçmeden önce, dünyadaki uluslararası göçmen sayılarına bakmakta fayda bulunmaktadır. Uluslararası göçmenlerin sayısı Tablo 2.4.'de de görüldüğü üzere, son 50 yılda 3 katından daha fazla artarak 281 milyona ulaşmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki, uluslararası göçmenlerin toplam küresel nüfus içindeki payı da son 50 yılda kademeli şekilde artarak %2,3'den %3,6'ya yükselmiştir.

Tablo 2.4. Uluslararası Göçmenler

Yıl	Uluslararası Göçmen Sayısı (milyar kişi)	Dünya nüfusunun yüzdesi olarak göçmenler (%)
1970	84,5	2,3
1975	90,4	2,2
1980	102,0	2,3
1985	113,2	2,3
1990	153,0	2,9
1995	161,3	2,8
2000	173,2	2,8

Yıl	Uluslararası Göçmen Sayısı (milyar kişi)	Dünya nüfusunun yüzdesi olarak göçmenler (%)
2005	191,4	2,9
2010	221,0	3,2
2015	248,0	3,4
2020	280,6	3,6

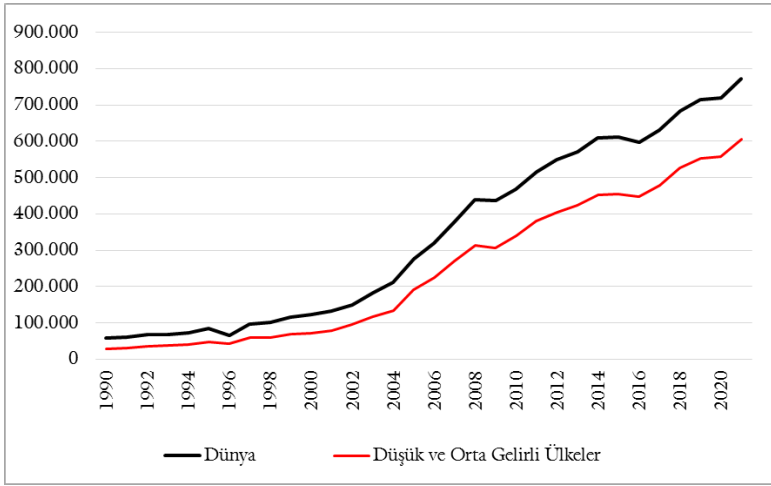
Kaynak: UN DESA, 2008; UN DESA, 2021.

Birleşmiş Milletler'in Aralık 2021'de yayınladığı Dünya Göç Raporu'na göre, 2020 yılında dünyada uluslararası göçmen nüfusu bölgelere göre incelendiğinde, sırasıyla dünyadaki uluslararası göçmen sayının %30,9'una sahip olan Avrupa, %30,5'ine sahip olan Asya ve %20,9'una sahip olan Kuzey Amerika başta gelmektedir. 2020 yılı itibariyle en fazla göç veren ülkeler sırasıyla Hindistan, Meksika, Rusya, Çin ve son yıllarda savaş nedeniyle üst sıralara çıkan Suriye gelmektedir. 2020 yılı itibariyle en fazla göç alan ülkeler ise açık arayla öncelikle Amerika Birleşik Devletleri, daha sonra Almanya, Suudi Arabistan, Rusya ve Birleşik Krallık (İngiltere) gelmektedir. Burada dikkat çeken bir veri olarak ülkeler arası en önemli uluslararası göç koridoru olarak 11 milyon kişi ile Meksika-ABD gelirken, Suriye'de on yıl süren iç savaş yüzünden yerinden edilen mülteciler nedeniyle Suriye-Türkiye göç koridoru dünyada ikinci sıraya yükselmiştir. (IOM, 2021).

Dolayısıyla, yukarıda verilen uluslararası göçmen sayıları da uluslararası göçmenlerin (zorunlu göçmenler hariç) buldukları bölgelerin genellikle erken kapitalistleşen ülkeler olduğu gerçeğini doğrular niteliktedir. Erken kapitalistleşen, gelişmiş ülkeler için göçün bu ülkelerdeki sermaye birikimine etkisi ile henüz kalkınmasını tamamlamamış olan yani geç kapitalistleşen ülkelerdeki sermaye birikimine etkileri birbirinden oldukça farklıdır. Birinci gruptaki gelişmiş ve daha erken kapitalistleşen ülkeler, teknolojisi eskiyen malların üretimlerini ve emek yoğun sektörlerdeki üretimlerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile başka coğrafyalara transfer ettikleri için; artık bu ülkelerde çoğunlukla daha yeni teknolojiler ve bilgi ile donatılmış nitelikli emeğe yani kaliteli beşerî sermaye-

ye ihtiyaç olmaktadır (Sassen, 1988:126-170). Bu sebeptendir ki erken kapitalistleşen ülkeler, ekonomideki sektörlerin ihtiyaçlarını görerek, daha nitelikli, eğitilmiş ve donatılmış göçmenleri (beyin göçü) kabul etmektedirler. Bu ülkelerin yasa dışı göçü engellemeye çalışarak, daha düzenli göçmen kabul etmeye yönelik politikalar geliştirmelerinin altında yatan en önemli neden de budur. Böylece, göçün neden olabileceği problemler azalırken, devletlere yükledikleri maliyet de azalmaktadır (Cebeci, 2020: 98-99)

Şekil 1. Uluslararası Göçmen Döviz Giriş Transferleri (milyon dolar) (Remittance inflow)

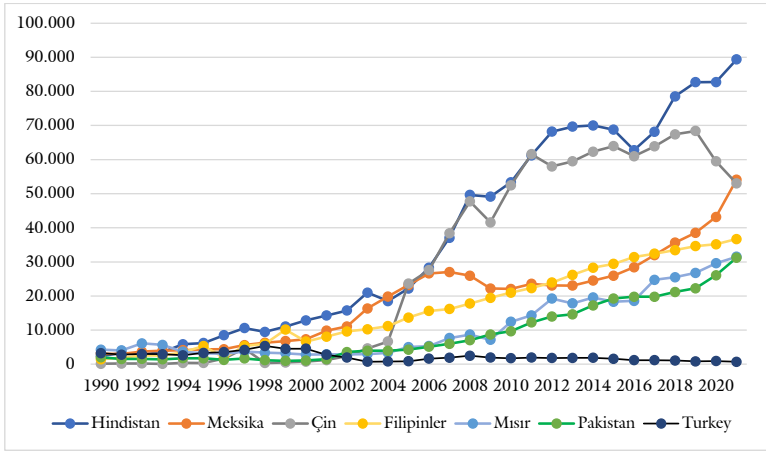

Kaynak: KNOMAD/World Bank, 2022.

Göçün sermaye birikimine önemli bir etki mekanizması göçmen döviz transferleri (remittances) dir. Şekil 1.'de görüldüğü gibi dünyada uluslararası göçmen döviz transferlerinde ülkeye girişlere bakıldığında özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren göçmenlerin ülkelerine gönderdikleri döviz havalelerinde çok hızlı artış olduğu gözlenmektedir. 2000'li yılların başında 100 milyar dolar bu döviz transferleri, dünyadaki toplam uluslararası göçmen sayısının artması, teknolojinin hız kazanması ve finansal piyasalardaki gelişmişliğin daha da artmasının da etkisiyle, 20 yılda sekiz katına

çıkarak 800 milyar dolara ulaşmıştır. Bu uluslararası göçmen döviz giriş transferleri girişlerinin çok büyük bir kısmının ise düşük ve orta gelirli ülkelere gittiği görülmektedir. 2021 yılında toplam döviz transferlerinde 800 milyar doların, 600 milyar doları düşük ve orta gelirli ülkelere giriş yapmıştır. Dolayısıyla, buradan da anlaşılacağı üzere insanlar yüksek gelirli, yani gelişmiş ve refah seviyesi yüksek olan ülkeler göç ederek orda çalışmakta ve sonrasında kendi ülkelerine döviz transferinde bulunmaktadır.

Şekil 2. Ülkelere Göre Yıllık Uluslararası Göçmen Döviz Giriş Transferleri (milyon dolar) (remittance inflows), 1990-2021

Kaynak: KNOMAD/Dünya Bankası, 2022.

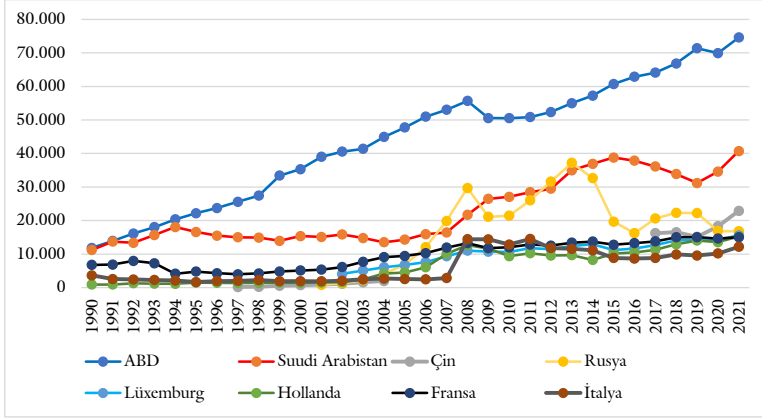
Şekil 2.'de görüldüğü gibi Göç Politika Enstitüsü'nün (Migration Polityc Institute: MPI) KNOMAD ve Dünya Bankası verilerine dayanarak açıkladığı 2021 yılında uluslararası göçmen döviz transferlerine bakıldığında en fazla transfer alan ilk üç ülkenin 89 milyar dolar ile Hindistan, 54 milyar dolar ile Çin ve 53 milyar dolarla Meksika olduğu görülmektedir. Pandeminin başladığı 2020 yılından sonra ülkeler arası seyahatlerdeki kısıtlamalar ile üretim ve tüketimdeki aksamalar, Hindistan ve Çin'e olan göçmen döviz

girişlerinde önemli bir düşüşe neden olmuştur. Zaten Hindistan ve Çin dünyanın en yüksek nüfusa sahip ülkelerindedir. Ancak, ödemeler dengesi açısından bakıldığında bu döviz girişleri gelişmekte olan ülkeler için önemli meblağlara denk gelmektedir. Özellikle 2021 yılında Hindistan'a giren döviz miktarı ülkenin GSYİH'nın %2,9'una ve Meksika'ya giren döviz miktarı ise ülkenin GSYİH'nın %4,2'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyla bazı kesimler tarafından göç veren ülke açısından göçün ülke ekonomisi ve kalkınması için zararlı olduğu ifade edilirken, buradaki rakamlara bakıldığında bazı kesim ülkeye girin döviz girişi yönünden ödemeler dengesi açısından ülke ekonomisi için olumlu olduğu ifade edilmektedir.

Uluslararası bu döviz transferleri, birikim sürecinde iki aşamada etki sağlamaktadır. İlki, döviz transferini alan ülkede gelirler artar ve mamul mallara olan talep artarak realizasyon aşamasında birikim sürecine katkı sağlar. İkincisi ise bu ülkelerin kalkınma sürecinde ihtiyaç duydukları yatırımlar için makine/teçhizat gibi malların yurt dışından ithal edilmesinde gerekli olan döviz sermaye ihtiyacı bu döviz transferleri aracılığıyla azalır ve ödemeler dengesi açısından da ülkeyi rahatlatır (Cebeci, 2020: 100).

Kıyaslamak için Şekil 2.'ye Türkiye'nin aldığı göçmen döviz transferleri de eklenmiştir. 1990'lı yıllarda 3-5 milyar dolar arasında olan bu döviz girişleri, 2001 bankacılık krizinin ardından gerilemeye başlamış ve bir daha eski rakamlara geri dönmemiştir. 2021 yılında göçmenlerin Türkiye'ye yaptıkları döviz transferi miktarı sadece 704 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Bu da bize Türkiye'den göç edenlerin Türkiye'ye döviz göndermek yerine yatırımlarını yurt dışında yaptıklarını ve paralarını yine yurt dışında tuttuklarını göstermektedir.

Şekil 3. Ülkelere Göre Yıllık Uluslararası Göçmen Döviz Çıkış Transferleri (milyon dolar) (remittance outward), 1990-2021

Kaynak: KNOMAD/World Bank, 2022.

Göç alan ülkelerde göçmen döviz çıkış transferlerine bakıldığında, en fazla döviz çıkışı olan ülkelerin genellikle gelişmiş olan ülkeler olduğu görülmektedir. Şekil 3.'e göre, ABD 75 milyar dolarlık döviz çıkışı ile ilk sırada yer alırken, onu Suudi Arabistan, Çin ve Rusya takip etmektedir. Bu verilere ek olarak Türkiye'nin göçmen döviz çıkış transferlerine de göz atmak gerekirse, 2001 krizinin ardından bakıldığında 2000'li yılların başında neredeyse yok denecek kadar olan döviz çıkışı 2021 yılında yaklaşık 1,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmekte olan ve genellikle ödemeler dengesi açığı veren bir ülke için oldukça yüksek rakamın olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Göçler dünya tarihi boyunca var olan ve bundan sonra da var olmaya devam edecek olan önemli bir olaydır. Göçün hem göç veren ve hem de göç alan ülke açısından sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan birçok etkisi olmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, göçleri ülkenin kalkınması ve gelişmesi açısından olumlu bir olay

şeklinde gören görüşler olduğu gibi, göçün kalkınmaya zarar veren ve engelleyen bir yapısı olduğunu savunanlar vardır.

Beyin göçü denilen nitelikli beşerî sermayenin gelişmiş ülkeleri daha da zenginleştirdiği ve bu ülkelerin büyümesine katkı sağladıkları yönünde görüşler son derece yaygındır. Bunun yanında göç alan ülke gelen ucuz emek gücü ile üretime katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca, pozitif net göçün nüfusu yaşlanan gelişmiş ülkelerdeki nüfus yaşlanmasını uzun vadede yavaşlatması da beklenebilir.

Göç eden nüfus genellikle daha iyi bir hayat yaşamak ve daha yüksek bir kazanç elde etmek için çalışmak amacıyla göç etmektedir. Göç edenler bu bağlamda gittikleri ülkede yerleşip o ülkelerin daha da gelişmesine katkı sağlarken, bir kısmı da daha sonra ülkelere dönmektedirler. Göç edenler kendi ülkelerine para havale edip uluslararası döviz transferi yaparak kendi ülkelerinin kalkınması için sermaye ve ödemeler dengesi açısından rahatlatma da sağlayabilmektedirler.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, M. T. 2014. “Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir mi?” Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, VII(1), 37-48.
- MABOGUNJ E, A. L. 1970. “Systems Approach To A Theory Of Rural Urban Migration”. Geographical Analysis, 2(1), 1-18.
- CASTLES, S. ve MILLER, M. J. 2008. Göçler çağı: Modern Dünyada uluslararası göç hareketleri. (3. Basım). Çev: İ. Akbulut, B. Bal, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEBECİ, A. 2020. “Uluslararası Göç ve Kalkınma İlişkisinin Ekonomi Politikası”. Turkish Studies - Social, 15(2), 93-106.
- COHEN, Robin. 1996. Theories of migration. Edward Elgar Publishing.
- DE HAAS, H. 2007. Remittances and Social Development: A Conceptual Review of the Literature. Geneva: UNRISD.
- DE HAAS, H. 2010. Migration and Development: A Theoretical Perspective. International Migration Review, 44(1): 227-264.

- DEMİRBAŞ, H. ve BEKAROĞLU, E. 2014. “Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler”, *Kriz Dergisi*, XXI(1-2-3), 11-24.
- FAWCETT, J.T. ve ARNOLD, F. 1987. *Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems*, Ed.: J.T. Fawcett ve B.V. Cario, *Pacific Bridges: The new Immigration from Asia and the Pacific Islands*, New York: Center for Migration Studies.
- GCIM, Global Commission on International Migration 2005. “Migration in an Interconnected World: New Directions for Action,” Geneva: Switzerland.
- Global Knowledge Partnership on Migration and Development (KNOMAD) 2022. <https://www.knomad.org/data/remittances>
- IOM 2021. *World Migration Report 2022*, McAuliffe, M. and A. Triandafyllidou (ed.), International Organization for Migration, Geneva.
- JONES, R. C. 1998. “Introduction: The Renewed Role of Remittances in the New World Order.” *Economic Geography*. 74(1),1–7.
- KANBIR, F. 2020. “Geç Modern Çağda Eve Dönüş”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3851-3873.
- KAPUR, D. 2003. *Remittances: The New Development Mantra? Paper prepared for the G-24 Technical, Group Meeting, September. 15–16. New York and Geneva: United Nations.*
- MEMİŞOĞLU, F. Ve YİĞİT, C. 2019. “Uluslararası Göç ve Kalkınma: Teori Ve Güncel Meseleler”. *Yıldız Social Science Review*, 5(1), 39-62.
- ÖZER, İ. 2004. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- PORTES, A. ve DE WING, J. 2008. *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- RATHA, D. 2003. “Workers’ Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance.” In *Global Development Finance 2003*. Washington D.C.: World Bank, 157–175.

- SASSEN, S. 1988. *The Rise of Global Cities and the New Labor Demand in The Mobility of Labour and Capital* (126-170), Cambridge: Cambridge University Press.
- TAYLOR vd. 1996. "International Migration and Community Development." *Population Index*. 62(3), 397–418.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) 2008 *International Migrant Stock: The 2008 Revision*. New York. <https://esa.un.org/migration/index.asp?panel=1>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) 2021. *International Migrant Stock 2020*. New York. www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) 2018. *The Global Report*. Geneva. http://reporting.unhcr.org/publications#tabglobal_report&_ga=2.17097082.254072732.1563383042441110127.1563383042
- World Bank 2022. <https://www.worldbank.org/>

Küresel Eksende Unicorn ve Decacorn Girişimlerde Göçmenlerin Etkisi

İsmail BAKAN¹

Buket SEZER²

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve sürekli değişen tüketici davranışları ile yeni kurulan şirketlerin sayısı artmaya devam etmektedir. Son zamanlarda açık kaynaklı yazılımların, dijital platformların ve bulut bilişimin mevcudiyeti maliyetlerin azalmasına, hızın artmasına ve pazara girişin kolay olmasına neden olmuştur. Pazara girişin kolaylaşmasına, şu anda piyasada bulunan özel fon kaynaklarının sayısındaki artış eşlik etmiştir. Bu özel fon kaynaklarının (kitle fonlama siteleri, melek yatırım, mikro-girişim/risk sermayedarları, vb.) tümü borsada kayıtlı olmayan genç firmalara sermaye yatırmaya isteklidirler. Sonuç olarak, piyasa değeri bir milyar doların üzerinde olan “Unicornlar (tek boynuzlu atlar)” olarak adlandırılan risk

1 Prof. Dr., ibakan63@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8644-8778

2 Dr., buketsezer86@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2060-3330

sermayesi destekli özel firmaların sayısında muazzam bir artış görülmüştür (Kenney ve Zysman, 2019:1).

Tek boynuzlu at olarak sembolleştirilen Unicorn'ların girişim dünyasında önemli bir anlam taşıdığı ileri sürülmektedir. Amerika'da ortaya çıkan ve girişim dünyasına kazandırılan "Unicorn" tanımı, değeri 1 milyar doları aşan şirketler için kullanılmaktadır. Yani bir girişim şirketinin 1 milyar dolar ve üzeri değeri varsa o şirket "Unicorn" olarak ifade edilmektedir. Kelime anlamı onboynuz olan Decacorn'lar ise değeri 10 milyar doları aşan şirketler için kullanılmaktadır.

Günümüzde unicornlar sadece sermaye piyasalarını ve yatırım stratejilerini şekillendirmekle kalmamakta, yeni ürünler ve hizmetler geliştirerek, yeni coğrafi pazarlara hızla yayılmakta ve yeni yetenekleri çekmek için nakitlerini (ve değerli stoklarını) kullanarak faaliyet gösterdikleri endüstrileri şekillendirmekte ve pazarı yeniden tanımlamaktadırlar (Eckert, 2022: 11).

Unicornlarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında unicornların sayısındaki bu muazzam artışın önemli nedenlerinden biri olarak göçmen girişimcilere işaret edilmektedir. Yine girişimcilik alanında yapılan çalışmalarda özellikle inovasyon ve teknoloji gibi konularda göçmen girişimcilerin önemli rol oynadığı belirtilmektedir (Koh,2016; Eckert, 2022). Araştırmalara göre ABD'de Unicorn olarak adlandırılan milyar dolar seviyesinde değere sahip Start-up'ların yüzde 51'i göçmenler tarafından kurulmuştur ve yine bu girişimlerde kritik rollerde görev alanların %70'ini göçmen kimseler oluşturmaktadır. Başka bir araştırmaya göre ise göçmen girişimler göçmen olmayanlara göre özellikle bilimsel Start-up'ların kuruluşunda iki kat fazla rol almaktadırlar.

Dolayısıyla kavram karışıklığını engellemek için göçmen girişimciliği açıklanmadan önce göçmen ve mülteci kavramaları arasındaki farkı açıklamakta fayda vardır. Mülteci kavramı, savaş, kötü muamele, çatışma ya da kişinin huzurunu bozan herhangi bir olaydan ötürü kendi vatanını terk etmek suretiyle başka bir ülkeye mecburi olarak göç edilmesini ifade etmektedir. Fakat göçmen ol-

gusunda, mülteci kavramındaki zorunluluk ibaresinin tam karşıtı olarak gönüllük esasına dayalı bir çerçeve çizilmektedir. Göçmen olarak adlandırılan kimseler daha iyi hayat şartlarına kavuşmak, yeni fırsatlar yakalamak ya da ekonomik refahı için bilerek isteyerek ülkesinden ayrılan ve istediği an ülkesine tekrar dönebilen, ailesini, akrabalarını ziyaret edebilecek hürriyete sahip olan kimselerdir. Tüm hayatı geride bırakarak, sıfırdan bir işe başlamak kolay olmadığı gibi pek çok riski beraberinde getirmektedir. Bir işin ya da girişimin nasıl başlatıldığını, yürütüldüğünü bilmek bu risklerin en aza indirilmesine ve başarılı bir iş kurma şansını arttırmaya yardımcı olmaktadır. Fakat içinde buldukları zor koşullara rağmen bir girişim kurmayı başaran yadsınamayacak kadar çok göçmen ve mülteci olduğu bilinmektedir. Başka bir ülkeye gidip orada kendisine yeni bir iş kuran, yeni bir girişim başlatan kimseler için ise göçmen girişimcilik kavramı kullanılmaya başlanmıştır (UNHCR, 2016: 1-2).

Göçmen girişimcilik hakkında yapılan araştırma ve hesaplamalara göre, Google Akademik arama motorunda “Göçmen girişimciliği” ifadesinin ne olduğuna dair yapılan arama sayısı 2000 yılından 2019 yılına kadar 12 kat artmıştır. Yayın sayısı 2000 yılında 100 makale iken, bu sayı 2017 yılında yaklaşık 600’e ve 2019 yılında da 1.222’ye yükselmiştir. Araştırma makalelerinin büyük bir kısmı, ev sahibi ülkenin sosyoekonomik ve kültürel ortamlarının göçmen girişimciliği faaliyetlerinden nasıl etkilendiğine ve aynı zamanda çevresel faktörlerin göçmen girişimciliğini nasıl etkilediğine dair yapılan çalışmalardan oluşmaktadır (Duan vd., 2020: 3).

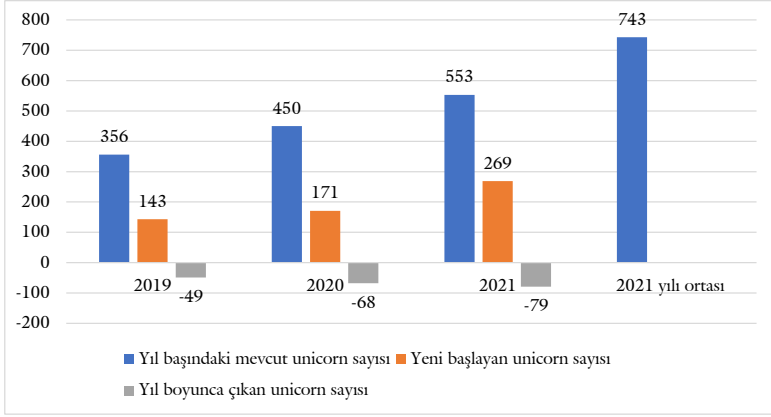
Bu çalışmada ilk olarak unicorn ve decacorn kavramları tanıtılarak güncel verilere yer verilmiştir. Daha sonra göçmen ve mülteci kavramları tanıtılmış, göçmen girişimcilik kavramı üzerinde durulmuştur. Son olarak ise göçmenlerin neden başarılı girişimciler oldukları ve girişimcilik üzerindeki etkilerinin neler olduğu küresel eksende aydınlatılmaya çalışılmıştır.

3.1. Unicorn ve Decacorn Kavramlarının Tanımı

Teknolojik gelişmelerle birlikte Unicorn girişimlerin giderek artış göstermesi son zamanlarda araştırmacıların ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Yapılan girişimler arasında bir milyar dolar veya üzeri bir değer elde eden firmalara özellikle “Unicorn” adı verilmektedir. Son derece başarılı olan girişimcilerin oldukça nadir olduğunu belirtmek için bu isim özellikle kullanılmaktadır (Lee ve Nam, 2020: 1). “Unicorn”, yeni kurulan, hızla büyüyen ve bir milyar veya daha fazla ABD doları değerinde özel bir değere ulaşan şirketlerin amblemi haline gelmiştir (Kenney ve Zysman, 2018:1).

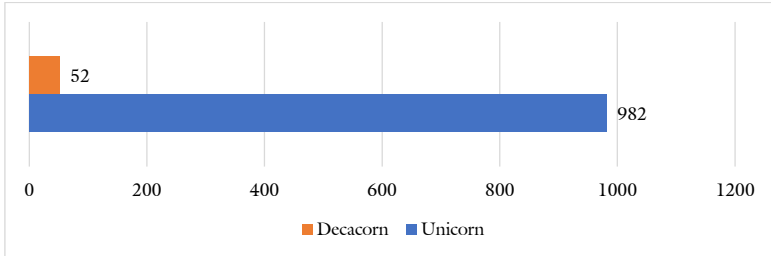
“Tek boynuzlu at” olarak Türkçe’ye çevrilen “unicorn” terimi ilk olarak 2013 yılında ABD merkezli bir risk sermayesi şirketi olan Cowboy Ventures’ın kurucusu Aileen Lee tarafından kullanılmıştır. Lee, “The Unicorn Club’a Hoş Geldiniz: Milyar dolarlık Girişimlerden Öğrenme” (2013), isimli makalesinde 1 Milyar ABD Doları veya daha fazla değere sahip bir başlangıç şirketini tek boynuzlu at (unicorn) olarak adlandırmıştır. Değeri 10 Milyar ABD Dolarından fazla olan şirketler için decacorn terimi kullanılırken, hectocorn terimi ise değeri 100 Milyar ABD Dolarının üzerinde olan şirketler için kullanılmaktadır (Lee, 2013).

2016 yılının başında 165 unicorn olduğu, 2021’in ortalarına doğru ise bu sayının %350’lik bir artışla 743’e yükseldiği bilinmektedir. Tablo 1’de görüldüğü üzere, 2019 yılında başlangıçta mevcut olan unicorn sayısı 356, 2020 yılında 450 ve 2021 yılında ise 553’tür. 2019 yılında yeni başlayan unicorn sayısı 143, 2020 yılında 171 ve 2021 yılında ise 269’dur. 2019 yılında pazardan çekilen/ çıkan unicorn sayısı 49, 2020 yılında 68, 2021 yılında ise 79’dur. 2021’in yıl ortasında mevcut unicorn sayısı 743’tür.

Tablo 3.1. Unicornların Büyüme Hızı

Kaynak: (PwC analysis, PitchBook Data Inc., Akt. Eckert, 2022: 3)

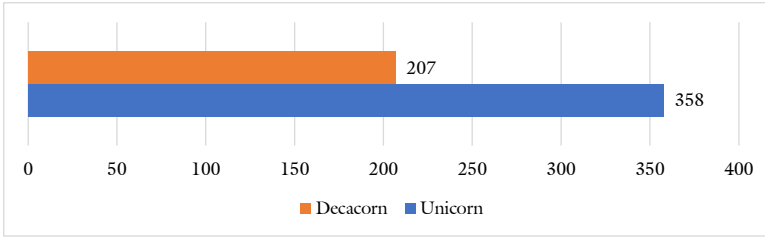
Unicornlar % 80 gibi büyük bir oranla dünyanın en büyük ekonomisi olan Amerika ve Çin’de bulunurken, geri kalan kısmının ise 40 ülke ve bölgeye yayıldığı belirtilmektedir. Teknolojik olarak büyük bir ivme kazanan Hindistan’da 2016 yılında 5 unicorn olduğu, 2021 yılında bu sayının 31’e yükseldiği söylenmektedir (Eckert, 2022: 4).

Tablo 3.2. Küresel Unicorn ve Decacorn Etkinliği, 1 Ocak 2016–30 Haziran 2021

Kaynak: (PwC analysis, PitchBook Data Inc., Akt. Eckert, 2022: 4)

Tablo 3.2’de, 1 Ocak 2016 ve 30 Haziran 2021 yılları arasında toplam unicorn sayısı 982, toplam decacorn sayısı ise 52’dir. Tablo 3’te ise bu yıllar içinde küresel unicorn ve decacornların toplam sermaye miktarı sunulmaktadır. Unicornların toplam sermaye oranı 358 milyar dolar iken, decacornların toplam sermaye miktarı 207 milyar dolardır. Decacorn sayıca az olsa da, toplam sermayenin önemli bir kısmını elde ettiği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, toplam sermayenin %37’sinin, 52 decacorn’a ait olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3. Küresel Unicorn ve Decacorn Sermaye Toplamı (Milyar Dolar)

Kaynak: (PwC analysis, PitchBook Data Inc., Akt. Eckert, 2022: 4)

CB Insights tarafından sağlanan güncel verilere göre, dünya çapında toplam unicorn ve decacorn şirket sayısı 1.104’ tür. Bu şirketlerin veya girişimcilerin toplam değeri ise 3.677 milyar dolardır (www.cbinsights.com, 07.05.2022). Endonezya, Güneydoğu Asya’da dijital ekonomi açısından en hızlı büyüyen ülkelerden biridir ve dünyadaki en aktif akıllı telefon kullanıcıları arasında sayılmaktadır. Yeni fikirler ve yenilikler sunmaya devam eden, artan sayıda yeni girişimin ardından Endonezya, diğer ülkeler arasında son derece rekabetçi olma konusunda büyük potansiyel göstermeye devam etmektedir. 2188 start-up şirketi ile Endonezya, en fazla start-up’a sahip ülke olarak 5. sırada yer almaktadır (Eckert, 2022: 4).

Tablo 3.4. Türkiye’deki Unicorn Şirketlerin Listesi

Şirket	Değer (Milyar \$)	Katılma Tarihi	Ülke	Şehir	Hizmet Alanı
Getir	\$11.8	26/3/2021	Türkiye	İstanbul	E-ticaret ve doğrudan tüketiciye hizmet
Dream Games	\$2.75	30/6/2021	Türkiye	İstanbul	Mobil ve telekomünikasyon
Insider	\$1.22	28/2/2022	Türkiye	İstanbul	İnternet yazılım ve hizmetleri

Kaynak: (www.cbinsights.com, 07.05.2022).

CB Insights tarafından yayımlanan listede Türkiye’den de 3 tane şirket bulunmaktadır. Amerika en fazla unicorna sahip ülkeler arasında birinci sıradadır. Amerika’yı takiben Çin gelmektedir. (www.cbinsights.com, 07.05.2022). Tablo 4’te de görüldüğü üzere Getir’in toplam değeri 11.8 milyar dolardır yani decacorn olarak değerlendirilebilmektedir.

Unicornlarla nasıl yenilikler yapılabileceği konusunda McDonald’s örnek gösterilmektedir. McDonald’s’ın son yıllarda ürün teslimatı için Uber Eats ve DoorDash, mobil ödemeler için WeChat ve bitki bazlı (sebze ağırlıklı) menü seçenekleri sunmak için Beyond Meat ile ortaklık kurduğu belirtilmektedir (Eckert, 2022: 12).

3.2. Göçmen Girişimcilik Kavramı

Göçmen girişimcilik kavramına geçmeden önce göçmen kavramına kısaca değinmekte fayda vardır. Çünkü günümüzde “göçmen” ve “mülteci” kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu yüzden anlam kargaşasını ortadan kaldırmak için ikisi arasındaki farkı iyi ayırt etmek gerekmektedir. Fakat burada sadece kavramların neden birbirinden farklı olduğuna kısaca değinilecek olup hukuki kısmı konumuz dışında olduğundan burada yer verilmeyecektir.

Mülteciler, ülkelerinde savaş, çatışma, saldırı ya da toplumun huzurunu önemli derecede bozan diğer nedenlerden dolayı evlerini hatta ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve güvenlikleri amacıyla başka bir ülkeye gidip ‘uluslararası koruma’ talebinde bulunan kimselerdir. Bu nedenle de devletler, BMMYK ve ilgili kuruluşların desteğini kazanarak uluslararası ‘mülteci’ statüsüne girerler. Bu kişilerin sığınma ya da koruma taleplerinin reddedilmesi durumunda ölümcül sonuçlara maruz kalmaları ihtimali oldukça büyüktür (UNHCR, 2016: 2).

BMMYK 1951Cenevre Sözleşmesi’nde ırkı, dini, tabiiyeti, bir gruba üye olup olmaması ya da siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından korkması halinde ülkelerini terk eden kimselerin bu korku yüzünden ülkelerine dönmek istememeleri durumunda “mülteci” olarak değerlendirildikleri ibaresi yer almaktadır (Barkın, 2014: 334).

Göç kavramının daha çok gönüllü olarak yapılan bir süreci ifade ettiği anlaşılmaktadır. Kendi ülkesindeki memnun olmadığı koşullardan uzaklaşmak, daha elverişli bir ortama kavuşmak daha iyi maddi olanaklara sahip olmak söz konusudur. Fakat ülkelere dönmek isteseler bile dönemeyen mülteciler için durumun farklı olduğu oldukça nettir (UNHCR, 2016: 2). Mülteciler tüm yaşamlarını, ailelerini, akrabalarını, eşlerini- dostlarını, kariyerlerini geride bırakarak yepyeni bir hayata atılmaktadır. Elbette kimse her şeyini kaybedip anlamsız bir maceraya atılmak istemez. Dolayısıyla bu konu bir macera ya da istekli olarak yapılan bir tercih meselesinden oldukça uzaktır. Mülteciler için söz konusu olan yaşamlarını kurtarmaktır, bu nedenle uluslararası korumaya muhtaçtırlar (Mülteci-Der, 2014: 10).

Dünyada bulunan tüm coğrafyaları etkisi altına alan ve küreselleşme ile daha fazla hız kazanan bir yer değiştirme faaliyeti olarak tanımlanan göç olgusunun ülke ekonomisi açısından da büyük etkileri bulunmaktadır (Aktaş, 2015: 197). Göçmenlerin yarattığı etkilerin önemi arttıkça göçmenlerin başlattıkları faaliyetler de dikkat çekmeye başlamıştır. Bu etkilerden biri de girişimcilik faaliyet-

leri olmuş ve literatürde göçmen girişimciliği kavramı olarak yer almıştır.

Politikacılar, araştırmacılar ve toplum arasında göçmen girişimciliğin sosyoekonomik kalkınmadaki önemi hem göçmenlerin kendi ülkeleri hem de buldukları ev sahibi ülkeler için genel kabul gören bir gerçektir. Hatta bu konuda politika yapımcılar ve hükümet, yabancı doğumlu yetenekleri ve yüksek teknoloji girişimcileri ülkeye çekmek için çeşitli politikalar oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma için (OECD), 2010 yılında göçmen girişimcilerin, ev sahibi ülke ve anavatanları hakkında belli bir görüşe sahip oldukları için küreselleşmeye ve uluslararası ticari faaliyetlere belirgin bir katkı sağladığını bildirmiştir (Duan vd., 2022: 3) Bununla birlikte göçmen girişimciliğin istihdam fırsatının ve kültürel zenginliğin artmasında önemli rol oynadığına (Yıldırım ve Yüksekbilgili, 2021: 113); ekonomik ve sosyal anlamda gelişmeye katkı sağladığı için refahın artmasını sağladığına (Nişancı, 2015: 6) değinilmektedir.

Göçmenler BM tarafından formüle edilen ve en yaygın kabul gören tanıma göre, en az 12 aylık bir süre için olağan ikametgâhı dışında bir ülkeye taşınan kişilerdir. Göçmenler genellikle yurtdışında doğanlar (birinci nesil) veya çocukları (ikinci nesil, yani ebeveynlerinden biri veya her ikisi de yurtdışında doğan kişiler) olarak tanımlanırken, göçmen girişimcilik ise genellikle girişimci faaliyetlerde bulunulması, özellikle birinci veya ikinci nesil göçmenler tarafından yeni işler yaratılması veya başlatılması olarak tanımlanmaktadır (Glinka, 2018: 19).

Göçmen girişimcilik kavramı göçle ilişkili olan, bir ülkede göçmenler tarafından başlatılan tüm girişimcilik faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Özkul ve Dengiz, 2018: 897). Başka bir tanıma göre ise, göçmen girişimcilik göçmenler tarafından yerine getirilen girişimcilik faaliyetlerinden doğan ekonomik ve sosyal değerlerin göç edilen ülkede meydana gelmesi sürecidir. Göçmen girişimci ise iş kurma fikrini öne süren, bu amaç doğrultusunda üretim faktörlerini bir araya getiren ve girişimden doğan riskleri üstlenen ve

bu süreci yöneten, yenilikçi ve değişime açık kimseler olarak tanımlanmaktadır (Nişancı, 2015: 6). Ülkesinden yakın bir tarihte göç etmiş ve bulunduğu ülkede geçimini sağlamak için girişimcilik faaliyetlerinde bulunan kimselere göçmen girişimci denilmektedir (Efendic vd., 2016: 1058).

Chrysostome (2010: 138) çalışmasında, birincisi zorunluluktan doğan ve ikincisi ise fırsatı yakalamak için yapılan iki tür göçmen girişimciliği olduğundan bahsetmektedir. Fırsatçı göçmen girişimciliğinin (Opportunity Immigrant Entrepreneurs) ev sahibi ülkede karşılaştıkları olağan engeller nedeniyle değil, bir iş fırsatından yararlanmak ve para kazanmak istedikleri için girişimcilik faaliyetlerinde bulduklarına değinmektedir. Hong Kong'dan gelen birçok varlıklı Çinli iş adamının iş yapmak için Kanada'daki British Columbia eyaletine göç ettiklerini örnek olarak vermektedir. Burada girişimcilik projesi göçmenlik projesinin bir parçasıdır ve ev sahibi ülkeden bir başlangıç sermayesi beklenilmemektedir. Fakat zorunlu göçmen girişimciliğinde (Necessity Immigrant Entrepreneurs), ev sahibi ülke tarafından iş piyasasına erişimleri engellenen ve çeşitli engellerle karşılaştıkları için ticari faaliyetlerde bulunan göçmenleri ifade etmektedir. Onlar için girişimcilik faaliyetleri hayatta kalmanın bir yoludur. Birçok zorunlu göçmen girişimcinin girişimcilik faaliyetlerinin başlangıcında karşılaştığı en önemli zorluklardan birisinin sermaye eksikliği olduğunu açıklamaktadır. Bu iki göçmen girişimciliğinin arasındaki farklara ise Tablo 3.5'te yer verilmiştir:

Tablo 3.5. Zorunlu Göçmen Girişimciler ile Fırsat Göçmen Girişimcilerin Profillerinin Karşılaştırılması

	Zorunlu Göçmen Girişimciler	Fırsatçı Göçmen Girişimciler
Yaş	Orta yaş	Orta yaş
Cinsiyet	Erkek	Erkek
Eğitim	Lise-Üniversite	Üniversite
Medeni durum	Evli	Evli
Profesyonel deneyim	Sınırlı	İyi

	Zorunlu Göçmen Girişimciler	Fırsatçı Göçmen Girişimciler
Ev sahibi ülke dil yeterliliği	Sınırlı	İşlevsel
Ev sahibi ülke	Gelişmekte Olan Ülkeler	Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkeler
Eğitim gördüğü ülke	Kendi ülkesi	Hem kendi ülkesi hem de ev sahibi ülke
Çalışanların ülkesi	Kendi ülkesi	Ev sahibi ülke
Hedeflenen pazar	Etnik pazar	Ana pazar
Hedeflenen endüstri	Ana pazarda bulunan girişimcilere karşı rekabet	Ana endüstri
Başlangıç Sermayesine Erişim	Sınırlı	İyi
Finansal sisteme erişim	Sınırlı	İyi
Sermaye kaynağı	Sosyal ağlar	Resmi finansal sistem
Entegrasyon seviyesi	Etnik toplumla sınırlı	İyi

Kaynak: (Chrysostome, 2010: 139)

Literatür taramaları sonucu elde edilen bilgiler neticesinde her ne kadar göçmen girişimciliği olarak dilimize çevrilse de aslında bu kavramın farklı iki olguyu kapsadığı görülmektedir. Nasıl ki göçmenler mülteci ve göçmen olarak iki kategoriye ayrılıyorsa ve birbirinden farklı özellikler arz ediyorsa (Eryılmaz, 2019: 4); aynı şekilde göçmen girişimcilik de birbirinden ayrı özellikleri içermektedir (Chrysostome, 2010: 139). Bu farklılıklar Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'te açıkça paylaşılmıştır. Kavramın İngilizcesine bakıldığında “immigrant entrepreneurship” ve “refugee entrepreneurship” (Refai vd., 2020), olarak iki ayrı şekilde ele alındığı göze çarpmaktadır ve aradaki farklılık anlaşılmaktadır. Ama Türkçe'ye yapılan çevirilerde ikisinin de “göçmen girişimciliği” şeklinde dilimize çevrildiği görülmektedir.

Kısacası, göçmen girişimciler (immigrant entrepreneurs); ülkelerini daha refah bir hayata daha iyi ekonomik koşullara kavuşmak için bilerek isteyerek terk eden ve gittikleri ülkelerde iş kuran kimseler olarak tanımlanmaktadırlar. Mülteci girişimcileri ise (refugee entrepreneurship) göç ettikleri ülkede hukuken mülteci statüsünde bulunan ve bir iş kurarak hayatlarını geçindirmeye çalışan ve kurdukları işlerde riskleri üstlenen kimseler olarak tanımlamak mümkündür (Bizri, 2017: 850).

Eryılmaz (2019: 4) birçok çalışmadan derlediğini belirttiği çalışmasında ekonomik ve mülteci göçmenliği ele almış ve bu göçmenler arasındaki farklara yer vermiştir. Bu farklar Tablo 3.6'da gösterilmektedir:

Tablo 3.6. Ekonomik ve Mülteci Göçmenler Arasındaki Farklılıklar

Ekonomik Göçmen	Mülteci Göçmen
Bu göçmenlerin istedikleri takdirde vatanlarına geri dönme imkânları vardır.	Mülteci göçmenlerin ülkelerine dönmeleri hayatlarını kaybetmelerine neden olabilir, bu korku yüzünden ülkelerine geri dönmek istemiyor ya da zaten dönme gibi bir şansları yoktur.
Ekonomik göçmenlerin ülkelerinde kalan ailelerini istedikleri zaman görme, onları ziyaret etme şansı vardır.	Mülteci göçmenlerin anayurtlarıyla sosyal temasları daha sınırlıdır.
Belli planlar çerçevesinde hareket ettikleri için beklenmedik durumlara karşı mülteci göçmenlere göre hazırlıksızdırlar.	Genellikle planlı hareket edemedikleri için beklenmedik durumlara karşı daha hazırlıklıdırlar.
Ekonomik göçmenlerin büyük çoğunluğunun mental olarak sağlıklı oldukları varsayılmaktadır.	Mülteci göçmenler ülkelerini bazı travmatik olaylar yüzünden terk ettiklerinden zihinsel ya da psikolojik rahatsızlıklar yaşama ihtimalleri fazladır.

Ekonomik Göçmen	Mülteci Göçmen
Bu göçmenler yanlarında daha fazla sermaye ile göç ettikleri ülkeye gelebilirler.	Mülteci göçmenler sıklıkla ekonomik varlıklarının mühim bir kısmını ülkelerinde bırakmak zorunda kalırlar.
Ekonomik göçmenlerin beşeri sermayeleri daha kısıtlıdır.	Mülteci göçmenlerin sıklıkla beşeri sermaye birikimi ekonomik göçmenlere kıyasla daha fazladır
Ekonomik göçmenler mültecilerden farklı bilişsel, davranışsal, duygusal ve sosyal özelliklere sahiptirler.	Mülteci göçmenler ekonomik olanlardan farklı bilişsel, davranışsal, duygusal ve sosyal özelliklere sahiptirler.
Ekonomik göçmenler sıklıkla gittikleri ev sahibi ülkenin yasalarına tabidirler	Mülteci göçmenler uluslararası hukuka tabidirler.

Kaynak: (Eryılmaz, 2019: 4).

Tablo 3.6’da görüldüğü üzere burada bir de karşımıza ekonomik göçmen kavramı çıkmaktadır. Ekonomik göçmenlerin kendi ekonomik fırsatlarını yakalamak ve bu fırsatı sürdürmek için hareket etmeye motive oldukları kabul edilen bir gerçektir. Bu göçmenler, sırf “daha yetenekli, hırslı, saldırgan, girişimci ya da menşee yerlerinde kalmayı seçen benzer bireylere göre daha iyi seçilmiş” oldukları için başarıyı için kendilerine çekmektedirler. Başka bir deyişle, kendi içinde girişimci olan bu göçmenler ekonomik kazanç elde etmek, ekonomik olarak hayatta kalabilmek için inisiyatif almaktadırlar (Crockett, 2013: 198).

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, gönüllü, ekonomik ya da fırsatçı göçmen girişimcilik kavramları ile aynı şey anlatılmaktadır. Aynı şekilde zorunlu ya da mülteci göçmen girişimci ile de aynı şey ifade edilmiştir. Dolayısıyla göçmen girişimciliğin aynı amaç doğrultusunda farklı kavramlar altında ifade edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

3.3. Unicorn ve Decacorn Girişimlerde Göçmenlerin Etkisi

Göçmenlerin girişimcilik ekosisteminde giderek artan bir öneme sahip olması tüm dünyanın dikkatini çekmeye başlayan bir konu olmaktadır. Girişimcilik kavramı ile ilgili en son kullanılan enstrümanlardan biri girişimcilik ekosisteminin çerçevesidir. Girişimcilik ekosistemine göre, yeni girişimler sadece yetenekli ve vizyon sahibi bireyler sayesinde değil, aynı zamanda bu girişimcilerin içinde bulunduğu iş ortamından kaynaklandığı ve büyüdüğü gerçeğine dayanmaktadır. Bilim adamları girişimcilik araştırmalarını tek veya birkaç faktöre bağlamak yerine bu fenomeni birbirine bağlı sosyo-ekonomik ve politik-kültürel unsurlar sistemi olarak araştırmaya başlamışlardır. Akademisyenler, iş ortamının girişimcilik fırsatları ve kaynakları sağlayarak girişimciliği geliştirdiğine ve dolayısıyla yüksek büyüme gösteren firmalar yarattığına inanmaktadırlar (Nicotra vd., 2018; Akt. Duan vd., 2021: 5).

Girişimci ekosistemi denilince akla gelen ilk ülke San Francisco'dur. Fransa Cumhurbaşkanı E. Macron, Fransa'nın bir "Start-Up Ulusu" olması için önemli bürokratik değişimler vadetmektedir. UBER, SpaceX, Tango, Eventbride, Evernote, Periscope ve benzeri pek çok başarılı girişimin ortak özelliği, göçmenler tarafından kurulmuş olmalarıdır (Özdoğan, 2017:1).

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde arzu ettikleri refah seviyesine kavuşabilmeleri ve en önemlisi hayatlarını devam ettirebilmeleri için iş bulmaları şarttır. Birçok nedenden dolayı iş bulmak konusunda sıkıntı yaşayan göçmenlerin var olduğu dolayısıyla iş bulma konusunda yaşadıkları sorunlar ve karşılaştıkları kısıtlamalar nedeniyle pek çok göçmenin kendi işini kurma yani girişimciliği kariyerleri için daha fazla tercih ettiği belirtilmektedir (Nişancı vd., 2019: 4618).

Girişimcilik üzerine yapılan bir araştırmada Amerika'da yer alan inovasyon ve teknoloji endüstrisinin göçmenlerden faydalandığına değinilmektedir. Bu araştırmaya göre, göçmenlerin "unicorn" olarak adlandırılan 1 milyar dolar veya daha fazla değere sahip

ABD merkezli girişimlerin mevcut girişimlerden yarısından fazlasını başlattığını göstermektedir. Araştırmada ABD’de göçmenler tarafından kurulan 44 şirketin toplam değerinin 168 milyar dolar değerinde olduğu belirtilmektedir. Ayrıca araştırmaya göre göçmenlerin bu şirketlerdeki kilit yönetim veya ürün geliştirme pozisyonlarının %70’ inden fazlasını oluşturduğu tahmin edilmektedir (Koh, 2016: 1).

Amerika Birleşik Devletleri’nde, toplam nüfusun yalnızca %13’ünü oluşturmalarına rağmen, girişimcilerin yaklaşık %27,5’inin göçmen olduğu belirtilmektedir (Vandor ve Franke, 2016). Anderson (2018) Amerika’da yer alan ve piyasa değeri 1 milyar dolar veya daha fazla olan 91 “unicorn”a ilişkin yaptığı araştırmada hepsinin özel mülkiyete ait olduğunu ve risk sermayesi finansmanı aldığını belirtmektedir. Araştırmasında yer alan şirketlerin yarısından fazlasının kurucusunun göçmenler olduğuna değinmekte ve Amerika’nın önde gelen Start-Up şirketlerinin kurucularının göçmen olduğuna dikkat çekmektedir.

Silikon Vadisi dünyanın etnik olarak en çeşitli olan işgücüne sahip yerlerinden biridir. Düşük ücretli, mavi yakalı işgücüne yalnızca Asyalı ve İspanyol işçiler hâkim olmakla kalmamakta, aynı zamanda yabancı doğumlu bilim adamları ve mühendisler, girişimciler ve üst yönetim olarak giderek daha fazla görünür hale gelmektedirler. Silikon Vadisi’nin yüksek vasıflı işçilerinin dörtte birinden fazlası, Çin, Tayvan, Hindistan, Birleşik Krallık, İran, Vietnam, Filipinler, Kanada ve İsrail gibi çeşitli ülkelerden gelmekte ve bu sayıya on binlercesi de dâhil olmak üzere göçmenlerden oluşmaktadır. Marjinal, düşük ücretli endüstrilerde tecrit edilmiş geleneksel etnik girişimcilerin aksine, Silikon Vadisi’nin yabancı doğumlu yeni girişimcileri, dinamik ve teknolojik olarak gelişmiş endüstrilerde yüksek eğitilmiş profesyonel kimselerden oluşmaktadır ve girişimlerinde son derece başarılı olmuşlardır. 1990’ların sonunda, Çinli ve Hintli mühendisler, Silikon Vadisi’nin teknoloji işletmelerinin yüzde 29’ unu yönetiyordu. 2000 yılına gelindiğinde, bu şirketler toplu olarak 19,5 milyar dolardan fazla satış ve 72.839 işten so-

rumluydu. Ve göçmen girişimciliğinin hızı son on yılda çarpıcı bir şekilde hızlanmaktadır (Saxenian, 2016).

Yine bu konuda Çin’de bulunan göçmen girişimcilerin başarılarına dikkat çekilmektedir. Çin gibi başarılı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerde göçmenlerin yüzde 25’ inin serbest meslek sahibi oldukları belirtilmektedir (Giulietti vd., 2011; Akt. Naudé vd., 2015: 4).

Benzer şekilde Birleşik Krallık ‘ta başarılı olan mülteci girişimcilerin uzun bir geçmişi olduğu ve Marks & Spencer ve Burton Group dâhil olmak üzere birçok başarılı Birleşik Krallık işletmesinin başlangıçta mülteciler tarafından kurulduğu belirtilmektedir (Refai vd., 2020: 8).

Mark Zuckerberg ve Bill Gates gibi teknoloji liderleri, vasıflı yabancı işçilerin ülkede kalmasına izin veren H-1B vizelerinin sayısını artırma çağrısında bulunmaktadırlar. Göçün teknoloji topluluğuna büyük fayda sağladığını ve şirketlerin yabancı doğumlu işçileri iş almasının ve göçmen girişimcilerin vize kısıtlamaları nedeniyle iş kurmasının zor olduğunu savunmaktadırlar (Koh, 2016: 1).

Ana ülke ile kurulan bağ nedeniyle göçmen girişimcilerin algılanan fırsatların varlığından ziyade zorunluluk nedeniyle ulusal sınırları aşan ekonomik faaliyetlere katılma eğilimlerinin daha yüksek olduğu iddia edilmektedir (Duan vd., 2021, 6).

Crockett’ in (2013: 208), göçmen girişimcilerin ülke seçiminde önceliklerinin neler olduğunu incelediği makalesinde göçmen girişimcileri bir fırsat elde etmekten ziyade bir ülkeye çeken şeyin göç ettikleri ev sahibi ülkenin kültürüne ve coğrafyasına aşına olup olmaması olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun nedenini ise insanların coğrafi olarak daha yakın olan ve ana toplumla benzer bir sosyal bağlamı paylaşan ülkelere göç etme eğiliminde oldukları olarak açıklamaktadır.

Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere göçmen girişimcilerin gittikleri ülkelerdeki girişimcilik ekosistemine katkıları yadsınamayacak derecede önem arz etmektedir. Özdoğan (2017) göçmenle-

rin neden daha başarılı girişimciler olduğuna değindiği çalışmasında bunun sebebini konfor alanı kavramı ile ilişkilendirmektedir. Kişinin sınırlarını ve yeteneklerini zorlamadan gayet rahat bir ortam ve koşulda hayat sürdüğü durum konfor alanı olarak tanımlanmaktadır.

Konfor alanı, stresin minimum düzeyde olduğu, rahatlık ve rutinin bir arada hüküm sürdüğü evredir (Başkan, 2018:1). Rahat koşullar altında yaşayan kimse üzerinde bir baskı hissetmediğinden hiçbir konuda kendini zorlamaya, kendine yeni bir şey katmaya ya da kendini geliştirmeye ihtiyaç duymayacağından kendini yeterli görme ataletine düşecektir. Çünkü bu alanda herhangi bir sürpriz yoktur, kontrol kişinin elindedir. Fakat kişi konfor alanını terk edecek olur veya konfor alanının dışına çıkmaya cesaret ederse zorlu koşullar ile yüzleşebilir ve rakipleri karşısında yeteneklerini geliştirmek ve en az onlar kadar iyi olmak ya da rakiplerinden daha iyi olmak için çaba gösterecektir.

Söz konusu mecburi ya da gönüllü olarak ülkelerini terk etmek zorunda kalan kısacası konfor alanından çıkan ve başka bir ülkeye göçmen olarak yerleşen kişiler ise yeni şartlara uyum sağlayabilmek ve kabul görebilmek için mücadele etmektedirler. Özdoğan (2017: 2) göçmen girişimcilerin neden daha başarılı Start-Up'lar kurduklarına değinmekle birlikte bu başarının örnek alınmasını sağlamak amacıyla bazı tespitlerde bulunmaktadır, bu tespitlere aşağıdaki maddelerde yer verilmektedir:

1. Bazı Start-Up'ların büyümelerini yerel olarak sürdürdüklerini ve buldukları ülkedeki yerel başarılarıyla övündükleri için içinde buldukları rahatlık ve rutin faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle konfor alanı tuzağına düştükleri belirtilmektedir. Bunun önünde geçmek için Samsung'un Kore'de bulunan yöneticileri için uyguladığı stratejiden bahsedilmektedir. Samsung burada kritik görevlerde bulunan yöneticilerini birbirinden farklı bölge ve ülkelere göndererek onların farklı bakış açısı elde etmelerini sağlamak suretiyle kişisel olarak kapasitelerinin gelişmesini sağlamaktadır. Farklı bölge ve coğrafyalarda bulunan yöneticiler böylelikle

farklı şartlar altında farklı deneyimler yaşayarak görüş açısı kazanmaktadır. Bu da onların görüş açısı ve düşünme şekillerinde fark yaratmaktadır. Türkiye’de bulunan bir girişime Hindistan’dan bir rakip gelmesi durumunda konfor alanında bulunan rakibin dezavantajlarını kendileri için avantaja dönüştürecek hamlelerde bulunabilmesi ihtimal dâhilindedir.

2. Gerek sahip olduğu ün ve itibar gerekse sahip olduğu teknoloji, iş süreçleri, ürün ve hizmetten dolayı bulunduğu konumdan mutlu olan girişimciler, avantajlı oldukları ve üstünlük kurduklarını düşündükleri alanların rakipleri tarafından orta veya uzun vadede tehdit edilebileceği ön görüşüne sahip olmalıdırlar. Bu konuda Snapchat’in tüm popülaritesine rağmen karşısında birdenbire Facebook, Instagram ve WhatsApp gibi güçlü rakipler bulmasını ve konumunun sarsılması örnek olarak sunulabilmektedir.
3. Pazara oldukça inovatif bir giriş yapan, iyi bir ivme kazanan, fakat sonra rakiplerinden bile daha fazla geleneksel hale gelen girişimlerin de uzun ömürlü olmayabilecekleri üzerinde durulmaktadır.

Rafei vd., (2020: 12) araştırmaları kapsamında Suriye krizinin patlak vermesi ile Birleşik Krallık’ta bulunan Suriye uyruklu mülteci girişimcilerle yaptıkları görüşmeler sonucunda çoğunun serbest meslek sahibi olduklarına değinmektedirler. Bunun yanı sıra Suriye’nin uzun bir ticaret geçmişi olduğuna ve güçlü bir iş kültürüne sahip olduklarına yer vermekle birlikte, birçok mültecinin serbest mesleğin aile ve kültürel bir miras olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla başarılı bir girişimci olmak için ihtiyaç duydukları kültürel miras, bilgi, beceriye ve bu işi başarabileceklerine dair gereken inanca sahip birçok Suriyeli girişimcilerin olduğu görülmektedir.

Thai ve Turkini (2013: 191) ise göçmen girişimcilerin başarılı olmasında kritik rol oynayan faktörün network kurmak olduğuna değinmektedir. Resmi iş ağları daha pratik iş faydaları sunarken,

gayri resmi ağlar göçmen girişimcilere işlerinde yardımcı olan ek/ alternatif faydalar sağlamaktadır (duygusal destek, tavsiye, arkadaşlık ve mentorluk gibi).

SONUÇ

Girişimcilik, ekonomik büyüme ve istihdam yaratmanın önemli bir itici gücü olarak görülmektedir. Girişimcilik yeni şirketler ve işler yaratmakta, yeni pazarlar açmakta ve yeni beceri ve yetenekleri beslemektedir. Avrupa Komisyonu, AB'yi bütünüyle daha güçlü ve daha uyumlu hale getirmek amacıyla, iş destek hizmetlerinin daha hassas gruplardan olanlar da dâhil olmak üzere tüm potansiyel girişimcilere ulaştığı her türlü girişimcilik için çekici bir ortamı desteklemeyi amaçlamaktadır. AB içinde, göçmenler önemli bir potansiyel girişimci havuzunu temsil etmektedirler, ancak diğer daha savunmasız gruplarda görüldüğü gibi belirli yasal, kültürel ve dilsel engellerle karşılaşabilmektedirler (European Commission, 2022).

Avrupa 'akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme' için koşulları yaratmayı amaçlayan 2020 stratejisine girişimciliğin desteklenmesini de dâhil etmiştir. Bu çerçevede, girişimcilik 2020 eylem planı, Avrupa'nın girişimcilik potansiyelini ortaya çıkarmak, girişimciliğin önündeki mevcut engelleri ortadan kaldırmak ve Avrupa'daki girişimcilik kültüründe devrim yaratmak için belirlenmiş ortak bir eylem planıdır. Bu eylem planında yeni işletmelerin kurulmasını kolaylaştırmak, mevcut girişimleri geliştirmek ve büyümesi için çok daha destekleyici bir ortam sunmak amaçlanmaktadır. Bu eylem planında bulunan amaçlardan biri de AB'de hâlihazırda bulunan ve ikamet eden göçmenler arasında girişimciliği kolaylaştırmaktır (European Commission, 2022).

Örneğin, yerinden edilmiş ya da ülkesindeki yoksulluk nedeniyle başka bir yere göç etmek zorunda kalan insanlar bireysel potansiyellerini zorlayarak ikinci hatta üçüncü bir dil öğrenmek durumundadırlar. Güzel bir iş sahibi olmak isteyen, diploma denkliği bulunmayan kimseler buldukları ülkede diploma alabilmek için tekrar üniversitelerin ilgili alanlarına başvurmakta ve bireysel kapa-

sitelerini geliştirmek adına çeşitli adımlar atmakta ve birçok riskle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Özellikle mülteci girişimcilerin faaliyette bulunmalarının önünde dört engel olduğunu belirten Refai vd., (2020: 12) bu engellerin sosyal, yasal, maddi ve politik kısıtlamalar olduğunu belirtmektedirler. Bunun dışında Birleşik Krallıkta bulunan Suriyeli göçmen girişimcilerin sosyal zorluklarla da başa çıkmaya çalıştıkları ortadadır. Örneğin Birleşik Krallıkta bulunan mülteci girişimcilerin buldukları ülkenin kültürüne aşına olmaması ve dil eksikliği özellikle ticarete dayalı iş yapacak kimseler için büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Göçmen girişimciliğine dair yapılan araştırmalarda, gelişmiş ülkelerdeki göçmenlerin çoğunun gelişmekte olan ülkelerden geldiği ve sayılarının giderek arttığı belirtilmektedir. İlk başlarda göçmen girişimcilerin yerli halkın işini elinden aldığına dair kaygılar ortaya çıksa da, daha sonra göçmen girişimcilerin yerli halk için iş fırsatları yarattıkları gerçeği anlaşılmıştır (L. nDoen vd., 1998: 1). Aynı şekilde girişimciler milyarlarca yatırım yaptıklarında önemli derecede istihdamı arttırmaktadırlar. Bu nedenle hem göç hem de girişimcilik konuları araştırmacıların dikkatini çektiği gibi politika yapıcıların, bağışçıların, sivil toplum kuruluşlarının dahası yoksulluğun azaltılması ve gelişim üzerindeki olası etkileriyle ilgilenen tüm paydaşların dikkatini çekmektedir (Naudé vd., 2015: 1).

Silikon Vadisi'nin göçmen girişimcileri etnik bağlarını terk etmiş değillerdir. Daha az eğitilmiş meslektaşları gibi, Silikon Vadisi'nin yüksek teknoloji göçmenleri de girişimcilik fırsatlarını geliştirmek için etnik stratejilere güvenmeye devam etmektedirler. Kendilerini ana akım teknoloji topluluğuna yabancı olarak gören Silikon Vadisi'ndeki yabancı doğumlu mühendisler ve bilim adamları, teknoloji firmalarını başlatmak için bilgi, teknik bilgi, beceri ve sermayeyi harekete geçirmek için sosyal ve profesyonel ağlar oluşturmaktadırlar. Silikon Vadisi Çin Mühendisleri Derneği, İndus Girişimcisi ve Kore Bilişim Forumu gibi yerel etnik profesyonel dernekler, yeni gelen göçmenler için bağlantılar ve kaynaklar sağlamaktadır. Geleneksel göçmen kültürünün unsurlarını belirgin bir şekilde yüksek teknoloji uygulamalarıyla birleştiren bu kuruluşlar,

eş zamanlı olarak bölge içinde etnik kimlikler yaratmakta ve profesyonel ağ oluşturma ve bilgi alışverişine yardımcı olmaktadır. Bunlar geleneksel siyasi veya lobi grupları değildirler, odak noktaları sadece üyelerinin mesleki ve teknik bakımdan ilerlemesidir (Saxenian, 2016). Bu derneklerin etnik kökenleri ne olursa olsun sunduğu faydalar ise şu şekilde sayılabilmektedir (Saxenian, 2016):

Verilen ziyafetler, düzenlenen yemekler eşliğinde aile merkezli sosyal etkinliklerle sosyalleşme sağlanmaktadır.

Birinci nesil göçmenlere profesyonel bağlantı ve iş ağlarına ulaşma imkânı sağlar.

İşe alım kanalları olarak hizmet verirler.

Başarılı göçmen girişimciler ve yöneticiler için rol modelleri sağlarlar.

Konularında uzmanlaşmış teknik ve pazar bilgilerinden bir iş planının nasıl yazılacağına veya bir işletmenin nasıl yönetileceğine kadar uzanan düzenli konuşmacılara ve konferanslara sponsorluk yaparlar. Bazı Çinli dernekler İngilizce iletişim, müzakere becerileri ve stres yönetimi konusunda seminerler vermektedir.

Bu grupların çoğu nesiller arası bağlantıların sağlanması konusunda önemli merkez konumuna gelmiştir. Örneğin hem Çin hem de Hint topluluklarındaki daha yaşlı mühendisler ve girişimciler daha genç etnik girişimleri finanse etmeye ve onalara rehberlik etmeye yardımcı olmaktadır.

Bu ağlar içinde, “melek” yatırımcılar, gelecek vaat eden yeni girişimlere genellikle bireysel ya da ortak olarak yatırım yapmaktadırlar. Örneğin Indus Entrepreneur, Güney Asya teknoloji topluluğu içinde “mentorluk ve kaynaklar sağlayarak girişimciliği teşvik etmeyi” amaçlamaktadır. Hem Asya Amerikan Üreticileri Derneği hem de Monte Jade Bilim ve Teknoloji Derneği, yatırımcıları (genellikle Asya’dan ve Silikon Vadisi’nden) Çinli girişimcilerle eşleştirmek için yıllık yatırım konferanslarına sponsorluk yapmaktadır.

Bununla birlikte her göçmen girişimciliğin sürdürülebilir önemli işler yaratmadığının ve birkaç yıl sonra pek çok firma-

nın başarısız olduğuna da değinilmektedir. Politikaların yetersiz oluşu bu politikaların etkisini azaltmakta ve istenmeyen sonuçlar doğmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin Afrika'dan Avrupa'ya doğru düzensiz göçü önlemek için yapılan sınır kontrollerinin daha sıkı olması, göç akışlarını durdurmamış, bunun yerine göç yollarının çeşitlenmesine ve çok daha tehlikeli ve dramatik göç yolculuklarına çıkılmasına neden olmaktadır. Tam tersi sınırdaki girişlerin kolaylaştırılması ya da protokollerin hafifletilmesi de girişimcilik becerisi ve yeteneğinden yoksun olan girişimci havuzunun artmasına neden olabilmektedir (Naudé vd., 2015: 2).

Sonuç olarak göç ve göçmen girişimciliğinin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin çalışmaların ve tartışmaların daha uzun süre devam edeceği görülmektedir. Yine yapılan yazın taranmasına göre görünen o ki göçmen girişimcilerin göçmen oldukları için mi girişim başlattıkları yoksa girişimcilik için mi başka ülkelere göç ettikleri sorusu halen yeterince netlik kazanıp açıklanabilmiş değil. Çünkü birçok çalışmada göçmenleri bireysel iş yapmaya yönelten nedenin zorunluluk olduğuna değinilirken (Chrysostome, 2010: 139; Mülteci-Der, 2014: 10); bazılarında ise insanları evlerinden yurtlarından eden şeyin girişimci ruh olduğu ve gönüllülük esaslı olduğu üzerinde durulmaktadır (Fisher ve Koch, 2008: 6; Koh, 2016; Eckert, 2022).

Bu çalışmada küresel ekseninde unicorn ve decacorn girişimlerde göçmenlerin etkisinin ne olduğu sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ilgili literatür taranmış ve kavramların açıklanmasına çalışılmıştır. Girişimcilik literatürü için önemli olan göçmen girişimciliğine dair bilerek ya da bilmeyerek yapılan kavram kargaşasının bir nebze olsun giderilmesine çalışılmıştır. Aynı şekilde Unicorn ve Decacorn girişimlerin literatüre kazandırılması ve küresel ekseninde ele alınmaya çalışılması açısından örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Diğer taraftan göçmenlerin ve göçmen girişimcilerin gittikleri ülkeler için sadece bir yük olarak görülmesinin ötesinde bir önem teşkil ettiklerinin algılanması ve anlaşılması hususunda bir farkındalık oluşturacağı bu çalışmanın beklenen etkisini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, T. M. (2015). “Ücret Odaklı Uluslararası İşgücü Hareketliliğinin İşgücü Piyasalarına Etkileri”, *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 197-219.
- ALPHA JWC, 2022. “The Differences Between Unicorn, Decacorn and Hectocorn”, *Alpha JWC*, <https://www.alphajwc.com/en/the-differences-between-unicorn-decacorn-and-hectocorn/> (7.05.2022).
- ANDERSON, S. 2018. “The Immigrant-Unicorn Connection Most billion-dollar startups have foreign-born founders”, *WSJ OPINION*, <https://www.wsj.com/articles/the-immigrant-unicorn-connection-1543534312>, (12.05.2022).
- BARKIN, E., 2014. “1951 Tarihli Mülteciliğın Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 333-360.
- BAŞKAN, E., 2018. “Beynimiz Ve Konfor Alanı Psikolojisi”, *Harvard Business Review Türkiye*, <https://hbrturkiye.com/blog/beynimiz-ve-konfor-alani-psikolojisi>, (15.05.2022).
- BIZRI, R.M., 2017. “Refugee-entrepreneurship: A Social Capital Perspective”, *Entrepreneurship and Regional Development*, 29 (9-10), 847-868.
- CHRYSOSTOME, E. 2010. “The Success Factors of Necessity Immigrant Entrepreneurs: In Search of a Model”, *Thunderbird International Business Review*, March/April, 52 (2), 138-151.
- CROCKETT, D. R., 2013. “Immigrant entrepreneurs’ Selectivity: Host Market Distance And Opportunity”, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 7 (3), 196-212.
- DUAN, C., SANDHU, K. ve KOTEY, B. (2020). “Understanding Immigrant Entrepreneurship: A Home-Country Entrepreneurial Ecosystem Perspective”, *New England Journal of Entrepreneurship*, 24 (1), 2-20.
- ECKERT, V.H., 2022. “Living In A World Of Unicorns, Venture-Backed Giants Are Scaling Up And Transforming Markets As Varied As Fintech, Electric Vehicles, And Healthcare”, *PwC*, 1-14, <https://www.pwc.com/world-of-unicorns> (7.05.2022).

- EFENDIC, N., ANDERSSON, E, W. ve WENNERBERG, K. 2016. “Growth in First- And Second Generation İmmigrant Firms in Sweden”, *International Small Business Journal*, 34 (8), 1028-1052.
- ERYILMAZ, M., 2019. “Mülteci Girişimcilik”, Karadal, H. (Ed.). Girişimcilik. İstanbul: Beta Yayınevi.
- EUROPEAN COMMISSION, (2022), “Migrant Entrepreneur”, https://ec.europa.eu/growth/smes/supporting-entrepreneurship/migrant-entrepreneurs_en, (05.06.2022).
- FISHER, J.L. ve KOCH, J.V. 2008. *Born, Not Made: The Entrepreneurial Personality*, Praeger Publishers, Westport, CT.
- GLINKA, B. 2018. “Immigrant Entrepreneurship As A Field Of Research”, *Problemy Zarządzania*, 16 (1), 17-31. <https://www.cbinsights.com/research-unicorn-companies>, (07.05.2022).
- KENNEY, M. ve ZYSMAN, J., 2019. “Unicorns, Cheshire Cats, and the New Dilemmas of Entrepreneurial Finance”, *Venture Capital*, 21(1), 35-50.
- KOH, Y. 2016. “Study: Immigrants Founded 51% of U.S. Billion-Dollar Startups”, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/BL-DGB-45131>, (15.05.2022).
- L. NDOEN, M., GORTER, C., NIJKAMP, P., ve RIETVELD, P. 1998. “Ethnic Entrepreneurship and Migration: A Survey from Developing Countries”, *Tinbergen Institute Discussion Papers*, 98-081 (3), 1-14.
- LEE, A., 2022. “Welcome to the Unicorn Club: Learning From Billion-Dollar Startups”, *Join Tech crunch*, <https://techcrunch.com/2013/11/02/welcome-to-the-unicorn-club/> (07.05.2022).
- LEE, M., ve NAM, D., 2020. “Unicorn Startups’ Investment Duration, Government Policy, Foreign Investors, and Exit Valuation”, *Asia-Pacific Journal of Business Venturing and Entrepreneurship*, 15 (5), 1-11.
- MÜLTECİ-DER. (2010). “5 N ve 1 Mülteci Basın Mensupları İçin El Kitabı”, Birinci Baskı, İzmir, 29s.

- NAUDÉ, W., SIEGEL, M., ve MARCHAND, K. 2015. "Migration, Entrepreneurship and Development: A Critical Review", Discussion Paper Series, IZA DP No. 9284, 1-26.
- NİŞANCI, Z. N. 2015. "Göçmen Girişimcilik Üzerine: Pittsburgh'daki Türk Girişimciler", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10 (1), 1-28.
- NİŞANCI, Z. N., OĞRAK, A. ve AYVAZOĞLU, A. 2019. "Göçmenlik, Göçmen Girişimcilik Ve Göçmen Türk Girişimciler Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (48), 4616-4626.
- ÖZDOĞAN, B. 2017. "Göçmen Girişimcilerin Başarisından Start-Up Yönetim Dersleri", *Harvard Business Review Türkiye*, <https://hbrturkiye.com/blog/gocmen-girisimcilerin-basarisindan-start-up-yonetim-dersleri>, (15.05.2022).
- ÖZKUL, G. ve DENGİZ, S. 2018. "Göçmen Girişimcilik Bağlamında Suriyeli Göçmenlerin Hatay İline Olan Ekonomik Katkıları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (26), 897-919.
- REFAI, D., LEVER, J. ve HALOUB, R., 2020, "A Better Future: Understanding Refugee Entrepreneurship (BFURE)", http://cees.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/2021/04/12577_UoL_Refugee_Report_Online.pdf, (14.06.2022).
- SAXENIAN, A. 2002. "Brain circulation: How high-skill immigration makes everyone better off", *The Brookings Review*, <https://www.brookings.edu/articles/brain-circulation-how-high-skill-immigration-makes-everyone-better-off/>, (18.07.2022).
- THAI, M. T. T. ve TURKINA, E. 2013. "Entrepreneurial migration: characteristics, causes and effects", *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 7 (3), 188-195.
- UNHCR (The UN Refugee Agency). 2016. "Mülteci ve Göçmen" Mart, https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf, (30.05.2022).

- VANDOR, P. AND FRANKE, N. (2016), “Why Are Immigrants More Entrepreneurial?”, Harvard Business Review, [https://hbr.org/2016/10/why-are-immigrants-more-entrepreneurial#:~:text=It%20appears%20plausible%20that%20entrepreneurial,them%20to%20seek%20self%20Deployment,\(01.06.2022\).](https://hbr.org/2016/10/why-are-immigrants-more-entrepreneurial#:~:text=It%20appears%20plausible%20that%20entrepreneurial,them%20to%20seek%20self%20Deployment,(01.06.2022).)
- YILDIRIM, İ., ve YÜKSEKBİLGİLİ, Ö. “Göçmen Girişimciliği Ve Suriyeli Göçmenlerin İş Kurma Sorunları”, Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies, 7 (10), 112-130.

Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İş Birliği ve Çatışma Alanı Olarak Suriyeli Sığınmacılar Meselesi¹

İrem ALGEDİK²

Pelin ALİYEY³

Giriş

1945'te yerle bir olan Avrupa'nın tekrar toparlanması ve ayağa kalkmasında kömür ve çeliği kilit unsurlar olarak gören anlayışın güçlü savunucularından biri olan Fransız Dışışleri Bakanı Robert Schuman'ın öncülüğünde hazırlanan Schuman Planı kapsamında Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımı ile 1952 yılında AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu)

- 1 Bu çalışma, İrem Algedik'in Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Pelin Aliyev danışmanlığında yürüttüğu "Suriyeli Sığınmacıların Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Etkileri" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.
- 2 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Öğrencisi. algdkirem22@outlook.com; ORCID: 0000-0001-5477-6160.
- 3 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. pelin.aliyev@hku.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2466-2132.

kurulmuştu (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 460-461). Bugünkü AB (Avrupa Birliği) ise AKÇT'nin kurulmasıyla yarım asırdan fazla bir süre önce başlayan bir sürecin sonucu olarak görülmektedir (Pinder ve Usherwood, 2018: 1). Günümüzde üye ülkeler arasında tek pazardan dış politikaya ve okul diplomalarının karşılıklı tanınmasından adli sicil kayıtlarının değişimine varıncaya dek çok çeşitli alanlarda iş birliği yapılmasını öngören AB (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013: 15); kapsamını, üye alım sürecini ve amaçlarını genişleten bir dizi süreçten geçerek 500 milyonluk nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile dünyanın önde gelen güçlerinden biri haline gelmiştir (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 460). Türkiye'nin bu birliğin bir parçası olmak amacıyla ortak üye olarak başvurmasının üzerinden ise tam 63 yıl geçmiştir. Türkiye, AB'ye (o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) 1959'da başvurursa da tam üyelik süreci halen tamamlanamamıştır. Ancak bu süre zarfında ilişkiler kimi zaman kesintiye uğrasa da varlığını korumaya devam etmektedir. 63 yıl boyunca ilişkileri etkileyen ve üyelik sürecini belirleyen çeşitli gelişmeler olmakla birlikte son 10 yılda bu gelişmeler içinde göçün daha fazla ön plana çıktığı gözlenmektedir. Göç, son 10 yıllık süre zarfında iki taraf arasında hem iş birliği hem de çatışma yaratan bir mesele olarak dikkat çekmektedir.

2011 yılında Kuzey Afrika'da başlayan muhalif halk hareketleri, çok geçmeden Suriye'ye sıçramış ve rejim güçleri ile muhalif kesim arasında meydana gelen şiddet olaylarının iç savaşa evrilmesiyle milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk ederek başka devletlere sığınmak zorunda kalmıştır. Suriyelilerin büyük bir kısmı Türkiye ve Ürdün gibi Suriye ile ortak sınırı olan ülkelere sığınırken bir kısmı da farklı güzergahlar kullanarak Avrupa ülkelerine yasal ve yasal olmayan yollarla göç etmeye çalışmıştır. Yasal olmayan yollarla Avrupa'ya ulaşmak isteyen Suriyeliler, özellikle Türkiye'yi transit geçiş ülkesi olarak kullanmışlar ve bu durum iki taraf arasında bir sığınmacı meselesinin doğmasına neden olmuştur. Bu göç hareketleri, yoğunluğu nedeniyle bir süre sonra Türkiye ve AB arasında ortak bir meseleye dönüşmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Suriyeli sığınmacıların AB-Türkiye ilişkilerine yansımalarını tespit etmektir. Çalışmada Suriyeli sığınmacılar meselesinin ikili ilişkilerde hem bir iş birliği hem de bir çatışma alanı haline geldiği vurgulanmakta ve meselenin çözümü için iş birliğinin kaçınılmaz olduğu ileri sürülmektedir. Çalışmada Suriyeli sığınmacı meselesinin AB-Türkiye ilişkilerine nasıl yansıdığı sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır: İlk olarak, AB-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı ortaya konulmaktadır; ikinci olarak, Suriye İç Savaşı'nın ortaya çıkış sürecine yer verilmektedir, ardından Suriye'den gelen kitlesel göç üzerinde durulmakta ve Suriyelilerin tercih ettiği güzergahlar hakkında bilgi verilmektedir; son olarak, Suriyeli sığınmacı meselesinin AB-Türkiye ilişkilerine etkileri incelenmektedir.

4.1. Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Türkiye, Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olmak istemiş ve dış politikasını da bu doğrultuda şekillendirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikada tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanmıştır. 1948'de Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü'nün (OEEC) kurucu üyesi olmuş, ardından 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılmıştır. Böylece Türkiye, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemde Batı'nın liderlik ettiği bu tür örgütlenmelere dahil olarak dış politikadaki tarafını açıkça ortaya koymuştur. Türkiye'nin bir sonraki adımı ise 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılmak için ortaklık başvurusu olmuştur (Uysal, 2001: 141; Tepeli ve Aydın, 2015: 30). Türkiye'nin AET'ye ortak üye olarak başvurmasının nedenleri arasında kalkınma sürecini hızlandıracağı düşüncesi ve 15 Mayıs 1959'da Yunanistan'ın başvurmuş olması da yer alıyordu. Yunanistan'ın olası bir üyeliğinin bu ülkeye sağlayacağı avantajlardan yoksun kalma kaygısı, Türkiye'yi bu sürece iten bir faktör olmuştur

(Doğan, 1999: 262-263; Uysal, 2001: 141; Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996: 96).

Ancak 27 Mayıs 1960'ta Türkiye'de askeri darbe yaşanması nedeniyle bu katılım süreci gecikmiştir. Koalisyon hükümetleri döneminde sürdürülen görüşmelerde Topluluk tarafından tercihli ticaret anlaşması seçeneği teklif edilmiş, ancak Türkiye tarafından kabul edilmemiştir (Uysal, 2001: 142). Çayhan ve Ateşoğlu Güney (1996: 97), bu teklifin sunulmasında ekonomik nedenlerin yanında askeri darbe sonrasında Türkiye'deki siyasal gelişmelerin Toplulukta yarattığı endişenin de etkili olduğunu ileri sürmektedir. Türkiye'de siyasi düzenin yeniden sağlanmasının ardından Avrupa ile kesintiye uğrayan görüşmeler, 1963'te yeniden başlamış ve ilişkilerin geliştirilmesi konusunda bir fikir birliği sağlanmıştır. AET, Türkiye tarafından üyelik koşulları yerine getirilene kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması önermiştir. Bunun üzerine 12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET arasında bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Ankara Anlaşması, bugüne kadar çeşitli gerginliklere rağmen birbirinden vazgeçmeyen tarafların birlikteliğini başlatan resmî belge niteliğindedir (Uysal, 2001: 141). "Avrupa Topluluğu ile Topluluğu üye olmayan bir ülke arasında yapılan, o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile Topluluk arasında gümrük birliği kurulmasını" öngören ortaklık anlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye'nin AET'ye ortak üyeliği gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Dolayısıyla anlaşma, taraflar arasında bir ortaklık ilişkisi yaratıyordu. Ancak anlaşmada belirlenen şartlar Türkiye tarafından yerine getirildiğinde tam üyelik otomatik olarak gerçekleşmeyecekti (Doğan, 1999: 263). Bununla birlikte bu ortaklık ilişkisinin ana hedefi, Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğinin gerçekleştirilmesiydi.

Anlaşma, üyelik başvurusu için Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olmak üzere üç dönem öngörüyordu. Türkiye'nin bu süre içerisinde Roma Antlaşması'nın kapsadığı tüm

ekonomik bütünleşme yükümlülüklerini yerine getirecek güçlü bir ekonomik seviyeye ulaşması gerekiyordu. Bu anlaşma ile taraflar arasında daha sıkı bağlar kurulması, Türkiye'deki yaşam koşullarında hızlı bir iyileşmenin sağlanması, ekonomiler arasında denge kurulması hedefleniyordu (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). 1 Aralık 1964'te başlayan Hazırlık Dönemi daha önce 5 yıl olarak öngörülmesine rağmen daha uzun sürmüş ve 31 Aralık 1972'de tamamlanmıştır. Bu dönemde Topluluk tek taraflı olarak bir dizi yükümlülük üstlenmiş ve Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir (Ceyhan, 1991: 487; Uysal, 2001: 142). Geçiş Dönemi ise, Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol'ün 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konulmuştur. AET, Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını (tekstil ürünleri hariç) tek taraflı olarak kaldırmış ve mali yardımları devreye sokmuştur. Anlaşma kapsamında ise Türkiye'nin AET'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde gümrük vergileri ve eş etkili tedbirleri tedricen sıfırlaması öngörülmüş ve bu kapsamda Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Son dönem ise gümrük birliğine dayanır ve bu dönemde tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (Uysal, 2001: 143).

Böylesi kapsamlı bir süreç öngörülürken Türkiye, 1978'de Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini ekonomik sorunlar nedeniyle yerine getiremeyeceği gerekçesiyle Protokolün 60. maddesi çerçevesinde süreci askıya aldığını açıklamıştır. Yine 12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbe neticesinde de ilişkiler kan kaybetmiştir. Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Toplulukları Komisyonundan, Türkiye'ye sağlanacak mali yardımların insan haklarına saygı ve demokratik özgürlük temin edilene kadar askıya alınmasını talep etmiştir. Darbe sonrasında taraflar arasındaki ilk

resmi temas ise 16 Eylül 1986'da Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Konseyi toplantısı sırasında gerçekleşmiştir (Tepeli ve Aydın, 2015: 37; T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemler tamamlanmamasına rağmen Türkiye, 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu, 18 Aralık 1989'da Türkiye'nin bu talebini reddetmiş, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal olarak gelişmesi gerektiğini ve Gümrük Birliği çalışmalarını nihai olarak bitmeden tam üye olarak kabul edilmeyeceğini açıklamıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Türkiye ve AB, Gümrük Birliği kapsamında 1993'te karşılıklı görüşmeler ve müzakerelere başlamış ve 1995'te AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin uygulamaya geçirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Böylece Ankara Anlaşması uyarınca, Türkiye'nin AB ile entegrasyonunda 22 yıl süren Geçiş Dönemi tamamlanmıştır. Bunun üzerine Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996'dan itibaren uygulamaya konulmuştur (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.). Bu dönemde, Türkiye tarafında Gümrük Birliği'nin tam üyelik için önemli bir avantaj sağlayacağına yönelik güçlü bir beklenti vardı. Ancak Topluluk Türkiye temsilcisi Michael Lake Nisan 1995'te Gümrük Birliğinin başka oluşumlarla karıştırılmaması gerektiğini dile getirmiş ve bunun tam üyelik için ne ön şart ne de son şart olduğunu ifade etmiştir. Nitekim 1997'de Topluluğun ileriye yönelik genişleme planının görüşüldüğü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne Türkiye'nin davet edilmemesi ve toplantı sonunda Türkiye'nin tam üyeliğine ilişkin bir açıklama yapılmaması Lake'in görüşlerini doğrular nitelikteydi (Doğan, 1999: 264). 12-13 Aralık 1997'de Lüksemburg'da düzenlenen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda AB'nin genişlemesine yönelik yeni kararlar alınmış, ancak toplantıda Türkiye'nin ismi aday ülkeler arasında yer almamıştır. Sadece üyelik için ehil olduğu belirtilmiştir. Bu kararın ardından Türkiye, AB ile siyasi diyaloğun dondurulması kararı almıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi, ilişkiler açısından bir dönüm noktasıydı. 10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Adaylığı resmi olarak onaylanan Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açıkça ifade edilmiş ve Türkiye için katılım sürecinde yerine getirmesi gereken usul ve şartların yer aldığı Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Helsinki'de böylesi olumlu bir sonuç elde etmenin nedenlerinden biri de Almanya ve Fransa'da Türkiye'nin üyeliği konusunda daha ılımlı iktidarların göreve gelmesiydi. İktidar değişimleri, siyasi atmosferin Türkiye lehine dönmesini sağlamıştı. Türkiye, Mart 2001'de Ulusal Program kabul etmiş ve AB'ye sunmuştur. AB tarafından da 8 Mart 2001'de ilk Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Bu belgede Türkiye'nin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerinin yanında AB müktesebatına uyum sağlaması için kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikler yer alıyordu. Bu belgeye cevaben Türkiye tarafından ilk Ulusal Program kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.; Tepeli ve Aydın, 2015: 39).

Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB tarafından belirlenen siyasi şartları karşılması halinde Türkiye ve AB arasında 2004'ten itibaren tam üyelik için müzakere sürecinin başlatılacağı kararlaştırılmıştır. 6 Ekim 2004'te Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin gereken siyasi şartları yerine getirmiş olduğunu ve bunun sonucunda Türkiye'nin birliğe katılması için tam üyelik müzakerelerin başlatılması tavsiyesinde bulunmuştur. 16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde yayınlanan Sonuç Bildirgesi'nde de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği teyit edilmiş ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için müzakerelerin 2005 yılının Ekim ayında başlanacağı açıklanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Bu dönemde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), AB ve Türkiye arasında bir anlaşmazlık yaşanmasına neden olmuştur. AB ve Türkiye arasında oluşturulan ilk müzakere 2006 yılında araştırma ve bilim başlığıyla açılıp, açılan başlık GKRY'nin etkisi ile

geçici bir süreyle kapatılmıştır. AB, Türk liman ve havaalanlarının GKRY gemi ve uçaklarına açılmaması durumunda, 8 faslın da müzakereye açılmayacağını açıklamıştır. Türkiye'nin GKRY'ye ait gemi ve uçaklara, liman ve havaalanlarını açmaması, taraflar arasında gerginlikler yaşamasına neden olmuştur. O dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) uygulanan ekonomik tecrit ortadan kaldırılmadığı sürece GKRY'ye liman ve havaalanlarının açılmayacağını belirtmiştir (Karluk, 2013: 454). Türkiye, Ankara Anlaşması'nda, GKRY'nin de dahil olduğu protokolü uygulamamış, bu durum karşısında AB, 2006 yılında sekiz müzakere başlığını askıya almıştır (Yanarışik, 2012: 61).

İlişkileri etkileyen bir başka gelişme de 2008 küresel ekonomik krizinin etkileri olmuştur. Ekonomik kriz, AB coğrafyasında aşırı sağa desteği artırmış ve aşırı sağ partiler yükselişe geçmiştir. Özellikle Fransa ve Almanya'da Türkiye'ye yönelik dışlayıcı söylemler güçlenmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin müzakere sürecine olumsuz yansımaları olmuştur. Fransa'da Nicolas Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'ye olumsuz bir tavır sergilenmesi, bazı müzakere başlıklarının açılmamasına neden olmuştur. Türkiye ile Avrupa Komisyonu arasında 17 Mayıs 2012 tarihinde Pozitif Gündem başlatılmıştır. Pozitif Gündem ile AB-Türkiye ilişkilerinde önemli olduğu düşünülen konularda iş birliklerinin güçlendirilmesi amaçlanıyordu. Fakat Avrupa Komisyonu Genişleme ve Komşuluk Politikası'ndan Sorumlu Üyesi Ştefan Füle'nin yerine 2014'te Johannes Hahn'ın göreve gelmesiyle Pozitif Gündem sürdürülememiştir. 2013'te Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Bölgesel Politikalar başlıklı müzakerelerin AB-Türkiye ilişkilerini olumlu etkileyeceği düşünülse de 2013 ilerleme raporunun yeniden ele alınması kararının Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması yeni bir gerginliğe davetiye çıkarmıştır (Güzel, 2015: 80-83).

Suriye'de yaşanan iç savaşın yarattığı kitlesel göçler kadar 2016'da darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin AB'den yeterince destek görmediğini düşünmesi ve Türkiye'de idam cezasının yeniden gündeme gelmesi, Türkiye'de anayasa değişikliği süreci, Su-

riye’de terörle mücadele amacıyla yürütülen operasyonlar, Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervi arama girişimleri ve 1915 Ermeni olaylarının siyasi baskı unsuruna dönüştürülmesi son 10 yılda AB-Türkiye ilişkileri üzerinde belirleyici olmuştur. Ancak bu çalışmada söz konusu olayları göz ardı etmeden özellikle Suriye’deki iç savaş ortamının yarattığı sığınmacı meselesinin AB-Türkiye ilişkilerine yansımaları üzerinde durulmaktadır.

4.2. Suriye İç Savaşı

Geçmişten bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapan Suriye, 16. yüzyıldan başlayarak 4 yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun hakimiyeti altında kalmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda birçok ülke gibi Suriye’nin de geleceği Avrupa devletlerinin kararına bırakılmış ve Suriye, Sykes-Picot Anlaşması kapsamında 1920’de Fransızların yönetimi altına girmiştir. Fransa, hakimiyeti altındaki pek çok ülkede yaptığı gibi Suriye’de de toplumsal parçalanmayı tetikleyecek politikalar izlemiştir (Cleveland, 2008: 45). Ülkede nüfusun sadece %10’unu oluşturan azınlık durumundaki Nusayriler, Fransa tarafından desteklenmiş ve bu destek sayesinde başta ordu olmak üzere önemli mevkilere gelmişlerdir. Fransız yönetimi altında Nusayrilerin elde ettiği güç, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından onları iktidara taşımıştır (Şentürk, 2003: 26). İkinci Dünya Savaşı sonunda, 1946’da Fransa, uluslararası güç dengesinin etkisiyle Suriye’den çekilmiş, aynı yıl Suriye, bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak genç devlette siyasi istikrarın sağlanması bir hayli uzun sürmüştür. Art arda gerçekleşen askeri darbelerin ardından Hafız Esad, 1970’de gerçekleştirdiği darbe ile iktidarı ele geçirmiştir (Cleveland, 2008: 440).

Nusayrilerin azınlık olmalarına rağmen iktidarda olmaları ve varlıklarını sürekli kılmak amacıyla Kürt, Çerkez, Ermeni gibi farkı etnik gruplarla yakınlaşmaları ve Arap-Sünni çoğunluğa yönelik sindirme politikaları izlemeleri bu grup tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Hafız Esad’a suikast girişimleri olsa da iktidarı elde tutmayı sürdürmüştür. Ancak bu suikast girişimleri, Esad’ı zayıflatmak yerine mezhepler arasındaki gerginliğin şiddete dönüşmesine

zemin hazırlamış ve 1982’de iktidar güçlerinin Hama saldırılarında yaklaşık 25 bin kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır (Van Dam, 2000: 183). Yaşanan çatışmalar nedeniyle daha o yıllarda yaklaşık bir milyon insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Nusayriler ise gücünü daha da pekiştirmiştir.

Soğuk Savaş boyunca Sovyet yanlısı bir çizgide hareket eden Suriye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi sonrasında liberalizme yeşil ışık yakmıştır. 1990’lar boyunca toplumdan gelen reform talepleri ise görmezden gelinmiştir. 2000’de Hafız Esad’ın hayatını kaybetmesi üzerine yapılan referandumla iktidarın yeni sahibi oğlu Beşşar Esad olmuştur. Lider değişimi, toplumda reform umutlarını yeşertmiştir. Reform taleplerinin yüksek sesle dile getirildiği ve bazılarının iktidarın yanıt verdiği liberalleşme süreci “Şam Baharı” olarak adlandırılmıştır. Ancak özelleştirme, basın özgürlüğü, istihdam, ekonomik liberalleşme, demokratikleşme konularında yapılan iyileştirmeler kısa süre sonra geçersiz hale gelmiştir. Esad, reformların ekonomik alanla sınırlı olacağını bildirmiş ve babasından miras aldığı baskıcı yönetim anlayışının devam ettirmiştir. Bu nedenle de 2010’un son aylarında Kuzey Afrika’da ortaya çıkan Arap Baharı’ndan etkilenmesi çok uzun sürmemiştir.

Küçük ölçekli protestoları ekonomik düzenlemelerle önleyebileceği düşünen Esad, bir dizi ekonomik önlem almıştır. Ancak 15 Mart’ta Dera şehrinde bir okulun duvarına “*Halk düzenin değişmesini istiyor.*” sloganına yazan öğrencilerin tutuklanmasıyla olaylar başlamıştır. Bu olaylar kısa süre içerisinde başta Şam ve Humus olmak üzere tüm ülkeyi kapsayan Esad karşıtı bir muhalefet hareketine dönüşmüştür. İktidarın şiddetle cevap vermesi ve şiddetin dozunu giderek artırması muhaliflere geri adım attırmamıştır. Bunun üzerine Esad yanlıları da destek yürüyüşleri düzenlemeye başlamıştır. Ölü ve yaralı sayısı hızla artarken Esad uluslararası uyarıları dikkate almayarak sert tutumunda ısrarcı olmaya devam etmiştir. Şiddet olaylarının devam etmesi üzerine Suriye tarafından komşu ülkelere doğru göçler başlamıştır. Esad, bir reform planı için ulusal bir diyalog grubu oluşturulduğunu açıklamış ve 20 Haziran’a kadar

işlenmiş her türlü suçu af kapsamına aldığı bildirmiştir. Ancak bu girişimler de sonuçsuz kalmış ve ülke iç savaşta sürüklenmiştir.

Suriye’de belli noktalarda başlayan olaylar, Koalisyon Güçleri ile Rusya’nın müdahalesi neticesinde uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde Irak’ta ortaya çıkan IŞİD terör örgütü, otorite boşluğu nedeniyle Suriye’ye de etkili olmaya başlamıştır. Rejim güçlerinin saldırıları ve IŞİD tehdidi altında yaşamlarını devam ettirmekte güçlük çeken Suriyeliler, başta Türkiye ve Ürdün gibi Suriye’nin sınır komşularına göç etmeye başlamışlardır. Böylece Arap Baharı’ndan büyük ölçekte etkilenen ülkelerden biri de Suriye olmuş (Bozkurt, 2018: 60) ve rejim karşıtları ile rejim askerleri arasında yaşanan şiddet olayları iç savaşla sonuçlanmıştır. Göstericilere sert müdahalede bulunulması, şiddet olaylarını sona erdirmemiş, aksine iç savaşı körüklemiştir (Bağlama, 2016). Bu süreçte binlerce insan yaralanmış ve hayatını kaybetmiş, milyonlarca da yaşadıkları yerleri terk ederek en yakın ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Ancak kitlesel göç, bir sığınmacı krizine de davetiye çıkarmıştır.

4.3. Kitlesel Göç ve Sığınmacı Krizi

Sosyal bilimlerin önemli çalışma konularından biri olan göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Geçmişten bu yana göçün nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya yönelik bir dizi araştırma yürütülmekte ve teoriler geliştirilmektedir. Genel olarak insanlar, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerden gönüllü ya da zorunlu olarak yaşadıkları yerlerden ayrılarak farklı yerlere bireysel ya da kitlesel olarak göç ederler. Arap Baharı’ndan derinden etkilenen ülkelerden biri olan Suriye’de de iç savaşın çıkmasının ardından milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. İç savaş nedeniyle yoğun ve ağır bir şekilde siyasi ve askeri müdahalelerin varlığı barınma ve temel ihtiyaçların giderilmesinde aksaklıklar meydana getirmiş ve insanların güvenli bir ortamda yaşamlarını sürdürme şansı azalmıştır (Acar, 2019: 81). Ayrıca yoğun çatışma ve kaos ortamı nedeniyle otorite boşluğu ortaya çıkmış ve söz konusu bölgede IŞİD hakimiyet alanını genişletmiştir. Bu terör

örgütü, bölgede ciddi bir güvenlik krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler yerel halkı çıkmaza sokmuş ve kısa bir süre içinde Suriye'den kitlesel göçler başlamıştır. İnsanlar ağır şartlar altında yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır (Bozkurt, 2018: 60).

Savaştan kaçan Suriyeliler öncelikle Suriye ile ortak sınırları olan Türkiye ve Ürdün gibi ülkelere sığınmışlardır. Sığınmacıların bir kısmı ise AB ülkelerine gitmek istemiştir. Dolayısıyla iç savaş sırasında Suriyeliler sığınmak için gerek Suriye'nin sınır komşularını gerekse Avrupa ülkeleri gibi coğrafi olarak daha uzak yerleri tercih etmişlerdir. İç savaşın etkileri Suriye sınırlarını aşmış, Suriyeli sığınmacılar için tam bir insanlık trajedisi yaşanmıştır. Suriye'nin sınır komşusu Türkiye, bu trajedinin bir parçası olmamak adına açık kapı politikası izleyerek milyonlarca sığınmacıya kapılarını açmıştır. İlk aşamada 10 farklı şehirde 26 geçici barınma merkezinde 256.971 Suriyeliye ev sahipliği yapmıştır. Sığınmacıların beslenme, sağlık, eğitim, barınma vs. tüm insani ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli politikalar geliştirerek onları ivedilikle hayata geçirmiştir. Suriyelilerin kalış sürelerinin uzaması sosyal uyumun sağlanmasını zaruri hale getirmiş ve bu kapsamda geçici barınma merkezleri dışında yaşamlarını devam ettirmeleri desteklenmiştir. 29.09.2022 tarihi itibarıyla 5 farklı ilde 7 geçici barınma merkezinde 48.006 geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler barındırılmaktadır. Buna ek olarak, bu merkezlerin haricinde, 3.598.272 geçici koruma altındaki Suriyeli yaşamaktadır. Böylece Türkiye 29.09.2022 itibarıyla toplamda 3.646.278 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

Suriyeliler özellikle 2015 ve 2016 yılları arasında, Avrupa ülkelerine yoğun kitlesel göçler gerçekleştirmiştir. Sığınmacılar, Avrupa topraklarına ulaşmak için Kuzey Afrika rotasıyla Akdeniz üzerinden ve transit geçiş ülkelerinin deniz ve kara sınırlarından göç güzergahları belirlemişlerdir. Koruma kapsamında Avrupa ülkelerine sığınma talebinde bulunan sığınmacı sayısı, 2014 yılında 140.000 kişiden ilerleyen yıllarda, 300.000'e kadar yükselmiştir. 2016 yılında elde edilen verilere göre, göç sırasında deniz ulaşımını

kullanan sığınmacıların sayısı 370.000 civarındadır (IOM, 2017). Avrupa'ya ulaşma umudu ile yola çıkan birçok Suriyeli ise, Akdeniz göç güzergahlarında hayatlarını kaybetmiştir. Akdeniz göç güzergahında, sadece 2016 yılında AB'ye ulaşmak için yola çıkan sığınmacılardan yaklaşık 750'si bulunamamıştır (Kanat ve Zenginoğlu, 2017: 27).

Yoğun göç, üye ülkelerin farklı tutumları ve Avrupa Birliği'nin Suriyeli sığınmacılar için istikrarlı ve çözüme ulaştırıcı net bir politika geliştirememesi nedeniyle AB'nin kendi içinde bir sığınmacı krizi yaşamasına yol açmıştır. Suriyelilerin bir kısmı da Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya giderek Avrupa topraklarına ulaşmayı hedefliyordu. Ancak İspanya'nın aldığı sıkı tedbirler nedeniyle sığınmacılar İtalya'ya yönelmişlerdir. Sığınmacılar, İtalya'ya tüm güvenlik risklerini göz ardı ederek Akdeniz üzerinden gitmek zorundaydılar. Bu zorlu süreç, Akdeniz'de onlarca insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu trajedi karşısında AB, sığınmacılara yönelik kapsamlı ve sistematik bir politikanın oluşturulması konusunda başlangıçta bir kararlılık gösterse de bunu sürdürmede yeterince başarılı olamamıştır. İtalya, sığınmacılar meselesini çözecek stratejiler geliştirmek istese de bu adımı diğer devletler nezdinde kabul görmemiştir. Üstelik sığınmacıların diğer AB devletlerine ulaşma ihtimalini artıracığı için İtalya'nın deniz hattındaki sığınmacılara yardım etmeyi bırakmasını istemişlerdir (Bayraklı vd., 2015:14). Farklı bir uygulamaya Sırbistan'da şahitlik edilmiştir. 2015'te Macaristan üzerinden gelen göçleri durdurmak amacıyla sınır komşusu Sırbistan tarafından tel geçitler döşenmiştir (IOM, 2021).

Kısa bir süre içerisinde sığınmacı akınları ile karşı karşıya kalan AB, ilk aşamada izleme politikası uygulamış, ancak Suriyeli sığınmacıların sayısında yaşanan devasa artış ve göç yollarında yaşanan trajediler karşısında somut adımlar atması gerektiğini fark etmiştir. AB içinde ortaya atılan fikirlerinden birisi, üye ülkelerin sığınmacı kabul etmelerini belirli bir kontenjan ve kişi sayısına göre yapmasıydı. AB içinde kimi ülkeler bu fikre olumlu yaklaşırken, bazı üye devletler de karşı çıkmıştır. Örneğin, Almanya sığınmacıları ilk

başlarda kabul edeceğini açıklamış, ancak sonrasında belli bir sayının üzerinde sığınmacı kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Kuruluşundan bu yana beraberlik ve bütünlük ilkelerine vurgu yapan AB ülkeleri, bu yaklaşımlarını sığınmacı krizine yansıtamamış ve aralarında anlaşmazlıklar yaşanmasıyla bu krize çözüm getirecek ortak politikalar geliştirememişlerdir (Bayraklı ve Keskin, 2015:18).

AB'nin göç meselesine çözüm bulmak istemesinin önemli bir nedeni de tehdit algısıdır. Suriyeli sığınmacılar, AB üyeleri tarafından bir güvenlik tehdidi olarak da görülüyordu. Bu algıya neden olan en büyük etmen, Suriye İç Savaşı'nın yol açtığı bölgesel otorite boşluğundan kaynaklı, terör örgütlerinin güçlenmesi olmuştur. Özellikle IŞİD, Suriye'nin önemli şehirlerini ele geçirip Irak'ın Musul kentinde hakimiyet sağlamasının ardından hem bölgesel hem de küresel bir tehdit kaynağına dönüşmüştür. Ayrıca IŞİD'in Türkiye ile de sınırları bulunan; Tel-Abyad, Cerablus, Kobani şehirlerinde de faaliyet göstermesi, Türkiye açısından da önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur (Özcan, 2017: 7).

Üstelik bazı AB vatandaşlarının IŞİD'in ideolojilerinden etkilenmesi ve bölgeye gelerek örgüt faaliyetlerine katılması AB'nin güvenlik endişelerinin artmasına neden olmuştur. AB vatandaşlarının Türkiye üzerinden Suriye'ye geçip IŞİD'e katılması ve bombalı saldırılarla ilgili eğitimler almaları AB için ciddi tehditlerden biridir. Bir diğer tehdit ise AB vatandaşlarının IŞİD terör örgütüne katılıp tekrar AB sınırlarına ulaşarak üye devletlerde terör eylemleri gerçekleştirmeleridir. Fransa'da Nice ve Paris'te gerçekleşen terör eylemleriyle, Brüksel'de metro istasyonunda ve havaalanındaki terör olaylarını IŞİD üstlenmiştir. Göç, AB üye devletleri tarafından kendilerini etkileyecek önemli bir güvenlik meselesi ve tehdidi olarak görülmüştür (Al Jazeera Türk, 2015). 2014'te IŞİD'in İngiliz ve ABD'li gazetecileri öldürmesinin ardından ve AB'de gerçekleşen terör eylemlerinden sonra Suriyeli sığınmacıların göçü, AB cephesinde büyük bir güvenlik meselesi olarak tanımlanmıştır. 2014 sonrası AB kamuoyunda Suriyeli sığınmacılar için sınır güvenliğine tehdit ve terör eylemlerinin tetikleyicisi gibi söylemler yer almaya başlamıştır. Buna AB ülkelerinde aşırı sağın yükselişi ve İslam ve

Arap karşıtlığının güçlenmesi eşlik etmiştir. AB bölgesinde Suriyeli sığınmacıların suç işleme olasılığı yüksek ve potansiyel güvenlik riskine sahip kişiler olduğu görüşü güçlenmiştir (Keskin ve Yanarışik, 2021). Böylelikle AB'nin sığınmacılara yaklaşımları güvenlik eksenine kaymış ve Suriyelilerin göçü bir güvenlik meselesi olarak görülmeğe başlanmıştır.

4.4.Suriyeli Sığınmacı Krizinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Etkileri

16 Aralık 2013'te taraflar arasında Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme, AB-Türkiye ilişkilere ivme kazandıracak bir fırsat olarak görülmüştür (Kirişçi, 2014: 1). Bu imzalar, Suriye'de iç savaşın şiddetlendiği bir dönemde hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Suriye'den özellikle Türkiye'ye doğru yoğun bir göç gerçekleşiyordu. Sığınmacıların kullandıkları güzergahların başında AB'nin güney sınırlarının doğu tarafı geliyordu. Sığınmacılar bu göç istikametiyle, transit geçiş görevi üstlenen Türkiye'den, Balkan ülkeleri ve Yunanistan'ın sınır hattından Avrupa'ya ulaşmayı hedeflemişlerdir. Sığınmacıların Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmeye çalışması AB ve Türkiye arasında bir sığınmacı krizine yol açmıştır (BBC News, 2019). Avrupa Komisyonu verilerine göre 2015'te Yunanistan'a ulaşan sığınmacı sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık on kat artmıştır. Bu durum sığınmacılar konusunda AB'yi, transit ülke konumundaki Türkiye ile ortak politikalar izlemeye yöneltmiştir.

Sığınmacı meselesinin bir kriz haline dönüşmesiyle ilk olarak Nisan 2015'te AB Zirvesi toplanmıştır. AB üye devletlerinin liderlerinin katılımıyla gerçekleşen zirvede, İtalya ve Yunanistan'ın yoğun sığınmacı akınına maruz kalmasından dolayı bu devletler üzerindeki sorumluluk ve yükün azaltılması amaçlı 160000 sığınmacının diğer AB ülkelerine nakillerinin sağlanması kararı alınmıştır. Fakat bu karar AB üye devletlerince planlanan şekilde uygulanamamış, sığınmacı krizine karşı ortak bir politika oluşturulmamıştır (Carrera vd., 2015: 14-15; Müftüler Bağ: 2016: 100). AB

çatısı altında üye devletlerin kendi aralarında sığınmacı krizini çözüme kavuşturamaması, o dağın Türkiye'ye yoğunlaşmasına neden olmuştur. Türkiye ile bu konuda yakın ilişki kurulmak istenmesinin bir sebebi de bu ülkenin Suriyeli sığınmacılar tarafından transit geçiş ülkesi olarak kullanılmasıydı. Dönemin Almanya başbakanı Angela Merkel 2015'te yaptığı açıklamada, AB'nin sınır güvenliğinin korunmasını ve mevcut sığınmacı krizinin çözüme ulaştırılmasında Türkiye ile iş birliği yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Merkel'in bu açıklamalarına çok sayıda üye devletten de destek gelmiştir (European Council, 2015).

Sığınmacı meselesiyle ilgili olarak Ekim 2015'te ikinci bir AB Zirvesi toplanmış ve bu zirvede Suriyelilerin kitlesel akınlarının sonlandırılması amaçlı Türkiye ile iş birliği öngören bir Ortak Eylem Planı oluşturulması kararlaştırılmıştır (European Council, 2015). Ayrıca AB'nin Türkiye'de yaşayan sığınmacılara ilk etapta 3 milyar avroluk finansal destek sağlayacağı, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri kapsamında 17. fasıl açılarak ekonomi ve para politikalarıyla ilişkilerin devam ettirilmesi ve vize muafiyetinin Türkiye'nin belirlenen şartları eksiksiz yerine getirmesiyle gerçekleşebileceği kararları alınmıştır. En son 2013'te yeni bir fasıl açıldığı düşünüldüğünde bu zirvenin durağanlaşan AB-Türkiye ilişkilerine ivme kazandırdığı söylenebilir (Turhan, 2017: 654). Ayrıca Türkiye en son tam üyelik müzakereleri kapsamında 2004 yılındaki zirveye davet edilmişti. Dolayısıyla AB ile tam üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılından itibaren, Ortak Eylem Planının kabul edildiği 2015 yılına kadar geçen sürede Türkiye hiçbir zirveye davet edilmemişti. Bu bağlamda Suriyeli sığınmacı meselesiyle iki tarafı bir araya getirip iş birliğine iten bu zirve, uzun bir aradan sonra taraflar arasında yeniden diyalog kurulmasını sağlaması açısından önemlidir (Şen ve Özkorul, 2016: 106).

2016'da üçüncü bir AB-Türkiye Zirvesi daha gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Ortak Eylem Planı'nın kabul edildiği zirveden sonra AB ile ortak yürütülen sığınmacı meselesinin çözümü için ek koşullar öne sürmek istemiştir. Bu bağlamda Türkiye tarafından, tam üyelik müzakerelerinin hızlandırılması ve GKRY tarafından bloke

konulan işçilerin serbest dolaşımı ile ilgili 2. fasıl, enerji konularıyla ilgili 15. fasıl, yargı ve temel haklarla ilgili 23. fasıl, adalet özgürlük ve güvenlikle ilgili 24. fasıl, eğitim ve kültürle ilgili 26. fasıl, dış güvenlik ve savunma politikaları ile ilgili 31. fasıl olmak üzere toplamda altı fasılın kabul edilmesi koşul olarak öne sürülse de, sadece mali ve bütçesel hükümler başlıklı 33. fasılın açılması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla Türkiye, bu zirveyle tam üyelik müzakereleri kapsamında istediği amaca ulaşamamıştır (Gehrold ve Zenner, 2016: 2).

Zirvede sığınmacıların Türkiye üzerinden Yunanistan sınırlarına ulaşma sürecinde insan ticareti, kaçakçılık, yüksek can kayıpları meseleleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bazı kararlar alınmıştır. Bunlar; Türkiye'yi kullanarak Yunanistan'a sığınan sığınmacılardan koruma talebi reddedilen ve koruma talebi bulunmayan kişilerin Türkiye'ye gönderilmesi, Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen her sığınmacı için, Türkiye'de koruma statüsü bulunan Suriyelinin gelen kişi adedince Türkiye'den AB'ye gönderilmesi, göç güzergahlarında denetimin arttırılması, Türkiye'den Avrupa devletlerine sığınmacı göçünde azalma olması halinde Avrupa'dan gönüllü sığınmacı kabullerinin gerçekleştirilmesi, Geri Kabul Anlaşması kapsamında alınan kararlar neticesinde Türkiye'nin vize şartının kaldırılmasına yönelik sürecin hızlandırılması, sığınmacılar için 2015'te Ulusal Eylem Planı kapsamında alınan kararlarla, Türkiye'ye 3 milyar avro finansman desteği sağlanması ve şartların yerine getirilmesi durumunda, 2016 senesinde toplanan bu mutabakatta, 2018 senesine kadar ek bir 3 milyar avro daha desteğin sağlanmasıyla toplamda 6 milyar avroluk finansal yardım oluşturulmasıdır (Çelik ve Şemşit, 2020: 76)

Ayrıca AB ve Türkiye arasında oluşturulan bu mutabakatta, katılım müzakereleri, Suriyeli sığınmacılar, vize serbestliği diyalogunun uygulanması konularının haricinde, AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin ilerletilmesi ve geliştirilmesi, iki tarafın da terörle mücadelesini destekleyecek iş birliklerinin kurulması ve ilişkilerin iyileştirilip geliştirilmesi amacıyla AB ve Türkiye arasında diyalogların arttırılması kararlaştırılmıştır (Kaymakçı, 2022). Böyle-

likle Suriyeli sığınmacıların etkisiyle, bir dizi zirve düzenlenmiş ve taraflarca ortak bir mesele haline gelen sığınmacılar, durağanlaşan ilişkilerin yeniden ivme kazanmasını sağlayarak AB ve Türkiye'nin sığınmacılar meselesinde ortak politikalar geliştirmesini sağlamıştır.

Suriye İç Savaşı öncesi durağanlaşan AB-Türkiye ilişkileri, savaş sonrası yaşanan gelişmelerden büyük ölçekte etkilenmiştir. AB-Türkiye ilişkileri sığınmacıların etkisiyle güvenlik, göç akınları, Suriyeli sığınmacılar ve sınırlar eksenine kaymıştır. Suriyeli sığınmacılar meselesinin güvenlikleştirilmesinin iki tarafın ilişkilerine hem olumlu hem de olumsuz yansımaları oluşmuştur. AB güvenlikçi politikalar oluşturarak, sığınmacıları sınırlarından uzak tutmaya çalışmış, Türkiye'den de sınır güvenliğini arttırmasını ve sığınmacıların AB üye devletlerinin sınırlarına geçmesinin engellenmesini talep etmiştir. Bu durum AB'nin Suriyeli sığınmacıların göçünü dışsallaştırmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle tarafların sığınmacılara bakış açılarında farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Güleç, 2015: 91). Suriye İç Savaşı döneminde AB, Türkiye'nin Suriye sınırında yeteri kadar güvenlik tedbiri almadığını iddia etmiştir. AB'nin bu söyleminde, AB vatandaşı olan kişilerin Türkiye üzerinden bölgedeki terör örgütlerine katılması etkili olmuştur. AB üye devletlerinde bu durum önemli bir sorun teşkil ederek kamuoyunda Türkiye'nin sınırlarını koruyamadığına yönelik iddiaların ortaya atılmasına sebebiyet vermiştir. 2013'ten sonra IŞİD'in bölgede etkili yapılmasıyla, Suriye'deki bazı muhalif yapılar içerisinde Selefi kesimin güçlenmesi, AB medyasında Türkiye'nin radikal İslamcılara desteklediğine yönelik algılar oluşturulmuştur (Kardaş ve Özdemir 2015: 17).

Türkiye'nin sınır güvenliğini korumaya yönelik güney sınırlarında terör örgütlerine karşı verilen mücadele kapsamında 2016'da Fırat Kalkanı Operasyonu, 2018'de ise Zeytin Dalı Operasyonu başlatılmıştır. Türkiye'nin 1980'lerden günümüze kadar, mücadele ettiği terör yapılanmalarıyla, güvenlik meselesi dahilinde 2016 ve 2018 senesinde yürüttüğü bu iki askeri operasyon için AB ve üye devletlerinin olumsuz ve eleştirel yaklaşımları, AB ve Türki-

ye ilişkilerinde bir kez daha gerginliklere yol açmıştır. Zeytin Dalı Operasyonu, AB güvenlik temsilcisi tarafından, endişe veren bir girişim olarak tanımlanarak, Afrin'de bulunan sivillerin ve IŞİD'e karşı yürütülen mücadelenin olumsuz etkilendiği açıklamıştır (Avrupa Birliği Dış İlişkiler Hizmet Birimi, 2018). Yine askeri operasyonlar kapsamında, Fransa Türkiye'yi eleştirip, sivillerin hedef alındığını iddia etmiştir (Reuters, 2018). Türkiye'nin uzun seneler boyunca mücadelede olduğu PKK terör örgütünün, Suriye İç Savaşı'nı fırsata çevirerek bölge üzerindeki eylemlerini arttırması ve Batılı devletlerden destek görmesi, PYD ve PKK terör örgütlerinin AB üye devletlerince desteklenmesine dair Türkiye'de kaygıların oluşmasına yol açmıştır. AB'nin IŞİD'e karşı PKK ve PYD terör örgütlerini desteklemesi ve terör örgütü üyelerinin bazı AB devletlerinde misafir edilmesi AB bölgesindeki basın organlarında bu örgütlere yönelik iyimser ve olumlu tavırların oluşmasına ve Türkiye-AB ilişkilerin zarar görmesine yol açmıştır (Özcan, 2017: 9).

Özcan (2017: 11)'a göre Suriyeli sığınmacılar, Türkiye ve AB'nin kendi güvenlik kaygılarına öncelik vermesine ve yoğunlaşmasına ve taraflar arasında meseleye yönelik beklentilerinde farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. AB, sığınmacı akınını güvenlik ekseninde yorumlamış ve Suriyeli sığınmacıları sınırlarından uzak tutmaya çalışmıştır. Bu noktada Türkiye'nin güvenlik kaygılarını göz ardı eden bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye sığınmacı meselesinde AB'den destek beklemiş, ancak beklediğini bulamamıştır. İki tarafın beklentilerini tam anlamıyla karşılayan ortak bir noktada uzlaşarak bir iş birliğinin hayata geçirilememesi ve vize muafiyetinin gerçekleşmemesi ilişkilere olumsuz yansımıştır. AB sığınmacılar konusunda Türkiye'nin sınır denetimlerini sağlayamadığını öne sürmüş, Türkiye ise sığınmacılar konusunda AB'nin yeteri kadar sorumluluk almadığını ileri sürmüştür. Üstelik terörle mücadelede AB'den yeterince destek görmediklerini beyan etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin uzun yıllardır devam eden tam üyelik müzakerelerine de yansımıştır. İkili ilişkilerin odağı, tam üyelik sürecinden sığınmacı meselesine doğru kaymıştır (Özcan, 2017: 11).

Nisan 2021’de Ankara’da AB ve Türkiye arasında zirve gerçekleştirilmiştir. Zirvede, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Avrupa Birliği Konsey Başkanı Charles Michel ve Komisyon Başkanı Ursula Von der Leyen’i kabul etmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde taraflar arasında işlenen konularda, Suriyeli sığınmacılar ve göç yönetimi ile ilgili 18 Mart Mutabakatı kararlarının üzerinde güncellenmeler yapılması istenerek sığınmacılar için sağlanan mali yardımların miktarını da artışlar talep edilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı baş danışmanı İbrahim Kalın, taraflar arasında oluşturulan Geri Kabul Anlaşması’nın yeniden yapılandırılarak düzenlenmesini Suriyeli sığınmacılar açısından güven ve umut teşkil edecek bir durum olarak nitelendirmiştir. Zirvede iki tarafın liderleri ve yüksel temsilciliklerinin de aldığı kararla, anlaşmanın belirli bir şekilde devamlılığının sağlanacağı kararlaştırılmıştır (Terry, 2021). AB, sığınmacılar konusunda Türkiye’ye finansal desteği sağlayacağını ve fon miktarının artırılması konusunda gerekli çalışmaların başlatılacağını açıklamıştır. Türkiye tarafı vize serbestliği hususunda verilen vaadin tarafına sağlanmasını istemiş, AB ise terör ve güvenlik konularında kriterlerin yerine getirilmesini istemiştir. Dolayısıyla yakın geçmişte de taraflar arasında vize serbestliği konusunda bir gelişme yaşanmamıştır.

Ancak 19 Mayıs 2021’de Avrupa Parlamentosu (AP) kararı ile Türkiye’nin tam üyelik müzakerelerini askıya alması Türkiye tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. 15 Aralık 2021 tarihinde de AB Konseyi, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin dondurulmuş olarak kalmasına karar vermiştir. Öte yandan, 2016’da Türkiye’deki darbe girişimi konusunda Türkiye’nin AB’den yeterince destek görmediğini düşünmesi, darbe girişimi sorumlularının adli süreci ve yeni bir darbe ihtimalini ortadan kaldırmak için alınan önlemlerin müktesebatla ilişkilendirilmesi ve bazı üyelerin müzakerelerin sonlandırılma talebinde bulunması, Türkiye’de anayasa değişikliğinin üyelik için gerekli siyasi kriterleri karşılamayacağı yönünde eleştiriler yöneltilmesi, 2019’da Libya ile mutabakat imzalanması, 2020’de Doğu Akdeniz’de hidrokarbon yatağı arama çalışmaları yürütmesi, 1915 Ermeni olaylarının gündeme getirilmesi sığın-

macı krizinin yanında AB ve Türkiye'yi karşı karşıya getiren diğer önemli gelişmeler olarak sıralanabilir.

Bununla birlikte görüşmeler sürdürülmüştür. Örneğin 2022 yılında AB ve Türkiye Siyasi Diyalog Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Suriyeli sığınmacılar ve göç sorunu, gümrük birliği ve Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin devamının sağlanması, tam üyelik yolunda ilişkilerin geliştirilmesi, reform sürecinin devamlılığı ve vize serbestliği konuları görüşülmüştür. Dışişleri Bakan Yardımcısı Faruk Kaymakçı, vize serbestliği konusunda AB'nin GKA ile vaat ettiği sözü yerine getirmesi gerektiği beyanında bulunmuştur.

SONUÇ

AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler, 1959 yılına kadar uzanmaktadır. 1959'da o zamanki adıyla AET olan AB'ye ortaklık başvurusunda bulunmasından bu yana ilişkiler devam etmektedir. İlişkilerin hukuki temeli ise 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile atılmıştır. İlişkiler kimi zaman kopma noktasına gelmesine rağmen iki taraf da birbirinden vazgeçememiş ve görüşmeler sürdürülmüş ve 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Ancak bu süre zarfında ilişkiler kimi zaman kesintiye uğrasa da varlığını korumaya devam etmektedir. 63 yıl boyunca ilişkileri etkileyen ve üyelik sürecini belirleyen çeşitli gelişmeler olmakla birlikte son 10 yılda göçün ön plana çıktığı gözlenmektedir. Göç, son 10 yıllık süre zarfında iki taraf arasında hem iş birliği hem de çatışma yaratan bir mesele olarak dikkat çekmektedir.

2011 yılında Kuzey Afrika'da başlayan muhalif halk hareketleri, çok geçmeden Suriye'ye sıçramıştır. Rejim güçleri ile muhalif kesim arasında meydana gelen şiddet olaylarının iç savaşa evrilmesiyle milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk ederek başka devletlere sığınmak zorunda kalmıştır. Suriyelilerin büyük bir kısmı Türkiye ve Ürdün gibi Suriye ile ortak sınırı olan ülkelere sığınırken bir kısmı da farklı güzergahlar kullanarak Avrupa ülkelerine yasal ve yasal olmayan yollarla göç etmeye çalışmıştır. Yasal olmayan yol-

larla Avrupa'ya ulaşmak isteyen Suriyeliler, özellikle Türkiye'yi transit geçiş ülkesi olarak kullanmışlar ve bu durum iki taraf arasında bir sığınmacı meselesinin doğmasına neden olmuştur. Suriyeli sığınmacıların kitlesel akını iki taraf için de adım atmaya gerekli kılmuştur. Meseleye çözüm bulmak amacıyla bir araya gelen taraflar başlangıçta anlaşmaya varsalar da sonrasında bazı noktalarda anlaşmazlıklar yaşamışlardır. AB tarafından Türkiye'nin üyelik sürecini hızlandırmaya yönelik herhangi bir adımın atılmaması, bunun sadece sözlerden ibaret kalması, Türkiye'nin sığınmacılar konusunda yükünün yeterince paylaşılmaması, desteğin sadece mali yardımlarla sınırlı olması, Türkiye üzerinden Avrupa topraklarına giden sığınmacıların yasal olmayan göçleri konusunda Türkiye'nin yeterince önlem almamakla suçlanması, Türkiye'nin sınır güvenliğini koruma amaçlı Suriye'de yürüttüğü operasyonların eleştirilmesi ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarının göz ardı edilmesi ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Suriyeli sığınmacıların AB ve Türkiye arasında iş birlikleri geliştirmelerine olanak sağlamakla birlikte taraflar arasında siyasi bir krize yol açmasına ve böylece ilişkilerin kan kaybetmesine neden olmuştur. Böylece Suriyeli sığınmacılar meselesinin ikili ilişkilerde hem iş birliği hem de çatışma yaratan bir alan olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- ACAR, E. 2019. Türkiye-AB Mülteci Politikaları ve Suriyeli Mülteciler. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- ALJAZEERA TÜRK. 2015. "Charlie Hebdo saldırısı: Bilinenler, bilinmeyenler". <http://www.aljazeera.com.tr/haber/charlie-hebdo-saldirisi-bilinenler-bilinmeyenler> (30.08.2022).
- CARRERA, S., BLOCKMANS, S., GROS, D., and GUILD, E. 2015. The EU's Response to the Refugee Crisis: Taking Stock and Setting Policy Priorities. CEPS Essay. https://www.ceps.eu/download/publication/?id=9212&pdf=EU%20Response%20to%20the%202015%20Refugee%20Crisis_0.pdf (10.09.2022).

- BAĞLAMA, E. 2016. “Geçmişten Savaşa: Suriye’de Neden İç Savaş Çıktı?” Stratejik Ortak. 31.10.2016. <https://www.stratejik-ortak.com/2016/10/gecmisten-savasa-suriyede-ic-savas-cikti.html> (10.09.2022).
- BAYRAKLI, E., ve KESKİN, K. 2015. Türkiye Almanya ve Avrupa Birliği Üçgeninde Mülteci Krizi. SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20151221191329_turkiye-almanya-ve-ab-ucgeninde-multeci-krizi-pdf.pdf (12.09.2022).
- BBC NEWS. 2021. Dünya Göç Raporu. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59490801> (09.06.2022).
- BOZKURT, K. 2018. Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akımın Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Yansımaları. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 57-70.
- CEYHAN, A. 1991. Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü, Afa Yayınları, İstanbul.
- CLEVELAND, W. L. 2008. Modern Ortadoğu Tarihi. (Çev. Mehmet Harmancı). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- ÇAYHAN, E. ve ATEŞOĞLU GÜNEY, N. 1996. Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye, Afa Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, D. ve ŞEMŞİT, S. 2020. Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 66-84.
- DOĞAN, V. 1999. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (1-2), 261-272.
- EUROPEAN COUNCIL. 2015. European Council Meeting (15 October 2015) Conclusions EUCO 26/15 Brussels. (29.08.2022).
- GOLDSTEIN, J. S. ve PEVEHOUSE, J. C. 2017. Uluslararası İlişkiler, BB101, Ankara.
- GRIFFITHS, M.; O’CALLAGHAN, T. ve ROACH, S. C. 2013. Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, Çeviren CESRAN, Nobel Yayınları, Ankara.
- GÜLEÇ, C. 2015. Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları. TESAM Akademi Dergisi, 2(2), 81-100.

- GÜZEL, S. Ç. 2015. 2002 Sonrası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(7), 69-85.
- IOM. 2017. Mediterranean Update:Migrant Flows Europe:Arrivals and Fatalities. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/170224_Mediterranean_Update.pdf (14.06.2022).
- KANAT, S., VE ZENGİNOĞLU, S. 2017. Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mültecilere Yaklaşım ve Politikaları. *Route Educational and Social Science Journal*, 4 (3), 20-32.
- KARDAŞ, T. ve ÖZDEMİR, Ö. B. 2015. Avrupalı Yabancı Savaşçılar: Kimlik, Sosyal Medya ve Radikalleşme. *SETA*, Sayı 115. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150203185528_avrupali-yabanci-savascilar-pdf.pdf (10.10.2022).
- KARLUK, R. 2013. Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI. (t.y.) "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler". <https://www.ab.gov.tr/siteimages/kronoloji-trkce-17.07.2019.pdf> (10.10.2022).
- KAYMAKÇI, F. 2022. 2022'de AB ve Türkiye-AB İlişkilerinden Beklentiler. *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*. s. 22-27. Ocak 2022. https://www.ikv.org.tr/ikv_dergi/ikv_ocak_2022/html/24/index.html (10.10.2022).
- KESKİN, F. İ. ve YANARIŞIK, O. 2021. Suriye Göç Krizi Hakkında Güvenlik Endişeleri:Türkiye ve AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23 (1), 54-70.
- KİRİŞÇİ, K. 2014. Will the readmission agreement bring the EU and Turkey together or pull them apart?. *CEPS Commentary*. Feb. 4, 2014. <https://www.ceps.eu/ceps-publications/will-readmission-agreement-bring-eu-and-turkey-together-or-pull-them-apart/> (10.10.2022).
- MÜFTÜLER BAÇ, M. 2016. Turkey's Ambivalent Relationship with the European Union: To Accede or not to Accede. *Uluslararası İlişkiler* (13), 89-103.
- ÖZCAN, M. 2017. Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi. *İNSAMER*, 1-13.

- PINDER, J. and USHERWOOD, S. 2018. The European Union: A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford, 2018.
- REUTERS. 2018. "France says Turkey, Iran violating international law in Syria". Feb. 7, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-france/france-says-turkey-iran-violating-international-law-in-syria-idUSKBN1FROZY>
- ŞEN, F. Y. ve ÖZKORUL, G. 2016. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Eşik:Sığınmacı Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme. Göç Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 86-119.
- ŞENTÜRK, D. 2003. Saddam'ın Baas'ı Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası, Alfa Yayınları, İstanbul.
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI. 2022. "Geçici Koruma". <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (10.10.2022).
- TEPELİ, E. ve AYDIN, A. H. 2015. Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (1), 29-44.
- TERRY, K. 2021. AB-Türkiye Anlaşması, Beş Yıl Sonra: Yıpranmış ve Tartışmalı Ama Kalıcı Bir Plan. <https://www.migrationpolicy.org/article/eu-turkey-deal-five-years-on> (05.09.2022).
- TURHAN, E. 2017. Mülteci Krizinin AB-Türkiye İlişkilerine Etkileri: AB Üyelik Sürecinden Bir Stratejik Ortaklığa Doğru mu? İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (31), 647-663.
- UYVAL, C. 2001. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler. Akdeniz İİBF Dergisi, 1 (1), 140-153.
- VAN DAM, N. 2000. Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum. (S. İdiz, & A. Falay Çalkıvık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- YANARIŞIK, O. 2012. Avrupa Ailesindeki Üvey Kardeş Türkiye. İstanbul: Babıalî Kültür Yayıncılığı.

Göçün Kentleşme Sürecine Etkisi: Yoksulluk, Dışlanma ve Entegrasyon

Hasan GÜRBÜZ¹

Giriş

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Yaklaşık 200 bin yıl önce ortaya çıkmış olan modern insanın atası hayatta kalmak için sürekli göç etmek zorunda kalmıştır. İnsanın yerleşik yaşama geçmesi ile klanlar ve kabileler yine aynı şekilde hayatta kalmak için topluluklar halinde göç etmeye ve başka kabilelerle savaşmak zorunda kalmışlardır. Kavimler göçü, kölelik hareketleri, Avrupa'da yaşanan kıtlık ve savaşlardan dolayı Amerika'ya ve diğer sömürge ülkelerine yapılan göçler kayda değer tarihsel örneklerdir. Coğrafi keşifler, Rönesans, reform hareketleri, aydınlanma, sanayileşme, dünya savaşları ve teknolojik yenilikler gibi etkili olan gelişmeler göçleri hızlandırmış ve kıtalararası göçler yaşanmaya başlamıştır. 19. yüzyılda ulus devletler şekillenirken ortaya çıkan kaos, otorite boşlukları ve iç savaşlardan dolayı devletler arası ve kıtalar arası

1 Dr., Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, hasanhuseyingrbz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3051-0058

göçler gerçekleşmiştir. ABD ve Kanada nüfusunun önemli bir bölümü söz konusu göçlerden oluşmuştur. Dünyanın geri kalanına yaşanan göçler modern toplumun şekillenmesine kadar azalarak devam etmiştir (Daimond, 2003: 64). Çünkü 19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılın ortalarında tamamlanan ulus devletlerin oluşumu sonucunda sınır güveliği daha da artmış ve ulusal güvenlik kaygısıyla göçler sınırlanmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında işçi nüfusu azalması ve işçi maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı Başta Almanya olmak üzere gelişmiş ülkeler Asya, Doğu Avrupa ve Afrika ülkelerinden işçi transferi gerçekleştirmiştir. Ancak söz konusu bu göçler önceki yüzyılda olduğu gibi tamamıyla kalıcı amaçla yapılan göçler değildi. Bugün, göç farklı biçimlerde devam etmektedir. 1945'ten sonra, neredeyse bütün Kuzey ve Batı Avrupa emek göçünün ve sonrasında göçmen yerleşiminin sahası olmuştur (Castells ve Miller, 2008: 20).

20. yüzyıldaki uluslararası göçün bir başka türü yeni ulusların ve değişen sınırların oluşumunda küresel göç hareketleri çok etkili olmuştur (Unat, 2015: 261). 20. yüzyılın sonlarına doğru göçlerin küreselleşip yaygınlaşmasının nedenleri arasında göçlerin en çok artış gösterdiği Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, etnik ve dini çatışmalar örnek olarak verilebilir. Asya, Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıkların içsel nedenleri olmasının yanı sıra Batılı ülkelerin buralarda yürüttükleri politikaların da etkili olduğu söylenebilir 21. yüzyılda derinleşen küresel istikrarsızlıklar (savaşlar, açlık, yoksulluk, etnik ve dini nedenle yaşanan savaşlar dolayısıyla) kaynaklı göçler daha da genişlemiş ve yer kürenin birçok bölgesine göçmen akınları yaşanmaya başlamıştır. Yunanistan, İspanya ve İtalya ve Doğu Avrupa Ülkeleri uzun süre göç vermesine rağmen artık göç akınlarının uğrak alanları haline gelmiştir (Castells ve Miller, 2008: 11). Artık göçler sadece gelişmiş ülkelere yönelik gerçekleşmemekte istikrarsız bölgelere komşu ülkeler başta olmak üzere birçok ülke göçlerin dikkate değer ölçüde artışına tanıklık etmeye başlamıştır. Türkiye göç deneyimine sahip olsa da son on yılda gelen kitlesel göç akınları Türkiye için ilk ciddi göçmen sınava olarak değerlendirilebilir. Türkiye'ye yö-

nelik 2011 yılında başlayan Suriyeli mülteci akını önceki yıllarda (Körfez Krizi, Saddam'dan kaçıp gelen Kürtler) yaşanan göçmen akını ile karşılaştırılmayacak boyutlara ulaşmıştır. Ancak göçlerin yükünü kentsel bölgeler ve kentli insanlar sırtlamaktadır.

Kentlere yönelik sınır ötesi göçlerin artışı “dördüncü göç dalgası” olarak bilinen 2. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu, Asya ve Afrika’da kıtalarında bağımsızlığına kavuşan yeni devletlerin kuruluş yıllarına rastlamaktadır. Bağımsızlık sonrasında zayıf bir ekonomik yapıya sahip, etnik ve dinsel çatışmalardan müzdarip ülkelerde kurumsallaşma (hukuk, eğitim, siyaset) zayıf olduğu için otoriter rejimlere zemin hazırlanmıştır (Unat, 2002: 33). Filistin, Cezayir, Afganistan, Hindistan’dan, Irak, İran ve Afrika’dan milyonlarca insan göçe zorlanmıştır. 1993 yılında 25 milyon civarında insan vatanından göç etmek zorunda kalırken, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne göre (BMMYK), 2017 yılında uluslararası göçmenlerin sayısı 2000 yılından bu yana yüzde 49’luk artışla 258 milyona yükselmiştir.

Şu ana kadar kentlere yönelik küresel çapta yaşanan göçlerden bahsedilmiş olsa da kentlerin ilk yerleşikleri ağırlıklı olarak iç göçlerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple göçleri iç göç ve dış göç olarak hatırlamakta fayda var. 19. yüzyılda Batı Avrupa’nın sanayileşmesi ile birlikte kentlerin nüfusu Orta Çağla karşılaştırılmayacak kadar artmasına neden olmuştur. Söz konusu artışlar ilk başlarda iç göçlerle gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Türkiye’de 1970’lerden sonra kentlerin nüfusu hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.

Bu çalışma dünyayı saran ve kırsal alanları baskılayan bir dönüşüm içerisinde olan kentlerin ana sorunlarından biri haline gelen ‘kent mültecilerinin’ yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunlara odaklanmaktadır. İşsizliğin kronikleşmesi, kaçak işçilik, yabancı düşmanlığı, entegrasyon, gettolaşma, ücretlerin gerilemesi bu sorunlardan başlıcalarıdır. Bu çalışmada bu sorunlar etrafında kentleşme ve göç sürecini somut örneklerle tartışılacaktır. İlk olarak 1950 yılı ve sonrasında kentleşme sürecinin gelişimi ve mültecilerinin kentlere akın edişinin nedenleri üzerine durulacaktır. Bu bölümde

öncelikle kentleşmenin dünyayı saran hegemonyası ve kentleşmenin değişen işlevi ve anlamı üzerinde durulacak ve sonrasında kent mültecilerinin yaygınlaşmasının nedenleri ele alınacaktır.

Kentlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak dünya genelinde kurduğu hegemonya sonucunda kentler sadece kırsal nüfusun değil, göçmenlerinde cazibe merkezi haline gelmiştir. Haliyle bu gelişmeler göçmenler için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar çok çeşitlilik göstermiş olmasına rağmen bu çalışmada üç başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak göçmenlere yönelik kentlerde ortaya çıkan yönelik dışlanma, ayrımcılık ya da ötekileştirme pratikleri ele alınacaktır. 19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılın ortalarına doğru kurulan yeni devletlerle birlikte ulus devlet sınırları önemli oranda kesinleşmiş ve belirli bir ülke sınırları içinde yaşayan insanlara bir bilinci yaratılmak istenerek ulus bilinci yaratılmıştır. Benedict Anderson “Hayali Cemaatler” eserinde (1995), devletin oluşumunda asli unsurlardan birisi olan ulus bilincinin birçoğunun aralarında fiziki bir ilişkinin olmadığı belirli bir bölgede yaşayan topluluklar bir cemaat olarak hayal edildiğini ve topluluk üyelerinin kendi aralarında hayali bir kardeşlik bilincinin oluşturulduğunu iddia eder. Yine Anderson ulus bilincinin modern döneme ait bir kurgu olduğunu modernlik öncesi topluluklarda ulus bilincinin gelişmemiş olduğu daha çok sınırlı bir alanda kabile, aşiret ve klan bağlarının yaygın olduğundan bahseder. Modern toplum öncesinde klan, kabile ve aşiret bağları ile küçük grupları bir arada tutarken, kapitalizmin gelişimi ile birlikte ulus devletlerin hayat bulması için milliyetçilik mevhumu ete kemiğe büründürülmüştür (Carr, 1990). Dolayısıyla sınır dışında olanlar öteki olarak kodlanarak içeride olanlarla ortak kültür, aidiyet ve kader vurgusuyla ulus bilinci aşılanmıştır. Bu mevhumlar sınır dışından gelenlere doğal olarak kuşku ile yaklaşılmasına yol açmıştır. 20. yüzyıl son çeyreğinden başlayarak bugünlere kadar kentleşmeyle birlikte gelen ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar göçmenlere olan kuşkulu bakış yerini yer artan dozlarda dışlayıcı pratiklere bırakmıştır.

İkinci olarak göçmenlerin istihdam ve göçmen emeğinin üretim zincirindeki yeri ve önemi ele alınacaktır. Göçmenlerin üretim

sürecinde yer almaları yeni bir durum değildir. 1945-70 arasında ulusal kalkınma politikaları döneminde Almanya ve Fransa gibi bazı gelişmiş ülkeler istihdam açığını karşılamak için Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinden istihdam amaçlı göçmen kabul etmiştir. Bu süreç öncesinde ve sonrasında devam etmiştir. Ancak kentleşmede ilerleyen süreçte kentlerin üretim mekanlarından tüketim mekanına evrilmesiyle (sanayisizleşme, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin artması vs.) kentlerin istihdam olanakları azalmış ve buna paralel olarak kentlerin nüfusu artmıştır. Bu sebeple göçmen emeğine ihtiyaç eskiye oranla azalmış ve gönüllü göçmen kabulleri sınırlanmıştır. Yine de göçmen akınları devam etmiş ve üretim halkasında göçmen emeğinin kullanımı azalmamıştır. Bu bölümde bu konu detaylı olarak ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, kent mültecilerinin kentlerde artmasıyla birlikte yaşanan sorunlar göçmenlerin etnik, dini ve kültürel olarak dayanışma ihtiyaçları ortaya çıkmış ve gettolaşma büyük kentlerde kaçınılmaz bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak gettolaşma hikayesi yeni olmadığı gibi azalma eğilimi gösteren bir durum değildir. Bu bölümde bu getto ve gettolaşma süreci enine boyuna ele alınacaktır. Son olarak bütün başlıklar tartışma ve sonuç başlığı altında genel bir değerlendirmeye tutulacaktır.

5.1. Kentleşmenin Gelişimi ve Kent Mültecileri

Kentler tarihin her formunda farklı kimlik ve kültürlerin içi içe olduğu mekânlar olmuştur. Kentler ayrıca, gündelik yaşamdan bilime, siyasetten kültüre hayata dair her türlü eylemin mekânı haline gelmiştir. Mumford, ilk kent tohumlarının dini vecibelerin yerine getirildiği (hac) törensel toplanma yerlerinde atıldığını iddia eder (Mumford, 2007: 21). Pirenne'ye göre, her toplumsal üretim biçiminin kendine özgü bir mekânsal yapılaşması bulunmaktadır. Yani tarihsel çağlar içinde kentlerin kendi hikâyesi olmuştur. İlk çağlarda kentler genelde korunmak amacıyla yüksek duvarlı kaleler etrafında kurulmuştur. Ancak zaman geçtikçe insanlar kentlere dini yapılar eklemiş ve ticari alışverişler yapmaya başlamıştır (Pirenne, 2014, 48). Orta Çağın uzun karanlık dönemlerinde kentler sönük kalmış,

genel olarak dini mabedler ve askeri amaçlar etrafında şekillenmiştir. Manastırlar, loncalar ve kiliseler Orta Çağ kentlerinin sembolik yapıları ve biçimleyen unsurları olmuştur. Söz konusu bu kurumlar kentleri kendilerine özgü tarzlarla biçimlendirmiştir (Mumford, 2007: 395).

Kentlerin oluşumu insanların ibadet, korunma ve barınma ihtiyaçlarından dolayı köy ve obalardan daha geniş çaplı yapılaşmalara ihtiyaç duymaları ile ortaya çıkmıştır. Kentlerin tarihi beş bin yıl öncesine kadar götürülebilir olsa da devam eden arkeolojik kazılar ve tarihi keşiflerden dolayı henüz kentlerin nereye kadar uzandığına dair kesin bilgiler mevcut değildir (Mumford, 2007).

Kentlerin ne olduğuna ve işlevi yerine getirdiğine göre yaklaşımlar ve teoriler vardır. Murray Bookchin kente dair orijinal bakış açısına sahip düşünürlerden birisidir. Murray Bookchin, kentin sakinlerine mal ve hizmet sağlayan geniş insan toplulukları ve yapılardan ibaret olmadığını insanların birbiri ile ve kentle olan etkileşimleri sonucunda bir eko topluluk olarak ikinci bir doğa inşa ettiğinden bahseder (Bookchin, 1992: 10). Bookchin kentlerin adeta bir ruh barındırdığını ima ederek insanlar kentleri inşa ederken, kentlerde üzerinde yaşanan insanların bilincini inşa etmektedir.

David Harvey günümüz kentleşme üzerine özgün bakış açısına sahip olan düşünürlerden birisidir. Harvey'e göre, kentler sermayenin kendini yeniden üretmesinin mekânı haline gelmiştir. Kentlerde yaratılan yapılı çevreler sermayenin soğrulmasına hizmet ettiği gibi; kentlerde turizm ve ticaretin canlandırılmasına hizmet ederek çarpan etkisi artan bir işlev görmüştür. Bu durum aynı zamanda kapitalist kentleşme diyebileceğimiz kapitalimin kendi mekanlarını yaratmasıdır. Kapitalizm kent mekanını metalaştırarak, başta sanayisizleşen kentlerde olmak üzere mekânı sermayenin kendini yeniden üretmesi için yeniden biçimlendirerek kendine özgü yapılı çevreler inşa etmek için kullanmıştır.

Kentler üzerine göz ardı edilemeyecek bir diğer sosyal bilimci ise Henri Lefebvre'dir. Lefebvre'e göre, her toplum tipi kendi mekânı biçimlendirir. Toplumda egemen olan sınıfsal yapı kendi

mekânsal kurgusunu inşa eder. Kapitalist sistemin özgünlüğü diğer toplumsal yapılardan farklı olarak mekânı yapısal krizlerden kaçınmak için kullanmıştır. Lefebvre'ye göre kapitalist sistem 20. yüzyılı görmesi kent mekanını metalaştırmasına borçludur. Lefebvre mekânı sabit ve değişmez bir varlık olarak ele almaz. Mekân, toplumsal ilişki süreçlerinden etkilenir ve etkiler, bu sebeple mekân üretim süreçlerinin dışında değerlendirilemez (Lefebvre, 2014: 24-25'ten akt. Gürbüz, 2018: 2).

Sanayi öncesi kentler genel olarak ticaret ve askeri amaçlarla kurulduğu için önemli bir yerleşim merkezleri olarak gelişmemiş ve dışa bağımlı kalmıştır. Ayrıca nüfus olarak da büyümemiştir (Sjoberg, 2002: 39). Kentlerin nüfus ve ekonomik faaliyetlerin mekânı haline gelmesi endüstri devrimi sonrasında gerçekleşmiştir. Şöyle ki Avrupa'da 14. yüzyıl nüfus artış hızı %2,5'iken 1850-1950 arasında %100'e çıkmıştır. Dünya kentleşme oranı 1950 yılında %29,0, 1975 yılında %37,4 ve 2000 yılında %47,1 olarak hesaplanmıştır (Çabuk ve Demir, 2010: 194). 1950'de dünya genelinde, nüfusu bir milyondan fazla 86 kent varken (Davis, 2007: 15). Birleşmiş Milletler 'in (BM) 2005 yılı verilerine göre, dünyada bir milyondan fazla nüfusa sahip kent sayısı 430'a yükselmiştir (Çabuk & Demir, 2007 akt. Gürbüz, 2020: 114). Bu veri 2022 itibariye 607'ye yükselmiştir. Bu şehirlerden 44'ü 10 milyondan fazla nüfusa sahiptir. Söz konusu 607 şehirde 2 milyar 266 milyondan fazla insan yaşamaktadır². Bugün dünya da kentlerin nüfusu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde %75'i kentlerde yaşamaktadır. 2016 yılı sonu itibarıyla ise dünya nüfusunun %54'ü, ülkemiz nüfusunun %88'i şehirlerde yaşamaktadır. 2050 yılında ise dünya nüfusunun üçte ikisinin, Türkiye nüfusunun ise %95'inin şehirlerde yaşayacağı öngörülmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 9).

Bu süreçte kentler sadece nüfus olarak büyümüyor mekânsal olarak da genişlemektedir. Kentler artık o kadar geniş bir alana yayılmaktadır ki kırsal alanlarda yaşayan insanların kentlere göç etmesine gerek almıyor, adeta kent onlara göç ediyor (Davis, 2006: 15).

2 <https://www.citypopulation.de/en/world/agglomerations/>

Endüstri Devrimi sonrasında Batı'daki gelişmelerin ve Endüstri Devrimini izleyen diğer tarihsel olayların kuluçka evresi ve filizlenmesi hep kentlerde başlamıştır (Ertürk ve Okan, 2001: 55). Günümüz kentleri üzerine özgün bir bakış açısı Manuel Castells'ten gelmiştir. Castells, günümüz kentlerini en formasyon ağları etrafından örgütlenmiş bir form olarak değil süreç olarak değerlendirmektedir (Castells, 2008: 532). Kentler arasında ileri hizmetlerin hâkim olduğu (Finans, sigortacılık, emlakçılık, danışmanlık, hukuk hizmetleri, reklamcılık, tasarım, pazarlama, halkla ilişkiler, güvenlik, bilgi toplama ve enformasyon sistemleri) üretim ve yatırımların büyük ölçekte gerçekleştiği kentsel ağın güçlü nüveleridir. Bu durum kentler arası eşitsizlikleri artırarak küresel kentleri hiyerarşinin tepesine çıkarmakla kalmaz, farklı bölgelere yerleşmiş ileri hizmetler ağ içerisinde farklı yoğunluklarda ve farklı ölçülerde devam eder (Castells, 2008: 510). Piyasalar geliştikçe ağa yeni kentler girerken, hiyerarşinin tepesinde olan kentlerin sayısı farklı hizmet kollarına göre değişmektedir. Saken'e göre, hiyerarşinin tepesinde eskiden New York, Londra ve Tokyo bulunurken piyasalar geliştikçe başka kentlerde belirli hizmet koluna göre hiyerarşinin tepesinde kendine yer bulabilmektedir (akt. Castells, 2008: 510). Mega kentler küresel ağ bağlantıları yerelde olduğundan daha güçlüdür. Mevcudiyeti bulunduğu ülkelerden bağımsız olarak küresel bir kent ağına birçok ülkeyi geride bırakacak mal ve hizmet üretirler.

20. yüzyılın son çeyreğinden kırsal nüfusu bünyesine çeken kentler hızlı bir şekilde çekim merkezleri olmaya başladılar. Dünya kentleri ya da "süperstar şehirler" olarak bilinen kentlerden en büyük 50 metropol dünya nüfusunun yalnızca %7'sini barındırırken, küresel ekonomik faaliyetlerin %40'ını yürütmektedir. 40 metropol kent dünya nüfusunun yalnızca %18'ini barındırırken, dünyanın ekonomik faaliyetlerinin ortalama üçte ikisini ve yeniliklerin %85'ten fazlasını üretmektedir (Florida, 2018: 33). Bu sebeple kentlere kırsal alanlardan akın akın insanlar göç etmiştir. Çin'de, Meksika'da ve Asya'nın birçok bölgesinde kentlerin nüfus patlamaları bunun en somut örneklerindedir. 1983'te yaratılan Şangay ekonomik bölgesi ve beş komşu kentin nüfusu bugün nere-

deyse ABD nüfusunu geçmiştir (Davis, 2006: 20). 1950 yılından bu yana Türkiye’de çok hızlı bir şekilde kentleşmiştir. Türkiye’de kent nüfusu 1960 yılında yüzde 31,52’den 1980 yılına kadar yüzde 12,23’lük artışla 43,78’e yükselmiştir. Ancak 1980 yılından sonra nüfus artışı tırmanışa geçmiş 1990 yılında 59,20’ye, 2000 yılında 64,74’e son olarak 2015 yılında kentlerin nüfus oranı 73,40 olmuştur (Dünya Bankası, 2018).

Kentlerde oluşan nüfus yığılması beraberinde birçok sorunlara da (istihdam problemi, çevre kirliliği, toplumsal barışın tehdit edilmesi) davetiye çıkartmıştır. Geçtiğimiz yarım yüz yıldan beri kentleşmenin yıkıcı bir şekilde gelişmesi sağlıklı bünyeye nüfuz etmiş kanserli hücre misali tarımsal alanları tehdit ettiği gibi insanların kentlerde kurmuş olduğu medeniyetleri de tehdit eden boyutlara ulaşmıştır (Bookchin, 1992: 11). Örneğin Afrika ülkelerinin bazılarında (Fildişi Sahili, Tanzanya, Kongo-Kinşasa, Gabon, Angola gibi) ekonomik durgunluğa rağmen yıllık 4 ile 8 arasında değişen nüfus artışı sürdürülebilir bir durum olmaktan çoktan çıkmıştır (Davis, 2006: 29). Bu durum kentlerde birçok soruna yol açmasının yanı sıra kent güvenliğini ciddi oranda tehdit etmekte ve suç oranlarını ciddi oranda artırmaktadır.

Kentleşme üzerin yaptığımız bu girişte kentlerin artık sorunlar yumağı haline geldiğine dair detaylar paylaştık. Çalışmanın ana konusu olan göçmenler (mülteciler, sığınmacılar) kentlerde çoğalmaya başlaması hem göçmenler açısından hem de yerleşik yurttaş açısından yeni sorunlara kucak açmıştır. 20. yüzyılın sonuna kadar kamplar hem kapasite olarak hem de yaşam mekânı olarak ihtiyaca cevap veremeyecek hale geldiği için kentler hayata yeniden tutunmak isteyen göçmenlerin mekânı haline gelmiştir. Kentler aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve eşitsizliklerin derinleştiği en geniş mekanlar olması hasebiyle yerleşik olanların ve göçmenlerin karşılaştığı mekanlardır. Kentlerde sayıları artan göçmenlere artık sadece göçmen değil “kent mültecileri” ya da “kent göçmenleri” denmektedir. BM çoğunlukla kentlerde yaşayan ve desteğe ihtiyaç duyan göçmen gruplarına kent mültecileri demektedir. Bu durum göçmenlerin buldukları ülkeler tarafından teşvik edilen bir sü-

reçtir. Göçmenlerin artık, geçici olduğu vurgulanan kamplar yerine pek çok yönden “daha uygun bir alternatif” olarak görülen kentlere yerleşimi teşvik edilmektedir (Danış, 2018).

5.2. Kent Mültecilerine Yönelik Dışlanma Pratikleri

Göçmenlerle sınırlı olmayan bir tutum olan ırkçılık biyoloji biliminde yaşanan keşifler ve teknolojik gelişmelerle terk edilmesi gereken bir tutum olmasına rağmen bugün etkisi giderek artarak devam etmektedir (West, 1996: 107-108’den akt. Castells, 2006a: 76). Ritzer 2011 yılında yayınladığı “Küresel Dünya” eserinde Avrupa ve Amerika’da göçmenlere yönelik sert önlemler alınması gerektiğini belirtenlerin sayısının arttığını kayda geçmiştir. Ritzer, Bauman’la benzer bir şekilde dünyada hoşgörüsüzlüğün ve vurdum duymazlığın arttığından bahsetmektedir (Ritzer, 2011, 23). Göçmenlere yönelik yaklaşımlar göç eden grubun sosyolojik yapısı kadar (etnik, dini ve kültürel özellikleri) göç alan toplumun kabul düzeyi ve ekonomik ve siyasi durumu da önemlidir. Örneğin Batı’da göçmenlere yönelik bakış açısını “11 Eylül” önemli ölçüde değiştirmiş ve göçmenlerin kabul süreci ve oturma izni şartları zorlaştırılmıştır. Ancak 11 Eylül’den önce de göçmenlerin “tehdit” kaynağı olarak görülmüştür. 19. yüzyılda Çin karşıtı yasalar ve 20. yüzyılda Müslümanların tehdit kaynağı olarak görülmesi örnek olarak verilebilir (Faist, 2007:28). 11 Eylül sonrasında alınan sıkı kontroller ve önlemler düzensiz göçe engel olmadığı gibi tüm göçmenlerin potansiyel suçlu olarak etiketlenmelerine hizmet etmiştir (Faist, 2007:29-30).

Göçmenler, mevcut koşulların yanı sıra popülist politikacıların kışkırtması ile kategorik olarak “doğası gereği suçlu” olarak etiketlenmektedirler. Örneğin Victor Orban göçmenleri potansiyel olarak değil doğal terörist olarak damgalamaktadır (Bauman, 2018: 30). Donald Trump’ın iktidara gelmesi çoğunluğu Meksikalıların oluşturduğu 11 milyon kaçak göçmeni endişelendirmiştir. Ancak The Pew Research Center (PEW) araştırma şirketinin raporuna

göre³, “11,1 milyon kişinin yaklaşık 8 milyonu aktif olarak iş gücü piyasasında yer alıyor ve toplam ABD iş gücünün yüzde 5’ini oluşturuyor.” Bu realite birçok işverenin iştahını kabarttığı için kaçak işçiliğin tam olarak önüne geçilememektedir. Öte yandan kaçak göçmenlerin kitleler halinde akın akın sınırdan geçmelerini engellemek için Trump tarafından daha militarist politikalar uygulanmaya başlandı ve kaçak geçiş yapan göçmenlere doğrudan ateş emri verilmiştir. Ayrıca Pentagon’un askeri fonundan verilen 3,6 milyar dolar ile duvar inşasına başlandı⁴ ve duvarın toplam maliyeti 25 milyar dolara çıkabileceği tahmin ediliyor⁵ (Bloomberght, Ocak 26).

Damgalanmış ve kriminalize edilmiş göçmenler terörist kamplarına eleman arayan köktenci-terörist örgütlerin iştahını kabartmaktadır. Oysa dünyanın en çok göçmen çeken bölgelerinde emniyet güçlerinin açıkladıkları verilere göre göçmenlerin nicelik olarak çok azı suça bulaşmaktadır. Fransa’da Müslüman göçmen sayısı 1 milyon civarındadır ve bunların sadece 1000 kişi Fransız emniyet güçleri tarafından terörist bağlantıları dolayısıyla suç kaydı bulunmaktadır (Bauman, 2018: 36).

Anthony Giddens 1992 yılında kaleme aldığı ‘Modernliğin Sonuçları’ adlı eserinde (1994), modernliğin endüstriyel gelişmeler ve maddi ilerlemeler ve demokratik kurumsallaşma ile birlikte bireylere konforlu bir yaşam, özerklik, boş zaman yarattığını ancak modern öncesi toplum korkularından çok daha fazla bir ‘güven’ sorunu yarattığından bahsetmektedir. Bu kaygıları besleyen nedenler, endüstriyalizmin yarattığı ekolojik yıkımlar, etnik ve dinsel çatışmalar, modern topluma içkin hale gelen totalitarizm, militarizm, nükleer silahlanma ve derin yoksulluğun neden olduğu sınıfsal gerginlikler olarak sıralanabilir. Önce ulus devletler keskin sınırlarla bölünmüş ve sınır güvenliği büyük duvarlarla sağlanmaya

3 <https://www.yenisafak.com/dunya/11-milyon-kacak-gocmenin-trump-endisesi-2570088>

4 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49906872>

5 <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1979004-meksika-sinirina-duvarin-maliyeti-25-milyar-dolari-bulabilir>

çalışılmış, daha sonra sınırların içerisinde yaşanan istikrarsızlıklarla ‘yüksek güvenli site’ gibi özel güvenlik harcamaları artırılmıştır. Modern toplumun güvenlik endişesi bugünlere gelirken artarak derinleşmiştir. Bölgesel eşitsizlikler, küresel göç hareketlerini artırmıştır. Küresel göçlerin durdurulamaz boyutlara gelmesi önceleri gelişmiş ülkelerin keyfini kaçırmış olsa da bu günlerde yer kürenin çoğu bölgesinde göçmen olmak ve göçmen misafir etmek alışılmış bir durum haline gelmiştir. Bu korkular günümüzde daha da derinleşerek devam etmektedir. Artan ekonomik sıkıntılar ve siyasi kargaşalar ve düzensiz göç trafiğinde yaşanan artışlar, yoğun göç alan kentlerde yerleşik halkı endişelendirmeye başlamıştır.

Türkiye’de göçmenlere yönelik dışlama pratikleri Suriye göçü ile başlamış bir realite değildir. Daha önceki yıllarda bölgesel iç göçler beraber eski yerleşikler yeni gelenlere yönelik dışlayıcı bir tutum gerçekleştirdiği durumlar olmuştur. Yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi dışlama ve ötekileştirme pratiklerinin temelinde yatan nedenlerden birisi olarak gösterilebilir. Neo-liberal politikaların gelir dengesini orta ve alt sınıflar aleyhine bozması ve kırsaldan atıl nüfusun kentlere akması sonucunda kentlerin çeperlerinde yoksul nüfus sayısı artmaya başlamıştır. Kentlere yönelik kitlesel göç akınlarının gerçekleştiği 1980 ve 90 yılında gelen eski göçmenler 2000 yılından sonra gelen nüfusa kuşkuyla yaklaşmıştır. Neslihan Demirtaş-Milz’in İzmir Patlıcanlı yokuşu mahallesinde yaptığı “*Neoliberal Kentleşme Politikaları ve Sosyal Ayrışma: Yabancı Korkusu mu, Yabancılaşma mı? Güvenlik Sorunu mu, Güven(ce)sizlik mi?*” adlı alan çalışmasında aynı bölgeden farklı dönemlerde göç eden gruplardan önce yerleşmiş olan kesimlerin daha sonra gelen gruplara karşılık kuşku ve korku beslediği, komşuluk ilişkileri geliştirmede isteksiz olduğu gözlemlenmiştir (Milz, 2021). Suriyeli göçmenler yerleşik halk için güvensizliği, geleceksizliği, kaygı ve korkuları temsil etmektedir. Bauman’ın dediği gibi, öteki olarak Suriyeliler yerleşik halkın ileride yaşamak istemedikleri korkuları temsil etmektedir. Toplumun eğitimsiz ve geleceksiz bırakılmış prekarya yerleşikleri kendilerini toplumun en dipte görmenin çaresizliğini göçmen grupların yaşadıkları talihsizliklere bakarak en

dipte olmadıklarını fark ederek bir miktar ferahlama yaratmaktadır. Ancak bu durum göçmen karşıtlığı önünde engel teşkil etmemektedir (2018: 17). Çünkü göçmen gruplar her şeyden önce yerleşik en dip grupların işlerine taliptir ve göçmenlerle yakın temastan kaçamayacak kadar çaresizdirler.

Göçmenlere yönelik en sık tekrar edilen anlatı göçmenlerin ekonomik maliyetidir. Özellikle popülist siyasetçiler tarafından tekrar edilen bu söylem fısıltı gazetesi kadar, sosyal medyada sıklıkla dolaşıma sokulmaktadır. Bu konuda somut kanıtları gösteren yeterli sayıda ampirik inceleme bulunmamaktadır (Faist, 2007: 30). Söylemin çok sık tekrarlanması gerçekliği araştırma gereği duyulmayan bir Stereotype dönüştürmüştür. Anlatının ‘hakikate’ dönüşmesi yerleşik halkın azımsanmayacak bir bölümü tarafından kolektif bir şekilde tekrar edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak göçmenler yol açtıkları maliyetten çok bazı ekonomik fırsatlara yol açtıkları daha dikkate değer bir olgudur. ABD’de göçmen emeği toplam iş gücünün yüzde 5’ini oluşturmaktadır. TRC1 bölgesi uzunca bir süredir emlak fiyat artışında üçüncü sırada⁶ seyretmiştir. TRC1 bölgesinde emlak fiyat artışının en önemli nedeni Gaziantep’tir. Gaziantep’te emlak fiyat artışının birçok nedeni vardır ve en önemli nedenlerden birisi Suriyeli göçmenler ile artan nüfus, konut ve kira fiyatlarının artışını tetiklemiştir⁷. Gaziantep’te göçmen emeği sayısal olarak önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu konu “Göçmen emeği ve İstihdam Süreçleri” bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Göçmenlere yönelik yaygın anlatılardan birisi göçmenlerin yüksek doğurganlık oranına sahip oldukları için ileride göçmen nüfusunun patlak vereceği ve buldukları bölgenin yönetim kademelerinde söz sahibi olacakları iddiasıdır. Ağırlıklı olarak yoksul statüsünde olan Suriyeliler temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldıkları için çocuk yapma konusunda istekli olmadıkları gözlem-

6 Birinci TR 32 (Aydın, Denizli, Muğla) 268,6, ikinci TR 61 (Antalya, Burdur, Isparta), son olarak uzunca bir süredir üçüncü olan olan TRC1 bölgesi son 2021 yılının son aylarından bu yana TR 22 (Balıkesir, Çanakkale) bölgesinin çok az farkla gerisinde kalmaktadır. Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr>

7 Benzer tespitler yapan başka araştırmacılar da vardır (Gülhan, 2020: 88).

lenmektedir. Gaziantep’te Suriyelilerin hane halkı sayısı 2018 yılında 6,6 iken, 2020 yılında 5,9’a düşmüştür (Gültekin vd., 2020: 13).

Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis ve Hatay gibi sınır illerde yaşayan Suriyelilere yönelik en çok tekrar edilen anlatılardan birisi bayramlarda ve özel günlerde memleketlerine gidebildikleri ve bu sebeple savaştan kaçma gibi zorunlu bir durumun olmadığıdır. Ancak saha araştırmaları göstermektedir ki Suriyelilerin dörtte üçe yakın bir bölümü Suriye’yi terk ettikten sonra bir daha geri dönmediğini beyan etmiştir (Gültekin, Yücebaş, Soyudoğan, Topçuoğlu, Doğanoglu, Kuzu, Gülhan, Aslan, İncetahtacı, Utanır, Aslan, Karayakupoglu, Kaya, Açıkgoz, Özhazar, 2020: 33). Suriye’ye özel günlerde gidenler genellikle sınıra yakın köylerde ve kasabalarda akrabalık ilişkileri bulunan kişilerdir.

5.3. Göçmen Emeği ve İstihdam Süreçleri

Ulus devletlerin sınır güvenliğini sağlamada zorlandıkları bir dönem ile karşı karşıyayız. Wallerstein (1999), 21. yüzyılın kaçınılmaz riskleri arasında yoğun göçmen akınları olduğu tespitinde bulunmuştur. Bu sebeple hiçbir ülkenin sınır güvenliği olmadığı için Bauman’ın (2018) dediği gibi, “kapımızdaki yabancıların” varlığına alışmak zorundayız. Özellikle Türkiye gibi zaman zaman açık kapı politikası uygulayan ülkelerde kentlerin yerel yöneticileri göç politikaları konusunda daha ciddi adım atmaları gerekmektedir. Bugün başta ABD olmak üzere birçok ülke nitelikli göçmenleri ülkelerine çekmeye yönelik teşvik politikaları uygulamaktadır. Özellikle Türkiye’nin sınır bölgelerinde bulunan gelişmekte olan kentler inisiyatif olarak ihtiyacı olan nitelikli göçmenler için çekim merkezi olacak göç politikalarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. ABD uzun zamandır “green card” uygulaması ile kalifiye insanları Silikon vadisi gibi yenilikçi bölgelerde istihdam etmektedir (Castells, 2006b: 41). Enformasyon teknolojisinde en üretken teknoloji park merkezi olan Silikon vadisinin yenilikçi teknoloji üretimlerinde göçmenlerin etkisi belirleyici rol oynamıştır (Castells, 2008: 99)

Göçmen işçilerin daha çok enformel sektörlerde kayıt dışı istihdam edilmeleri, yerleşik çalışanların hem ücretlerinde gerilemeye yol açmış hem de işsizliği körüklemiştir. Kayıt dışı istihdamın artması düzensiz göç akımlarının artmasına, vergi ve sigorta pirimleri gibi kamu gelirlerinin kaybına yol açmaktadır (WYG Türkiye, 2016, 19). Göçmenlerin düşük ücret, kayıt dışı ve kötü koşullarda çalışması sendikaların ve çalışanlar pazarlık etme güçlerini baltalamış ve iş verenler ve iş verenle ücretlerin baskılanmasında avantaj sağlamıştır (Harvey,2016: 378). Örneğin göçmenlerin yoğun olduğu Gaziantep, Adıyaman ve Kilis'in içinde bulunduğu TRC1 bölgesinde işsizlik oranı 2015 yılına her bin kişiye 78 iken, 2020 yılında 118'e yükselmiştir. Bu göçmenlerin mesleki eğitimlerle nitelikli hale getirilmiş iş gücü kayıt altına alınarak kayıt dışılığın önlenmesi ve toplumsal gerginliklerin azaltılmasına katkı sağlar.

İçinde STK'ların da bulunduğu işveren örgütlerinin kurduğu "Gaziantep Ortak Akıl Platformu" adlı raporda, kayıt dışı istihdamın önemli bir problem olduğu vurgulanmaktadır. Rapora göre, Suriyeliler güvencesiz ve kayıt dışı olarak çalıştırılmakta; iş gücüne katılan Suriyeli nüfus oranı %10 civarındadır (Gaziantep Ticaret Odası, 2014: 5). Daha güncel bir araştırmaya göre, Gaziantep'teki Suriyelilerin %88,4'ü kayıt dışı istihdam edilmektedir (Gültekin vd., 2018: 22). Göçmenlerin kayıt dışı istihdamı öteden beri (Batılı gelişmiş ülkeler) ücretlerin aşağıya çekilmesi için tercih edilmiştir (Harvey, 2016: 76). Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay'da ve Batılı ülkelerde olduğu gibi hizmet ve ticaret sektörü ucuz göçmen emeği ile ihya oldu denebilir (özellikle krizin etkilediği bu dönemde). Kayıt dışı istihdamın önlenmesi için çalışma izni alabilen göçmen sayısının artırılması lazım ancak sadece 30 bin civarında göçmenin çalışma izni alabildiği görülmektedir. Çalışma izni almak isten sığınmacılar bireysel olarak (kendi hesabına çalışan) ya da işveren tarafından çalışma iznine başvurabilir. Çalışma izni gerektirmeyen iş kolları mevsimlik tarım işçiliği ve hayvancılık sektörüdür. Bu şekilde sığınmacı çalıştıran kişiler buldukları ilin valiliğine başvurmaları gerekmekte ancak böyle bir başvuru yapan işveren sayısı sınırlı olduğu için özellikle Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı çalışmalarının önüne geçilememektedir (Adar, 2018: 20).

2017 yılı saha araştırmasına göre, Gaziantep'te Suriyeli göçmenlerin hemen hemen yarısı 19-54 yaş; yaş aralığındadır. Zaman zaman çocuk yaşta Suriyelilerin çalıştığını hesaba katarsak göçmenlerin yaklaşık yüzde 60'ı çalışabilir yaş aralığındadır (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2017, 46). 2019 yılı İl Göç İdaresi verilerine göre, Gaziantep'teki Suriyeli nüfusun 232.660'ı erkek, 211.502'si kadındır. Mevcut sayının %50'den fazlası, 220.461 kişi 18-64 yaş aralığındadır. 0-17 yaş aralığında 214.037 çocuk göçmenlerin bir bölümünün de iş gücü olarak kullanıldığı düşünülürse 300 bin göçmen çalışabilir yaş aralığındadır. Sadece erkekleri göz önüne alırsak 150 binden fazla kişi iş aramakta ve çalışmaktadır. Kayıt dışı sektörün hareketli ve yasal olmaması nedeniyle verilen rakamlar tahmini kalmaktadır. Ancak işin daha vahimi göçmen çocukların günlük yevmiyeli işlerde çalıştırılmasıdır (Emin, 2016:22). 2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Suriyeli çocukların yarıya yakını eğitim haklarından mahrum kalmaktadır (Adar, 2018: 17). Ancak Gaziantep ili Milli Eğitim Müdürlüğü 2018-2019 eğitim öğretim yılı kayıtlarına göre, 60.121 kayıtlı toplam 77 bin Suriyeli çocuğun eğitim gördüğünü açıklamıştır (Gaziantep Milli Eğitim Müdürlüğü, 2019'dan Akt. Gürbüz: 2020: 98). Gaziantep'te 2019 yılında 214.037 çocuk olduğu düşünülürse her üç çocuktan birisi eğitim-öğretimden mahrum kalmıştır.

Kayıt dışı çalışan sığınmacıların azımsanmayacak bir bölümü bazı araştırmalarda yüzde 10'u yüksek öğretim mezunudur (Adar, 2018: 16). Ayrıca önemli bir bölümü ise belli bir mesleki yeterliliğe sahiptir. Yükseköğretim mezunu olanların çoğu mesleki formasyonu ile ilgisiz işlerde çalışmaktadır. Ancak mesleki yeterliliğe sahip olan Suriyeliler ise meslekleriyle ilgili işlerde çalışmakta ancak hem kayıt dışı çalışmakta hem de yerleşik çalışanlara göre daha az ücret almaktadır.

5.4. Gettolaşma

Dilimize Fransızcadan (ghetto) geçmiş olan getto⁸ terimi Türk Dil Kurumu'na göre ilk olarak, Avrupa ülkelerinde (ilk olarak Ve-

8 Kelimenin Türkçe karşılığı "alt kültür" olarak nitelendirilmektedir.

nedik'te başlamıştır⁹⁾ Yahudilerin zorla yerleştirildikleri ve izole yaşamaya mecbur bırakıldıkları mahalleler için kullanılmıştır. Bir başka anlamı, bir yerleşim bölgesine aynı şehirden gelenlerin yaşadığı bölgeleri tanımlanmak için kullanılmıştır. Gettolaşma teriminin yazımızın konu edindiği anlamı, yerleştikleri kentin sosyal, kültürel yapısına; örf, adet vb. diğer toplumsal davranış kurallarına uyum sağlamayı reddetme ve kendi kültürlerini buldukları kente taşıyarak etno-ulusal-dini özerk bir bölge yaratmadır.

Avrupa ve Amerika getto mahallelerinin tipik örnekleri bulunmaktadır. Avrupa'da erken dönemde başlayan (16. ve 17. yüzyıl) zorunlu getto mahalleleri Amerika kıtasında (özellikle ABD ve Kanada) 19. yüzyılda başlamaktadır. 20. yüzyılda Kuzey ve Batı Avrupa'ya yaşanan Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinden göç eden işçiler kültürel dokuların korunduğu farklılaşmış ve ayrılmış alanlar yaratmıştır. İster iç göçlerde olsun ister ülkeler arası yaşanan göçlerde olsun yoksul ve kırılğan kesimler hayata tutunma ve korunma ihtiyacından dolayı önceden göç etmiş kendi yakınlarına yakın yerlerde yaşamaya özen göstermişlerdir. Ancak gettolarda entegrasyon çalışmaları yetersiz ya da başarısız olursa birçok olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin Fransa'da 2005 yılında süren Kuzey Afrika kökenli Arap mahallelerinde gösteriler başlamış, polis ve göstericiler arasında gerilimler günlerce sürmüştür. Gettolar göç edilen ülkeye uyumu zorlaştırdığı gibi, işsizlikten suçluluğa birçok sorunun yaşandığı düşük yaşam koşullarının olduğu bölgelerdir (Erbaş, 2019: 136). Ancak gettoların geneli için böyle bir değerlendirme yapmak doğru olmaz. Örneğin Avrupa'da bulunan getto mahallelerinin bazıları (örneğin Türklerinde içinde bulunduğu Müslüman gettolar) dayanışma ağlarının güçlü olması (cemaat ve aile bağları) nedeniyle ekonomik olarak zayıf olmadığı gibi suç oranı da düşüktür (Castell, 2008: 537). Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre, göçmenlerin suç işleme oranı Almanlarınkinden farklı olmamakla birlikte yetişkin göçmenlerde suç işleme oranı gençlere göre düşüktür. Aynı şekilde Genç göçmenlerin suç işleme oranı 2005-2013 yılında yarı yarıya düştüğü gözlemlenmiştir (Şengül, 2015: 80).

9 Ayrıntılar için bkzn. <https://encyclopedia.usmmm.org/content/tr/article/ghettos>

Gettoların genellikle aynı bölgeden gelen göçmenlerin dayanışma ve hayatta kalmanın bir biçimi olarak doğduğunu belirtmiştik. Ancak Getto mahallelerin oluşum ve gelişim nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Birçok ülke getto mahallelerin yarattığı sorunlara çözüm bulabilmek için uyum veya entegrasyon çalışmalarına önem vermektedir. ABD’de getto mahalleler ağırlıklı olarak siyahiler ve hispanik topluluklar tarafından kurulmuştur. ABD’de köleliğin resmi olarak kaldırılması yoksul siyahilerin yaşamlarında ciddi değişimler yaratmamıştır. ABD’de ırkçılığın hem kurumsal olarak hem de toplumun önemli bir kesimi tarafından yerleşikleşmiş bir davranış biçimi olması dolayısıyla kölelik bir nevi biçim değiştirmiş olarak ele alınabilir (Harvey, 2016: 173). Özellikle son yıllarda sıklıkla basına yansıdığı gibi polislerin siyahi kişilere yaklaşımı vaka-i adliyeden olmaya başlamıştır. Bu olaylardan George Floyd’un polisler tarafından ölümüne yol açılması günlerce süren kent protestolarına neden olmuş ve protestolar ülke geneline yayılmıştır. Aynı şekilde Meksika ve Porto Rikoluların oluşturduğu gettolar kayıt dışı ve ucuz çalışan gettolar bulunmaktadır. David Harvey Amerikan kentlerinin göbeğinde büyüyen gettoları, “üçüncü dünya kolonileri” olarak değerlendirerek durumun ne kadar dramatikleştiğine vurgu yapmaktadır ((Blaut, 1974’den akt. Harvey, 2016: 173).

Türkiye’ye dönecek olursak göçmenlerin vatandaşlık ve çalışma izni alma meselesindeki belirsizlik, bunlara ek olarak kolektif ve sistematik bir şekilde süren dışlanma Suriyeli göçmenlerin entegrasyon sürecini sekteye uğratmaktadır. Göçmenlerin çeşitli sebeplerle (güven, hemşerilik ilişkileri ve ucuz barınma) aynı bölgelerde yaşamaları gettolaşma ve diasporalaşma olarak da tartışılmaktadır (Doğan, 2002: 39) ancak gettolaşmanın kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ortada durduğu bir gerçektir. Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan kırdan ve gelişmemiş bölgelerden (Doğu Karadeniz ve Doğu ve Güneydoğu bölgeleri) Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerine ve büyük kentlere yönelen göçlerde gettolaşmanın ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Çoğunluğu yoksul kesimlerden oluşan ilk göçmen gruplar (Adaman ve Keyder, 2005: 20) büyük kentlerde

hayat tutunmak için daha önce göç etmiş akraba, eş ve dostlarının bulunduğu bölgeleri tercih etmiştir. İzmir, Ankara, Mersin, Adana ve Gaziantep gibi büyük şehirlerde bazı mahalleler aynı bölgeden gelen insanlarla (Siirtliler, Vanlılar mh. gibi) anılmaya başlamıştır (Gürbüz, 2013: 103). Aynı kentten bazen aynı köyden gelen insanlar buldukları bölgelere kendi kültürlerini taşıyarak buldukları bölgenin sosyal dokusundan yalıtılmış gettolar oluşturmuşlardır.

Türkiye’de iç göç sonucu oluşan gettolar gecekondu mahallelerinde zamanla oluşmuştur. Ancak sığınmacıların iç göçte olduğu gibi Suriyelilerin ağırlıkta olduğu bir getto oluşturması zordur. Çünkü Suriyelilerin getto oluşturacak uygun mekanlar bulması zordur. Ancak yerleşik vatandaşların terk ettiği bazı gecekondu mahallelerinde Suriyeli göçmenlerin ağırlığı hissedilmektedir. Öte yandan Gaziantep, Şanlıurfa Mersin’de Suriyeli esnaf ve sanatkarların ağırlıkta olduğu pazar ve küçük çaplı yerliler tarafından terk edilmiş esnaf çarşıları görülmeye başlamıştır. Kentleşme literatüründe çöküntü alanları olarak nitelendireceğimiz bu bölgeler sağlıklı ve yaşamaya uygun olmayan mekanlardır. Yerel yönetimlerin hızlı bir şekilde bu alanlarda kentsel yenileme çalışmaları yapması gerekmektedir. Gerekirse 5395 sayılı yasanın ilgili maddesine¹⁰ dayanarak göçmenlerin yaşam kalitesini artırıcı önlemler alabilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada işaret edildiği gibi gezegenin kenteleşmesine doğru giden bir süreçle yüz yüzeyiz. Bu durum haliyle kentlerin kaldıramayacağı yüklerle (işsizlik, yoksulluk, çevre kirliliği, kent hizmetlerinin yetersizliği ve kent haklarından mahrumiyet, kamusal mekanların metalaştırılarak azalması) yüz yüze kalmasına yol açmaktadır. Kent mültecilerinin kentlerde giderek artan sayıda görülmesi kentleri yeni sorunlara gebe bırakmaktadır. Gettolar, kayıt dışı ve düşük ücretle çalışan göçmenler, istihdamın azalması, düşük ücret

10 Hemşeri hukuku Madde 13: Herkes ikamet ettiği beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır...Belediye, hemşeriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar.

baskısı ve ırkçılığın yükselmesi kentlerin kucagında bulduğu yeni sorunlar olarak ortada durmaktadır. Kent mültecileri, yerleşikler için hayati öneme sahip olan barınma ve geçinme maliyetlerini artmasının nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Ayrıca kamusal alanlarda daha çok görünmeleri yerliler için endişe kaynağı olarak algılanmaktadır. En sağından en soluna kadar yerleşik yerleşik halkın önemli bir çoğunluğu tarafından göçmenlerin varlığı artık tehdit unsuru olarak görülmektedir. İstihdamın azalması ve ücretlerin gerilemesinin yanı sıra göçmenlerin yerel kültüre uyum sağlayacaklarına olan inancın zayıf olması göçmenlerin tehdit unsuru olarak anılmasının en temel nedenlerdendir. Göçmenlere yönelik dışlayıcı tutumun artması siyasete de yansımıştır. Neredeyse sadece göçmen karşıtlığı üzerinden siyaset yapan partiler kurulmaya başlamış ya da mevcut aşırı sağ partiler göçmen karşıtlığını temel siyasi söylem olarak öne çıkarmaya başlamıştır. Bugün Batılı ülkelerde yabancı düşmanlığı yükselişe geçmiştir. Geçmişte %10 barajını bile geçemeyen aşırı sağcı ve göçmen karşıtı partiler bugün merkez parti konumuna yükselmişlerdir. Örneğin Fransa'da Marine Le Pen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Macron ile ikinci tura yükselmiş ve ikinci turda yüzde 40'ın üzerinde oy almıştır.

Her ne şekilde bakılırsa bakılınsa bugün kent mültecileri kentlerin kaçınılmaz bir gerçeğidir. Çağımızda devam eden siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar kent mültecilerinden sayılarının artacağını göstermektedir. Bu açıdan kent mültecileri konusunda sadece merkezi yönetimin entegrasyon politikaları yetersiz kalmakta, yerel yönetimlerin de entegrasyon konusunda daha kararlı ve istikrarlı politikalar uygulamaya koyması gerekmektedir. Kentlerde oluşan ve oluşacak gerilimli olaylarda ortaya çıkabilecek olumsuz tablonun önüne geçebilmek için yerel yönetimlerin entegrasyon politikalarını acilen devreye koymaları gerekmektedir. Öte yandan sığınmacıların getto oluşturmalarının önüne geçebilecek önlemler alınmalıdır. Çünkü dünyadaki deneyimler göstermiştir ki gettolar göçmenlerin buldukları ülkenin kültürel yapısına uyum sağlamalarında engelleyici bir işleve sahiptir.

Göçmenler, kayıt dışı ve güvencesiz çalışmasının önüne geçilebilmesi için ihtiyaç duyulan mesleki alanlarda yerlileri gözeterek eğitime tabi tutulmalıdır. Özellikle kalifiye göçmenler tespit edilerek ihtiyaç duyulan alanlarla ilgili çalışma izinleri çıkartılarak hem SSK'nın gelir kaybının önüne geçilebilir, hem de üretim sektörünün kalifiye elman ihtiyacı karşılanmış olur.

Göçmen çocuklarının çalıştırılmasının önüne geçebilmek için tüm göçmen çocukları resmi eğitim kurumlarına devamının sağlanmasında hassasiyet gösterilmesi önem arz etmektedir. Çünkü çocuk işçiliğinin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu ülkemizde Suriye'li çocukların çalıştırıldığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak kentlerin yeni problem unsuru olan kent mültecileri konusunu istihdam, dışlanma ve gettolaşma olarak üç ana başlık altında ele almaya çalıştık. Önceleri gelişmiş Batı ülkelerinde görülen mülteci, sığınmacı ya da göçmen (her ne isimle sınıflandırılırsa sınıflandırılırsın) artık gelişmekte olan ya da istikrarsız bölgelere komşu olan her kentte görülmeye başlanmıştır. Dünyada istikrarsız bölgelere komşu olursa olsun her kent bugün ya da yarın göçmen sorunu ile yüz yüze gelecektir. Kent mültecileri konusunda küresel düzeyde (BM) düzeyinde girişimler olsa da şu anda yakın gelecekte ciddi adımlar atılacağına benzemiyor. Özellikle pandemi döneminde dünya ekonomisinin daralmaya gitmesi kentlerin mültecileri taşıma kapasiteleri yetersiz kalmaya başlamıştır. Genelde Ortadoğu ve Asya'da görülen savaşlar ve istikrarsızlıklar artık Ukrayna savaşı ile Avrupa'ya taşınmaya başlamıştır. Bu durum endişeleri artırmaktadır. Bir başka endişe kaynağı Brezilya, Macaristan, Filipinler, Hindistan ve Rusya gibi otoriter yönetimler hem mülteci problemlerine bakışı hem de yeni mülteci sorunlarına neden olması kaygıları artırmaktadır. Uluslararası devlet ve organizasyonların çözüm bulma çabalarının olumlu sonuçlar ortaya koyabilme olasılığı şu anda belirsiz olduğu için kent yönetiminde karar vericilerin ve etkili olabilecek sivil toplum örgütlerinin acilen çözüm odaklı projeleri hayat geçirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ADAMAN, F. Ve KEYDER, Ç., 2005, Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- ADAR, A.Ş., 2018. Türkiye’de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü? Çalışma ve Toplum Dergisi, 1. 13-36,
- ANDERSON, B. (1995). Hayali Cemaatler, Çev.: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- BALOĞLU, F. (2005). Kentsel Yoksulluk: İstanbul’dan Küçük Bir Kesit, Journal of Economy Culture and Society, 31,231 – 249.
- BAŞBAKANLIK ACİL VE AFET YÖNETİMİ BAŞKANLIĞI. (2017). Türkiye’deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Ankara.
- BAUMAN, Z., 2018. Kapımızdaki Yabancılar. Çev. Emre Barca. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BBCTÜRKÇE, 2019. Trump sınırdan geçmeye çalışan göçmenlerin ‘bacaklarına ateş edilmesini önerdi’, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49906872> (01.05.2022).
- Bloomberg HT, Meksika Sınırına Duvarın Maliyeti 25 Milyar Doları Bulabilir, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1979004-meksika-sinirina-duvarin-maliyeti-25-milyar-dolari-bulabilir> (28.04.2022).
- BMMYK. (2016, Mart). Mülteci ve Göçmen Sözcük Seçimleri Önemlidir. https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf (09. 05. 2022)
- BLAUT, J. 1 974. The Ghetto as an Internal Neo-Colony. Antipode 6, no. 1, 37-41.
- BUĞRA, A. 2008. Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CARR, E. H. 1990. Milliyetçilik ve Sonrası, Çev.: Osman Akın, İletişim Yayınları, İstanbul.

- CASTELLS, M. 2006a. Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür Cilt2 Kimliğin Gücü. (Çev. Ebru Kılıç). Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, M. 2006b. Manuel Castells'le Söyleşiler, Çev.: Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, M. 2008. Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür cilt 1 ağ Toplumunun yükselişi, Çev.: Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTELS, S. ve MİLLER, M. J. 2008. Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, Çev.: Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇABUK ve DEMİR. 2010. Türkiye'de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, 1, 193-215.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI. 2014. Türkiye Habitat III Ulusal Raporu. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI. 2017. Şehircilik Şurası Bilgilendirme Kitapçığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara. www.csb.gov.tr (10.10.2019).
- DANIŞ, D. 2018. Türkiye'de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik, www.tesev.org (10.12.2019).
- DİAMOND, J., 2001. Tüfek, Mikrop ve Çelik, Çev.: Ülker İnce, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- DAVIS, M. (2006). *Gecekondu gezegeni*, (Çev. Gürol Koca). Metis Yayınları, İstanbul.
- Doğan, A.E., 2002. Yeni Bir Uluslararası Göç Dalgasının Eşiğinde: Dünya Kentlerine Göç”, Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, Ed. Ahmet Alpay Dikmen, İmaj Yayınevi, Ankara.
- DÜNYA BANKASI (DB). 2018. Urban population (% of total population) – Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default> (27.03.2022).
- DÜNYANIN BAŞLICA NÜFUS YIĞILMALARI. 1 Ocak 2022. - Nüfusu 1 milyon veya daha fazla olan dünyanın tüm kentsel yığılmaları. <https://www.citypopulation.de/en/world/agglomerations/> (20.04.2022).

- Emin, M.R., 2016. Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), İstanbul.
- ERBAŞ, H., 2019, Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları, Phonex Yayınevi, Ankara.
- ERTÜRK, R. ve OKAN, O. (2001). Batı kenti ve nüfus. Firdevs Gümüüşoğlu (Der.). "21. yüzyıl karşısında kent ve insan" içinde (ss. 53-57). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- FAİST, T. (2007). Göç-güvenlik bağı: 11 Eylül öncesi ve sonrasında göç ve güvenlik, Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri, Der. Ayhan Kaya ve Bahar Şahin ". Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FLORİDA, R. 2018. Yeni kentsel Kriz, Çev.: Derya Nüket Özer, Doğan Kitap, İstanbul.
- GAZİANTEP MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ. (2019). Gaziantep Milli Eğitim Müdürlüğü derslik tablosu (Yayımlanmamış rapor), Gaziantep Milli Eğitim Müdürlüğü, Gaziantep.
- GAZİANTEP TİCARET ODASI.2014. Suriyeli Sığınmacılar İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri -Gaziantep Ortak Akıl Raporu, Gaziantep Ticaret Odası, Gaziantep.
- GÜLHAN, S. T. 2020. İkili eşik: Gaziantep'te Suriyeli göçmenlerin kentsel uyum süreçlerinin sosyolojik bir değerlendirmesi, Gaziantep'teki Suriyeliler: Başarı hikâyeleri, Der. Mehmet Nuri Gültekin ve Mustafa Doğanoğlu, Gaziantep Üniversitesi Yayınları, Gaziantep.
- GÜLTEKİN. M.N., Giritlioğlu, İ. B, Karadaş, Y., Soyudoğan, M., Kuzu, Ş.L., Gülhan, S.T., Doğanoğlu, M., Utanır, A., Aslan, Ç., İncetahtacı, N. 2018. Gaziantep'teki Suriyeliler-Uyum, Beklentiler ve Zorluklar, Gaziantep Üniversitesi Yayınları, Gaziantep.
- GÜRBÜZ, H. 2013. *Taş atan çocuklar "Mersin örneği"*. VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar kongresinde sunulan bildiri, Muğla Üniversitesi, Muğla.

- GÜRBÜZ, H. 2018. Neo-liberal muhafazakârlık etkisinde kentleşme ve Gaziantep örneği. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 25-26, 1-18.
- GÜRBÜZ, H.,2020. “Kalkınmanın Ulusaldan Yerele Kaymasının Mekânı Olarak Kentlerde Sürdürülebilir Kalkınma: Gaziantep Örneği”, Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- HARVEY, D., 2016. *Kent Deneyimi*, Çev.: Esin Soğanclar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HOLOKOST ANSİKLOPEDİSİ, T.Y. Gettolar, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/ghettos> (20.04.2022).
- LEFEBVRE, H. 2014., *Mekânın Üretimi*, Çev.: Esin Soğanclar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- MİLLZ, N. D. 2021. Neoliberal kentsel politikalar ve sosyal ayrışma: yabancı korkusu mu, yabancılaşma mı? güvenlik sorunu mu, güven(ce)sizlik mi? Der. Şerife Geniş, Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekân, İnsan, Nika Yayınevi, İstanbul.
- PİRENNE, H. 2014. *Orta Çağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G., 2011. *Küresel Dünya*, Çev.: Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SİJOBERG, G. 2002. *Sanayi Öncesi Kenti*, 20. Yüzyıl Kenti, Der. Bülent Duru ve Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara.
- ŞENGÜL, E.3 2015. *2005-2014 Yıllarında Federal Almanya Göç ve Entegrasyon Politikaları*. Ufuk Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- TCMB. 2021. *Konut Fiyat Endeksi*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/310> (10.04.2022).
- UNAT, N. A., 2002. *Bitmeyen Göç*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- UNAT, N. A. 2015. *Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü, Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der. M. Murat Erdoğan- Ayhan Kaya, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- UNİCEF 2016, Eylül. Köklerinden Koparılanlar. https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TURmedia_Uprooted-ES-Turkish.pdf%20.pdf (23.11. 2020)
- WEST, C. 1996. “Black strivings in a twilight civilization,” in Gates and West (der.), 53-112.
- WYG Türkiye. 2016. Gaziantep’de Yeni İş Alanları ve İstihdam Olanakları Yaratmaya Yönelik Fizibilite Çalışması Raporu, tarihinde <https://www.ika.org.tr> (15.05.2022).
- YENİŞAFAK GAZETESİ, 2015. 11 milyon kaçak göçmenin Trump endişesi, <https://www.yenisafak.com/dunya/11-milyon-kaçak-gocmenin-trump-endisesi-2570088> (10.04.2022).

Beyin Göçü

Nalan IŞIK¹

Ebru Nur ERTÜRK²

Giriş

Uluslararası emek göçü teorisine göre uluslararası işgücü hareketliliği ülkeler arasındaki ücret seviyelerindeki mevcut farklılıklara dayandırılmaktadır. Bu teori, uzun vadede ücretlerin eşitlenmesi ve ülkelerin refah seviyelerinin yakınsaması açısından küresel verimliliğe katkı sunmaktadır. Küreselleşmenin hız kazanması, bilgi ve teknolojinin gelişimi ile gelişmiş ekonomilerde yaşanan nüfusla birlikte uluslararası işgücü piyasasında yüksek nitelikli göçmen işgücüne olan talebi artırmıştır. Bunlara ek olarak günümüzün vasıflı işgücünün kendi ülkesi dışında başka bir ülkeye göç etmesinde kendi ülkesinin ekonomik koşulları ve spesifik şartların kötüleşmesi sonucu daha iyi çalışma ve yaşam şartları elde etme isteği de önemli ölçüde etkili olmaktadır. Ancak yüksek nitelikli işgücü göçü, az

1 Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3072-649X> ,isik@gantep.edu.tr.

2 yüksek lisans öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Göç Çalışmaları Anabilim Dalı, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2548-0739>; erturkebrunur@gmail.com.

gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru tek taraflı olmaya başladığında beyin göçü sorunu ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak üzerinde anlaşılmış bir tanımı olmamakla birlikte beyin göçü, üniversite diplomasına sahip yüksek eğitimli kişilerden iyi eğitilmiş vasıflı işçilere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan emek hareketliliğini içermektedir. Yöneticiler, finansal analistler, özel hizmet danışmanları, bilim adamları, akademisyenler, mühendisler, doktorlar, hukukçular, sanatçılar, yazarlar, düşünürler gibi birçok meslek, bilgi ve/veya yetenek sahibinin kendi ülkesinden ayrılarak bir başka ülkeye yerleşmesi beyin göçü kapsamında değerlendirilmektedir. Beyin göçü sonucunda her şeyden önce göç veren ülkenin nitelikli insan yetiştirmek için yaptığı yatırımlar, heba olmaktadır. Yerel işgücü piyasasında beşeri sermaye oranı azalmakta, demografik yapıda değişiklikler ortaya çıkmakta, devlet hizmetlerinin kalitesi düşmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin işgücünün ortalama nitelik düzeyi düşerek ülke ekonomisinin uluslararası arenada rekabet gücü azalmakta, gelişme ve kalkınmasının temel faktörlerinden olan beşeri sermayesinden yoksun kalmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı beyin göçünün kavramsal ve teorik olarak anlaşılması, neden ve sonuçları çerçevesinde beyin göçüne dair politikaların örneklendirilmesi ve ekonomik kalkınma ile ilişkisinin çerçevesinin belirlenmesidir. Nitelikli göç hareketliliğinin yoğun bir şekilde devam ettiği günümüzde beyin göçüne ilişkin kavramsal içeriğinin, nedenlerinin, etkilerinin anlaşılması, göç politikalarının oluşturulmasına rehberlik edebilecektir. Giriş kısmının ardından çalışmanın ilk bölümünde beyin göçü ve beyin göçüyle ilişkili kavramlar tanımlanarak beyin göçünün nedenleri ile etkilerine yer verilecektir. İkinci bölümde beyin göçünün tarihsel süreçteki gelişimine değinilecektir. Üçüncü bölümde beyin göçüyle ilişkili göç teorileri izah edilecek, dördüncü bölümde beyin göçüne ilişkin politikalarından bahsedilip, beşinci bölümde beyin göçü ile kalkınma arasındaki ilişki hakkında bilgi verilerek sonuç kısmında genel değerlendirme yapılacaktır.

6.1. Beyin Göçünün Kavramsal Çerçevesi ve Nedenleri

Göç, tarih boyunca insanların en yaygın faaliyetlerinden birisidir ve bu hareketlilik günümüzde yükselerek devam etmektedir. En basit anlamıyla insanların bir coğrafya üzerinde geçici veya kalıcı sürelerle gerçekleştirilen yer değiştirme hareketidir (Tatoğlu, 2017: 1). Hem ülke içinde hem de ülke dışına çıkmak üzere gerçekleştirilen insan hareketleri göç kapsamında değerlendirilir. Göç, sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, kültürel, eğitim gibi birçok itici faktörün etkisiyle gerçekleştirilen dinamik bir süreçtir. İnsanlar yaşam kalitelerini artırmak için hareket ederek yeni yerler ararlar (Bratram vd., 2017:14). Göç, değişik açılardan kategorilere ayrılmaktadır. Ülke sınırlarına bağlı olarak iç, dış; zamana bağlı olarak geçici, sürekli; yasal statüye bağlı olarak yasal, yasadışı göç; iradeye veya itici etmenlere bağlı olarak gönüllü, zorunlu; göç edenin niteliğine bağlı olarak nitelikli (beyin göçü), niteliksiz göç gibi sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır (Özdal, 2018: 33-35).

Beyin göçü, göç türleri arasında özel bir durumu anlatmaktadır. Türk Dil Kurumu (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim Tarihi: 26.05.2022), beyin göçünü *“ileri düzeydeki meslek ve bilim insanları ile uzmanların bir başka gelişmiş ülkede yerleşip çalışmak amacı ile kendi ülkelerinden ayrılmasıdır”* şeklinde tanımlamıştır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) yayınladığı Göç Terimleri Sözlüğünde (2013) ise beyin göçü, *“eğitim görmüş ve yetenekli kişilerin menşe ülkelerinden diğer bir ülkeye, menşe ülkelerin beceri kaynaklarında azalmayla sonuçlanacak şekilde göç etmesi”* ifade edilmiştir. Tanrısevdi vd. (2019:138), çalışmalarında beyin göçünü *“göç veren ülkenin araştırmacılarını, bilim insanlarını ya da nitelikli emeği neredeyse sıfır bedelle ihraç etmesi, göç alan ülkenin de bu gücü aynı şekilde sıfır maliyetle kazanması”* olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlardan hareketle beyin göçünün ortak özelliği, nitelikli, iyi eğitim almış bireylerin hareketini kapsaması ve göçmenlerin yüksek nitelikli olması gerekliliğidir.

Literatürde iç beyin göçü ve dış beyin göçü olmak üzere iki tür beyin göçünden söz edilmektedir. İç beyin göçü kamu kurumları

tarafından eğitim alan vasıflı kişilerin kamu sektörü yerine özel sektörü tercih etmesi olarak tanımlanırken, dış beyin göçü iyi eğitim almış, vasıflı kişilerin eğitim aldıkları ülkenin ekonomik yapısına katılmayıp, buldukları ülkeden ayrılıp başka ülkelere göç etmesi olarak tanımlanmaktadır (Lemay-Hébert vd., 2020: 621).

Literatür incelendiğinde beyin göçüyle ilgili bazı kavramlarla karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri tersine beyin göçü kavramıdır. Tersine beyin göçü, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç eden yetenekli ve nitelikli bireylerin çeşitli teşviklerle geri çekilme süreçleridir. Tersine beyin göçü ile ilk başta beyin ihraç etmiş ülkeler tersine göçle beyin kazanımı gerçekleştirirler (Ceylan, 2021:194). Beyin bolluğu (taşması, fazlalığı), beyin ihracı, beyin değişimi, beyin kurutma, sanal beyin göçü, gizli beyin göçü ve kalıcı beyin göçü gibi kavramlar da beyin göçü araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bunlardan beyin bolluğu (taşması, fazlalığı), bir ülkede yetişmiş nitelikli işgücünün istihdamının çeşitli nedenlerle düşük olması ve talep eden diğer ülkelerde istihdam edilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Beyin ihracı, ülkeler arasında iki taraflı veya çok taraflı anlaşmalarla nitelikli insanların ihraç edilmesidir ve menşe ülke göç alan ülkeden maddi bir kazanç sağlamaktadır. Bir diğer kavram olan beyin değişiminde ülkeler arasında karşılıklı fayda amacı güdülmektedir. Göç alan ve göç veren ülke arasında iki taraflı uzmanlık değişimini gerektirir. Beyin değişimi, fikirlerin yayılması ve ülkelerin birbirlerini geliştirmeleri açısından önemli kabul edilmektedir (Barışık ve Çetintaş, 2004: 142). Beyin beyin israfı, yetişmiş bilim insanlarının, nitelikli kişilerin başka alanlarda çalıştırılmasıyla o kişilerin bilgi ve yeteneğinin körelmesi anlamına gelmektedir. Bu kişiler buldukları ülkenin ekonomisine katkı yapsalar, istihdam edilmiş olsalar da bilgi birikimlerini tam olarak kullanamayacaklarından dolayı göç etmeye eğilimli olmaktadır (Köksal, 2021: 38). Sanal beyin göçü, bireylerin mekânsal olarak yer değiştirmesine gerek kalmadan niteliği ve/veya yeteneğiyle gelişmiş ülkeye hizmet etmesidir. Özellikle yazılım ve bilişim sektörlerinde görülmektedir. Kalıcı beyin göçünde, göç eden nitelikli kişilerin geriye dönmemesi kastedilmektedir.

Gizli beyin göçü ise bilim insanlarının ve yüksek nitelikli kişilerin herhangi bir başka ülkeye gitmeksizin kendi ülkelerinde yabancı şirketler adına istihdam edilmeleridir (Yılmaz, 2019: 225).

Ansah (2019), beyin göçünü üç model çerçevesinde değerlendirmektedir. Bunlardan ilki insanıyetçi (internationalist) modeldir. Buna göre bilim insanının / nitelikli bireyin yetiştiği yere yani orijin ülkesine bakmadan insanogluna hizmet ediyor olması önemlidir. Bilim uluslararası nitelik taşımaktadır. Bu nedenle bilim insanı yetenek ve kabiliyetlerini en iyi şekilde hangi ülkede kullanacaksa orada hizmetini gerçekleştirmelidir. Bu bağlamda beyin değişimi, insanıyetçi görüş ile örtüşmektedir. İkincisi millıyetçi (nationalist) model, genellikle gelişmiş ülkelere doğru yapılan beyin göçünün orijin ülkelerin gelişimini engellediğini savunmaktadır. Bu nedenle beyin göçü ekonomik bir kayıptır ve göç edilen ile orijin ülke arasındaki gelişmişlik farkını daha da açmaktadır. İnsanıyetçi model, beyin göçüne olumlu bir anlam kazandırırken millıyetçi model, beyin göçünü olumsuz olarak değerlendirmektedir. Ayrıca insanıyetçi görüşün evrensel bir anlayışı barındırdığı da belirtilmektedir. Üçüncü model de küreselleşme (globalization) modelidir. Bu model, beyin göçünün küreselleşme olgusunun bir sonucu olduğunu ve küreselleşme sürecine gerekli bir katkı sunduğunu iddia eder. Küreselleşme süreçleri aracılığıyla “beyin dolaşımının” gerçekten var olduğunu ve olması gerektiğini öne sürüyorlar. Bu modelde millıyetçilerin olumsuz bir faktör olarak gördükleri beyin göçü, uluslararası halkla ilişkiler ağını sürdürmek için önemli bir araç kabul edilmektedir.

Beyin göçü az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olabildiği gibi gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru da gerçekleşebilmektedir. (Erkal, 1980:75). Her halükârda göç edilen ülke gelişmiş ülke olmaktadır. Beyin göçü özellikle gelişmiş ülkelere doğru mühendisleri, doktorları, bilim adamlarını, sanatçıları, akademisyenleri, üniversite eğitimini yapan gençleri ve diğer nitelikli bireyleri içermektedir. Bu bağlamda ekonomik faktörler başta olmak üzere göç edilmek istenen ülkeden kaynaklanan işsizlik, düşük ücretler, politik istikrarsızlıklar ve bireyin geleceğine

dair kaygıları, bilimsel araştırmalara önem verilmemesi, adaletsiz gelir dağılımları, mesleki doyumun sağlanamaması, sosyokültürel baskılar, donanımlı yöneticilerin olmaması, atama ve terfi alma durumlarındaki adaletsizlikler, daha iyi yaşam standardına sahip olma isteği beyin göçünü tetikleyen nedenler arasındadır (Köksal, 2021: 39). Buna ek olarak göç edilmek istenen ülkede daha yüksek gelir elde etme olanağı, göç edilecek ülkenin teknolojik açıdan gelişmiş yenilik merkezi olması, meslekte ilerlemede liyakat unsurunun öncelikli olması, özgür ve baskısız bir ortamda çalışma isteği nitelikli bireyin göç etmesini yani beyin göçünü daha da cazip hale getirmektedir (Portes ve Yiu, 2013: 82-83).

6.2. Tarihsel Süreçte Beyin Göçünün Gelişimi

Beyin göçünün bilimin varlığıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir. M.Ö.600-M.Ö. 300'lü yıllar arasında Atina'da oluşturulan eğitim ve bilim merkezleri ile kütüphanelere doğru öğrenci ve araştırmacıların hareket etmeleri beyin göçünün başlangıcı olarak ifade edilmektedir (Kurtuluş, 1996: 172). Yunan uygarlığının zayıflamasıyla bilim ve kültür merkezleri de değişmeye başlamıştır. Atina'nın dışında İskenderiye Kütüphanesi ve Müzesi de bilim merkezi olmaya başlamış ve M.Ö. 300'den itibaren Mısır'da Ptolemy ailesinin iktidarıyla bilim insanları için cazip bir yer haline gelmiştir (Sağırlı, 2006: 36). İslam dininin yayılmaya başladığı Emeviler döneminde (632-750) Şam ve Bağdat ilim merkezi olmuştur. Abbasiler döneminde (750-1250) Abbasi Halifesi el Mamun tarafından Bağdat'ta "bilgelik evi" açılmış, öğrenciler ve araştırmacılar için kimya, matematik, tıp, müzik, felsefe gibi alanlarda kitapların yer aldığı kütüphaneler kurulmuştur (Lewis, 2021: 240).

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinin (1453) ardından Bizans'ta bulunan bilim insanları İstanbul'dan ayrılırken Mısır'dan ve İran'dan bilim insanları da İstanbul'a gelmiştir (Sağırlı, 2006: 37 – 38). Osmanlı İmparatorluğu döneminde de eğitime önem verilmiş ve Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Endurun Mektebi'yle nitelikli insan yetiştirmeye yolunda adımlar atılmıştır (Subaşı, 2011: 752). Sonuç itibarıyla eğitime, bilime, kültür

ve sanata ne kadar önem verildiğine bağlı olarak tarihsel süreç içerisinde Atina, Roma, Mısır, İran, İstanbul gibi yerler bilim insanları için göç edilen merkezler arasında yerini almıştır. Bu yerler, o dönemde dünyanın her tarafından birçok bilim adamının hem araştırma yapabilme hem de maddi ve manevi huzur bulabilme amacıyla göç ettiği cazibe merkezleri olmuştur. Günümüzün nitelikli, eğitilmiş kişilerin göç etme hareketlerinin temeli bu dönemlerde atılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren kalkınmada insan sermayesinin önemi kavranmaya başlanmış ve bazı yerlerde beyin göçüne ilişkin politika uygulamalarına da yer verilmiştir.

Literatürde “beyin göçü” terimi 1950’li yıllarda tanımlanmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde Almanya’da Hitler’in yönetime gelmesi, bilim insanlarının göçünü etkilemiş ve Almanya’da yaşayan Yahudi bilim insanları İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’ye göç etmiştir. Fritz Neumark, Philipp Schwartz, Siegfried Oberndorfer, Clemens Bosch, Gerhard Kessler, Wilhelm Roepke, Alexander Rüstow, Ernst E. Hirsch Almanya’dan Türkiye’ye gelen bilim insanlarından. Bu bilim insanları, İstanbul ve Ankara’daki üniversitelerde çeşitli kürsülerin kurulmasını sağlamışlardır (Keser, 2020, 84-85). 1960’ların başlarında İngiliz Kraliyet Cemiyeti, ilk olarak bilim adamlarının ve teknoloji uzmanlarının Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada’ya doğru hareketlerini tanımlamak ve bunun politik sosyal etkilerini analiz etmek için beyin göçü ifadesini kullanmıştır. O tarihten itibaren ekonomik anlamda insan sermayesi olarak ifade edilen yüksek eğitilmiş insanların gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere hareketini ifade eden bu terim literatürde kabul görmüştür. Bilgi ve yeniliğin itici faktörü olarak bilimle, eğitimle uğraşan insanların hareketliliği şeklinde başlayan beyin göçü, zaman içerisinde farklı eğitim, beceri, yeteneğe sahip nitelikli insanların hareketliliğini içine alacak şekilde çeşitlenmiştir (Sağırlı, 2006: 40).

I. ve II. Dünya Savaşlarının ardından sanayileşme çalışmalarına hız verilmesiyle Avrupa ve Amerika bölgelerindeki ülkelerin teknolojik gelişmelerini gerçekleştirmeye başlaması, ekonomik, sosyal özgürlüklerin gelişmesi ve refah seviyelerinin artması, beyin

göçü hareketlerini de tetiklemiştir. Aslında 1960'lardan itibaren gelişmekte olan ve kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışan ülkelerde nüfus ve iş gücünün yetersiz olması sonucu emek talebi etkisiyle göç hareketleri hız kazanmıştır (Özdal, 2018: 121). İşgücü arzının yetersiz olduğu ülkeler ile işgücü talebinin yüksek olduğu ülkeler arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Örneğin Almanya ve Türkiye arasında 1961'de yapılan ve misafir işçi göçünün ortamını oluşturan ikili anlaşmalardandır. Buna benzer şekilde Avusturya, Hollanda, Belçika gibi farklı ülkelerde de emek göçüne yönelik ikili anlaşmalar yapıldığı ve göçü arttırdığı bilinmektedir (Sert, 2014: 507). Ancak bu göç hareketleri, ağırlıklı olarak niteliksiz insan göçünü içermektedir. Dünya Savaşları sonrasında sanayileşen ülkelerin ihtiyaç duyduğu işçi ihtiyacından oluşmaktadır. Hatta 1960-1980 döneminde hedef ülkelerin göç politikalarında gelişen ana tema, aile birleşimi olmuştur. İşçi olan göçmenlerden kalmak isteyenlerin aile üyelerini yanlarında getirmeleri, insani yardım başta olmak üzere bölünmüş ailelerin birleştirilmesi, Batı Avrupa'da çok düşük doğurganlık nedeniyle nüfusun yaşlanmasını dengeleme ihtiyacı dâhil olmak üzere çeşitli gerekçelerle işgücü ihtiyacının sağlanması memnuniyetle karşılanmıştır.

1970'li yıllarda küresel ölçekte sanayileşme hamleleri, AR-GE (araştırma-geliştirme), inovasyon çabaları sanayileşen ülkelere doğru nitelikli insanların göç etme eğilimleri için de cazip bir ortam oluşturmuştur. Bu dönemde ağırlıklı olarak doktorlar, mühendisler ve bilim insanları arasında refah düzeyi daha yüksek ülkelere doğru göç etme eğilimleri yani beyin göçünün yaygınlaşması literatürde konuyu araştıran çalışmalara da yansımıştır. Beyin göçünün ulusların refahı üzerindeki etkisi, eğitim ile ilişkisi, yenilik, teknoloji ile büyümenin kilit faktörü olup olmadığına dair akademik çalışmalar sayıca artmıştır (Yıldırımoglu, 2005: 5). Buna ek olarak 1960-1980 yıllarında devletlerin göç politikaları da beyin göçünü şekillendirmiştir. Örneğin Amerika'da çıkarılan 1965 tarihli "Göç Yasası", Amerika Birleşik Devletleri'ne (A.B.D.) kabul edilmek üzere gelen göçmenleri seçme sisteminde açık bir dönüm noktası kabul edilmekte ve göç politikasında liberal bir reform ola-

rak nitelendirilmektedir. Bu tarihten sonra A.B.D. göçmen kabuluünde vasıflı göçmen prensibini benimsenmiş ve yüksek nitelikli göçmenlere öncelik vermiştir (Kelly, 1979: 250; Pazarıcı, 2010: 25). Dolayısıyla 1980 sonrası A.B.D.’nin teknolojik üstünlük kazanmasında bu yasanın önemli olduğu belirtilmektedir.

1980 sonrasında tüm devletleri etkileyen Soğuk Savaş’ın sonuna gelinmesiyle iki kutuplu bir dünyadan çok kutuplu dünya düzenine geçiş, bilgi işlem teknolojileri ile bilgisayarın gelişmesi, ulaşım ve iletişimin kolaylaşması, ülkelerin refah seviyelerindeki gelişmeler, ticaret ağlarının kurulması, uluslararası iş birliğinin sıklaşması ve kültürel temasların artması, ülkeler arasındaki entegrasyonların çoğalması ve vize kolaylıklarıyla (Walker, 2008: 97) neredeyse dünya ekonomisini bütünleştirmiş, ülke sınırlarına dair engelleri gevşetmiştir. Küreselleşmenin özellikleri olarak da ifade edilen bütün bu gelişmeler, beyin göçü ve süreçlerini bariz bir şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerdeki göçmen oranı 1960’tan 1985’lere iki kat 1985’ten 2000’li yıllara üç kat artmıştır. Ayrıca, göçmelerin niteliği değerlendirildiğinde bu oransal artış içerisinde daha düşük eğitim düzeyine sahip göçmenler için karşılık gelen oran %30 iken yüksek eğitimli göçmenlerin sayısının %70 oranında arttığı belirtilmektedir. 2000 yılında sadece OECD ülkelerinde kaydedilen yüksek vasıflı göçmen sayısı 20.5 milyondur (Docquier ve Rapoport, 2012:684).

Beyin göçünün tarihsel gelişimi çerçevesinde teknolojik gelişimin önemimin görüldüğü yerlerden biri 1800’lü yıllarda A. B.D.’nin Altın Eyalet olarak bilinen Kaliforniya’da yer alan Silikon Vadisidir. Silikon Vadisi, 2000’li yıllardan sonra da pek çok teknoloji firmasının bulunduğu, AR – GE faaliyetlerinin desteklendiği, yapay zekâdan sanata, bilime pek çok alanda gelişmelerin yaşandığı bir teknoloji bölgesi olmuştur (Kaya, 2018: 3 – 4). Bu bölge, bilimsel ve teknik yeteneklere sahip yüksek nitelikli insanlar için cazibe merkezi haline gelirken birçok ülke politikacısı da yüksek nitelikli insanları çekmek için ve ellerinde tutmak için teşvik ve önlemler geliştirmişlerdir. Ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinde teknolojinin içsel bir faktör olarak değerlendirilmesiyle de uygu-

lamada dünyanın her yerinde bu tarz teknoloji geliştirme bölgeleri/kümeleri oluşturulmuştur. Yüksek niteliğe sahip ve/veya kendini daha da geliştirmek isteyen ama bulunduğu ülkede maddi ve manevi destek görememiş kişiler için bu kümelenme alanları beyin göçünün itici unsuru olmuştur (Chiswick, 2005:5-6). Buna ek olarak 2000’li yılların devamında özellikle ülkelerin uyguladığı ve teşvik ettiği eğitim hareketliliğinin yoğunlaşması da gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere beyin göçü sorunu şeklinde kendini göstermiştir. Bilimsel personelin uluslararası hareketliliğinin artması, bilimin küreselleşmesinin ayrılmaz bir özelliğidir. Ekonomik büyüme teorilerinin temel bileşeni olan nitelikli işgücünün ampirik araştırmalarca desteklenmesi, ülkelerin eğitim burslarını küreselleştirmesine neden olmuştur. Böylece üniversiteler, bilgilerini derinleştirmek için uluslararası arenada öğrencilere yüksek lisans ve doktora programlarında öğrenim görmeleri için teklif verirken, nitelikli öğretim üyeleri ve bilim insanlarını da bünyelerine almada çeşitli teşvikler uygulamaktadırlar (Avveduto, 2012: 40). Örneğin yüksek nitelikli öğrencilere verilen teşvikler veya uluslararası öğrenci hareketliliği çerçevesinde 2017’de yalnızca Amerika Birleşik Devletleri’nde, Hintli doktora öğrencilerinin neredeyse yüzde 90’ı ve Çinli doktora öğrencilerinin yüzde 83’ü, öğrenimlerinin ardından Amerika Birleşik Devletleri’nde kalmaya ilgi duyduklarını belirtmiştir.

1960 ile 2000’li yıllar arasında beyin göçü özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için sorun oluşturmakta hatta yeni sömürgecilik biçimi olarak tanımlanmaktadır. Oysa bu durum, 2000’li yıllardan sonra beyin dolaşımı veya beyin kazanımına ifadesine dönüşmüştür. Bu söylemin nedeni, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasındaki uluslararası iş birliğinin teknik eğitim ve teknoloji transferi yoluyla kurumlara yardımcı olması ve beyin göçünün etkilerini azaltabilmesidir (Siekierski vd., 2018: 329). 2000’lerden günümüze beyin göçü hareketliliği sadece güneyden kuzeye değil her yöne ve gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler farkı olmaksızın her ülke arasında gerçekleşmektedir. Ancak her halükârda gelişmekte

olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bu hareketlilik daha yoğun olmaktadır.

İnsanların ekonomik veya politik nedenlerle göç etmesinin ekonomik etkisini ve bir ülkenin gelişimi üzerindeki sonuçlarını dikkate alarak “insan uçuşu ve beyin göçü indeksi” “human flight and brain drain index” oluşturulmuştur. Bu endeks bir yandan özellikle girişimciler gibi ekonomik olarak üretken kesimler veya doktorlar gibi vasıflı işçilerin kendi ülkelerindeki ekonomik bozulma ve daha iyi fırsatlar umuduyla daha nedeniyle gönüllü göçünü; öte yandan, fiili veya korkulan zulüm veya baskı nedeniyle ülkelerinden kaçan profesyonellerin veya aydınların zorla yerinden edilmesini içerir. Bu endeksin değeri ne kadar yüksek ise beyin göçünün de o kadar yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Sıralama (ranking) değerleri 10(en yüksek) ile 0(en düşük) arasında yer almaktadır. Diğer bir deyişle yüksek endeks değerine yaklaşan ülkelerin yüksek düzeyde, düşük endeks düzeyine yaklaşan ülkelerin çok daha az düzeyde beyin göçü verdiğini göstermektedir (Fragile States Index, Erişim Tarihi: 23.05.2022). 173 ülke bazında 2021 yılı için endeks değerinin ortalaması 5,252tir. Bu çerçevede endeksin 2021 yılı verilerine göre en fazla ve en az beyin göçü veren ilk on ülkenin endeks değerlerine göre sıralaması Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 6.1. En Fazla ve En az Beyin Göçü Veren İlk On Ülkenin endeks değerleri (2021)

En fazla beyin göçü veren ilk on ülkenin endeks değerleri		En az beyin göçü veren ilk on ülkenin endeks değerleri	
Ülkeler	Ülke Puanları	Ülkeler	Ülke Puanları
Samoa	9.90	Avustralya	0.50
Jamaika	9.00	İsveç	0.70
Filistin	8.80	Norveç	0.80
Somali	8.80	İsviçre	1.10
Eritre	8.60	Kanada	1.10
El Salvador	8.40	İspanya	1.20
Arnavutluk	8.30	Danimarka	1.30
Guyana	8.20	Katar	1.50

En fazla beyin göçü veren ilk on ülkenin endeks değerleri		En az beyin göçü veren ilk on ülkenin endeks değerleri	
Ülkeler	Ülke Puanları	Ülkeler	Ülke Puanları
Suriye	8.20	Finlandiya	1.50
Haiti	8.10	Yeni Zelanda	1.60

Kaynak: The Global Economy, <https://www.theglobaleconomy>, Erişim Tarihi: 13.05.2022.

İlgili tabloda endeks değeri yüksek olan ülkelerin yani çok göç veren ilk on ülkenin sıralaması incelendiğinde bu ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Bu ülkeler nitelikli nüfusunun büyük bir kısmını kaybetmektedir. En az göç veren ülkelerin endeks değerlerinin sıralaması incelendiğinde bu ülkelerin genellikle (Katar hariç) gelişmiş ülkeler kategorisinde söylemek mümkündür. Bu ülkelerin nitelikli nüfus kaybının diğer ülkelere göre çok daha az olduğu ifade edilebilir. Beyin göçü, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri olumsuz anlamda etkilerken, gelişmiş ülkelere de fayda sağlayan bir göç hareketi olmasından hareketle nitelikli nüfusunu kaybeden az gelişmiş ülkelerin daha da geride kalacağı ve gelişmiş ülkeler ile arasındaki farkın giderek artacağı öngörüsünde bulunulabilir (Theodoropoulos vd., 2014: 229).

Türkiye'nin 2021 yılı için endeks değeri 4.10 ile 173 ülke arasında 126. sırada yer almaktadır. Tablo 2'de Türkiye'nin 2014-2021 tarihleri arasındaki endeks değeri sunulmuştur.

Tablo 6.2. Türkiye'nin beyin göçü endeksi (2014-2021)

Yıl	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Endeks Değeri	3.70	3.70	3.60	3.90	4.90	4.70	4.40	4.10

Kaynak: The Global Economy, <https://www.theglobaleconomy>, Erişim Tarihi: 23.05.2022.

Tablo 2'de endeks değerleri incelendiğinde 2016'dan sonra Türkiye'nin nitelikli insan göçü hareketliliğinin Türkiye'den yurt dışına doğru olduğu ve Türkiye için de beyin göçünün sorun hali-ne gelebileceğine dair işaretler taşıdığı söylenebilir.

6.3. Beyin Göçüyle İlişkili Teoriler

Son yirmi yıldır göç hareketleri hem çok yoğun hem de karmaşık bir hal almıştır. Buna bağlı olarak da göçün ev sahibi ülke ile misafir ülkeye etkileri de çok boyutlu olmaya başlamıştır. Dolayısıyla birçok bilim insanı, göçün kök nedenleri ve sonuçları ile birlikte doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için teoriler ileri sürmüşlerdir. Ancak, göçü etkileyen pek çok sebep olması genel bir göç teorisinden bahsetmeyi de zorlaştırdığı gibi göç kavramının farklı bilimsel disiplinler tarafından ele alınması da göçe dair kuralların mutlak olmasını engellemektir. Göç teorisi oluşturmaya dair ilk çalışmalara 19. yüzyılda rastlanmıştır. 1881 ve 1889'da E. G. Ravenstein, "Göç Kanunları (The Laws of Migration)" isimli iki makalesinde göç etme eğiliminin temel kurallarını belirlemiştir. Sanayi devriminin gerçekleştiği bu dönemde İngiltere'deki iç göç hareketliliğini dikkate alarak hem iç hem de dış göç dinamiklerini açıklamaya çalışmıştır. Araştırması sonucunda göç eğiliminde temelde insanların daha iyi yaşama isteğinin yattığını vurgulamıştır (Ravenstein, 1889: 257 – 261). Göç hareketliliğini maliyet ve fayda analizine dayandıran ekonomik boyutu ağır basan bu kuram göçü açıklamada eksik ve yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte göç hareketlerini açıklamada yeni teorilerin oluşumuna giden yolu hazırlamıştır.

Ravenstein'in çalışmalarının devamında Lee (1966), göç hareketlerini itici ve çekici faktörler çerçevesinde formüleştirmiştir. Buna göre hem yaşanan hem de gidilecek yerde pek çok faktör göçün nedeni olabilmektedir. Erken dönem göç teorileri arasında değerlendirilen Lee'nin itme çekme teorisi, beyin göçünü de anlamaya yarayan ilk teoridir. Teoriye göre yaşanan yer ve gidilecek yere dair faktörler, araya giren engeller ve bireysel faktörler göç kararını almada etkindir. Beyin göçündeki mantığın da yoksulluk ve az gelişmişlik olduğu belirtilir. Beyin göçünün itici faktörleri arasında ekonomik zorluklar, düşük eğitim standartları ve siyasi istikrarsızlık olduğu söylenmektedir. Bu faktörlerin yanı sıra, itici faktörler altında insanların öğrenme için uygun bir ortam eksikliği, profesyonellerin uygulama yapacağı tesislerin yetersiz olduğu

da ifade edilmiştir. Güvenli ve istikrarlı bir çalışma ortamı, kaliteli yaşam standardı vaat eden özellikler, kariyer gelişimi, daha iyi maaşlar, iş esnekliği ve istikrarlı bir iş yüküne dair beklentiler ise çekici faktörler arasında sayılmıştır (Adeyemi vd., 2018:70)

Bu dönemlerde göçü kuramsallaştırmasına yönelik sosyolojik açıdan ilkel göç, zorlama göç, yönlendirilen göç, kitlesel göç ve serbest göç olacak şekilde göç tipleri belirlenmeye çalışılmıştır (Çağlayan; 2006: 75-76). 1980 sonrasında küreselleşmenin hız kazanması, ticaretin serbestleşmesi, ekonomik yeni entegrasyon oluşumları nitelikli insan göçü hareketliliğinin de ekonomi teorileri içerisinde değerlendirilmesine başlanmıştır. Neoklasik teori çerçevesinde işgücü piyasalarının eksik olması ve yüksek vasıflı işçi çalıştıramaması nedeniyle nitelikli insan gönderen ülkeler için olumsuz dışsallıklar yaşanmakta argümanı göç çalışmalarının da motivasyonu olmuştur. Ayrıca nitelikli işgücünün ülkelerin kalkınmasına katkısının anlaşılmasıyla beşeri sermaye faktörü, büyüme teorilerine eklenmiştir. Bu çerçevede nitelikli işgücünün ya da beşeri sermayenin göçü anlamına gelen beyin göçü, ekonomi teorilerinin içerisinde kendine yer bulmaya ve ampirik olarak da araştırmalara konu olmaya başlamıştır.

Neoklasik ekol çerçevesinde beyin göçünün makro ekonomi ve mikro ekonomi teorisi, yeni ekonomi teorisi, ikili iş gücü piyasası teorisi, dünya sistemleri teorisi, ilişkiler ağı teorisi, kurumsal teori, göç sistemleri teorisi ve kümülatif nedensellik teorisi gibi teorilerle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmaktadır. (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 18). Genel olarak, Neoklasik ekolde göçün olumlu teknolojik dışsallıklarının, ev sahibi ekonomi için mevcut olan ek sermaye nedeniyle ortaya çıktığını kabul eder. Neoklasik ekonomi teorileri ülkeler arasındaki ücret ve istihdam koşullarındaki farklılıklarla beraber göçün maliyetini de ortaya koyarken bireylerin gelirlerini maksimize etmeye çalıştıklarını belirtmektedir (Massey vd., 1993: 432). Buna göre göç eğilimi, ilk aşamada büyük ölçüde insanlara sunulan iş olanaklarından ve gelir farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 22). Neoklasik ekonominin makro kuramına göre bireylerin

göç etme eğilimindeki temel faktör kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki emek bakımından arz ve talep farklılıklarıdır (Özdal, 2018: 47). Emek fazlasına sahip ülkelerde düşük bir ücret piyasasının, emek açısından sınırlı olan ülkelerde ise yüksek ücret piyasasının olması göç hareketliliğinin yönünü belirlemektedir (Abadan-Unat, 2002: 6). Beyin göçüyle ilişkilendirildiğinde düşük bir ücret piyasasında nitelikli insanların çalışmak istememesi ve nitelikli emek fazlasına sahip olan ülkelerde istihdam edilmemesi gibi sorunlar beyin göçünün nedenlerinden biridir. Göç hareketliliği her zaman çok yönlü düşünülmesi gereken ve doğal olarak birden çok kuramla iç içe geçmiş bir olay olmakla birlikte beyin göçünün sıklıkla Neoklasik ekonomi literatürünün makroekonomi kuramlarıyla ilişkilendirildiği söylenebilir. Makro ekonomi açısından temelde ücret farklılıklarından kaynaklanan uluslararası göç hareketliliği bu fark giderildiğinde sonlanacak ve göç hareketliliği gerçekleşmeyecektir (Massey, vd., 1993: 434).

Mikro ekonomi, temelde bireyi ele alır. Göç açısından Neoklasik ekolün mikro ekonomi teorileri arasındaki yeri değerlendirildiğinde de teorilerin merkezinde birey yer almaktadır. Bu ekolde mikro teoriye göre rasyonel bireylerin gelir maksimizasyonunu amaçlamaları, gelir ve kazanç farklılıkları göç hareketlerinin nedenlerindedir (Özdal, 2018: 48). Bireylerin fayda ve maliyet hesapları, para kazanmaya yönelik bireysel amaçları diğer bir deyişle tamamen bireysel seçimler göç etmeye neden olmaktadır (Massey, vd., 1993: 434). Yeni ekonomi teorisi ise göç hareketliliğinin birden çok faktöre bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu kuramda göçmen ya da göçmen olmayan pek çok kişinin etkisiyle göç etme kararının alındığı belirtilmektedir (Stark ve Bloom, 1985: 174). Yeni ekonomi teorisi göç etme eyleminin sadece bir kişinin kararından ya da ülkeler arası emek arzı ile talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını iddia eder. Makro ekonomi kuramının ücret farklılığı giderildiğinde göç hareketlerinin sonlanacağına dair olan hipotezine karşı çıkmaktadır. Yeni ekonomi teorisinde uluslararası göç hareketliliğinin nedeni ücret farklılığı olmamakla birlikte bu fark ortadan kaldırıldığında göç hareketleri sonlanmamakta ve göç

etme kararının alınmasında hükümet politikaları da etkili olmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 9–10). Makro ve mikro kuramın daha dar bir pencereden değerlendirdiği göç hareketliliğine karşın, yeni ekonomi kuramı birden fazla faktörü bir arada değerlendirmesiyle göçün çok katmanlı yapısını ortaya çıkarmıştır.

Neoklasik modellerden ve yeni ekonomi kuramından sonra göç hareketliliğine farklı bir bakış açısı kazandıran teori, ikili iş gücü piyasası teorisidir. İkili iş gücü piyasası kuramı itici ve çekici faktörlere dayanması açısından Lee (1966)'nin teorisinin ekonomik açıdan formüle edilmesi olduğu söylenebilir. Michael J. Piore bu teorisinin en önemli savunucularındandır. Piore'ye göre uluslararası göç hareketliliği kaynak ülkedeki itici faktörlerden değil, hedef ülkedeki çekici faktörlerden kaynaklanmaktadır (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 23). Kaynak ülkedeki düşük ücret, yüksek işsizlik vb. itici faktörler göç etme kararına sebep olmazken hedeflenen ülkedeki emek sermayesinde açık ve iş gücü gereksinimi, yüksek ücret vb. çekici faktörler göç etme kararında etkili olmaktadır. Piore, bu teoriyi bazı temel kavramlar üzerinden şekillendirirken gelişmiş sanayi toplumlarına da vurgu yapmaktadır. Temeli emek ve sermaye olan ekonomik yapılanmanın, emek ve sermaye bağlamında ikiye bölünmüş yapısı, enflasyon, işsizlik ve bunun getirdiği motivasyonsuzluk, emek arzının kadın, erkek ve gençlerde farklı şekillerde dağılım göstermesi göç etme kararlarının temelinde yer alan etkenlerdir (Massey, vd., 1993: 440 – 443).

Göç teorilerindeki bir diğer kuram Immanuel Wallerstein'in ortaya koymuş olduğu dünya sistemleri teorisidir. Dünyanın mini sistemler, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomileri olmak üzere üç aşamadan geçtiğini savunan Wallerstein, uluslararası piyasayı kendine göre kontrol edebilen merkez ülke, merkeze bağlı olup sömürüye açık olan çevre ülkeler ve bunların arasında tampon görevi görecek yarı çevre ülkeler bulunduğunu savunmaktadır (Cirhinlioğlu, 1999: 163 – 165). Ülkeler arasındaki eşitsiz gelişimin varlığını ortaya koyduğu teorisine göre kapitalistleşen merkez ülkeye doğru göç etme arzusu bulunmaktadır ve çevre ülkeden merkez ülkeye doğru göçlerde ağırlıklı olarak kapitalist ülkeler ile onların

eskiden sömürgeleri olan çevre ülkelerden göç etme eğilimi vardır (Abadan- Unat, 2002: 16 – 17).

İlişkiler ağı teorisi olarak adlandırılan teoride ise göç etme kararının verilmesinden ziyade göçün devamlılığı ortaya koymaya çalışılmaktadır. Bu kuramda dikkat çekilen nokta göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki sosyal ağlardır (Çağlayan, 2006: 85). Sosyal ağlar her göç türünde olduğu gibi beyin göçünü de ilgilendirmekte ve sosyal ağlarla göçün devamlılığına vurgu yapılmaktadır. İlişkiler ağı kuramına göre uluslararası göç bir kez başladıktan sonra, hükümetler her ne kadar politikalarıyla durdurmaya çalışsa da göç hareketliliği ağlar sayesinde durdurulamaz ve devamlılığını sürdürür (Massey, vd., 1993: 450). Kurumsal teoride ise kurumlar, ön plana çıkmaktadır. Hem ilişkiler ağı teorisinde hem de kurumsal teoride temelde kurulmuş sosyal ağların varlığı görülmektedir. Kurulmuş ağların olumsuz özelliklerine de bu kuramlar içinde değinilmektedir. Kurumsal teoride illegal kurumlara dikkat çekilirken, ilişkiler ağında da illegal göçler için zemin hazırladığına yönelik tartışmalar mevcuttur. Kurumsal teoride karaborsa ve illegal kurumlara dikkat çekilmektedir. İlegal yollardan vatandaşı göç ettiren kurumlar incelenerek kaçak göç gibi uluslararası güvenliği zedeleyecek olayların ortaya çıkışıyla emniyet güçlerinin varlığına vurgu yapılmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 20 – 21).

İlk defa 1950'lerde öne sürülmüş olup Mrydal ve Hirschman tarafından geliştirilen kümülatif (birikimli) nedensellik teorisinde merkezdeki ülkelerin toplam üretkenliği ve sermayeyi daha fazla kendisine çekmesiyle gelişmişliğini ve buna karşılık gerileyen bölgeleri vurgulamaktadır (Çolak, 2009: 10). Böylelikle gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler oluşacak ve göç hareketliliği gerçekleşecektir. İtici ve çekici faktörler bağlamında düşünüldüğünde kümülatif nedensellik doğrultusunda sermaye akışının gerçekleştiği bölgelerin beyin göçü açısından çekici olduğu görülmektedir. Son olarak göç sistemleri teorisinde göç hareketlerinin sadece fiziki bir yer değiştirme hareketi olmadığını, göç hareketlerinde siyasi ve ekonomik ilişkilerin de yer aldığını belirtirken genel çerçevede göç gönderen ve göç alan ülkelerin çok kutuplu bir dünya yarattığını ortaya koy-

maktadır (Massey, vd. 1993: 454). Çok katmanlı ve pek çok kuramı da içinde bulunduran bir insan hareketliliğidir. Göç türlerinden beyin göçü de pek çok kuramla birlikte değerlendirilmelidir.

6.4. Beyin Göçü Politikaları

Ülkeler için önemli bir göç türü olan beyin göçüne yönelik her ülke ekonomik, sosyokültürel ve yönetsel özelliklerine ve ihtiyaçlarına bağlı olarak farklı politikalar uygulamaktadır. Ayrıca savaşların bitişi, ülkeler arası rekabetler ve küreselleşmenin etkileri de göç politikalarını etkilemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, Erişim Tarihi: 06.06.2022), beyin göçüne dair politikaları, sınıflandırmıştır. Bunlardan biri göç eden nitelikli bireylerin geri dönüşlerine yönelik teşviklerin uygulandığı geri dönüş politikalarıdır. İkincisi, beyin göçüne ilişkin kota ve vizelerin uygulandığı sınırlandırma politikalarıdır. Üçüncüsü, beyin göçü sorunu oluştuğunda yerine uluslararası nitelikli yeni göçmen kabul etme politikasıdır. Dördüncüsü, beyin göçü gerçekleştiğinde yurtdışına giden nitelikli bireylerin oradaki kazançlarından belli bir kısmını göç ettiği ülkeye aktarılmasına yönelik politikalarıdır. Beşincisi yurtdışındaki diasporalardan yararlanmaya yönelik politikalarıdır. Son olarak da eğitimin iyileştirilmesi ve ekonomik yapının güçlendirilmesiyle beyin göçünün önlenmesi politikasıdır. Bu çerçevede özellikle beyin göçü alan ülkelerin politikalarından örnekler aşağıda sunulmaktadır.

Göç alan ülkelerden A.B.D.'de 1965'te imzalanan Hart – Celler Yasası, önemli bir dönüm noktasıdır. Dönemin başkanı Johnson, bu yasanın ulusal yaşamı önemli bir ölçüde etkilemeyeceğini ve devrimci bir yasa olmadığını ancak savaş sonrası dönemde imzalanan 1924 Yasası'nda yer alan “ulusal kökene dayalı kota sistemi” uygulamasını kaldırması yönüyle önemli bir yasa olduğunu belirtmiştir (Kammer, 2015: 1). 1965'te yürürlüğe giren bu yasa ulusal kökenin yani milliyetçi unsurların önemli olmadığını ancak göçmenlerin niteliklerinin önemli bir kriter olacağını içermektedir (Kurtuluş, 1996: 177). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında göçmen emeğinin niteliğinde değişim gözlenmektedir. 1990 yılındaki Göç Kanunu ile H1-B vize kategorisinin oluşturulmasıyla nitelikli

iş gücüne yönelik politikaların A.B.D için daha öncelikli olduğunun göstergesidir (Sönmez Çalış, 2019: 56). H1-B vize kategorisi ile yüksek nitelikli işgücü alımında her yıl 65.000 kişi sınırı getirilmiş ancak bu sınırlı kişi sayısı A.B.D. “Rekabet ve İşgücü İyileştirme Yasası” ile 1999 ve 2000 yıllarında 115.000 kişi olacak şekilde artırılmıştır (Dursun, 2018: 818). H1-B vize kategorisi mimarlar, profesörler, doktorlar, avukatlar gibi yüksek nitelikli meslek gruplarından kişileri içermekte ve bu kategoride 4 yıllık lisans, yüksek lisans ya da doktora dereceleri kabul edilmektedir (Visaguide.world, Erişim Tarihi: 03.06.2022). Bu çerçevede AB.D.’nin özellikle yüksek nitelikli göçmenleri ülkesine çekmeye devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1960’lı yıllar ve sonrasında literatürde yerini alan beyin göçü kavramı İngiltere’nin de göç politikalarını ve dolayısıyla beyin göçü politikalarını etkilemiştir. İngiltere’de Ağustos 1965’te imzalanan ve Beyaz Kağıt (White Paper) adını verdikleri belgede mesleklerin gruplara ayrılmış doktorlar, dış hekimleri, hemşireler, Birleşik Krallıkta nitelikli öğretmen statüsüne hak kazanan öğretmenler, uygun istihdam koşullarında en az iki yıllık deneyime sahip olan bilim ve teknoloji mezunları, belirli mesleki niteliklere sahip ve en az iki yıllık deneyime sahip olan mezun olmayanları nitelikli meslek grubu olarak tanımlamıştır (Balacs ve Gordon, 1975: 680). İngiltere 1960’lı yıllardan itibaren uyguladığı göç politikalarıyla nitelikli göçmenleri ön plana çıkaracak şekilde hareket etmiştir. Nitelikli göçmenleri İngiltere’ye çekmeye yönelik atılan adımlardan biri de 2002 yılından beri uygulanan “Yüksek Nitelikli Göçmen Programı”dır (Sönmez Çalış, 2019: 66). İngiltere, bu program ile yüksek nitelik ve becerisi olan insanların ülkeye girişini kolaylaştırmakta ve küresel ekonomi ile rekabet etme gücü kazanmaktadır (Gençler, 2010: 182).

Beyin göçü politikaları bağlamında incelenecek bir diğer ülke Kanada’dır. Kanada 1964’te “Geri Getirme Operasyonu (Operational Retrieval)” adını verdiği bir sistemle yurt dışında eğitim gören nitelikli öğrencilerini ülkeye geri çekmeyi hedeflemiştir (Sağırılı, 2006: 122). Bu programın amacı özellikle A.B.D., İngiltere ve

Fransa'daki üniversitelerde eğitim alan öğrencilerinin yurt içindeki gelişmeler ve kariyer fırsatları ile ilgili bilgilendirilmesidir (Duff ve Fish, 1970: 292). Kanada'da yüksek nitelikli kişileri çekmek amacıyla bu şekilde başlayan politikalar, ilerleyen zamanlarda değişiklik göstermiştir. Günümüzde Kanada beyin göçü alan ülkelerden biridir. Göçmen sisteminde beceri seviyelerine göre gruplara ayrılan kişiler arasında yüksek nitelikli kişilerin hızlı giriş göçmenliği üzerinden ya da Atlantik Göçmen Programı kapsamında başvuru yapabilmektedirler (Sönmez Çalış, 2019: 72). Bu programdan Kanada'nın dört eyaletinden birinde (New Brunswick, Newfoundland ve Labrador, Nova Scotia, Prince Edward Island) çalışmak ve yaşamak isteyen nitelikli çalışanlar veya bu eyaletlerden birinde eğitim gören uluslararası öğrenciler faydalanabilmektedir (Northern Pathways, Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Yüksek nitelikli insanların göç etmesiyle beyin göçünden olumsuz etkilenen Çin ise beyin göçüne yönelik politikalarını daha çok geri dönüşü teşvik etme ve göçü sınırlandırma üzerinden şekillendirmiştir. Nitelikli iş gücü kaybı ve yurt dışında eğitim görüp nitelikli iş gücü için aday olan öğrencilerin geri dönmeleri üzerine sınırlayıcı politikalar getirilmiş, bunlar zamanla teşvik edici ve finansal yardımlar şeklinde değişiklik göstermiştir (Arslan, 2016: 111 – 112). Çin, beyin göçüne yönelik politikalarında tersine beyin göçüne yönelmektedir. Nitelikli iş gücünü ülkeye geri çekebilmek için Çin, Ulusal Gençlik Komisyonu'nu (National Youth Commission) kurmuştur. Bu komisyon, seyahat teşvik kredisi, iş yerleştirme ve yüksek nitelikli iş gücü talebinde bulunan şirketlerle bağlantı kurma, dönmek isteyenlerle ilgili bilgileri toplayıp şirketlere göndermektedir. Geri dönen öğrencilerin eğitim ve kariyer bilgilerini bilgisayar ortamına aktarıp işverenler için veri havuzu oluşturma, geri dönen yüksek vasıflılar için devamlı bir iş bulana kadar kısa dönem araştırmalarda görevlendirme gibi politikalarla nitelikli insanları çekmeyi hedeflemektedir (Sağırılı, 2006: 116). Ayrıca "Chinese Green Card" uygulaması ile de yüksek nitelikli göçmelere vize kolaylığı sağlamaktadır. Bunun için Çin'de ekonomik, bilimsel, teknolojik ya da sosyal gelişmeye katkı sağlayabile-

cek uzman olmak, Çin'in kalkınmasına katkıda bulunmak, Çin'de 500.000 Amerikan dolarının üstünde doğrudan yatırım yapmak ya da aile birleşimi şartlarının sağlanması gerekmektedir (Yılmaz Hava, 2020: 11).

Türkiye I. Dünya Savaşı ve devam eden dönemde savaştan ve siyasi baskılardan kaçan bilim adamlarını kabul ederek beyin göçünü kabul eden ülkeler arasında yer almıştır. Zaman içerisinde Türkiye, jeostratejik konumuyla hem göç alan hem de göç veren bir ülke konumuna sahip olmuştur. Genellikle de nitelikli iş gücünü kaybeden ülkeler arasındadır. Bu kaybın nedenleri gelişmiş ülkelerle ekonomik, teknolojik ve diğer alanlarda farklılıkların bulunması olup özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Kanada, Belçika, Avustralya gibi ülkelerin tercih edildiği görülmektedir (Pazarcık, 2010: 50).

6.5. Beyin Göçü ve Kalkınma

Ekonomik büyüme ve kalkınma hem ülkelerin hem de küresel ölçekte dünyanın gelişimini gösterir ve makroekonominin temel konuları arasında yer almaktadır. Ekonomik büyüme, yıllar itibarıyla ülkelerin niceliksel olarak üretim faktörlerindeki reel artış oranını gösterirken ekonomik kalkınma büyüme oranlarına ek olarak niteliksel değişkenleri de içine almaktadır (Mankiw vd.,1992: 407). Bu anlamda insanların refah düzeyinin gelişiminin sosyal, kültürel ekonomik yapıdaki değişimlerle gerçekleşmesi ekonomik kalkınma olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla emek ve sermaye faktörlerindeki artışın yanında eğitim, sağlık, demografik yapı, yaşam standartları, hukuki ve yönetsel süreçler, teknoloji gibi birçok değişken ekonomik kalkınmanın temel bileşenleridir. Bu değişkenler, kalkınma modellerinde yerini almış ve ampirik çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Tunalı ve Yılmaz, 2016:302-303). Beyin göçü de kalkınma modellerinde eğitilmiş, nitelikli, bilgili, becerikli ve sağlıklı bireyi tanımlayan emek faktörü diğer bir deyişle beşeri sermayenin bir parçası olduğundan kalkınma ile doğrudan ilişkilidir.

Eğitimli ve sağlıklı bireyler yani beşeri sermaye, üretimde kaynakları etkin ve verimli kullanarak katma değer yaratmakta ve kalkınmanın itici gücü olmaktadır. Nitelikli işgücü öncelikle kendisine yatırım yaparak bilgi ve beceri düzeyini geliştirmeye eğilimlidir. Beşeri sermaye, araştırma geliştirme faaliyetlerinde yer alarak, yeni fikirler geliştirerek, yenilik ve teknoloji üretimine katkı sunarak bir ülkenin rekabet gücünü artırmaktadır. Böylece toplumsal üretkenliğin artmasına yol açmakta ve kalkınmanın önemli unsuru olmaktadır (Becker, 1962:48-49; Becker, 1994:23-24). Aynı zamanda yüksek gelire sahip nitelikli işgücü, daha fazla yatırım ve tasarruf yapması ve daha yüksek vergi ödemeleri nedeniyle de devletin vergi gelirlerinin artması nedeniyle harcamalarının yükselmesi yoluyla da kalkınmayı desteklemektedir.

Beyin göçü ve ana ülkelerin ekonomik kalkınması birbirine bağımlı iki süreçtir. Birincisi, beyin göçü büyümeyi ve kalkınmayı etkiler ve göç oranı yüksek olduğunda olumsuz etkisi açık bir şekilde hissedilir. İkincisi, ekonomik büyüme eksikliği üniversite mezunlarını göç etmeye motive eder. Bu iki değişken arasındaki etkileşimler, bireysel göç kararlarıyla bağlantılı kısır döngülerin kaynağı olabilir (Docquier, 2006; :14-15). Beyin göçü başladığında uygun tedbirler alınmazsa yüksek nitelikli bireyler tarafından daha fazla göç dalgası tetiklenir ve ekonomi üzerinde zararlı etkiler yaratır. Bu çerçevede son yıllarda göç ve kalkınma ilişkisi araştırmalarında “beyin göçü” olgusu da yerini almıştır.

Aslında literatürde beyin göçü ve kalkınma ilişkisine dair hem iyimser hem de karamsar yaklaşımların yer aldığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma hamlelerine başlayan ülkelerin işgücü talebinin artması nitelikli işgücünün kalkınmaya sunacağı katkıya dair iyimser görüşlerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Beyin göçünün göç edilen ülkenin ekonomisine katkı sunduğunu savunan araştırmacılar, özellikle nitelikli işgücünün göç edilen ülkeden kendi ülkelerine aktardıkları havalelere atıfta bulunmaktadır (Faini, 2007:179). Bunun yanında nitelikli işgücünün kendi ülkeleri ile göç edilen ülke arasında bilgi ve teknoloji yayılmalarını sağlayacağı, yatırımlarını kendi ülkelerine aktarmaları yoluyla göç veren

ülkenin kalkınmasına katkı sunacağını iddia etmektedirler. Buna ek olarak nitelikli işgücü göç edilen ülkenin beşeri sermayesine de katkıda bulunarak katma değer yaratmaktadır. Bu durum “beyin kazanımı” olarak ifade edilmektedir (Le, 2008:619). Bu sayede de göç alan ülkenin kalkınmasında da rol almaktadır. Son olarak özellikle öğrenci değişimi, eğitim süreçlerinin tamamlanması veya tersine göç politikaları sonucu nitelikli işgücü kendi ülkesine geri döndüğü zaman da göç ettiği ülkedeki kazanımları sayesinde yine kendi ülkesinin ekonomik büyümesi ve kalkınmasının lokomotifi olmaktadır.

Olumsuz yaklaşımı benimseyen araştırmacıların dayanak noktası, Nurkse’ün (1952), yoksulluk kısır döngüsü teorisidir. Nurkse’e göre az gelişmiş ülkelerde verimlilik, sermaye eksikliği ve tasarruf yetersizliği nedeniyle düşük olmaktadır. Dolayısıyla az gelişmiş ülke sermaye oluşumu sorunundaki hem arz hem de talebi etkileyen döngüsel ilişkiler nedeniyle yoksulluk döngüsü içerisine girmekte ve kalkınmasını gerçekleştirememektedir. Bu teori temelinde göçmenlerin az gelişmiş olan kendi ülkelerine gönderdikleri havaleler öncelikle tasarruf/yatırımlara aktarılamayacağı doğrudan tüketime yönelik harcamalara gideceğini ve kalkınmayı sağlayamayacağı belirtilir. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru beyin göçünün gerçekleşmesi göç veren yüksek gelirli ülkelerden elde edilen verginin kaybı, yatırım ve tasarrufların gerçekleştirilmesinde sıkıntılar, teknolojik gelişimin, yeniliklerin sağlanamaması, sosyokültürel geri kalmışlık gibi sonuçlar nedeniyle az gelişmişliğin devam edeceği belirtilir. Ayrıca bu beşeri sermayeye yapılan eğitim, beceri yatırımları da maliyetlidir ve bu maliyetlerin kazanca dönüşmeden beşeri sermayenin ülkeyi terk etmesi de zaten kıt üretim faktörlerine sahip olan göç veren ülke açısından önemli bir kayıp olarak değerlendirilmektedir (De Haas, 2012:13).

Son yıllarda beyin göçünün kalkınma üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların arttığı gözlenmektedir. Bu çerçevede nitelikli göçmenlerin sosyal ağlar ve göç ettikleri ülkelerdeki oluşturdukları diasporalar neticesinde kendi ülkeleri ile göç ettikleri ülke arasında ekonomik ve sosyokültürel bağlantıların oluşumunda etkin ol-

duğunu belirtmektedirler. Bu sayede iki ülke arasında inovasyon, teknoloji, bilgi transferinden dış ticaretin, turizmin, yatırımların artmasına katkı sunulmaktadır (Meyer, 2001:102-104). Ayrıca diaspora üyesi olan nitelikli göçmenin bireysel anlamda kendi ülkesine eğitim, alt yapı, sağlık projelerinde yer alarak yerel ve bölgesel kalkınmaya destek olabilmektedirler (Gökbayrak, 2008:78). Bu görüşlerin ışığında beyin göçünün kalkınma üzerindeki olumlu ve olumsuz bütün etkileri göç alan ve göç veren ülkelerdeki ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik özellikleri ve uygulanan politikalar yanında göç eden nitelikli bireyin yani beşeri sermayenin bireysel tutum ve özellikleriyle de ilgili olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Günümüzde göç olgusunun birçok nedeni bulunmaktadır ve bütün ülkeler için kaçınılmaz olarak devam etmektedir. Göç eyleminin daha özel bir durumu olan nitelikli bireylerin ülkeler arasındaki hareketliliği anlamına gelen beyin göçünde ise ülkelerin ekonomik gelişmişliği, refah düzeyi ve yönetsel nedenler etkili olmaktadır. Bu nedenle de beyin göçünün yönü az gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik nitelikli, yüksek eğitimli kişilerin göç etmesi olarak tanımlanan beyin göçü, göç veren ve alan ülkeler açısından çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik ve sosyokültürel sorun olmaya devam etmektedir. Bilim insanları, akademisyenler, sağlık çalışanları, mühendisler, teknoloji ve bilişim uzmanları, yükseköğrenim yapan öğrenciler beyin göçünü gerçekleştiren kişilerin başında yer almaktadır. Gelişmiş ülkeden göç eden nitelikli insanların sayısında artışlar genellikle o ülkenin kalkınmasını da olumsuz etkilediğine dair literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Bu nedenle beyin göçünün teorik açıdan ekonomi bilimi bağlamında daha fazla değerlendirilmiştir. Ülkeler, beyin göçü sorununa tersine beyin göçünü özendirecek politikalara ağırlık verirken gelişmiş ülkeler ise nitelikli bireyleri kendi ülkesine çekmeye yönelik teşvikler sunmaktadırlar.

KAYNAKLAR

- ABADAN-UNAT, N. (2002). Bitmeyen Göç. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ADEYEMI, R. A. & JOEL, A. & EBENEZER, J. T. & ATTAH, E. Y. (2018). "The effect of brain drain on the economic development of developing countries: Evidence from selected African countries". *Journal of Health and Social Issues (JOHESI)* Vol, 7(2), 66-76.
- ANSAH, E. E. (2002). Theorizing the brain drain. *African issues*, 30(1), 21-24.
- ARSLAN, N. (2016). "Beyin Göçü ve Kalkınma: Türkiye'nin Kalkınmasında Türk Bilim Diaspora Ağlarının Rolü", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul.
- AVVEDUTO, S. (2012). High skilled migration: Still a brain drain problem. *Rivista Italiana di Economia Demografia e Statistica*, 66(2), 39-56.
- BALACS, P. & GORDON, A. (1975). Brain Drain and Income Taxation: A UK Case Study. *World Development*. 3 (10). 677 – 703.
- BARIŞIK, S. & ÇETİNTAŞ, H. (2004). "Beyin Göçü ve Beyin Göçünün Oluşumunda Yükseköğrenim, Ar-ge Faaliyetleri, Çokuluslu Şirketlerin Rolü". Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt IV, Sayı 2.
- BECKER, G. S. (1962). "Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis". *Journal of Political Economy*, 70(5, Part 2), 9-49.
- BECKER, G. S. (1994). Human capital revisited. In *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, Third Edition (pp. 15-28). The University of Chicago Press.
- BRATRAM, D. & POROS, M. V. & MONFORTE, P. (2017). Göç Meselesinde Temel Kavramlar. Hece Yayınları ve Dergileri.
- CEYLAN, A. "Göç ve siyasallaşma: Türkiye'de beyin göçü tartışmalarının siyasallaşma gerekçeleri üzerine bir inceleme", *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(35), 189-224.

- CHISWICK, B. R. (2005). High skilled immigration in the international arena. Discussion Paper No. 1782, Germany.
- CİRHİNLİOĞLU, Z. (1999). *Az Gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇAĞLAYAN, S. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- ÇOLAK, O. (2009). “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye’nin Uyumunun Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Balıkesir.
- DE HAAS, H. (2012). The migration and development pendulum: A critical view on research and policy. *International migration*, 50(3), 8-25.
- DOCQUIER, F. (2006). Brain drain and inequality across nations. Working Paper, IZA Discussion Papers, No. 2440, Germany.
- DOCQUIER, F. & RAPOPORT, H. (2012). “Globalization, Brain Drain, and Development”. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681-730.
- DUFF, S.L. & FISH, D.G. (1970). “Canadian – trained Physicians in United States Internships and Residencies”. *Canadian Medical Association Journal*. 102 (3). 291 – 295.
- DURSUN, P. (2018). “Küreselleşme Sürecinde Talep Edilen Emegın Niteliğindeki Değişme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (2). 796 – 831.
- ERKAL, M. (1980). “Beyin Göçü”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (18), 73-80.
- FAINI, R. (2007). Remittances and the Brain Drain: Do more skilled migrants remit more?. *The World Bank Economic Review*, 21(2), 177-191.
- Fragile State Index, <https://fragilestatesindex.org>, Erişim Tarihi: 23.05.2022.
- GENÇLER, A. (2010). “Avrupa Birliğinin Göç Politikası”. *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (49). 174 – 197.

- GÖKBAYRAK, Ş. (2008). “Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(03), 65-82.
- HÉBERT, N. & MARCELIN, L. H. & PALLAGE, S. & CELA, T. (2020). The internal brain drain: Foreign aid, hiring practices, and international migration. *Disasters*, 44(4), 621-640.
- International Labour Organization (ILO). <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> Erişim Tarihi: 06.06.2022.
- KAMMER, J. (2015). The Hart – Celler Immigration Act of 1965. Center for Immigration Studies, <https://cis.org/Report/Hart-Celler-Immigration-Act-1965> Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- KELLY, C. B. (1979). “The Development of US Immigration Policy since 1965”. *Journal of International Affairs*, 249-263.
- KESER, M. (2020). “Philipp Schwartz: Türkiye’ye ve Alman Göçmenlere Katkıları”, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 75-89.
- KAYA, A. (2018). “Bilgi Kriterini Kullanarak Uygun Arma Modellerinde Değişken Seçimi Yapmak: Silikon Vadisi Şirketlerine İlişkin Hisse Senedi Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı, Elazığ.
- KÖKSAL, A. (2021). “Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- KURTULUŞ, B. (1996). “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. C. 46. S 38.
- LE, T. (2008). “‘Brain Drain’ or ‘Brain Circulation’?: Evidence from OECD’s International Migration and R&D Spillovers”. *Scottish Journal of Political Economy*, 55(5), 618-636.
- LEE, E. S. (1966). “A theory of migration”. *Demography*, 3(1), 47-57.
- LEWIS, B. (2021). Ortadoğu. Ankara: Arkadaş Yayınları.

- MANKİW, N. G., ROMER, D., & WEİL, D. N. (1992). "A contribution to the empirics of economic growth". The quarterly journal of economics, 107(2), 407-437.
- MASSEY, D. S. & ARANGO, J. & HUGO, G. & KOUAOUCCI, A. & PELLEGRINO, A. & TAYLOR, J. E. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". Population and Development Review, 19 (3), 431 – 466.
- MEYER, J. B. (2001). Network approach versus brain drain: lessons from the diaspora. International Migration, 39(5), 91-110.
- Northern Pathways. (2019). 5 Maddede Atlantic Immigration Pilot Programı. <https://www.northernpathways.ca/post/5-maddede-atlantic-immigration-pilot-programi> Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- NURKSE, R. (1952). "Some international aspects of the problem of economic development". The American economic review, 42(2), 571-583.
- ÖZDAL, B. (2018). Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye. Bursa: Dora Yayınları.
- PAZARCIK, S.F (2010). "Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerinde Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çanakkale.
- PORTES, A. & YIU, J. (2013). "Entrepreneurship, Transnationalism, and Development". Migration Studies, 1(1), 75-95.
- RAVENSTEIN, E. G. (1889). The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society. 52 (2). 241 – 305.
- SAGIRLI, M. (2006). "Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü: Geri Dönen Türk Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul.
- SERT, D. (2014). Küresel Hareketlilik ve Göç, *Küresel Siyasete Giriş içinde*, (Ed. Evren Balta). İstanbul: İletişim Yayınları.

- SIEKIERSKI, P. & LIMA, M. C. & BORINI, F. M. (2018). International mobility of academics: Brain drain and brain gain. *European Management Review*, 15(3), 329-339.
- SÖNMEZ ÇALIŞ, Ö. A. (2019). “Türkiye’ye Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Sakarya.
- STARK, O. & BLOOM, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75 (2), 173 – 178.
- SUBAŞI, T. (2011). Tanzimat Döneminde Eğitim Alanında Yeniden Yapılanma: Maarif-i Umumiye Nezareti’nin Kuruluşu, International Conference on New Horizons in Education, Guarda, Portugal, June 5 – 7.
- TANRISEVDİ E & DURDU, İ. & TANRISEVDİ, A. (2019). “Beyin Göçü mü, Beyin Gücü mü?”. *Aydın Adnan Menderes University Journal of Travel and Tourism Research* 15.
- TATOĞLU, F. Y. (2017). “Determining the factors that affect the net migration rate in Turkey with ordered panel logit regression analysis”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(1), 1-13.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Beyin Göçü, [https://sozluk.gov.tr/](https://sozluk.gov.tr/Erişim Tarihi: 26.05. 2022) Erişim Tarihi: 26.05. 2022.
- The Global Economy, Human Flight and Brain Drain – Country Rankings, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/ Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- THEODOROPOULOS, D. & KYRIDIS, A. & ZAGKOS C. & KONSTANTINIDOU, Z. (2014). “Brain Drain” Phenomenon in Greece: Young Greek scientists on their way to Immigration, in an era of “crisis”. Attitudes, Opinions and Beliefs towards the prospect of Migration. *Journal of Education and Human Development*. Vol 3. No, 4. 229 – 248.
- TUNALI, N.H., ve YILMAZ, A. (2016). Büyüme, beşeri sermaye ve kalkınma ilişkisi: oecd ülkeleri’nin ekonometrik bir incelemesi”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 295-318.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2013). Göç Terimleri Sözlüğü. Editörler: Richard Perruchoud & Jillyanne Redpath-Cross.

- Visaguide.world. H1B Visa, <https://visaguide.world/us-visa/nonimmigrant/employment/h1b/> Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- YILDIRIMOĞLU, H. (2005). Uluslararası Emek Göçü: “Almanya’ya Türk Emek Göçü”. Kamu – İş. Cilt 8. Sayı 1.
- YILMAZ, E. A. (2019). “Uluslararası Beyin Göçü Hareketleri Bağlamında Türkiye’deki Beyin Göçünün Durumu”. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 220-232.
- YILMAZ HAVA, Z. (2020). Çin’in Göçmenleri ve Göç Yönetimi: Küreselleşme Çağında Ulusal ve Uluslararası Göç Hareketleri. *Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye’nin Göçmenleri: Göçü Nasıl Yönetmeli? içinde*, (Ed. A. Cihan, İ. Ermağan, H. Genç) İstanbul: Akademik Yayınlar.
- WALKER, C. (2008). Depression and Globalization: The Politics of Mental Health in the 21st Century, New York: Springer.
- WICKRAMASINGHE, A.A.I.N. & WIMALARATANA, W. (2016). “International Migration and Migration Theories”. Social Affairs: A Journal for the Social Sciences, 1 (5), 13 – 32.

Teknolojik İlerlemenin Göçmen Güvenliğine Etkisi ve Sınır Güvenlik Önlemleri

Nure SEYLAN¹

Giriş

Teknoloji günümüz çağdaş toplumların bir özet gibidir, her alana nüfuz ettiği gibi uluslararası göç sürecinde de kendine önemli bir yer bulmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya açılan sınır ülkesi olduğundan dolayı yoğun göç akış rotasında bulunmakta ve bu durum göçmenler için güçlü cezbedici yönlerinden biridir. Ancak Türkiye göç serüveni üzerinde anlatılan göçü önlemeye dair güvenlik önlemlerinin dönüşümü ve teknolojik aygıtların devreye girmesiyle klasik engelleme metotlarının değişimi makale boyunca işlenecek konular arasındadır. Göç serüveni başlamadan önce teknoloji sayesinde araştırma yapan göçmenin online olarak attığı her adım dijital ayak izi bırakmasına sebep olmaktadır. Yapay zeka ve derin öğrenme metotları ile analiz edilebilen bu veriler bütününde göç akışının takip edilmesi ve yönetilmesi konusunda ülkelere çeşitli

1

avantajlar sağlamaktadır. Bir yandan devletlerin teknoloji aracılığıyla geliştirdiği ve (görünürde) göçmen faydasını gözettiği veri toplama yöntemleri (biyometrik veriler, iris ve yüz taramaları gibi) yardım amacıyla göçmenler için fayda sağlarken, diğer bir yandan bunlar, üçüncü kişilerin eline geçmesi durumunda hayati tehlikelere sebebiyet verecek ciddiyet ve hassasiyete sahiptir. Bu durum göçmen güvenliği konusunda tartışmaları gün yüzüne çıkarmaktadır.

Güvenlik önlemleri altında geliştirilen drone, uydu sistemleri, entegre sabit kuleler, uzaktan video gözetim sistemi, otonom gözetleme kulesi, otomatik plaka tanıma, mobil video gözetim sistemi gibi sistemler sınır güvenliklerinde kullanılmak üzere geliştirilmiş teknolojilerden bazılarıdır. Göçmenlerin fiziki sınır güvenlik önlemlerini geçmek için sarf ettiği çabalar, teknolojik aygıtların geliştirilmesiyle birlikte daha tehlikeli yollara gitmelerine sebep olacak sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumu göçmen güvenliği konusunda ortaya çıkan diğer bir problemdir. Göçmenlerin teknolojik gözetleme araçlarından kaçınmak için girdiği yollar daha meşakatkatli ve tehlikeli olmaktadır. Dolayısıyla bir yanda sınırlarını göçmenlerden korumaya çalışan ülkelerin aldığı ‘güvenlik önlemleri’, diğer yanda iyi bir yaşama ulaşmaya çalışan göçmenlerin ‘güvenlik problemleri’ karşı karşıya gelerek teknolojinin yarattığı avantaj ve dezavantaj noktasında birleşmektedir.

7.1. Göç Süreci

Göç, geçmişten günümüze bütün toplulukların farklı biçimlerde ve sebeplerle deneyimlediği toplumların yaşam stili veya hareketliliği olarak varlığını sürdüren bir olgudur. Her ne kadar niteliksel ve niceliksel olarak değişimlere uğrasa bile günümüzde güncelliğini ve önemini korumaya devam etmektedir. 19. yüzyılda ‘sanayileşme ve kentleşme’ süreçlerinin hızlandığı, 20. Yüzyılda yükselişe geçirdiği ve 21. Yüzyılda büyük bir ivmeyle arttırarak uluslararası bir problem haline gelen göç olgusu, topluluk veya bireyin gerek kıtlık, sel, doğa olayları yüzünden olsun, gerek siyasi, ekonomik, sosyal çalkantılar yüzünden olsun buldukları yeri de-

ğiştirmek zorunda kalmasıdır. Castles ve Miller’in (1998) yılında yazdığı “Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri” kitabında gündend güne artış gösteren bu uluslararası göçler nedeniyle bulunduğumuz yüzyılı ‘göçler çağı’ (age of migration) olarak tanımlamaktadırlar. Her yıl milyonlarca insan çeşitli sebeplerle farklı coğrafyalara doğru göç etmektedir. Casstle ve Miller’in ortaya attığı görüşe göre bu göç hareketleri devamlılık arz edecektir, özellikle kuzey ve güney arasında bulunan küresel eşitsizliğin derinleşmesinin yanında bireylerin siyasi, sosyal, ekonomik, etnik, iklim değışiklikleri gibi sebepler muhtemelen göç hareketlerini artırma eğilimi göstereceklerdir. Göç etme sebepleri değıştiğı gibi, göçmenlerin statüleri, çeşitleri ve diğer etmenleri de farklılık arz etmektedir. Kimi göç edenler ise daha iyi bir yaşam umudu ile gönüllü bir şekilde daha iyi bir yaşam arzusuyla yerlerini değıştirme eğilimi içinde olabilmektedir. Bu nedenle göç ister zorunlu ister gönüllü olsun, bireyin yer değıştirmesini kapsayan süreç bütünüdür ancak salt yer değıştirme ile tarif edilemeyecek kadar holistik bir kavramdır. Her yıl milyonlarca insan çeşitli sebeplerle yerlerini terk etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla günümüzün en büyük problem veya olanaklarından bir tanesi göç ve göçmen meseleleridir. Bunlar bütününde toplumları ve ülkeleri sosyal, kültürel, ekonomik ve politik birçok yönden etkilemektedir (Plüss, 2012). Sonucunda ülkelerin kimlik, aidiyet, ulus-devlet, vatandaşlık gibi konularda bu kavramları yeniden sorgulamalarını gerektirmekte ayrıca yeni bir açıdan geliştirilmesini elzem kılmaktadır. Sassen’e göre (1996) günümüzde ‘ekonomik vatandaşlık ve ulus ötesi alanlar’ kavramları ön plana çıkararak tartışılması gereken konulardan olmuştur. Sassen’in (1996) modern ulus devlet inşa sürecinde ulus devletin anlayış çerçevesi dışına çıkar, sınırları ihlal ve düzeni tehdit eden bir olgu olarak göç, ülkeler nezdinde bir tehdit gibi algılanmaya başlamıştır ifadesini kullanmıştır. Bu nedenle ülkelerce çeşitli önlem ve tedbirlerin alınması ayrıca mevcut önlemlerin gün geçtikçe arttırılmaya çalışılması sağlanmaktadır. Güvenlik önlemleri bütününde göç çalışmalarında sıkça geçen ‘güvenlikleştirme,

tehdit, güven' gibi kavramların kullanım sıklığı artmıştır (Huysmans:2006:45).

Türkiye'nin göç serüveni de göçün temel özellikleri ile benzerlikler göstermektedir. Kirişçi'ye (2003) göre, Türkiye geleneksel bir göç ülkesi olarak bilinmektedir. Ayrıca Türkiye modern bir ulus-devlet olarak kurulduğu 1923 yılından itibaren göç rotasında uğrak bir yol haline gelmiştir (İçduygu vd., 2014). Türkiye tarihi incelendiğinden, 1980'lere kadar göç nispeten yavaş bir seyir izlemektedir, göç eden bireyler esas olarak etnik Türklerden oluşmaktaydı, özellikle de ulus inşa sürecinin bir parçası olarak memnuniyetle karşılanan komşu bölgelerde yaşayanlarla sınırlıydı bu nüfus. Biraz daha erken tarihlere bakıldığında, 1960'larda Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü olmasından dolayı, ülke 'göç ülkesi' olarak görülüyordu, bu durumu Türkiye'nin göç veren bir ülke olarak nitelenmesine sebep olmuştu. Oysa yirmi yıl kadar kısa bir süre içerisinde 1980'lerde bir hedef göç ülkesine dönüşmeye başladı (Abdulal, 2016:1481). İçduygu ve Aksel'e göre (2012:12) Türkiye'deki göç incelendiğinde tarihsel bağlamda göç ve göçmen dışında yönetim uygulamalarının göz önüne alınmasıyla dört dönemden söz edilebilir. İlk dönem 1979-1987 yıllarını kapsayan '*fertilizasyon dönemi*'dir. 1979 İran Devrimi göçlerinden etkilenmiştir. Bunlar Avrupa ve Kuzey Amerika'ya geçmeye çalışan transit göçmenlerdir. İkinci dönem olan '*olgunlaşma dönemi*' komşu ülkelerde gerçekleşen siyasi ve ekonomik durumlar neticesinde yarım milyon insanın ülkeye girmesiyle sonuçlanmıştır. '*Doğunluk dönemi*' olarak adlandırılacak üçüncü dönem, 1994-2001 yıllarını kapsar. Ülkeye gelen göç akışı doğrutusunda yeni 'sığınma yönetmeliği' ile adlandırılan dönemdir. Transit göçmenler bu dönemde Türkiye'de kalarak düzensiz göçe dönüşmüşlerdir. Son dönem ise 2001'de başlamıştır, düzensiz göçe dönüşen sürecin dejenerasyonu ile '*degenerasyon dönemi*' olarak anılır. Bu aşamada gerek ülke içerisinde gerek uluslararası arenada Türkiye göç ve göçmen konusunda daha kritik ve önemli bir rol oynayarak 'düzensiz göç, insan kaçakçılığı ve ticareti' meselelerinde gündemin üst sınırlarında yer almıştır. Özellikle, göç akışlarının başladığı 1980'lerden sonra Türkiye'de

çevre ülkelerdeki ekonomik, siyasi ve sosyal olayların etkisiyle daha gelişmiş ülkelere göç eğiliminin yaşanmasıyla bir canlanma yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda çevre ülkelerden gelen 'yeni göçmenler' olarak anılan sığınmacılar, "kadın ev çalışanı, yaşlı ve bebek bakıcıları, bavul ticareti yapanlar ve Avrupalı emekliler, tedavi amaçlı gelenler" gibi çeşitlilik arz ediyordu (Kirman, 2021:8). Göçün nitelikleri bu şekilde iken niceliksel olarak 2001 yılında Türkiye'ye 12 milyondan fazla yabancı gelirken, 2010 yılında bu rakam 32,8 milyondan fazla yabancıya ulaşmıştır. Tatil, eğitim, seyahat, sığınma gibi birçok sebeple ülkeye giriş yapılmıştır. Farklı resmi kaynaklara dayanarak 2000'li yılların ilk yarısında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı yıllık bazda ortalama 226,000'e yaklaşırken, bu rakamların üçte ikisi (tahmini 152,000) yasal yollardan ülkeye giriş yapmıştır, bu rakamın yaklaşık 70,000'i düzensiz göçmenler ve sığınmacılar ile toplam rakamın %2'sini oluşturduğu ön görülmüştür (İçduygu ve Aksel, 2012:7-8). Günümüze doğru gelindiğinde ise 2020 yılında 3,35 milyonu geçici koruma altında olan kişiler olmak üzere toplam 3,65 milyon kişi sığınmacı ve göçmen olarak Türkiye'de bulunmaktaydı (UNHCR, 2020). Bu rakamların artışında özellikle 2011 yılından itibaren ülkeye yoğun bir göç dalgasıyla gelen Suriyelilerin etkisi görülmektedir. Oysa Suriye iç savaşı öncesinde görece çok az sayıda Suriyeli Türkiye'ye sığınma başvurusunda bulunurken, bu durum Nisan 2011 itibarıyla büyük ölçüde değişime uğramıştır. Önceki yılların istatistiklerine bakıldığında 1995 ve 2003 yılları arasında 48.000'den fazla İran vatandaşı, 24.000 Irak vatandaşı, takriben 29.000 Afgan vatandaşına oranla Suriye vatandaşlarının 635 gibi küçük bir rakamla sığınma başvurusu yaptığı bilinmektedir (Kirişçi, 2014:11). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresinin 2022 son verilerine göre ise Türkiye'de 3.762.889 geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunmaktadır (İç İşleri Bakanlığı, 2022). Diğer uyruklu göçmenlerle birlikte toplam rakamın beş milyondan fazla olduğu düşünülüyor (IOM, 2022). Türkiye'ye gelen ve sayıları beş milyonu aşan bu yabancı uyruklu göçmenleri dört gruba ayırmak mümkündür: düzensiz işçi göçmenleri, transit göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler, son olarak düzenli göçmen-

ler. Türkiye’de sayıları beş milyona aşan göçmenler için ülkenin göç deneyimiyle ilgili üç şey söylenebilir: yük, insani sorumluluk ve Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinde fay hattı (Sula ve Sula, 2021:1). Nitekim göçmenler çıkış ülkeleri ve hedef ülke arasında geçiş yaparken beraberinde birçok etmeni götürmektedirler. Göçmen çıkış ülkesi ve hedef ülke için bazı olumlu ve olumsuz özellikleri beraberinde taşır. Hedef ülke için çeşitlilik arz eden kültürel ve sosyal katkılar sağlama potansiyeline sahip göçmenler, ayrıca beraberinde getirdikleri farklılıklarla sosyo-kültürel ve ekonomik yaşama katkıda bulunurlar. Diğer yandan bu göçmenler ülke için sayılarına bağlı olarak bir yük olabilmekte, politik ve ekonomik olarak denetimini gerektirmekte, aynı zamanda mülteci ve sığınmacı olarak gelenler için toplumsal vicdani bir yük yüklemektedir. Türkiye’nin konumu ise özel bir yer arz ederek Avrupa’ya geçiş rotasında bulunduğundan, göç meselesi sadece Türkiye’nin değil Avrupa’nın da ilgilenmesi gereken bir mevzu haline gelmektedir. Dolayısıyla göç bireyin yer değiştirmesiyle başlayıp biten bir süreçten ötedir. Ülkeler bu süreci yönetebilmek için farklı yönetim ve denetim uygulamaları benimsemektedir. Göç yönetim uygulamaları; yasal zorluklar, denetim araç ve ilişkileri, gözetim olarak sıralanabilir.

Türkiye’den Avrupa’ya geçişe örnek olarak, Eylül 2006-Aralık 2011 yılları arasında gerçekleşen Türkiye-Yunanistan sınırlarında yakalanan göçmenlerden söz edilebilir. Göçmenlerin üçte birinden fazlası (tahmini %40) oranı kara veya deniz yoluyla Yunanistan’a oradan Avrupa’ya geçmeye çalışmaktaydılar. Bilinene göre bu beş yıllık süre içerisinde 60 bin düzensiz göçmen sınırları geçmeye çalışırken yakalandı. Her yeni yılda 12.000 göçmen Türkiye-Yunanistan sınırını geçmeye çalışıyor. Bu sayılar Yunanistan özelinde örneklense bile birçok göçmen farklı rotalar çizerek Avrupa’ya ulaşmaya çalışmaktadır (İçduygu ve Aksel, 2012:12). Bunun için bir geçiş rotası olarak Türkiye topraklarından faydalanmaktadırlar. Türkiye Hükümeti bu göçmen akışını denetim ve kontrol altına alabilme adına çeşitli tedbirler alma yoluna gitti. Bu tedbirlerin Avrupa tarafında eleştirilmesi üzerine, Türkiye Parlamentosu Yabancı

ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu (Law on Foreigners and International Protection) 2014 Nisan'ında yürürlüğe koydu (Abdulal, 2016:1476). Resmi olarak kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi kanunun amacı (Türkiye Cumhuriyeti, İçişleri Bakanlığı, İç:2014:1), “Türkiye'nin düzensiz göçmenlerine kötü muamelesini eleştiren raporun yayınlanmasından dolayı AB'ye ve uluslararası baskılara karşı” (Kirişçi, 2014:9) ortaya çıkmış olmasıdır. Aslında getirilen kanun ‘yabancı kanunu’ ve ‘iltica kanunu’nu birleştiriyordu. Dolayısıyla bu kanunun, “modern, verimli ve adil bir yönetim sistemi” sağlayan bazı dikkat çekici reformlar ortaya koyduğu görülmektedir. Türkiye bu kanun ile Avrupa ve uluslararası standartları benimseyerek gerekli tepkiyi göstermek suretiyle göçmenlerin entegrasyonu, sığınmacı ve göçmenlerin uluslararası standartlar ve normlar çerçevesinde muamele edilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur (İçduygu ve Aksel, 2013:181). Türkiye her ne kadar Avrupa ve uluslararası standartlara uygun kanunlar düzenlese bile, AB'nin de aynı siyaset ve güvenlik gündemini meşgul eden benzer sorunları vardı. Türkiye'yi eleştirerek mültecilere gösterdiği kötü muameleyi farklı biçimlerde ortaya koymaktaydı. Nitekim, ülkelerin en zorlu gündem konularından bir haline gelen geniş çaplı insan hareketliliği siyasi, ekonomik ve sosyal krizlerden kendisini veya ailesini korumaya çalışan insanlardan oluşmaya başlamıştı. Özellikle Suriye savaşından sonra Avrupa'ya güvenli ve iyi bir gelecek umuduyla yola çıkan mülteciler, sınırlarda şekli değişmiş ama ismi değişmeyen bir ‘şiddet’ durumuna maruz kaldılar. Yolculuğu ister kendi başına yapıyor olsun ister yüksek ücretli ‘insan tacirleri’ tarafından yapılıyor olsun, kara veya deniz fark etmeksizin onları ilk bekleyen şey askerleştirilmiş sınırlar olmaktadır. Örneğin, Ege Denizi'nde ileri gözetleme sistemleri ile Frontex (AB'ni sınır ajansı) ve NATO devriyeleri, mülteci botlarını engellemeye çalışmaktadır. Tuğgeneral Jörg Klein, “yerel yönetimlerin kapasitelerini sensörleri ile desteklediklerini, Frontex'in Türk-Yunan güvenliğine insan kaçakçılığı konusunda gerekli bilgi paylaşımında bulunduğunu” açıkladı (<https://www.navaltoday.com/2016/03/09/nato-starts-patrols-of-turkish-and-greek-waters/>). Diğer bir yandan

sınıra varıp geçmeye çalışan mülteciler Yunanistan'da polisin göz yaşartıcı gazlarına maruz kalırken, Bulgaristan ve Makedonya gibi ülkeler jiletli tellerle sınırlarını korumaya çalışmaktadır. Bir şekilde sınırı geçmeye başarabilen göçmenler ise farklı gözültü ve sınır dışı edilme olasılığıyla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla sığınma başvurusunda yaşanan yüksek rakamlar ülkelerin bu kriz yönergesi konusunda kaosa itilmesine sebep olarak, bu durumun bütününde ülkelerce 'mülteci krizi' olarak anılmaya başlanması neden oldu. Özellikle son yıllarda Orta Doğu'da ve Kuzey-Afrika'da gerçekleşen şiddet, kaos, savaş, insan haklarının ihlali, açlık, iklim değişikliği gibi durumlar daha ve daha fazla insanın gerçekliği haline gelmiştir (Akkerman, 2016:6; Baker, 2015). Dolayısıyla göç akışına katılan insan sayısında ciddi yükselmeler görülmektedir. Sonuç olarak sınırlarını korumak isteyen devletler, yaşanan kaos sebebiyle teknolojiden aldığı güçle göç ve sınır yönetimi konusunda yeni araçlar geliştirdi ve bu araçların güncellenmesi yoluna gitti. Bu doğrultuda kullanılan modern teknolojik kayıt alma araçlarından bazıları; biyometrik veri toplama, yüz ve iris taraması, yapay zeka, parmak izi gibi uygulamalarda kullanılan sınır gözetim araçlarıdır (Molnar, 2020).

AB'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kaos ve çatışmayı körüklemesindeki rolü, en azından silah ihracatını sürdürmekle yadsınamaz olsa da o, ortaya çıkan şiddet ve istikrarsızlığın trajik sonuçlarından birinin sorumluluğunu tam olarak üstlenmez. Bunun yerine, güvenli bir gelecek için kalacak yer arayan mülteciler, Avrupa'nın güvenliği ve refahı için bir tehdit olarak çerçevesiyor. Göçmenler Avrupa Kalesi'nin duvarlarına umutlarla koşarlar, ancak AB onları dışarıda tutmak veya çıkarmak için her zamankinden daha fazla (askeri) yolla karşı karşıya bırakır (Mijente vd., 2021). AB'nin dış sınırlarını korumak için aldığı önlemler bağlamında hem üye devletler hem de üçüncü ülkeler desteklenerek sınır güvenliğinin korunması için fon sağlamaktadır. Bu doğrultuda sınır güvenliğinde kullanılmak üzere ekipman, hizmet ve eğitim satın alımlarında çeşitli finansman kaynakları kullanılarak milyarlarca Euro harcanmıştır (Akkerman,2016:5). Harcanan paralar sadece ülkelerini korumak

amacıyla değil, başka ülkelerin göçmen akışını engellemesi içinde kullanılmaktadır. Örneğin 2015 yılında AB, sınır güvenliğini artırması, Türkiye’den AB’ye giren mültecileri yeniden kabul etmesi ve Suriyeli mültecileri barındırması için Türkiye’ye üç milyar avro verme, aynı zamanda “Türkiye Sahil Güvenlik devriye ve gözetim kapasitesinin yanı sıra diğer ilgili Türk makamlarının güçlendirilmesi” konusunda destekleme sözü verdi (European Commission). Bu çeşitlenen harcamalar skalası nedeniyle AB’nin ‘güvenlik ve vatandaşlık’ alanında yaptığı total harcamayı belirlemek imkansızdır. Ancak 2014-2020 yılları arasında toplam 960 milyar Euro değerinde sınır güvenliğini de içeren plan hazırlanmıştır (Akkerman, 2016:26). Ülkeler mültecilerin ülkeye girişini engellemek ve mülteci krizini bu tarz teknolojik araçlardan faydalanarak yönetmeye çalışmaktadırlar. Mesela, Avrupa’da kullanılan ‘SIS, VIS, EURODAC’ gibi uygulamalar sınırları, göçü ve ilticayı yönetmek için kurulmuş, kişisel biyometrik verileri depolayan büyük ölçekli merkezi veri tabanlarıdır. Örneğin, EURODAC sığınma başvurusu işlemlerinden sorumlu devleti belirleyen Dublin düzenlemesini uygulamak amacıyla 2003 yılında bir AB sığınma parmak izi veri tabanı olarak kurulmuştur (Sadık ve Kaya,2020:146-151). Böylece göç sürecini kontrol altına almak için geliştirilen ve yenilenen teknolojik araçların, mülteci krizini yönetmek için daha aktif kullanımının sağlanması için yapılandırılan araçların gün geçtikçe yaygınlaşarak kullanılması beraberinde avantaj ve dezavantajlarıyla yeni tartışmaları gün yüzüne çıkarmaktadır.

7.2. Teknoloji ve Göç

Teknolojinin getirdiği yenilikler toplumların refahı için yani eşitlikçi, demokratik ve özgürlükçü bir toplumun kurulması için kullanılabilir. Sözü edilen eşitlik, demokratikleşme ve özgürlük gibi kavramlar dijital çağda üretici ve tüketici, organizasyonlar ve bireyler arasında öngörülemez getiriler yarattı. Modern teknoloji dijital boyutta karmaşık sosyal ilişkiler ortaya çıkarttı. Bu karmaşanın merkezinde avantajlarının getirdiği iyiliklerin yanı sıra gözetleme, baskı gibi sistemlerin yürürlükte olduğu distopik bir evren içinde

kullanılabilecek teknolojik aygıtlar ortaya çıktı. Kısacası teknoloji bir yanı ile daha iyiye götürmeyi vaat ederken aslında diğer yandan dezavantajlı şekilde tezahür etmektedir. Teknolojinin üretici yönünden birkaç tekel şirketin elinde olması bir yana bırakılırsa eğer; milyonlarca insanın bu teknolojiye erişimi gün geçtikçe kolaylaşmakta, teknoloji öğreniminin önü açılmakta ve yaygınlaştırılarak daha kitlelere ulaşan ve demokratik bir boyutu olduğunu ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 2021c:9). Diğer bir yandan şirketlerin elinde çok fazla verinin olması kişiler bazında tek tek bir anlam ifade etmese de bütününde elde edilen veriler, onların toplumun karar mekanizmasında kilit rol oynayabilecek güce sahip olabilmelerini sağlamaktadır. Bu verilerin göçmenler için benzer şekilde olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Mesela, yardımların ulaştırılması için elde edilen biyometrik bilgiler kişi için bir avantaj iken aynı zamanda bu bilgilerin yanlış ellere geçmesi bir dezavantaja dönüşebilmektedir. Benzer şekilde göçmenlerin teknolojiyle ilişkileri ve teknoloji kullanımına dair sahip oldukları haklar normal bir vatandaş hakkından daha azdır. Korkmaz'a (2021a:242) göre "göç, zorunlu göç ve iltica alanına baktığımızda ise teknolojik ürünlerin uygulanması ve verilerin analizi konusunda göçmenin sahip olduğu siyasi güç vatandaşa göre daha zayıftır." Korkmaz, göçmenlerin yeniden kimliklenme süreçlerinin, vatandaşlık haklarından ve demokratik katılım süreçlerinden görece (ülkelere göre değişim göstermekle birlikte) uzak olmaları, adaptasyon sorunları gibi durumlar, "göç alan ülkelerin önemli bir kısmında göçmen ve mülteci karşıtlığının yaygın olması, ırkçı ve ayrımcı politikaların yabancılar üzerinde uygulanmasının rahatlıkla meşrulaşması, sınır güvenliği adı altında mültecilerin ve sığınmacıların haklarının reddedilmesi", hükümetlerin aldığı sert tutumlar nedeniyle mültecilerin daha zayıf bir konuma sürüklendiği belirtilmektedir (Korkmaz, 2021a:242). Göçmenlerin bu güçsüz konumları her duruma sirayet etmekte, devletler ve şirketler nezdinde savunmasız konuma gelmektedirler. Kısacası teknolojinin avantajları ve dezavantajları olmakla birlikte göçmen açısından elde ettiği kar kaybettiği şeylerin yanında daha az olmaktadır. Bıraktıkları sanal izlerin takip edilebilmesi dezavan-

taj iken, yapılan yardımların blok zinciri gibi uygulamalarla güvenle ulaştırılabilmesi avantajları arasında söylenebilir. Bu konuyu daha derinlemesine anlayabilmek için teknolojik ilerleme ile birlikte yaşamımıza giren büyük verinin ne olduğu, yapay zekâ ve makine öğrenmesinin işleyişi takip etmek gerekir.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, uluslararası hareketlilik bir dizi politika, anlaşma, diplomasi ve teknoloji tarafından düzenlenerek, ülkeler arası iş birlikleri arttı (Dijstelbloem, 2017:32). Bu iş birliği süreçlerinin arasında ülkelerin paylaştıkları bilgi setleri de yer almaktadır. Günümüzde bu bilgi setlerinin gelişmiş versiyonları olarak karşımıza çıkan yapay zekâ ve makine öğrenmesi, birçok alanda ülkelerin faydalandıkları ve bilgi paylaşımında buldukları bir sistem bütünüdür. ‘Zeka’ birçok insanın sahip olduğu bilgisayar programı yazma, matematik işlemleri çözme, karmaşık problemleri birleştirme, dil anlama, otomobil sürme gibi mental aktiviteleri yerine getirebilme becerisidir. Geçtiğimiz birkaç on yıllardır, birkaç bilgisayar programı bu işlevleri yerine getirebilecek şekilde işlendi. Örneğin, hastalıkları teşhis edebilen, karmaşık organik kimyasal birleşenleri sentezleyebilen, sembolik formülleri çözebilen, elektrik devrelerini analiz edebilen, metinlerdeki insan konuşmalarını ve dillerini analiz edebilen, bilgisayar programları yazabilen bu programlar bir çeşit ‘yapay zeka’ (artificial intelligence) sistemleridir (Nilsson, 2014). Yapay zeka (artificial intelligence) tipik olarak şöyle tanımlanabilir; insan zekası için ayrılmış görevleri yapmak için istatistiksel modelleri kullanan programlanmış ve eğitilmiş bir bilgisayar sistemidir (Calo, 2017:404). Bilgisayar öğrenmesi (machine learning) ise, bir programcı tarafından bazı görevleri açıkça gerçekleştirilmesi için doğrudan yazılan kodların veriler aracılığıyla otomatik olarak öğrenmek ve deneyimden geliştirilmek üzere tasarlanmış bir yapay zeka uygulamasıdır (Flach, 2012). İnsanın zekasını kullanarak yeni bir zeka türü ortaya çıkarabileceğini keşfetmesi, Alan Turing’in (1950) yılında makinenin potansiyel düşünme durumunu keşfettiğinden beri, büyük miktarda verilerin mevcudiyetiyle birlikte hesaplama gücündeki üstel artış yapay zekaya olan ilgideki çağdaş artışı ateşlemiştir. Yapay zeka sistemlerin-

de önemli olan noktalardan biri eğer sistem bildiklerini kompoze ettiğinde ‘doğru şeyi’ yaparsa rasyonel olduğunu gösterir (Russell ve Noving, 2010:2-3). Yapay zeka, “büyüyen etkileşimli, özerk, kendi kendine öğrenen ajans kaynağı olarak hesaplamalı yapay nesnelere temsil eder, aksi takdirde başarısını gerçekleştirmesi insan zekasına bağlıdır” (Taddeo ve Floridi, 2018:751). Yapay zeka bu (algoritmik) sistematik işleyişi bilgisini ve algoritmasını geliştirme bilgisini deneyimlerden öğrenerek alır (Flach, 2012:3). Öğrenip deneyimlerden bilgisini genişletip yeni kombinasyonlar kurabilen bu derin öğrenme sistemli yapay zekalar, günümüzde göç de dahil olmak üzere birçok alanda kullanılmaktadır. Örneğin, ABD yapay zekayı göçmenlerin risk değerlendirmeleri için kullanmaktadır. Yapay zeka salt risk değerlendirmesi için değil, daha otomatik bir işlem için alanı genişletilebilecek yapıdadır. Mesela Kanada, en az son beş yıldır yapay zeka teknolojilerinin göçmenlik konularında karar alma süreçlerinde etkin rol alan uygulamalarına odaklanmaktadır. Yapay zeka devletlerin göç sürecini yönetme konusunda devrimci bir girişimdir. Yapay zeka teknolojisi uluslararası göç yönetimi konusunda üç boyutta etkileyebilir: (1) uluslararası düzlemde devletler arasındaki mevcut asimetrikleri derinleştirerek; (2) devletlerin ve uluslararası kuruluşların geleneksel uygulamalarını modernize ederek; ve (3) daha kanıta dayalı göç yönetimi ve sınır güvenliği için çağdaş çağrılarını güçlendirerek (Beduschi, 2020:1). Bu maddelerin neyi ifade ettiğini anlayabilmek için öncelikle ülkelerin yapay zeka sistemlerini ‘büyük veri’ adı verilen data setlerini kullanarak göç sürecini nasıl yönettiklerini veya göçmenlere yaklaşımını daha detaylı incelemek gerekir.

Bilgisayar dilindeki analizlerin gelişmesi, mobil cihazlar ve online aramaların daha doğru analizlerinin yapılması göç sürecinde hareketliliğin takibinin kolaylaşmasını sağlamaktadır. Özellikle, ‘big data’ (büyük veri) olarak ifade edilen veri seti, belirli davranış kalıplarını, jeopolitik ve insan etkileşimini belirleyebilmektedir (Korkmaz, 2021a:241). Aslında büyük veri kavramının nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir ancak 2011 yılında beri yaygın olarak kullanılmaktadır. Büyük verinin tanımı farklı şekil-

lerde anlaşılabilir, bazı tanımlar onun ne olduğuna odaklanırken bazı tanımlar ne yaptığına cevap vermeye çalışır (Gandomi ve Haider, 2015:138). Kimi tanımlara göre büyük veri, “gelişmiş iç görü ve karar verme için uygun maliyetli, yenilikçi bilgi işleme biçimleri talep eden yüksek hacimli, yüksek hızlı ve yüksek çeşitlilikteki bilgi varlıklarıdır.”(<https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/big-data>). Benzer biçimde TechAmerica Foundation (2012) büyük veriyi; “bilginin yakalanmasını, depolanmasını, dağıtılmasını, yönetilmesini ve analizini sağlamak için gelişmiş teknikler ve teknolojiler gerektiren büyük hacimli, yüksek hızlı, karmaşık ve değişken verileri tanımlayan bir terim” olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda farklı cihazlara göre ve farklı veri hızına sahip çok sayıda kayıt büyük veri olarak sınıflandırılabilir (Alessandrini vd., 2017:7). Büyük veri online her adımın kaydını tutan devasa bir depolama sistemidir denilebilir. Kişinin online sisteme dahil olduğu her nokta büyük veri için bilgi seti anlamına gelir. Büyük veriler sayesinde göç etmeye karar veren kişi online platformlar ve çeviri uygulamaları sayesinde istediği bilgiye ulaşma imkanına sahip olmakla birlikte, attığı her adımın takip edilir olması ve kayıt altına alınması güvenlik anlamında bazı riskleri ortaya çıkarmaktadır. Bu durum akıllı cihazların yaşamımızın her yanına yayılmasında ve sosyal medya platformları gibi teknolojiler yaşamı kolaylaştırırken beraberinde bazı korku ve endişeleri getirme süreciyle birlikte başlamıştır. Savaş teknolojilerinin gün geçtikçe geliştirilmesi ve gözetim (surveillance) toplumunun derinleşmesi teknolojik gelişme ve ilerlemelerin beraberinde getirdiği korku ve kaygılara örneklerdir. Tüm yaşamı etkisi altına alan bu dönüşümler elbette göç alanını da etkilemektedir. Mesela, göçmenler ve sığınmacılar büyük bir artışla cep telefonu ve dijital özelliklere sahip online platformlardan faydalanabilecekleri cihazları göçe hazırlık sürecinde ve göç ederken kullanmaktadırlar. Sosyal medya platformları, çevrimiçi uygulamalar, harita ve çeviri amacıyla kullanılan cep telefonu uygulamaları gibi sağlayıcılar göçe karar veren birey için göç sürecinden yolculuğa, hedef ülkeye yerleşmesinden yaşam kurmasına kadar göçmen ve mültecilere imkanlar sunar. Ayrıca devletler ve

şirketler dijital verilere ulaşarak göç hareketini takip etme, güçlendirme ve manipüle etme daha ileri aşamada engellemeye varan bir güç alanına sahip olur. Göçmenler, göç planlarını bilgilendirmek, yolculuklarında gezinmek ve göç sonrası yeni evlerine uyum sağlamak için sosyal medyayla giderek daha fazla etkileşim kuruyor (Korkmaz, 2021b:74). Dolayısıyla göçmenin ardında bıraktığı bu sanal izlerin takip edilmesi ve gözetlenmesi kolaylaşmakta, göçmeni açık bir hedef halinde tutmaktadır.

Aslında klasik göçte, insan hareketliliğini ve uluslararası göçü tahmin etmek için geliştirilmiş iki ana veri ve yöntem türü vardır. İlk olarak, göçmen stoklarını ve akışlarını tahmin etmek için klasik demografik veri kaynakları (örneğin, nüfus sayımları, kayıt sistemleri ve örnek anketler) kullanılmıştır. İkincisi, coğrafi konumlu dijital kayıtların giderek daha fazla erişilebilir olması, kısa vadeli yerel hareketliliği veya turist yollarını değerlendirmek için yeni yaklaşımların geliştirilmesini mümkün kılmıştır (Zagheni ve Weber, 2012:349). Günümüzde ise UNFPA (2014) araştırmasına göre çevrimiçi arama verileri kullanılarak resmi göç istatistiklerinin tamamlanması, göç akışının yönünü tespit edilmesi ve istihdam gibi öngörülerini ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Ortalama bir internet kullanıcısı, ortalama her gün Facebook, Twitter, YouTube, Instagram gibi popüler sosyal çevrimiçi hizmetleri aracılığıyla büyük miktarlarda dijital veri paylaşmaktadır. Veri perspektifinden bakıldığında paylaşılan içerikler (video, iletişim metni, eğlence, haber ve diğer üçüncü taraf içeriğinin paylaşılması gibi) insanlar tarafından oluşturularak dolaşıma sokulmakta ve geniş miktarlarda verinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu tür yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış, ancak anlamsal olarak zengin verilerin, tüm büyük veri'nin %95'ini oluşturduğu iddia edilmiştir (Olshankova vd., 2017:1; Gandomi ve Haider, 2015:140). Örneğin Zagheni ve arkadaşlarının (2014) yaptığı göç ile ilgili atılan tweet'lerin kullanıcılarının, yurt içi veya uluslararası göç ve hareketlilik arasındaki ilişkiyi değerlendirdiklerinde; menşei ülkelerinde göçmen olmayanlar ve göçmenler için coğrafi konumlu tweet'lerin dönme yarıçapını (yani, tweet'lerin baricenterlerine olan ortalama mesafesini)

tahmin etmişlerdir. Sonuç olarak ‘göçmenler’ dikkate alındığında dört aylık dönemlerde en az birinde farklı bir ülkeye taşınan kişiler olarak tanımlanan sonuçlar elde etmişlerdir.

Sosyal medyanın ve bilgisayar aracılı iletişimin popüler hale gelmesiyle, dijital sosyal etkileşim bağlantılı yüksek hacimli ve oldukça semantik veriler ortaya çıktı. Toplanan bu veriler ‘büyük sosyal veri (big social data) ve/veya sosyal büyük veri (social big data)’ olarak adlandırılarak bu verilerin nasıl kullanılacağına dair soruları gündeme getirdi. Nispeten yeni kavramlar olan bu terimlerin kabul görmüş net bir tanımları bulunmamaktadır (Olshannikova vd., 2017:1). Ancak işlevleri birçok araştırmanın konusu olmaktadır. Büyük sosyal verilerin incelenmesi ve etkilerinin analiz edilip avantaj ve dezavantajlarının tartışıldığı araştırmalarda, aslında elde edilen verilerin analitiğinin tehdit oluşturabilecek yanlarının araştırılmasını temel alır. Bu verilerin bir kısmı, kullanıcıların içerik oluşturmalarına ve değiş tokuş etmesine olanak tanıyan sosyal medya kanalları veya çevrimiçi platformların aracılık ettiği etkileşimlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bireyleri Google gibi çevrimiçi arama motorları aracılığıyla bilgi arayarak dijital ayak izleri bırakmaktadır (Beduschi, 2018:983). Araştırmalar, cihazı tanımlamak ve konumunu tahmin etmen için akıllı telefonlar gibi mobil cihazlara bağlı bir wireless fidelity (WiFi) ağı kullanmanın mümkün olduğunu gösteriyor. Herkes gibi göçmenlerde, çevrimiçi faaliyetleri sonucunda dijital ayak izleri bırakmaktadırlar. Bu tür ayak izleri, göç faaliyetlerini takip etmek ve göç kalıplarını belirlemek için kullanılabilir. Büyük veriler ve özellikle sosyal medya verileri, risk değerlendirmesi ve afet yönetimi, sağlık ve ekonomik tahminler için etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Beduschi, 2018:988). Örneğin, göçmenler ve sığınmacılar tarafından oluşturulan verilerin analizi (coğrafi konumu kaydeden mobil uygulamalar, çevrimiçi aramalar, telefon görüşmeleri gibi) hareket kalıplarının belirlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, otomatik tanımlama sistemi (AIS) ve Radyo Yayını Uyarısı (Broadcast Warning) gibi diğer kaynaklardan elde edilen veriler, Uluslararası Göç Örgütü çalışmaları ile göçmen faaliyetleri konusunda bilgilere ulaşıldığı kanıtlanmış-

tır. Bu veriler denize yelken açıp gemilerde ölme riski taşıyan savunmasız göçmen gruplarının belirlenmesinde faydalı olmaktadır (Beduschi, 2018:997-998). Kısacası büyük veri analitiği, “metin, ses, video ve sosyal medya kanallarından verilerden anlamlı bilgiler çıkarmakta dahil olmak üzere büyük verileri analiz etmek ve onlardan istihbarat elde etmek için kullanılan tekniklerdir” Buna ek olarak, “verilerdeki kalıpları ortaya çıkarmaya ve ilişkileri yakalamaya çalışan tahmine dayalı analitik teknikleri, göç akışındaki eğilimleri yakalamada faydalı olabilir” (Beduschi, 2018, 989). Büyük verinin getirdiği güç ile devletler ve şirketler göçmenlerin hareket paternleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Bu durum göçmenlerin bıraktıkları izler ve bilgiler sayesinde gözetlenmelerini ve takip edilebilmelerini kolaylaştırmaktadır. Büyük veri bireylerin belirlenerek koruma ihtiyacı için kullanılabilme potansiyeline sahipken, daha çok gözetim ve kontrol mekanizması olarak kullanılmaktadır. Oysa koruma amacıyla kullanılsa denizde ölümler, kötü muamele ve göçmen insan trafiğinin belirlenmesi ve kolaylaştırılmasında önleyici rol üstlenilebilir (Beduschi, 2018:984).

Teknoloji ve yapay zeka yardımı ile uygulanan girişimler elbette sınırlı bir yöntemle uygulanmaktadır. BM Dünya Gıda Programı (UN World Food Program) ‘açlığa karşı blok zincir’ adlı pilot projesi ile Ürdün Ezrak kampında (Madinou, 2019:2-3) 10.000 mülteciye paraya çevrilebilecek nakit para transfer etti. DGP, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UN High Commissioner for Refugees) aracılığıyla biyometrik kayıt yaptıran mültecilerin, iris taramasıyla lokal marketlerde harcama yapmasını olanaklı kılmaktadır. Ayrıca bu sistemle mültecinin kimliği tespit edilerek banka hesabı teyit edilerek satın alım onaylanmaktadır. Bir diğer örnek ise Mayıs 2018’de Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), Kenya Kızılhaç Derneği (KRCS) ile iş birliği içinde, Kenya’nın İsiolo ilçesindeki işlemleri kaydetmek için bir blok zinciri kullanılarak açık döngülü bir nakit transferi programı yürüttü. Kuraklığın giderilmesi çağrılarına bir cevap olan Blok Zinciri Pilot Projesi, fiili bir dijital tanımlama biçimi oluşturur. Dijital kimlik, dijital tanımlayıcıların veya işlemleri temsil eden bit ve bit verile-

rinden oluşan bir sistemdir. Bu yardımların en iyi tarafı bazı mültecilerin iş kurmasına veya (yaşadığı ülkede çalışma izni olan) ücretli çalışan olmasına imkan vermesidir. Ancak her ne kadar blok zinciri teknolojisi dijital kimlik ve güvenli bir şekilde para ve yardım almayı mümkün kılsa da bu durum tek başına yoksulluk ile mücadele ettiremez (Korkmaz, 2021b:6). Korkmaz'ın (2021b:5) aktardığına göre; bir milyarın üzerinde insanın bildiğimiz anlamda kimlik kartı yoktur. Ancak teknoloji sayesinde birçok işbirliğinin birliği ile bu insanlara gerekli yardım servislerine ulaşım, banka hesabı açma, yardım ve sosyal hizmetlere ulaşım konusunda kolaylık sağlayabilmektedir. Dünya Bankası Grup Başkanı Jim Yong, dijital kimliği; “gördüğümüz en büyük yoksulluk katili uygulama” olarak tanımlamıştır. Eğer bu girişim başarılı olursa Master Card Visa Başkanın Walt Macne'ye göre, 500 milyon yeni ‘müşteri’ ve 40 milyon ‘yeni tüccar’ bankasız 2 milyar kişi arasından global ekonomiye dahil olacaktır.

BMMYK çoğu durumda her ne kadar mülteci idaresinin önde gelen otoritelerinden olsa bile, nihayetinde devlet yetkililerine bağlıdır. Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi'nin 27 ve 28. Maddeleri uyarınca, tüm sözleşmeciler devletlerin kendi topraklarında yasal olarak ikamet eden mültecilere kimlik belgeleri ile belgelemeleri gerekmektedir. Bu kimlik veya geçerli seyahat belgesi şeklinde yapılabilir. BMMYK kimlik belgelerinin oluşturulmasını kolaylaştırabiliyorken, yetkisi ve meşruiyeti devlete bağlıdır. Bu ilişki, BMMYK'nın dahil olduğu herhangi bir SGK girişiminin tamamen ademi merkezîyetçi olmasını pek olası kılmaz (Korkmaz, 2021b:20). Geçmişte UNHCR hükümetleri ile hassas bilgileri doğrudan erişim sağlayan veri paylaşım anlaşmaları imzalanmıştır (Jacobsen, 2015). UNHCR genellikle ulusal hükümetlerle birlikte biyometrik kayıtlar yürütür. Dolayısıyla hassas verilerin paylaşılması, tek bir amaç için (örneğin, mülteci kaydı) toplanan verilerin tamamı farklı bir amaç için (örneğin, devlet gözetimi) kullanılmasına atıfta bulunan ‘işlev kayması’ hakkında endişe uyandırır (Ajana,2013; Jacobsen,2015:70). Örneğin, “Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı ile başkent bölgesini kontrol eden Husi is-

yancılar arasındaki soğukluk, Yemen’de yüz binlerce sivilin hayatını tehdit etmektedir. Yiyeceklerin isyancıları desteklemek için yönlendirildiği yönündeki haberlerle alarma geçen yardım programı, Husi yetkililerinden gıda dağıtım sırasında şüpheli dolandırıcılığı izlemek için iris taramaları ve dijital parmak izleri gibi biyometrik teknolojileri kullanmalarına izin vermelerini talep etti. Husilerin gıda dağıtımını engellediği, biyometrik çabayı bir istihbarat operasyonu olarak resmettiği ve yardımdan yararlananların kişisel verilerine erişim talep ettiği bildirildi. Çıkmaz, yardım kuruluşunu, Husiler biyometriye izin vermedikçe, bir zamanlar son çare olarak düşünülen, açlıktan ölmek üzere olan nüfusun bazı kesimlerine gıda yardımını askıya alma kararına götürdü” (Latonero, 2019). Görüldüğü üzere motivasyon kaynağı her ne kadar insanlara yardım etmek olsa bile toplanan verilerin bireylerin hayatını tehdit etmesi güvenlik açısından muhtemel görünmektedir. Kısacası, göç ve mülteci hareketliliği konusunda siyasi ve ekonomik koşulların yegane sahibi olan tekellerle emperyalist devletlerin çıkarları ve hedefleri göz önünde bulundurulmalıdır. Makine öğrenmesi ve büyük verilerin işlenerek derin öğrenme metoduyla yapay zeka alanında gösterilen ilerlemeler muazzam oranda veriyi ortaya çıkararak bu verilerin daha öncesinde deneyimlenmemiş bir şekilde işleyerek yeni tahminlerde bulunulmasının kapılarını aramaktadır. İmkanların yarattığı avantajlar çerçevesinde devlet ve şirketlerin anlık olarak gerçek zamanlı olayları takip edebilmelerini ve/veya geleceğe dair tahmin yürütebilmelerini olanaklı hale getirmektedir. Bu durum bütününde günümüzde göç alanında en önemli olgulardan biri olan ‘gözetim’ kavramının incelenmesini gerektirmektedir.

7.3. Sınır ve Göçmen Güvenliği

İzleniyorsun. Gözlenip. Takip ediliyor. Hedef halindesin. İnternette yapılan her arama kayıt altına alınıyor. Mağazadaki her satın alım belgeleniyor. Gezilen her yer haritalanıyor. Günümüzde insanlık kıyafet ölçülerinden hangi marka gevrek yemeği tercih ettiğine, girilen işlerden finansal durumlarına kadar büyük bir bilgi işleme sisteminin içinde yer almakta. Sadece birey-

ler değil herkes izlenmektedir. Birey bir grup görürken, sistemi bütün gruplarına bilgisine sahiptir (Ferguson, 2017:7). Bu gözetim sistemi içerisinde her hareketi takip edilen bireyler için veriler kritik bir öneme sahiptir. Hassas gruplar içerisinde yer alan göçmenler için gözetlenme ve takip edilme yeri geldiğinde canı ile ödemesi gereken tehlikeli bir sürece sürükleyebilmektedir. Çünkü göçmenler devletlerin yasal yollarla girmelerine müsaade etmediği yerde gözetlemeden kaçınmak ve yakalanmamak için daha tehlikeli yollara başvurmaktadırlar. Büyük göç hareketlerindeki göçmenler ve sığınmacılar özellikle istismara, insan ticaretine ve sömürüye karşı savunmasızdırlar. Örneğin, Ocak 2021’de Meksika Amerika sınırını geçmeye çalışan daha büyük bir grup insanın parçası olduğu düşünülen iki kişinin donmuş cesedine ulaşıldı. İnsan tacirleri tarafından terk edilmiş olan bu kişiler, tacirlerin insan yaşamına değer vermediğinin bir kanıtı niteliğindedir (Rivera, 2021). Yakalanmamak ve mümkün gözetleme alanlarından kaçınabilmek için sığınılan liman göçmenler için insan tacirleri olmaktadır. Yeni teknolojilerin getirdiği güç göçmenler için bu anlamda devletin gözetiminden kaçmak için gittiği daha tehlikeli yolların kapılarını aralamıştır. Bu nedenle yeni teknolojilere ve büyük verilere dayalı gözetim, devlet yetkililerinin dijital bir ‘Panoptikon’un en üstüne yerleştirebilir. Bireyler gözlemlenebileceklerini biliyor gibi görünüyorlar, ancak tam olarak nasıl ve kim tarafından bilmiyor olabilirler. Foucault’un Panopticon modelinde olduğu gibi, onlar “(görülen) ama (görmeyen); (kimler) bilgi nesnesi, ancak asla iletişimde bir özne değildir.” Dijital çağda en küçük eylem ve jestlerimiz son derece görünür hale gelebilir ve bu nedenle gözetime tabi olur (Beduschi, 2018:1014). Foucault’un ifade ettiği gözetleme daha çok görünür olmayan bir takibi ifade ederken, günümüz teknolojileri aracılığıyla gözetleme daha farklı bir evreye girmiştir. Büyük veri ve yapay zeka sistemlerinin aracılık ettiği ve gözetlemeyi farklı seviyelerde mümkün kılan teknolojik ilerlemeler, göçmenlerin görünen hareketlerinin daha ileri boyutta tahmini, denetimi ve yönetimi için kullanılacak bir alana hakimiyet sağlamaktadır. Devletler tarafından kullanılan göç yönetimi ve savunmasız göçmenlerin korunması için büyük veri-

lerin kullanılması; kamu güvenliği ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi meşru çıkarlar tarafından motive edilir. Dolayısıyla, devletler düzensiz göçü önlemek, insan ticareti ve kaçakçılığı ile mücadele etmek için faaliyetler yürütürken, savunmasız haldeki göçmenlerin kişisel verilerini ve mahremiyetlerini koruma altına alarak dikkatli olmalıdır. Büyük verilerin göçmenlere yardımının yanı sıra, gözetlenme ve takip edilmesine katkı sağladığını daha ileri boyutlarda ise güvenliklerini tehdit ettiği ifade edilmiştir. Nitekim, veri kaynaklarının farklı format ve içeriklerde, çok büyük boyutlara ulaşan ve çevrimiçi bilgi üretimi ile karakterize edilebildiği noktalarda, sosyal medya ve diğer kaynaklardan elde edilen veriler kişilerin güvenliklerinin teminatı için oldukça önemlidir. Bu nedenle sığınmacıların bilgilerinin zulme karışan devlet yetkilileri veya suç ve terörist grupları gibi devlet dışı aktörler gibi yanlış ellere geçen bilgiler ciddi sonuçlar doğurabilir. Uygun şekilde kullanılmazsa, büyük veriler göçmenlerin insan haklarının korunmasına yardımcı olmaktan daha fazla zarar verebilir. İnsan tacirleri ve diğer suç grupları teorik olarak büyük veri analitiğini kullanabilir veya göçmenlerin nerede yoğunlaştığını tahmin edebilir, rotaları belirlemek için resmi tabana girebilir, bu şekilde savunmasız göçmenleri daha verimli kullanıp ve hedefleyebilir. Örneğin, Zagheni ve Weber'in (2012:348) yaptığı bir araştırmaya göre kişilerin Yahoo! E-mail adresi aracılığıyla, kullanıcıların cinsiyet ve yaşını belirleyebilmekte, IP adresiyle coğrafi konumu ve yer değişimini tespit edilebilmektedir. Yanı sıra göç etme eğiliminde cinsiyet ayrımı yapmaya kadar varan bilgileri elde etmelerini mümkün kılmıştır. Ayrıca Facebook, Instagram, YouTube, Twitter gibi sosyal medya ağları her ne kadar gönüllü bilgi paylaşımına dayansa bile, çok daha fazla kullanıcı bilgisini depolamaktadır. Uygulamalar diğer uygulama aktivitelerini, hareketlerini hatta sağlık ve değerlerine kadar bireyin takibine olanak sağlar. Oysa Foucault'un panopticondan kastı devletin veri toplama çabasından ziyade o dönem için devletin gözetim mekanizması üzerinde durmasıdır, bu gözetleme gönüllü bir bilgi paylaşımı değildir (Beduschi, 2018:1011-1015). Devlet bireyleri gözlemler çünkü, devletin görevlerinden biri toplumun güvenliği-

ni teminat altına almasıdır. Söylem yaklaşımına göre güvenlik, dil aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilen özneler arası bir eylemdir. Dolayısıyla güvenlik yalnızca bir söz edimi değil, devletin toplum güvenliğini koruma altına aldığı pratiklerden meydana gelen bir kavramdır (Sula ve Sula, 2021:2). Bireylerin güvenliğinin güvence altına alınması günümüzde gerçek ve sanal hayatta güvence altına alınmasını gerektirir. Mesela dijital kimlik uygulamaları mültecilerin belirli yönlerden korunmasını amaçlamaktadır. Her ne kadar güvenlik uygulamaları olarak görünse de bu uygulamalar ‘kimlik üzerinden yönetim’ ile gözetim, ayırım ve dışlamayı beraberinde getirir (Lyon, 2008). Tanımak ve güçlendirmek için tasarlanan dijital altyapılar, aynı zamanda onları kategorize etmek ve kontrol etmek için de kullanılıyor (Sim ve Cheesman, 2008:2). Devletin izlediği bu politikalar ‘biyopolitika’ olarak, politik gücün, tüm nüfus üzerinde düzeni sağlamanın bir yolu olarak insan yaşamının her yönü aracılığıyla devlet tarafından icra edildiği bir yol olarak da anlaşılmalıdır (Korkmaz,2021b:54). İktidarın bu teknoloji ile karşılaştığı ve ana noktaların kesiştiği yerlerde yeni teknolojik değişimler var olanlar ile ‘birleşirler’ ve bunları değiştirirler (Foucault, 2003). Mesela biyo-iktidarın ortaya çıkışı, bireylerin disiplin tekniklerine tabi tutma mantığının yerini almadı. Bu da gücün farklı şekillerde faaliyet gösterdiğini ortaya çıkarır. Foucault’un teknolojik söylemi ile yola çıkılarak teknolojinin doğası gereği politik yapıda olduğu yeni bir biyopolitika yapısından nüks ettiği görülmektedir. İktidar teknolojiler her ne kadar daha titiz, detaylı ve incelikli hale geldiyse de ne daha insancıl ne de şiddetli hale gelmiştir. Jacobsen (2016) yapmış olduğu bu Foucault yorumu biyopolitikanın sınır güvenliği uygulamalarının sınır teknolojilerinin kullanımı esnasında iltica etmeden karar süreçlerine nasıl etkilerinin bulunduğu anlaşılabilir. Mesela, drone ve uydular aracılığıyla gözlemlenebilen göçmenler için sivil toplum örgütleri kazalarda insanların kurtarılması ve engellenmemesi yönünden devletleri suçlu bulmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletlerin açıklamasına göre 2019 yılında Meksika’da Amerika’ya çöl, nehir ve arazilerden geçmeye çalışan en az 810 ölü göçmen bulunmuştur. Bu rakamların 2020 verileri ise açıklan-

mamıştır (Rivare,2021). Her adımı takip edilebilen göçmenlerin, ölüme mahkûm edilmesi yapay zeka sistemleri doğası gereği politik olduğuna kanıttır (Dijstelbloem, 2017:32). Sınır güvenliğinde kullanılan teknolojiler göçmenlerin bunu nasıl kullandığından, devletin göçmenleri hükümete hizmet verecek şekilde kontrol etme girişiminden bireyin bu durumu nasıl içselleştirdiği üzerinedir (Korkmaz, 2021b:54).

Günümüzde sınır güvenliği için giderek daha yaygın konuşulan başka bir sınır duvarı daha vardır; savunucuların fiziksel bir bariyerden daha az maliyetli, daha az yıkıcı ve politik olarak daha az tartışmalı olduğunu öne sürdükleri: ‘akıllı duvar’ olarak adlandırılan bir duvardır. “Dijital sınır duvarı, yüzlerce kilometre boyunca toplanan ve her yönden insanları, araçları ve hayvanları tespit edebilen hava insansız hava araçları, yeraltı sensörleri ve gözetleme kulelerinden oluşuyor” (Mijente vd., 2021:5). Akıllı duvarlarda kullanılmak üzere drone, uydu sistemleri, entegre sabit kuleler (integrated fixed tower), uzaktan video gözetim sistemi (remote video surveillance system), otonom gözetleme kulesi (autonomous surveillance tower), otomatik plaka tanıma (automated license plate recognition), mobil video gözetim sistemi (mobile video surveillance system) gibi teknolojik ürünler göçmenlerin tespiti, takibi ve gözetimi için geliştirilmiştir. Deniz yolunu kullanan göçmenler dronelar ve uydu sinyalleri aracılığıyla tespit edilip engellenebilirken, kara yoluyla sınırı geçmeye çalışan göçmenler, akıllı duvarlarda kullanılan sabit kuleler, otonom gözetleme kuleleri gibi sistemlerle durdurulabilmektedir. Bu sistemler için ülkeler büyük miktarda bütçeler ayırmaktadır. Mesela ABD’de teknoloji ve gözetim için sadece Gümrük ve Sınır Güvenliği’ne (CSB) 2017-2020 yılları arasında 743 milyon dolar ayrılmıştır (Mijente vd., 2021:6), İç Güvenlik Departmanına (DHS) ayrılan bütçe ise 780 milyon dolardan fazladır (Just Future Law ve Mijente). Yerleşik giriş limanları arasındaki araziler arasında özellikle ufak bölgelerde, sınırı geçen yetkisiz kişilerin gözetlenmesine ve tespit edilmesine yardımcı olmak için insansız hava araçları ve sensörler gibi araçlardan oluşan bir okyanustan okyanusa teknolojik bariyer

inşa etmektedir. Örneğin, Arizona’da gelişmiş bir gözetleme sistemi kuran İsraili bir güvenlik şirketi olan Elbit, 7,5 mil öteden sınıra yaklaşan insanları tespit ediyor. Anduril tarafından üretilen lazerle güçlendirilmiş kameralar, iki mil içindeki tüm hareketleri algılayabiliyor ve insan faaliyetlerini hayvan faaliyetlerinden ayırt edebiliyor (Feldstein, 2019). Her sınır teknolojisi çeşitli amaçlar için kullanılırken, fiziksel sınır duvarına ek olarak gözetimin varlığını arttıran yeni ve gelişmekte olan teknolojilerin kümelenmesi, sığınma vakalarının nasıl ele alındığı ve işlendiği konusunda büyük değişikliklere yol açmıştır. İsrail Filistin topraklarındaki ve başka yerlerdeki sınır duvarlarına karşı çıkan Filistin koalisyonu olan ‘Duvarı Durdur’ un uluslararası ilişkiler koordinatörü Maren Mantovani’ye göre, “duvarlar sadece insanların hareket etmesini engelleme meselesi değil, aynı zamanda gözetleme durumuna girdiğiniz yer arasında sınır veya hudut görevi görmektedir” (Parrish, 2019). Sınır teknolojileri yalnızca devlet kurumlarına daha fazla yetki vererek, sınırdaki ülkelerle polisliği sınırın ötesine genişletmek için iş birliği yaparak ve göçmenleri sınıra varmadan önce birçok temel insan haklarından mahrum bırakarak artırıyor ve daha kazançlı hale getiriyor (Korkmaz, 2021b:52). Aynı zamanda bu sınır güvenlik uygulamaları etik tartışmaları beraberinde getirerek göçmenleri yalananmamak için daha tehlikeli yollara başvurduğunu bu yüzden ölüm oranlarında artışların gerçekleştiğini öne sürmektedir (Ghafary, 2019; Mijente vd., 2021:6). Uzmanlar, sivil toplum örgütleri ve aktivistler AB askeri güçlerini uyararak bu Avrupa’ya girmeye çalışan çaresiz insanları sınırların dışına bırakmaktan vaz geçmeleri için çağrıda bulunmuştur. Akıllı sınırların daha ölümcül ve tehlikeli olduğuna dair kanıtlar ‘güvenli sınırların’ faaliyete geçtiği yılların sonucu olarak, 2015 yılında Uluslararası Göç Örgütü’nün (2015) açıkladığı 3770 ölüm ve kaybın gerçekleştiği Akdeniz açıkları buna bir örnektir. 2016 yılının ilk altı ayında ise 2443’ten fazla ölüm gerçekleşmiştir. Ancak bu net rakamlar değildir, nitekim kaybolan ve tespit edilemeyen birçok göçmen bu sayıların dışında kalmaktadır (Akkerman, 2016:5). AB’nin bu ölümlere tepkisi yalnızca sınır güvenliği ve kontrollerini artırma şeklinde olmuştur. Kişilerin neden

mülteci olduklarına ilgi duyulmamaktadır. Kısacası sınır güvenliği ve akıllı duvar uygulamalarının faaliyete geçmesiyle birlikte, devletin bireyleri gözetleme hakimiyeti göçmen bazında daha tehlikeli sayılacak bazı etkilere sebep olmaktadır. Göçmenlerin devletlerin uyguladığı çeşitli denetim ve gözetim mekanizmasında kaçabilmek için başvurduğu yollar ya insan haklarının ciddi ihlalini içermekte ya da ölümler yüz yüze gelmesine sebebiyet verecek tehlikelere sebebiyet vermektedir.

SONUÇ

Göç ve teknoloji konuları insanlık tarihinde hızlı değişim ve dönüşümlerin temel itici nedenleri arasında gösterilebilecek iki olguya işaret etmektedir. Göç toplumun ürettiği ve edildiği bilgilerin taşınmasını ve aktarılmasını sağlayan temel katalizörlerden bir tanesidir. Aynı zamanda teknoloji ve göç birbirini besleyen süreçlerdir. Örneğin, Sanayi devrimi sonrasında insanların köyden kente göç etmesini teşvik eden teknolojik gelişmeler, diğer yandan ise ihtiyaçların karşılanması için teknolojinin geliştirilmesidir. Bu iki yönlü birbirini besleyen süreç göç ve teknolojinin bağlantısına ufak bir örnek teşkil eder. Günümüzde yaşanan birçok olay teknolojinin ve dijital dönüşümün yeni boyutlarda deneyimlendiğini gösterir. Ama her ne kadar değişimlere şahit olursa da dijital dönüşüm ve teknoloji ağının tam olarak yarattığı etkilerin yeterince ayrımında değiliz. Teknolojik gelişmeler yaşamın her yönüne etki ettiği gibi göç vakalarına da etkide bulunmaktadır. Teknoloji ve dijital dünya olanakları genişledikçe göçün kolaylaşması ve kontrol, denetim ve yüksek gözetim araçlarının mülteciler üzerinde kullanılması da gelişmektedir. Bu nedenle göçünde içinde yer aldığı bütün alanları kapsayan süreç içerisinde teknolojinin yarattığı muhtemel fırsat ve tehditler toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi sonuçlarının göz önüne alınarak analiz edilmesinin önemini ortaya çıkarır. Teknolojinin ve dijitalleşmenin göç sürecinde kullanımı birçok yönden gerçekleşmektedir. Göç sürecine yeni ve farklı boyutlarda güç veren teknoloji; göç eden kişinin, hedef ülke seçiminden oraya nasıl gidileceğine, kiminle iletişim kurup nerede kalabileceğine, nasıl iş

bulup kimlerle irtibat kurması gerektiğine dair birçok konuya dair ilk sorularını çeviri aplikasyonları veya sosyal medya vasıtasıyla ile deneyim sahibi insanlara ulaşarak edinebilmektedir. Bunun yanı sıra teknoloji kullanımı devletler ve şirketler tarafından göç sürecini yürütmek ve denetlemek için kullanılmaktadır. Mesela Kanada gibi ülkelerde vize başvuruları kabul ve retleri yapay zeka algoritmasının kararı üzerinedir. Göç, büyük veri analizi (big data analytics) yapılması, yardım ve kimlik denetimleri için blok zinciri teknolojilerinden faydalanılması, sınırların denetim ve korunmasının yapıp göçmen akışının durdurulması için drone kullanımı ve akıllı sınır uygulamalarının devreye sokulması gibi uygulamalar bütününde görüldüğü üzere son teknolojilerin denendiği, uygulandığı ve geliştirildiği önemli bir alan olarak gün yüzüne çıkmaktadır.

Göç nasıl geçmişten bugüne ve geleceğe uzanan yapısıyla ülkelerin temel sorunlarından bir tanesiyse, buna karşı alınan tedbir ve önlemlerin geliştirilmesi de aynı şekilde geçmişten bugüne ve geleceğe uzanan bir yapıda ilerlemektedir. Türkiye'nin göç serüveni örneğinde görüldüğü üzere eskiden AB müzakere ve anlaşmalar yoluyla göçmenleri sınırları dışında tutmaya çalışırken günümüzde gelişen teknolojik araçlar bu durumun daha ileri boyutlarda ele alınmasına imkân sağlayarak tedbir ve önlemlerin seyrini değiştirmektedir. Göç ve teknoloji kullanımı birey ve devlet bazında farklı amaçlara hizmet etse bile bütününde birbiriyle bağlantılı bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Göç eden kişi teknolojiyi göç etme sürecinde bilgi edilme, paylaşma, haritalama, araştırma ve diğer amaçlar için kullanırken, şirketler göçmenlerin online veriler ile bıraktıkları ayak izlerini takip ederek verilerini açığa çıkarıp derin öğrenme mekanizmalarını işleve koyarak belirli şemalar çıkarmaktadır. Devletler ise bu verileri daha üst seviye de teknolojik araçlarla ile birleştirerek sınırlarını korumak amacıyla kullanmaktadır. Örneğin, savaş, açlık, iklim değişikliği, iyi bir yaşam umudu gibi sebeplerle yüzünü Avrupa Birliği'ne döndürmüş olan bu insanların AB'ye gelişini engellemek, hatta mümkünse komşu ülkelerde kalmasını sağlamak misyonundadır. Örnek olarak AB'nin Türkiye ile müzakere ederek 'mültecileri geri kabul anlaşması' imzalaması veya ABD'nin

Meksika göçlerini engellemek için iş birliği yapması, Akdeniz açıklarında zor durumda kalan göçmen botlarının tespit edildiği halde yardım götürmesinin engellenmesi, diğer yandan drone ve sensör gibi araçlarla sınır ötesi kontrollerinin yapılması gibi uygulamalar sadece bazı örneklerdir. Devletlerin uyguladığı bu yüksek teknolojik gözetim ve denetim araçları sınır güvenliklerinin artırılması gibi uygulamalar göçmenlerin bu araştırmada kapsam dışı kalan insan hak ihlalleri konusunda oldukça tartışmalara sebep olmaktadır. Araştırma çerçevesinde ele alınan teknolojik gelişmelerin yardım ve destek için göçmenlerin biyometrik veri toplama, yüz ve iris taraması, dijital kimlik sahibi yapma gibi uygulamalar göçmenlerin faydasına olan uygulamalar gibi görünmekle beraber, çeşitli dezavantajları da getirebilmektedir. Makalede sözü geçen Yemen'deki Husi'lerin yardım alan göçmenlerin bilgilerini istemesi buna yalnızca bir örnektir. Bu gibi durumlar göçmenlerin bilgilerinin güvenliği konusunda soru işaretlerine ve problemlere işaret etmektedir. Devlet ve şirketler tarafından her tür bilgisi gözetime tabi tutulan göçmenler için 'güvenlik' büyük bir problem olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Nitekim 'güvenlik problemi' sadece bilgi paylaşımı konusunda ortaya çıkmamaktadır. Göçmenlerin hedef ülkeye varmaya çalışırken karşılaştıkları güvenlik uygulamaları ve geliştirilen yüksek gözetim araçları göçmenlerin daha tehlikeli yollardan göç rotası belirlemeye çalışması veya insan tacirlerinin olmayan insafına kalmasına sebep olmaktadır. Bu da göçmenler açısından derinleşen güvenlik problemlerindedir.

KAYNAKLAR

- ABDULAL, A.I., 2016. Turkish Immigration Policies:Challenges and Responses. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 4, 1465-1485.
- AKKERMAN, M., 2016. Border Wars: The Arms Dealers Profiting from Europe's Refugees Tragedy, Transnational Institute and Stop Wapenhandel.
- ALESSANDRİNİ A., GIOİA, C., SERMİ, F., SOFOS, I., TARCHİ, D. ve VESPE, M., 2017. WiFi Positioning and Big Data to

- Monitor Flows of People on a Wide Scale, Proceeding European Navigation Conference 2017
- ALGAN Y., BİSİN, A. ve VERDIER, T., 2012. Introduction: Perspectives on Cultural Integration of Immigrants, (Edt. Yann Algan, Alberto Bisin ve Thierry Verdier), in *Cultural Integration of Immigrants in Europe 1*, 1-44
- AJANA, B., 2013. *Governing through biometrics*. London, England: Palgrave.
- BAKER A., 2015. How climate change is behind the surge of migrants to Europe, *Time*, 7 September 2015 (<https://time.com/4024210/climate-change-migrants/>) Erişim Tarihi:16.05.2022
- BEDUSCHİ, A., 2018. The Big Data of International Migration: Opportunities and Challenges for States Under International Human Rights Law, *Georgetown Journal of International Law*, Vol. 49, 981-1017
- CALO, R., 2017. Artificial Intelligence Policy: A Primer and Roadmap. *UC Davis Law Review*, 51: 399–435.
- CASTLES, S. ve MILLER M. J. 1998. *The Age of Migration, International Population Movements in the Modern World*, 2nd edition, London: Macmillan Education.
- DIJSTELBLOEM, H. 2017. Migration Tracking is a Mess, *Nature*, Vol 543, 32-34.
- EUROPEAN COMMISSION, EU-Turkey joint action plan, 15 October 2015
- FELDSTEIN, S. (2019) *The global expansion of AI surveillance*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. (<https://carnegieendowment.org/2019/09/17/global-expansion-of-ai-surveillance-pub-79847>) Erişim Tarihi:16.05.2022
- FERGUSON, A. (2017) *The Rise of Big Data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement*. New York City: New York University Press.
- FLACH, P., 2012. *Machine Learning. The Art and Science of Algorithms That Make Sense of Data*. Cambridge, Cambridge University Press.

- FOUCAULT, M., 2003. Society Must Be Defended. Lectures at the Collège de France, 1975–76, Mauro Bertani and Alessandro Fontana (eds) David Macey (trans.). New York: Picador.
- GHAFFARY, S., 2019. The “Smarter” Wall: How Drones, Sensors, and AI Are Patrolling the Border. *Vox*. (<https://www.vox.com/recode/2019/5/16/18511583/smart-border-wall-drones-sensors-ai>) Erişim Tarihi:15.05.2022
- GANDOMİ A. ve HAİDER M., 2015. Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics, *International Journal of Information Management*, 35, 137-144
- GİLLESPİE, M., AMPOFO, L., CHEESMAN, M., FAİTH, B., İLİADOU, E., İSSA, A., OSSEİRAN, S. Ve SKLEPARİS, D., 2016. Mapping Refugee Media Journeys Smartphones and Social Media Networks, *The Open University / France Medias Monde*, 13 Mayıs 2016
- HUYSMANS, J., 2006. *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, London: Routledge.
- IOM., 2015. Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond: Compilation of available data and information – annual report 2015
- IOM., 2022. Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond (https://turkey.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/turkey_compilation_01_january_22.pdf)
- İŞIKLI, E.İ., 2018. Türkiye’deki Göçmenlere Yönelik Sosyal Politikaların İncelenmesi, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemlik Dergisi*, Cilt 10/Kış, Sayı 37, 32-38.
- İÇDUYGU, A. ve AKSEL, D. B., 2012. Irregular Migration in Turkey. *International Organization for Migration*, Ankara, 7-69
- İÇDUYGU, A. ve AKSEL, D. B., 2013. Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective, *Perceptions*, Volume XVIII, Number 3, 167-190
- İÇDUYGU, A., ERDER S. ve GENÇKAYA Ö. M. 2014. Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi.

- İÇ İŞLERİ BAKANLIĞI, 2022.(<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) Erişim Tarihi:13.05.2022
- JACOBSEN, K. L., 2015. The politics of humanitarian technology: Good intentions, unintended consequences and insecurity. London, England: Routledge.
- JUST FUTURES LAW AND MİJENTE, Factsheet: The Dangers of A Tech Wall (<https://justfutureslaw.org/wp-content/uploads/2021/04/Factsheet-on-Tech-Wall-and-CBP-Appropriations.pdf>) Erişim Tarihi:17.05.2022
- KİLİÇ, H. ve BİFFL, G., 2021. Turkish Mİgraiton Policy from the 1960s Until Today: What National Development Plans Tell Us, Journal of International Migration and İntegration, <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00912-3>
- KİRİŞÇİ,K., 2003. Turkey: a transformation from emigration to immigration, Migration Information Source. (<https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration>)Erişim Tarihi:08.05.2022)
- KİRİŞÇİ, K., 2014. Syrian refugees and Turkey's challenges: going beyond hospitality, The Brookings Institution.
- KİRMAN, M. A., 2021. Göç ve Akademik Kültüre Etkisi: Yeni Bir Disiplin Olarak Göç Araştırmaları, Edt. Mehmet Ali Kirman ve İlbey Dölek, Nobel Akademik Yayıncılık, ANKARA
- KORKMAZ, E.E., 2021a. Göç Mülteci Çalışmalarında Büyük Veri Kullanımı, Madde,Diyalektik ve Toplum, Cilt 4, Sayı 3, 241-248
- KORKMAZ, E.E., 2021b. Digital Identity, Virtual Borders and Social Media: A Panace for Migration Governance?, Edt. Emre Eren Korkmaz, Edward Elgar Publishing Limited, UK.
- KORKMAZ, E.E., NEFES T.S., SLAVİN, A., AHKMETOVA, R., KESKİN, H.A. ve BANKSTON, J., 2021c. Digital Citizenship in Turkey, TMCD Working Paper Series No. 083, University of Oxford.
- LATONERO, M., 2019. Stop surveillance humanitarianism! *The New York times*, 11 July. (<https://www.nytimes.com/2019/07/11/opinion/data-humanitarian-aid.html>) Erişim Tarihi:16.05.2022

- LYON, D., 2008. Biometrics, Identification and Surveillance. *Bioethics*, 22(9), 499-508
- MADIANOU, M. 2019. The biometric assemblage: surveillance, experimentation, profit and the measuring of refugee bodies, *Television and New Media*, vol. 20, DOI: 10.1177/1527476419857682
- MİJENTE, JUST FUTURE LAW ve NO BORDERS WALL COALITION, 2021. The Deathly Digital Border Wall, (https://notechforice.com/wp-content/uploads/2021/10/Deadly.Digital.Border.Wall_.pdf) Erişim Tarihi:17.05.2022
- MOLNAR, P., 2020. Technological Testing Grounds: Migration Management Experiments and Reflections from the Ground Up. EDRI publications
- NAVAL TODAY, 2016. NATO starts patrols of Turkish and Greek waters, 9 March 2016
- NİLSSON, N. J., 2014. Principles of Artificial Intelligence. Burlington, MA: Morgan Kaufmann.
- OLSHANNİKOVA, E., OLSSON, T., HUHTAMAKI, J. Ve KARKKAINEN, H., 2017. Conceptualizing Big Social Data, 4 *Journal of Big Data*, 4:3, 1-19. DOI 10.1186/s40537-017-0063-x.
- OXFORD ENGLISH DICTIONARY, 2017. Digital Footprint
- PARİSSH, W., 2019. The U.S. Border Patrol and an Israeli Military Contractor are Putting a Native American Reservation Under “Persistent Surveillance”, *The Intercept*, (<https://theintercept.com/2019/08/25/border-patrol-israel-elbit-surveillance/>) Erişim Tarihi:17.05.2022
- PEW RESEARCH CENTRE, 2017. The Digital Footprint of Europe’s Refugees, <https://www.pewresearch.org/global/2017/06/08/digital-footprint-of-europes-refugees/>
- PLÜSS, C. 2012. Göç ve Küreselleşen Din, der. Peter B. Clarke, çev. İhsan Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi : Yaşadığımız Dünya*, Ankara: İmge Kitabevi, 295-316.
- RİVERA, S., 2021. Remains of more than 250 migrants found along-southern border in 2020, (<https://www.borderreport.com/regions/texas/remains-of-more-than-250-migrants-found-along-southern-border-in-2020/>) Erişim Tarihi:17.05.2022

- RUSSELL, S. and NOVIG, P., 2010. *Artificial Intelligence. A Modern Approach*, 3rd edn. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education
- SADIK, G. ve KAYA, C., 2020, "The Role of Surveillance Technologies in the Securitization of EU Migration Policies and Border Management", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 17, No. 68, 145-160, <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.856932>
- SASSEN, S., 1996. *Losing control: sovereignty in an age of globalization*, ABD: Columbia University Press.
- SİM, K. ve CHEESMAN, M., 2020. What's the Harm in Categorisation? Reflections on the Categorisation Work of Tech 4 Good. *Big Data&Society* blog.
- SULA C. L. ve SULA İ. E., 2021. Migration Management in Turkey: Discourse and Practice, *Uluslararası İlişkiler*, Advanced Online Publication, 28 June 2021, 1-17, DOI: 10.33458/uidergisi.1000756
- TADDEO, M. and FLORİDÌ, L., 2018. How AI Can Be a Force for Good, *Science* (New York, N.Y.), 361/6404: 751–2.
- TECH AMERICA FOUNDATION: FEDERAL BIG DATA COMMISSION, 2012. *Demystifying Big Data: A Practical Guide to Transforming The Business of Government* , https://bigdata-wg.nist.gov/_uploadfiles/M0068_v1_3903747095.pdf
- TURING, A. M., 1950. 'Computing Machinery and Intelligence', *Mind*, 236: 433–5.
- UNFPA Global Pulse, 2014. *Estimating Migration Flows Using Online Search Data*, Global Pulse Project Series No. 4
- UNHCR, 2020. *Yıl Ortası İstatistik Raporu*
- ZAGHENİ, E. ve WEBER, I., 2012. You Are Where You Email: Using E-Mail Data to Estimate International Migration Rates, *Proceedings of the 4th Annual ACM Web Science Conference*, 348-351. <https://doi.org/10.1145/2380718.2380764>
- ZAGHENİ, E., Garimella, V.R.K., WEBER, I. Ve STATE, B. 2014. Inferring International and Internal Migration Patterns from Twitter Data, 23 *World Wide Web Conference Committee (IW3C2)*. <http://dx.doi.org/10.1145/2567948.2576930>

İNTERNET KAYNAKÇA

<https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/big-data> (Erişim Tarihi: 14.03.2022).

Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Sanayisine Katkıları

Tuğba ÖZYILDIZ¹

Giriş

Arap Baharı, Arap coğrafyasında yaşanan reformist ve siyasal hareketleri kapsayan süreci ifade etmektedir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve zamanla diğer Arap ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı, halkın siyasi ve ekonomik taleplerinin iktidarlar tarafından yerine getirilmemesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Siyasi istikrarsızlık, ülke yönetimine ilişkin yetkilerin tek bir kişide toplanması, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, ülke kaynaklarının eşit paylaşılmaması, düşük refah seviyesi, yolsuzluk ve ekonomik istikrarsızlık gibi bir dizi faktör birçok ülkede kitlesel protestoların kısa süre içinde şiddetli çatışmalara dönüşmesine neden olmuştur (Bozkurt, 2018:58; Korotayev, Issaev, Malkov ve Shishkina, 2014:152).

Arap Baharı'ndan derinden etkilenen ülkelerden biri de Suriye olmuştur. Orta Doğu'daki protestolardan ilham alarak Mart

1 Öğr. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tyesilyurt@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2101-2954

2011’de Suriye’de hükümete karşı protestolar patlak vermiştir. Hükümet güçlerinin başlangıçta barışçıl olan protestolara sert karşılık vermesi sonucu şiddet olayları ortaya çıkmıştır. Kısa süre içerisinde hükümet güçleri ile muhalif isyancılar arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır (Khan ve Khan, 2017:561). İç savaş, Suriye’den kitlesel bir göçe yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne (UNHCR) göre Suriye iç savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan göç olayları “tek bir çatışma sonucunda yerlerinden edilen en büyük mülteci nüfus” olarak kayıtlarda yerini almıştır (Şimşek, 2019:173; The World Bank Report, 2017: 73).

Türkiye’de kaldıkları zaman zarfında çeşitli yönleri ile araştırılan Suriyeli sığınmacılar araştırmacıların son dönemde üzerinde durduğu en önemli konu haline gelmiştir. Bununla birlikte Gaziantep sanayiine Suriyeli yatırımcıların sağladığı katkıları ele alan araştırmaların kısıtlı olduğu gözlenmektedir. Gaziantep ve İstanbul’da Suriyelilere ait işletme bilgilerini kullanan Uçak ve Raman (2017), bu işletmelerin ortalama 9 kişilik bir istihdam kapasitesi yarattığı ve gelecekte bu sayının artacağı yönde beklentilerin hâkim olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uzun (2019), Gaziantep’te 30 erkek Suriyeli girişimcinin girişimcilik deneyimlerini araştırdığı çalışmada göçmenlerin girişimleri sonucunda sosyal refahın arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı Suriyeli göçmen sanayicilerin kurmuş oldukları işyerleri sayesinde Gaziantep ilindeki işgücü istihdamına ve genel olarak Türkiye ekonomisine katkı sağlayıp sağlamayacağı araştırılmaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Göç insanlık tarihi kadar eski, karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. İnsanlık tarihine göçler tarihi demek yanlış olmaz. Göç olgusunun gelişimini anlama çabası, sosyal bilimciler tarafından zengin bir literatürün oluşmasına yol açmıştır. Göç konusunun zengin içeriği ve çok boyutluluğu sosyoloji, iktisat, hukuk, antropoloji ve siyaset bilimi gibi birçok alanda farklı yönleri ile incelenmesine neden olmaktadır (Çağlar, 2018:30; Özcan, 2017:186).

Göç, kendi karmaşık dinamikleri üzerine kurulmuş ve toplumsal varoluş üzerinde büyük etki yaratan bir süreçtir. Tezcan (2011)'a göre göç "Bireysel ve toplumsal kimliklerin yeniden inşa edildiği, bu kimliklerin kaynaştığı, çatıştığı, sentezlendiği, üretim ilişkilerini ve sınıfsal pozisyonları değiştiren, yeni formel ya da enformel iş kolları yaratan ve merkez-çevre gerginliğini dengeleme gayretiyle tüm toplumsal ilişkilerin sürekli dönüşerek tekrarlandığı bir sınıf/statü atlama arzusu hareketidir." Lee (1969)'ye göre göç, bireylerin yaşadıkları yeri kalıcı veyahut yarı kalıcı şekilde değiştirmesidir. Özcan (1997)'a göre göç ise, bireylerin yaşamakta oldukları yeri terk ederek hayatlarını devam ettirecekleri başka yerlere gitmesidir. Marshall (1999) göçü, kişilerin veyahut grupların siyasal sınırların ötesindeki yeni toplum ve yerleşim alanlarına kalıcı hareketi olarak tanımlamaktadır. Karpat (2003)'a göre bireyin doğduğu yerden ayrılarak planladığı yere yerleşmesi göç olarak isimlendirilir. Uluslararası Göç Örgütü (2019)'ne göre göç nedeni, süresi ve yapısına bakılmaksızın bireylerin yer değiştirme hareketini kapsamaktadır. Türk Dil Kurumu (2019) ise göçü bireylerin ya da toplulukların siyasi, ekonomik, toplumsal sebeplerden ötürü yer değiştirmesi olarak tanımlamaktadır. Castles ve Miller (1998) göçün neden gerçekleştiğini anlama noktasında itici ve çekici faktörlerin etkili olduğunu söylerler. Göçe iten faktörler arasında demografik büyümenin varlığını, düşük seviyeli yaşam standartlarını, ekonomik fırsat yetersizliklerini ve siyasal özgürlüklerin sınırlandırılmasını göstermektedirler. Siyasi özgürlükler, daha güzel yaşam alanları, ekonomik fırsatlar ise göçün çekici faktörleri arasında yer almaktadır. Savaş durumunun zorunlu göçe ve ardından sığınmacılığa sebep olması itici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye'deki iç savaş düşünüldüğünde Türkiye'deki açık kapı politikasının varlığı, Türkiye'nin coğrafi açıdan yakınlığı ve Suriye'ye sınır olan diğer ülkelerin gelişmişlik seviyeleri kıyaslandığında Suriyeli mülteciler için Türkiye Cumhuriyeti'nin çekici güç yarattığı görülür (Castles ve Miller, 1998:20; Kuş, 2019:65; Castles ve Miller, 2009: 30).

Türkiye'ye de yaşayan Suriyeliler hukuki statüleri arasında farklılıklar olan göçmen, mülteci, şartlı mülteci, yabancı ve vatansız,

sığınmacı, geçici koruma gibi terimlerle ifade edilmektedir (IOM, 2009; Fansa, 2021: 296-299; 296-300; Ayhan, 2019:85).

a. *Göçmen*

Göç Terimleri Sözlüğü 'ne göre her ne sebeple olursa olsun, gönüllü ya da gönülsüz, düzenli ya da düzensiz göç yollarını kullanarak gelip bir yıldan daha fazla sürede yabancı ülkede ikamet edenler göçmen olarak değerlendirilmektedir. Hem 2510 Sayılı eski, hem de 5543 Sayılı yeni İskân Kanununa göre göçmen olarak sayılmak için bazı şartlar gereklidir. Bu temel şartlar, Türk kültürüne bağlılık, Türk soyundan olmak ve Türkiye'de yaşamayı amaçlamaktır. İskân Kanunu gereğince Suriyelilerin çoğunluğu Arap kökenli olduğu için göçmen olarak tanımlanamazken, konaklama süreleri bir yıldan fazla olanlar ise Göç Terimleri Sözlüğü 'ne göre göçmen olarak kabul edilmektedir.

b. *Sığınmacı*

Bireyin ülkesinde maruz kaldığı zulümden korunma amacıyla başka bir ülkede güvenlik arayışı gerçekleştiren ve mültecilik statüsüne başvuruda bulunup sonucu bekleyen kişilerdir. Mültecilik statüsü kabul görmeyen kimseler, ev sahibi ülke tarafından konaklama izni almamışsa kanuna aykırı hareket etmekten ötürü sınır dışı edilebilir.

c. *Mülteci*

Siyasi düşünceleri, ırkı, belli bir gruba mensubiyeti ve dini yüzünden zulümle karşılaşma korkusu içinde olan, yaşadığı ülkenin korumasında bulunmayan, içinde bulunduğu korku nedeniyle yaşadığı ülkenin dışında bulunan, ülkesine dönmeyen veyahut özgür iradesi ile kendi ülkesine dönmek istemeyen kişilerdir.

d. *Şartlı Mülteci*

Avrupa ülkelerinde yaşanan olaylardan bağımsız kendi ülkesinde yaşanan olaylar nedeni korkup tekrar ülkesine dön-

mek istemeyen kişilerdir. Bu kişiler üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar şartlı mülteci olduğu ülkede konaklamasına müsaade edilmektedir.

e. *Yabancı ve Vatansız*

Uluslararası Göç Örgütü (2009), yabancı kişiyi, “*Belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi*,” vatansız kişiyi ise “*vatandaşlığın getirdiği haklardan; devletin sağladığı diplomatik korumadan, ikâmet edilen devlette doğal olarak kalma hakkından ve seyahat etmesi halinde ülkeye dönüş hakkından mahrum olan kişiler*” biçiminde açıklamıştır.

f. *Geçici Koruma*

Yaygın şekilde şiddet ve çatışma ortamından kitleler halinde kaçıp gelen kişilere bireysel statü işlemleri uygulanmaksızın sığınılan ülkenin devleti tarafından geçici korumanın sağlanmasıdır.

Göç ülkesi olan Türkiye’nin kitlesel göç hareketlerinde transit ülke olmaktan daha çok hedef ülke olduğu görülmektedir. Başlangıçta geçici kitlesel akım olarak kabul edilen politika uygulamalarından gelinen nokta Suriyeli göçmenlere Türkiye vatandaşlığı verilmesi yönünde evrilmiştir. Suriyeli göçmenlere Türkiye vatandaşlığı verilmesine ilişkin konunun hem uluslararası hem de ulusal hukuk açısından ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.2. Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler ve Uygulamalar

Çok uzun zamandır Afganistan ile Irak’ta süren çatışmaların Arap Baharı ile tüm Orta Doğu’ya sirayet etmesi sonucu ortaya çıkan iç savaşlar II. Dünya Savaşı’ndan sonra en büyük göç dalgasının yaşanmasına neden olmuştur (Bezci, Hopyar, Topal ve Tauscher, 2020:1). 29 Nisan 2011’de Suriye savaşından kaçarak Türkiye’nin Hatay iline 205 kişinin sığınması ilk kitlesel göç hareketini başlatmıştır. Bir ülkeye veyahut bölgeye ait çok sayıda bireyin göç hareketi kitlesel göç olarak isimlendirilmektedir. 2011 yılından iti-

baren uygulanan açık kapı politikası sonucunda Türkiye çok sayıda Suriyeli vatandaşa ev sahipliği yapmaktadır. Akbaş ve diğerleri (2016) Türkiye'nin uygulamakta olduğu geçici koruma yasası ile uygulanan açık kapı politikasını şöyle ifade etmektedirler:

["Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 7. maddesinde Geçici Koruma 'ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma' olarak ifade edilmektedir. Böylelikle Türkiye uluslararası hukuki sınırlar içinde Suriyeli mültecilere geçici koruma statüsü vererek, maruz kaldığı göç dalgası karşısında açık kapı politikası uygulayarak, mültecileri koşulsuz kabul etmiş, geri göndermemiş hatta son derece modern yöntemlerle mültecilerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır: [...] bu süreçte; savaş ve çatışma ortamının başladığı ilk günden itibaren pasaportu olsun ya da olmasın, mezhebi, cinsiyeti ve ırkı ne olursa olsun yardıma ihtiyacı olan herkesi kabul etmesi ve temel ihtiyaçlarını gidermesi açık kapı politikası olarak adlandırılmaktadır."]

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin ve farklı ülkelerden gelen çok sayıda göçmenin varlığı, 2014 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma kanunu bazı düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu düzenlemelerin içinde mültecilerin ilk sığınma esnasındaki mevzuatı ile Suriyeli mültecileri kapsayan özel politikalar yer almaktadır. Yabancıları kapsayan yasal düzenlemeler aşağıdaki gibidir (Şimşek, 2019:173).

Tablo 8.1. Türkiye'de Yabancıları Kapsayan Yasal Düzenlemeler

1994 İltica Yönetmeliği	2003 Yabancı Çalışma Kanunu
2005 Göçle İlgili Ulusal Eylem Planı	2006 İskân Kanunu
2013 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	2014 Geçici Koruma Yönetmeliği

Kaynak: Fansa (2021:293).

Türkiye Hükümeti Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından 2016 yılına kadar olan süre içerisinde gelen Suriyeli vatandaşları misafir olarak kabul eden açık kapı politikası uygulamıştır. Mülteci kamplarına yerleştirilen kişi sayısında yaşanan ciddi artışlar Suriyelilerin ülke genelinde yaşam alanları oluşturması ile sonuçlandı. 2008 yılında 3,6 milyon mültecinin sadece %5,8'i kamp alanlarında yaşamaktayken %94,2 gibi bir çoğunluğun kentlere yerleştiği bilinmektedir. Suriyelilere ait kayıt işlemlerinin 2013'te başlamasının ardından 2016 yılında yapılan düzenlemeler ile işgücü piyasasına katılımları sağlanmıştır. Türkiye'nin Mart 2018'de 55 bin 583 Suriyeliye Türk vatandaşlığı verdiği görülmektedir. Türk vatandaşlığına geçenlerin 25 bine yakını 0-18 yaş grubunda yer almakta ve ailesinin vatandaşlık edinmesi sonucu vatandaşlığa geçişe direkt hak kazananlardan oluşmaktadır. Suriyelilere verilen bu vatandaşlık, Türkiye Cumhuriyeti'ne sanayi tesisleri kuran, ekonomi, teknoloji, bilim ve kültür alanında katkıda bulunan bireylere "İstisnai vatandaşlık" şeklinde verilmiştir (DGMM, 2019; Şimşek, 2019:173; Yenişafak, 2011; Yılmaz, 2019:299).

Türkiye'de kayıt dışı çalışma düzenlemeleri Suriyeli göçmenlerin dahil oldukları ekonomik faaliyetleri ve yürüttükleri meslek gruplarını belirlemektedir. Yüksek kayıt dışılık oranına sahip olan sektörler Suriyeli emeğin alıcıları haline gelmiştir. Kayıt dışı istihdam oranının yüksek olduğu ticaret, imalat ve inşaat sektörlerinde çalışan Suriyeli işçiler çalışan toplam Suriyeli işgücününün %71,9'unu oluşturmaktadır (Pinedo-Caro,2020:63).

Diğer yandan Suriyeli göçmenler Türkiye'de yapmış oldukları yatırım miktarlarını önemli ölçüde arttırmıştır. Suriyeli göçmenlerin getirmiş olduğu sermaye girişinin 179,032 milyon TL olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam Türkiye ekonomisinde gayri safi sabit sermaye oluşumununun % 0,5'ine denk gelmektedir. Resmi istatistikler, Suriye sermayeli firma sayısında artışa işaret etmektedir. Suriye sermayesi ile kuruluna firma sayısı 2010-2012 yılları arasında 238'ken, 2013-2018 yıllarına gelindiğinde kurulan yeni firma sayısının 7,200'e yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren Suriyelilere ait işletme sayıları toplam yatırım miktarı ile

oranlandığında Suriyeli işletmelerin küçük ölçekli oldukları görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin sahip olduğu işletmelerde ortalama 9 kişi istihdam edilmektedir ve bu durum yakın gelecekte personel alımına devam etmeleri açısından piyasaya dinamizm sağlama sinyalleri vermektedir. 2017 yılı itibari ile Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisine kazandırmış olduğu yatırım alanları ve tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Basılgan, 201:991; Mahia ve diğerleri, 2020: 674; Uçak ve Raman, 2017:7).

Tablo 8.2. Suriyeli Göçmenler Tarafından Türkiye'ye Getirilen Yatırımlar (Bin Türk Lirası)

Ekonomik aktivite	2017
1. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	1.210.000
2. Madencilik ve Taş ocakçılığı	75.000
3. İmalat	21.422.000
4. Elektrik, Gaz, Buhar, Klima Temini, Su Temini ve Kanalizasyon vb.	515.000
5. İnşaat	32.526.100
6. Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Araçlar ve Motosiklet Tamiri	82.430.950
7. Taşıma ve Depolama	2.574.200
8. Konaklama ve Yemek Hizmeti Faaliyetleri	3.236.850
9. Bilgi ve İletişim	2.860.800
10. Finans ve Sigorta Faaliyetleri	500.000
11. Gayrimenkul Faaliyetleri	17.305.700
12. Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	4.107.300
13. İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	5.923.400
14. Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0
15. Eğitim	1.535.000
16. İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	650.000
17. Sanat, Eğlence ve Rekreasyon	5.000
18. Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	2.155.000
Toplam	179.032.300

Kaynak: Mahia ve diğerleri, 2020:674.

Meister ve Mauer (2019) ile Shneikat ile Alrawadieh (2019), Suriyeli göçmenlerin kendi işyerlerini kurup yönettiklerinde ülke ekonomisiyle ve toplumla daha kolay entegre olduğunu söylemektedirler. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Suriyeli göçmenler kalifiye olmayan ve yüksek beceri gerektirmeyen sektörlerde daha çok yatırımda bulunmaktadır. Suriyelilerin kendi işlerini kurmada etkili olan faktörlerin arasında, risk almada istekli olmaları, kendi işletmelerini kurma isteği, finansal sermayesini berabere getirme ve dil becerilerinin yetersiz olması gösterilebilir (Basılğan, 2019:986).

Suriye iç savaşıyla meydana gelen zorunlu göçün olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları olduğu konusunda da görüşler mevcuttur. Göç sonucunda göçmenlerin işgücü piyasalarında istihdam ediliyor olmaları yerli halkın ücretlerini olumsuz şekilde etkileyecek, kayıt dışı ekonomide artışa neden olacaktır. Maystadt ve Verwimp (2014), göçmenler ile tarım işçileri arasında artan rekabetin varlığına değinmişlerdir. Maystadt ve Duranton (2018)'a göre mültecilerin varlığı yerel nüfusun refahını arttırıcı yönde etki etmektedir. Tümen (2016)'de, Suriyeli mültecilerin daha yoğun olduğu yerlerde kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama hızlı geçişlerin olduğunu ve ülke refahını olumlu yönde etkilediğini söylemektedir. Clemens ve diğerleri (2018), mültecilerin işgücü piyasalarında yer almalarının hem kendi refah seviyelerine hem de yerel yönetimin mali gelirleri üzerinde olumlu sonuçlar yaratarak ev sahibi ülkeye faydası olduğunu söylemektedirler. Yine Tümen (2018) çalışmasında, Suriyeli mültecilerin yoğun bulunduğu bölgelerde Türk gençlerinin okullaşma eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Suriyeli mültecilerin varlığı sadece işgücünün eklenmesi değil aynı zamanda tüketici sayısındaki artışı da ifade etmektedir. Artan talep miktarının hem mal fiyatlarını hem de gıda fiyatlarını yükselttiği görülmektedir. Türkiye'ye yerleşen Suriyeli göçmenler ağırlıklı olarak kayıt dışı sektörlerde istihdam edildiği için, bu sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşmesine sebep olmaktadır. Düşük kirali konutlara olan talep artışı yüksek fiyatlı konutların fiyatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Konut ta-

leplerinde yaşanan bu gelişmeler konut sahipleri arasındaki eşitsizliği arttırarak toplumun barış ortamını zedeleyebilir. Akgündüz ve diğerlerine (2018) göre 2012 yılından itibaren Suriyeli sermayedarların kendi işletmelerini açma yolundaki adımları hem karlıları hem de satışların artmasına neden olmuştur. İlğazi (2019) yılında yapmış olduğu çalışmada Gaziantep'in sanayi şehri olmasından ötürü Suriyeli göçmenlerin tercih ettiğini, kayıt dışı istihdam oranının yüksek olmasının da başka bir tercih nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Göçmenlerin emek piyasasında yaratmış oldukları etkinin hissedilmemesi ile birlikte çalışma izni olmayan sığınmacıların kayıt dışı istihdamı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. ORSAM Raporu (2015)'e göre Suriyeli göçmenlerin doğu illerde okulların sınıf mevcudiyetini arttırması olumsuz etki yarattığını belirtmiştir. Ağır ve Sezik (2015), Suriyeli mültecilerin suç olaylarını arttırdığı ve halkta asayiş sorunu yarattığı algısına değinmişlerdir.

Çalışma alanımızı oluşturan Gaziantep ili, İpek yolu üzerinde bulunan ticaret şehridir. Güçlü bir özel sektörün varlığının yanı sıra kültürler arası benzerlik, bölgeyi kapsayan ve uluslararası alanda etkili olan ticaret ağı Gaziantep ilini Suriyeli göçmenler açısından cazip kılmaktadır. Gaziantep belediyesinin organize sanayi bölgesinde Suriyelilere üretim işletmeleri açabilmeleri yönünde sağlamış oldukları prosedür desteklerinin de etkisi göz ardı edilemez. Gaziantep belediyesi tarafından sağlanan destekler sonucunda Suriyeli göçmenlerin tekstil, imalat, ticaret, yemek ve hizmet sektöründe işletmeler kurdukları görülmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2019: 203; Mahia ve diğerleri, 2020:674).

1.3. Araştırmanın Metodolojisi

Göç eski tarihlere kadar uzuyor olsa da ulusal sınırların ötesine geçen uluslararası göç kapsam ve sonuçları bakımından günümüzde daha karmaşık bir hal almıştır. Son yıllarda dünya genelinde yaşanan zorunlu göçler büyük boyutlara ulaşmıştır. Özellikle Orta Doğu'da yaşanan savaşlar, siyasi ve ekonomik krizler yerinden edilen sayısız insan üretmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaş sebebi ile yerinden edilen insan hareketliliğinin en fazla yaşandığı

Arap Baharı ile başlayan Suriye Arap Cumhuriyeti iç savaşı birçok insanın yaşadığı topraklardan ayrılmasına neden olmuştur.

Zorunlu göçe neden olan savaş ortamı sadece savaşa taraf olan ülke/ülkelerin değil özellikle de komşu ülkelerin dahil olduğu kritik bir sürecin ortaya çıkarmıştır. Suriye iç savaşının başlamasından itibaren Suriyeli göçmenlerin sayısına bakıldığında hem Suriye'ye en yakın ülke sınırına sahip olan hem de açık kapı politika uygulamasıyla Türkiye'nin dünyada en çok göç alan ev sahibi ülke konumuna ulaştığı görülmektedir. Yaşanan iç savaş sonucu oluşan kitlesel göçün etkilerine en çok maruz kalan ülke olan Türkiye'de birçok yeni politika ve strateji oluşumu zorunluluk taşımaktadır. İstanbul'dan sonra Suriyeli göçmen sayısının en yüksek olduğu il Gaziantep olduğu için çalışma Gaziantep'in araştırma sahası olarak seçilmesine neden olmaktadır. Yüzyıllar boyu gelişme gösteren ticaret düzeyi, artan sanayi alanları ve işgücüne yarattığı istihdam olanakları Gaziantep'i hem ulusal hem de uluslararası göçler için ev sahibi şehir yapmaktadır. Dış göçle ilgili yapılan araştırmalar, göçlerden sonra kentsel yapının değiştiğine işaret etmektedir.

Bu çalışma, Suriye iç savaşından sonra Gaziantep'te yaşayan göçmenlerin sanayi sektörüne etkilerini incelenmektedir. Çalışma göç sonrası Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı Suriyeli göçmenlere ait kayıtlı işletme sayısı ile meslek grupları arasındaki dağılımı yansıtmaya odaklanmıştır. Araştırma kapsamında Gaziantep'te faaliyetlerini sürdüren 380 işletme sahibine kendilerini iş kurmaya yönelten nedenlerin neler olduğu sorusu sorulmuştur. 01 Nisan 2022 – 01 Mayıs 2022 tarihleri arasında Suriyeli işletme sahipleri ile görüşülerek araştırmacı tarafından hazırlanan kısa anket formunu doldurmaları istenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde çözüm odaklı çıkarımlar ve öneriler sunulmuştur.

1.4. Bulgular

Araştırmanın kapsamı Gaziantep Organize Sanayi bölgesinde işletme sahibi olan 380 Suriyeli iş yeri sahibine uygulanan anket sonucunda toplanan cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu

gibi demografik görünümüne ışık tutarken ayrıca işletmelerin faaliyet gösterdiği sektör, işletme sahiplerini iş kurmaya yönelten sebepler, kayıtlı Suriyeli işletme sayısı, işletmelerde çalışan işçi sayıları ile işletmelerin yıllık net Satış hasılatına ait verileri içermektedir.

Tablo 8.3. Gaziantep Ticaret Odasına Kayıtlı Suriyeli İşletme Sayısı Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	İşletme Sayısı	Artış Oranı (%)
2011'den Önce	12	
2011	20	66,6
2012	31	55
2013	122	293,5
2014	347	184,4
2015	571	64,5
2016	974	70,5
2017	1.240	27,3
2018	1.900	53,22
2019	2.000	5,26
2020	2.250	12,5
2021	2.640	17,33

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası Ticaret Sicil Müdürlüğü. (Tarih: 08.05.2022)

2011 yılından önce Suriyeli vatandaşlara ait 12 işletme mevcutken, her geçen yıl bu sayı yüksek seviyelerde artış göstermiştir. Özellikle Suriye iç savaşı sonrasında takip eden yıllarda işletme sayılarının arttığı görülmektedir. En yüksek artışın yaşandığı 2013 yılında 31 işletmeden 122 işletmeye çıkan Suriyeli işletme sayısı % 293,5 oranında artış göstererek zamanın en fazla artışını sağlamıştır. 2013 yılını takip eden yılda da yüksek seviyeli artış oranı gösteren işletme sayısı 2014 yılında 347'ye yükselmiştir. Suriyeli işletme sayısında her yıl yaşanan sürekli artışlar sonucu 2011 yılında 2,640'a çıkan işletme sayısı savaş öncesi döneme göre 220 kat artış göstermiştir.

Tablo 8.4. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Erkek	361	95,0
Kadın	19	5,0
Toplam	380	100,0

Araştırmaya katılan ve Gaziantep organize sanayi bölgesinde faaliyet göstermekte olan Suriyeli işletme sahiplerinin %95 gibi çok büyük bir kısmı erkekler tarafından işletilmektedir. Kadın işletme sahiplerinin ise %5 gibi bir oranla çok sınırlı sayıda işletme sahibi olduğu gözlemlenmiştir. Kurulan işletmelerin sahipliği bakımından erkek egemen görüntü sergileyen Suriyeli işletmelerin 361 tanesini erkekler tarafından 19 tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur.

Tablo 8.5. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerinin Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	n	%
Evli	357	93,9
Bekar	23	6,1
Toplam	380	100,0

Medeni durumları açısından Suriyeli işletme sahipleri değerlendirildiğinde ise araştırmaya dahil olan kişilerin çok büyük bir kısmının (%93,9) evli olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre %6,1 oranında bekar Suriyeli işletme sahiplerinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8.6. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerinin Yaş Aralığına Göre Dağılımı

Yaş	n	%
25 yaş ve altı	7	1,8
26-30	34	8,9
31-40	133	35,0
41-50	132	34,7
51 ve üzeri	74	19,5
Toplam	380	100,0

Araştırma sonuçları Gaziantep organize sanayi bölgesinde işletme kuran kişilerin çoğunluğunun 31-50 yaş aralığındaki Suriyeliler olduğunu ortaya koymaktadır. 25 yaş ve altı olan kişiler ise en düşük işletme sayısına (7) sahiptir. Yine 26-30 yaş aralığındaki grupta %8,9 oranıyla en az işletme yaşına sahip ikinci grubu temsil etmektedir. Ortalama %20'lik orana sahip olan 51 yaş ve üzeri kişiler ise yeni kurulan 74 işletme ile en fazla işletme kuran Suriyeli sıralamasında üçüncü sırada yer almışlardır.

Tablo 8.7. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	n	%
İlkokul	26	6,8
Ortaokul	55	14,5
Lise	70	18,4
Ön Lisans	28	7,4
Lisans	153	40,3
Yüksek Lisans	38	10,0
Doktora	10	2,6
Toplam	380	100,0

Araştırma sonuçlarımız daha önceden değinmiş olduğumuz Suriyeli gençlerin eğitim seviyesinde ve okullaşma oranında yaşanan artışı destekler niteliktedir. Elde edilen sonuçlara göre Suriyeli işletme sahiplerinin çok büyük bir bölümü kendi ülkesinde lisans eğitimini tamamlayan bireylerden oluşmaktadır. Yine tabloda dikkat çeken en önemli nokta işletme sahiplerinin yarısından fazlası lisans ve lisans üstü eğitim almış kişilerden oluşmaktadır. Çalışma şartlarını beğenmeyen, kayıt dışı istihdam edilmek istenen alanlardaki ücrete razı olmayan okumuş kesimin kendi işletmelerini kurma yönünde adım attığı gözlemlenmektedir. İlkokul mezunu olup işletme kuranların oranı (%6,8) lisansüstü eğitimi tamamlayanlardan sonra ilk sırada yer almaktadır. Ön lisans mezunlarının %7,4 oranla ikinci sırada, ortaokul mezunlarının %14,5 ile üçüncü sırada ve son olarak %18,4 oranla lise mezunlarının dördüncü sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 8. 8. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerinin Faaliyet Gösterdiği Sektörlere Göre Dağılımı

Faaliyet Gösterilen Sektör	n	%
Ticaret	182	47,9
İmalat	124	32,6
Hizmet	74	19,5
Toplam	380	100,0

Dil becerileri, toplumsal adaptasyon ve piyasanın kalifiye işgücü talebine ayak uydurama gibi nedenlerden ötürü nitelik gerektiren işler dışındaki sektörlerde faaliyet gösterdiğini söylediğimiz Suriyeli işletme sahiplerinin %47,9'unun ticaret alanında işletme kurdukları görülmektedir. İmalat sektörü %32,6 oranla ikinci sırada yer alırken, motorlu araçlar- motosiklet tamiri, konaklama ve yemek hizmeti gibi sektörde kurulan Suriyeli işletmeler ise %19,5 oranla üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 8.9. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletmelerde Çalışan Sayıları

Betimsel Bilgiler	Gruplar	N	%
İşletmedeki Çalışan Sayısı	0-9 kişi	299	78,7
	10-49 kişi	39	10,3
	50-249 kişi	27	7,1
	250 ve üzeri	15	3,9

Araştırma sonuçlarına göre Suriyeli işletmelerin %78,7'sine denk gelen 299 firmanın çalıştırdığı işçi sayısı 0-9 kişi arasında yer almaktadır. Sonuçlar Suriyeli işletmelerin çok büyük bir kısmının küçük ve orta ölçekli firma olduğunun göstermektedir. 10-49 arasında işçi çalıştıran işyerleri ise %10,3'lük oranla 39 işletmeye denk gelmektedir. 50-249 aralığında çalışana sahip Suriyeli işletmeler %7,1'lik oranla 27 işletme iken 250 ve üzeri çalışana sahip işletme sayısı %3,9'luk oranla 15 işletme olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 8.10. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletmelerin Kurma Aşamasında Yaptıkları Yatırım Miktarı

Betimsel Bilgiler	Gruplar	N	%
İşletme Kurma Aşamasında Yaptıkları Yatırım Miktarı	0 TL – 50.000 TL	67	17,6
	50.001 TL – 100.000 TL	68	17,9
	100.001 TL – 200.000 TL	92	24,2
	200.001 TL – 500.000 TL	67	17,6
	500.001 TL ve üzeri	86	22,6

İşletmelerin kuruluş aşamasında yapmış oldukları yatırım miktarları içerisinde 100.001 TL-200.000 TL'lik sermaye ile kurulan işletme sayısı 92'ye, %24,5'lik oranla ilk sırada yer almaktadır. 500.001 TL ve üzeri sermaye ile kurulan işletmeler de %22,6'lık oranla ikinci sırada yer almaktadır. 0 TL ve 100.000 TL arasında sermaye ile 135 işletmenin kurulduğu görülmektedir.

Tablo 8.11. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletmelerin Yıllık Net Satış Hasılatı

Betimsel Bilgiler	Guruplar	N	%
İşletmenin Yıllık Net Satış Hasılatı	0-1.000.000 TL arasında	253	66,6
	1.000.001 TL-10.000.000 TL arası	79	20,8
	10.000.001 TL-100.000.000 TL arası	32	8,4
	100.000.001 TL ve üzeri	16	4,2

Gaziantep organize sanayi bölgesinde Suriyeli vatandaşlar tarafından kurulan işletmelerin yarısından fazlasının (%66,6) maksimum 1.000.000 TL kazandığı görülmektedir. Suriyelilere ait 79 işletmeyi temsil eden %20,6'lık oranda yer alan işletme gelirlerinin 1.000.001 TL ile 10.000.000 TL arasında yıllık net satış hasılatına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faaliyette bulunan 32 işletme 10.000.001 TL ile 100.000.000 TL aralığında satış hasılatı yakalarken, 16 işletme 100.000.001 TL ve üzeri satış hasılatı elde etmektedir.

Tablo 8.12. Gaziantep OSB'deki Suriyeli İşletme Sahiplerini İş Kurmaya Yönelten Nedenler

İş Kurmaya Yönelten Nedenler	n	%
Suriye'de girişimciydim.	50	13,2
İş bulamadım.	49	12,9
Türkiye'ye getirdiğim sermayeyi kullanmak istedim.	59	15,5
Çevremden etkilendim.	83	21,8
Diğer	139	36,6
Toplam	380	100,0

Araştırma sonuçları Suriyeli işletme sahiplerinin dil becerisinden yoksun olma, kişiyi tatmin etmeyen çalışma şartları ve uygulanan ücret gibi diğer sebeplerden ötürü kendi işini kurduğunu göstermektedir. Çevresinden etkilenecek kadar yüksek olduğu da araştırmanın dikkat çeken sonucudur. Savaş esnasında ülkesini terk edip sermayesi ile Türkiye'ye giriş yapan Suriyelilerin kurdukları işletme oranı %15,5 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Savaş öncesi dönemde ülkesinde girişimci olan ve Gaziantep OSB'nde işletme kuran Suriyeliler ise %13,4'lük bir oranla dördüncü sırada yer almaktadır. Son olarak iş bulamadığı için kendi işletmesini açan Suriyelilerin oranı %12,9'dur.

SONUÇ

Bu çalışma 380 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket yardımıyla Gaziantep Organize Sanayiine Suriyeli işletmelerin katkılarını araştırmaya odaklanmıştır. Suriyeli vatandaşların yoğun olarak yaşamayı tercih ettikleri illerin başında gelen Gaziantep, Suriye sınırına yakınlığı ve ekonomik açıdan sunacağı potansiyellerin varlığı nedeni ile İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Suriyeli nüfusa ait demografik özellikler dikkate alındığında Türkiye ekonomisinin inşaat ve imalat sektörlerinde işgücü ihtiyacını önemli ölçüde azaltacağı gözlemlenmektedir. Ekonomik alanda kaynakların kıt olması yerli halk ve Suriyeli mülteciler açısından rekabet ortamı doğuruyor olması ötekileştirmenin ana nedeni olarak kar-

sımıza çıkmaktadır. Bu durum sadece Gaziantep ili örneği için geçerli değil aynı zamanda tüm Avrupa'da da sorun teşkil etmektedir.

Çalışmada 380 kişilik gözlem grubunun işletme kurmayı tercih etme nedenleri içerisinde %13,2'si Suriye'de girişimci olduğu için, %12,9'u iş bulamadığı için, %15,5'i Türkiye'ye getirdiği sermayeyi kullanmak için, %21,8'inin ise çevresinden etkilendiği görülmektedir. Suriyeli vatandaşları iş kurmaya yönelten nedenler içerisinde %36,6'lık oranla diğer faktörlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Suriyelilerin çok büyük bir kısmı düşük ve vasıfsız işlerde istihdam edilmek istenmektedir. Suriyeli işgücünün enformel işgücünün yaygın bir şekilde gözlemlendiği inşaat, tekstil gibi sektörlerde istihdam edilme isteği Gaziantep ilinde ikamet eden Suriyelilerin farklı çalışma alanı arayışlarına neden olmaktadır. Suriyeli işletme sahiplerinin sahip oldukları farklılıklar ve sosyal ağlar yeni pazar alanları yaratma isteğini tetiklemiştir. Toplumla entegre olmada yaşanan dil kısıtı ve yaşadıkları dışlanma unsurları işletme kuruluş aşamasında etki eden faktörler içinde yer almaktadır. Yıllık izinlerinin olmayışı, sigorta kayıtlarının olmaması, çalışma şartlarında ve saatlerinde yaşanan belirsizlikler, yevmiye usulü çalışma ve iş tanımlarında yaşanan belirsizlikler Suriyelilerin kendi işyerlerini kurma sebepleri arasında gösterilmektedir. Savaş sonrası Gaziantep'e göç eden Suriyelilerin beraberinde getirmiş oldukları sermaye ile yapmış oldukları yatırımlar hem Gaziantep ilinin ekonomisine hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitü (2020)'e göre zorunlu göç sebebi ile bütün değerli varlıklarını nakit olarak Türkiye'ye getiren Suriyelilerin 2-2,5 milyar dolara yakın sermaye girişi sağladığı tahmin edilmektedir. Suriyeli sermayedarların yatırımlarının sadece istihdam yaratmakla kalmayıp Türk mallarını dünya pazarlarına ulaştırmaları açısından da etkili olduğu görülmektedir. Suriyeli işyeri sahiplerine tanınan ulusal ve yerel desteklerle Gaziantep ilinde ihracat artışlarına sebep olmuştur. Gaziantep'te kurulan Suriyeli işletmelerin Ortadoğu başta olmak üzere özellikle Güney Sudan ile Çad'a ihracat yaptıkları görülmektedir. Suriyeli işletme sahiplerinin Türk kanunlarını, pazar dinamiklerini ve bankacılık düzenlemelerini anlama konusun-

da yaşadıkları sıkıntılarda işletme sahiplerinin yaşamakta oldukları kayda değer sorunlar arasında yer almaktadır.

Ekonomik hayatın canlılığı ile dikkat çeken Gaziantep, Suriyeli işletme sahiplerinin ekonomiye dahil olması ile doğrudan yabancı sermaye miktarı, istihdam oranı, vergi gelirleri ve dış ticaret oranında artış sergilemiştir. Suriyeli yatırım sahipleri ve bu yatırımcıların sağladığı istihdam artışı Gaziantep şehrinde tüketim miktarının artmasına ve ekonomik büyümenin sağlanmasına destek olmaktadır. Gaziantep nüfusunun %21'den fazlasını oluşturan Suriyelilere işletme kurma konusunda Arapça rehber hazırlayarak yardımcı olan Gaziantep Ticaret Odası aynı zamanda Suriyeli yatırımcılara danışmanlık bürosu aracılığıyla bilgi desteği sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ASSAAD, R. ve ROUDİ-FAHİMİ, E. (2007). Youth in the Middle East and North Africa: Demographic opportunity or challenge? (p. 3). Washington, DC: Population Reference Bureau.
- SEZİK, M. ve AĞIR, O. (2015). M..Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. Birey ve Toplum Dergisi, 5(9),95-124.
- AKBAŞ, Z., BABAHANOĞLU, V. ve YELMAN, E. (2016). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Ulusal Güvenliğine ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri. I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu. Elazığ: Asos Congress, 2016, s. 96-108.
- AKGÜNDÜZ, Y. E., VAN DEN BERG, M. ve HASSINK, W. (2018). The impact of the Syrian refugee crisis on firm entry and performance in Turkey. The World Bank Economic Review, 32(1), 19-40.
- AYHAN, B. (2019). Göç, Göçmen ve Yerel Basın. Geçmişten Günümüze Göçler, Konya Ticaret Odası Kitabı XVII, 89-104.
- BASILGAN, M (2019). Uluslararası İktisadi Aktörler Olarak Mülteciler: Suriyeli Mülteci Girişimcilerin Davranışı Üzerine Bir Alan Çalışması. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 12-13 Aralık, 983-996.

- BAYAT, A. (2013). The Arab Spring and its Surprises. *Development and Change*, 44(3), 587-601. doi:10.1111/dech.12030.
- BEZCİ, B., HOPYAR, Z., TOPAL, F. ve TAUSCHER, S. (2020). Türkiye’de Suriyeli Mültecilerin Eğitimlerinin Entegrasyon Sürecine Etkisi. Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Sonuç Raporu,104. ISBN: 978-605-9642-72-9.
- BOZKURT, K. (2018). Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akımının Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Yansımaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 57-70.
- CASTLES, S. ve MİLLER, M. J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* [2nd Edition], Hampshire, Macmillan Press Ltd., 1998.
- CASTLES, S. ve MİLLER, M. J. (2009). *The Age Of Migration: International Population Movements İn The Modern World: Fourth Edition: Revised And Updated*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- CLEMENS, M., HUANG, C. ve GRAHAM, J. (2018). The Economic and Fiscal Effects of Granting Refugees Formal Labor Market Access. Center for Global Development Working Paper, 496.
- ÇAĞLAR, T. (2018). Göç Çalışmaları için Kavramsal Bir Çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 8,s.26-49.
- DHILLON, N. ve YOUSEF, T. (2010). *Generation in Waiting: The Unfulfilled Promise of Young People in the Middle East*. Washington, DC: Brookings Institution Press. Age.313.
- FANSA, M. (2021). Kimim Ben? Göçmen, Sığınmacı, Mülteci, Yabancı, Vatansız ve Geçici Koruma: Türkiye’deki Suriyeliler. *Antakiyat*, 4(2), 289-306
- FARGUES, P. ve FANDRİCH, C. (2012). *Migration After the Arab Spring*. Migration Policy Centre Research Report,1-27.
- GENERAL DIRECTORATE OF MIGRATION MANAGEMENT. (2019). *Statistics*. DGMM. Retrieved from https://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

- GOODWIN, J. (2011). Why we were surprised (again) by the Arab Spring. *Swiss Political Science Review*, 17(4), 452-456. doi:10.1111/j.1662-6370.2011.02045.x
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM). (2019). *Glossary of Migration Terms*.
- İLGAZİ, A. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Etkileri Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği. *Econharran*, 3(4), 93-123.
- KARPAT, H. K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Ankara.
- KHAN, H. U. ve KHAN, W. (2017). Syria: History, The Civil War and Peace Prospects. *Journal of Political Studies*, 24(2), 557-573.
- KOROTAYEV, A. V., ISSAEV, L. M., MALKOV, S. Y. ve SHISHKINA, A. R. (2014). The Arab spring: a quantitative analysis. *Arab Studies Quarterly*, 36(2), 149-169.
- KUŞ, O. (2019). Suriyeli Mültecilerin Sosyal Entegrasyonunda Halkla İlişkilerin Rolü. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, 289. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001177.pdf>
- LEE, E. S. (1969). *A Theory of Migration*. Great Britain: Cambridge University Press, 283-297.
- MAHİA, R., DE ARCE, R., KOÇ, A. A. ve BÖLÜK, G. (2020). The short and long-term impact of Syrian refugees on the Turkish economy: a simulation approach. *Turkish Studies*, 21(5), 661-683.
- MARSHALL, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. O. Akınhay ve D. Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MALİK, A. ve AWADALLAH, B. (2013). The economics of the Arab Spring. *World Development*, 45, 296-313. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.12.015>
- MAYSTADT, J. F. ve VERWIMP, P. (2014). Winners and Losers Among A Refugee-Hosting Population. *Economic Development and Cultural Change*, 62(4), 769-809.

- MAYSTADT, J. F. ve DURANTON, G. (2019). The Development Push of Refugees: Evidence From Tanzania. *Journal of Economic Geography*, 19(2), 299-334.
- MEİSTER, A. D. ve MAUER, R. (2019). Understanding Refugee Entrepreneurship Incubation: An Embeddedness Perspective. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(5), 1065-1092.
- ORSAM Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, No: 195, Ocak 2015, Ankara.
- ÖZCAN, Y. Z. (1997). İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar. Türkiye'de İç Göç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 79-81.
- ÖZCAN, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- PİNEDO-CARO, L. (2020). Syrian Refugees in the Turkish Labour Market: A Socio-Economic Analysis. *Sosyoekonomi*, 28(46), 51-74.
- POWERS, J.M. (2011) A Review of "Generation in Waiting: The Unfulfilled Promise of Young People in the Middle East", *Peace Review*, 23:4, 572-575, DOI: 10.1080/15582159.2011.625875.
- RYAN, C. (2012). The new Arab cold war and the struggle for Syria. *Middle East Report*, 262, 28-31.
- SHNEİKAT, B., ve ALRAWADİEH, Z. (2019). Unravelling Refugee Entrepreneurship and its Role in İntegration: Empirical Evidence From the Hospitality İndustry. *The Service Industries Journal*, 39(9/10), 741-761.
- ŞİMŞEK, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- TEZCAN, T. (2011). Gebze: "Küçük Türkiye'nin Göç Serüveni, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- THE WORLD BANK. (2017). The toll of war: The economic and social consequences of the conflict in Syria. World bank. <https://doi.org/10.1596/27541>.

- TUMEN, S. (2016). The economic impact of Syrian refugees on host countries: Quasi-experimental evidence from Turkey. *American Economic Review*, 106(5), 456-60.
- TUMEN, S. (2018). The impact of low-skill refugees on youth education. Available at SSRN 3273708.
- TÜRK DİL KURUMU (TDK). (2019). Erişim: 24 Aralık 2020, <http://sozluk.gov.tr/>.
- UÇAK, S. ve RAMAN, K. (2017). Another Side of the Story: A Market Assessment of Syrian SMEs in Turkey. *Building Markets*, 64. <http://anothersidetothehistory.org/>
- YENİŞAFAK (2011), Tel örgüyü aşarak Türkiye'ye kaçtılar, <http://www.yenisafak.com/gundem/tel-orguyu-asarak-turkiyeyekactilar-316675>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- YILMAZ, E. A. (2019). Uyum Teorileri Çerçevesinde Suriyelilerin Türkiye'ye Entegrasyon Süreci. *Electronic Turkish Studies*, 14

Bombalanan Hayatlar ve Kaybolan Umutlar: “Suriyeli Sığınmacı Kadınlar”

Ayda KIR¹

Tuba BÜYÜKBEŞE²

Giriş

Göç ile ilgili araştırmalar; göçmenlerden ev sahibi topluma ve onun aktörlerine, yerel ve uluslararası politikalardan kamu kurumlarına kadar geniş bir yelpazedeki konulara odaklanırken bu araştırma öncelikle göç ve göçmen kadınlar, göçmen kadınlar ve ev sahibi toplumdaki algılarına ve sosyal uyumlarına; göç sürecinde ve sonrasında göçe maruz kalan kadınların yaşadığı zorluklara ve yeni topluma uyum sağlamada geliştirdikleri yöntemlere odaklanmaktadır.

Göç araştırmalarının bazı önemli alanlarında politika oluşturulurken nicel yaklaşımla çalışılması ya da kamu kurumlarının kültüre odaklı çalışmalarını göç araştırmalarında diğer yönleri görmezden gelerek daha az derinleşmesine neden olmaktadır (Barero ve Yalaz,

1 Dr. Öğrencisi, aydakir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4161-8937

2 Prof. Dr., tuba.buyukbese@hku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4174-9870

2018:2-3). Buna karşılık olarak bu çalışma zorunlu göç nedeniyle Suriye'den ülkemize gelen kadınların göçten önceki yaşamlarına, göç etme nedenlerine, ekonomik koşullarına; göç etme sürecinde ve sonrasındaki fiziksel, psikolojik, ekonomik koşullarına, ev sahibi toplum hakkındaki görüşlerine, yeni yaşam yerlerindeki uyum derecelerine ve tüm bu süreci nasıl yönettiklerine dahası gelecek beklentilerine odaklanarak göç ve kadın konusunu ayrıntılı şekilde kategorize etme görevini üstlenmektedir.

Castles ve Miller'e (1993) göre göçün kadınlaşma süreci uzun zamandır kanıtlarla gösterilmektedir. Lee vd.den (2014) aktarıldığına göre uluslararası göçmenler arasındaki kadınların erkeklerle göre oranları arttıkça araştırmacılar, ilerdeki göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet konusunun öncelikli göç araştırma konularından olacağını tahmin ettiler. Bu beklentilere rağmen toplumsal cinsiyet konusunun göç araştırmalarında gereken artışa ulaşmaması, toplumsal cinsiyet kategorisine yeterince önem verilmemesi, göçmen kadınların koşullarını görünmez kılmakta; farklı göç ve yerleşim aşamalarında kadınların yaşadıkları sorunların çözülmesinin önüne geçmektedir (Yalaz ve Barero, 2018:22).

Uyum kavramı mülteci ve göçmen kavramlarını da akla getirmektedir. Toplumla sonradan dâhil olan göçmen ve mülteciler ev sahibi toplumla aralarında her yönden büyük farklılıklar barındırmaktadır. Farklı olana yönelik ayrımcılık konusu yaklaşık yüzyıldır sosyal bilimlerin alanında incelenmesine rağmen uyum konusuyula ilgili yeterli literatür araştırması bulunmamaktadır (Topçu ve Büyükeşen, 2020:25).

Göç ile ilgili uyum, kimlik ve hareketlilik konuları sosyal bilimlerin alanını biçimlendirirken toplumsal cinsiyet çalışmalarının feminist bakış açısıyla değerlendirilmesi nitel göç araştırmalarında son yıllarda artan çalışmalara rağmen hâlâ yeterli aşamada değildir. Uluslararası göçler, zorunlu olarak gelen göçmenlerin göç edilen yerin düzenine alışması anlamında birçok çeşitli sorunlarla yüzleşmesi ve çok yönlü uyum sorunu gibi durumlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Göçmen kadınlar erkek egemen toplumun

yüklerini omuzlarında taşımının yanı sıra, göç ettikleri yerlerde “öteki” olmanın zorluklarıyla da başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmada zorunlu göçe maruz kalmış kadınların göç sürecinde karşılaştıkları durumlar ve göç sonrasındaki sosyal uyumları incelenerek göç ve kadın alanına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Araştırmada zorunlu göçe maruz kalan kadınların sosyal uyum düzeyleri feminist bakış açısıyla değerlendirilerek göç ve kadın alanına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Çalışmada birinci bölümde göç, göç ile ilgili kuramlar, göç ve kadın, son olarak da göç ve sosyal uyum konuları literatür taraması yapılarak açıklanmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde kullanılan yöntem açıklanmıştır. Araştırma nitel yöntemle Kahramanmaraş ilinde yaşayan 22 Suriyeli göçmen kadınla yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yüz yüze yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde “Bulgular ve Yorum” bulunmaktadır. Araştırma verileri MAXQDA 2022 programı aracılığıyla analiz edilmiş, elde edilen bulgular feminist bakış açısıyla yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilerek araştırmanın ilgili alana ve politika uygulayıcılarına katkı sağlaması beklenmektedir.

9.1. Kavramsal Çerçeve

9.1.1. Göç

Göç kavramı; kişilerin yaşadığı topraklardan, sahip olduğu ekonomik şartlardan, alışageldiği sosyal yaşantılarından uzaklaşarak yeni yaşam yerlerine taşınması, yerleşmesi olarak ifade edilmektedir (Toros, 2008:9). Türk Dil Kurumuna bakıldığında göçün tanımı siyasal, toplumsal ve ekonomik nedenlerden dolayı bireyler ile toplulukların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine bir ülkeden farklı bir ülkeye gitme, yerleşme, taşınma, muhaceret ve hicret olarak ifade edildiği görülmektedir (<http://tdk.gov.tr> 2022).

Göçün tanımı ekonomik, siyasal, çevresel veya toplumsal nedenlerden dolayı kişilerin bireysel ya da kitlesel halde bir yerden başka bir yere taşınması, yer değiştirmesidir. Bu yer değiştirme kişinin

yaşadığı köy, kasaba, ilden başka yeni bir yerleşim yerine yerleşme eylemidir. Bu bakımdan göç coğrafi bir olgudur. Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski ve oldukça sık yaşanan bir eylemdir (Bartramvd, 2017:13). Kane'e (1995) göre göç, yaşanan yerdeki olumsuz koşullardan kurtulup yeni avantajlar veya kolaylıklar elde edebilmek için yapılmaktadır (akt. Ünsal 2019:51).

Göç olgusunun dinamik bir yapıda olduğu ve bu dinamik yapıyla ilişkili olarak insanların içinde buldukları durumlara göre farklı göç türlerinin ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Kişilerin siyasi, ekonomik, dinî ve kültürel sebeplerden dolayı bireysel veya aileleriyle birlikte göç etmeleri "bireysel göç"; belli bölgede yaşayan insanların toplumların birlikte göç kararı almasına "toplu göç" denilmektedir. Kişilerin kendi istekleri doğrultusunda göç etmeleri "isteğe bağlı göç"; savaşlar, siyasi baskılar ve afetler nedeniyle kişinin isteği dışında onu göç etmeye zorlayan göç hareketi ise "zorunlu göç" olarak ifade edilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2004:236).

Göç olgusu ülke içinde meydana gelirse iç göç; ülkeler arasında, uzak mesafelerde ekonomik olursa dış göç (uluslararası) olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası göçler; göç edilen ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve büyüklüğüyle ilişkili olarak çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir. Uluslararası göçler, zorunlu olarak gelen göçmenlerin göç edilen yerin düzenine alışması anlamında birçok çeşitli sorunlarla yüzleşmesi ve çok yönlü uyum sorunu gibi durumlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Uluslararası göçler, yasal ve yasal olmayan göçler olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Yasal göçler; gidilen ülkenin düzenine uygun yasalara göre hareket edilerek, gidilen ülkede oturma izni alınarak yapılan göçlerken yasal olmayan göçler ise yabancıların izinsiz şekilde ülkeye girmesi, yaşaması, çalışması ve izinsiz şekilde ülkeden ayrılması durumlarını anlatmaktadır (Akıncı vd. 2015:63).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu mad.3'te ise düzenli ve düzensiz göç kavramı:

“Yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı” şeklinde ifade edilmektedir (YUKK, 2013: md.3/I,2).

9.1.2. Göç Kuramları

Ravenstein’in göç kanunlarında ekonomik temelli neo-klasik anlayışa dayanan bir yaklaşım mevcuttur. Ravenstein göçmenlerin maliyet-kazanç temelli bir yaklaşımla göç etme eğiliminde olduğunu savunmasına rağmen göç sadece ekonomik nedenlere dayandırılmayacak kadar karmaşık bir olgudur. Castles ve Miller, düşük gelirli bölgelerden yüksek gelirli bölgelere göçün klasik itme-çekme teorisi olduğunu savunurlar. Çünkü göçe sebep olan düşük gelir, itme gücünü oluştururken yüksek kazanç bölgeleri, çekme gücünü oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006: 71-74).

Lee göç ile ilgili itme çekme kuramını geliştirmiştir. Lee yazdığı kuramda göçmenden çok göçe odaklanmış, göçmeninde göz ardı edilmeden göçe ait itici ve çekici faktörleri hesaplamıştır. Bu itici ve çekici faktörleri dört temel grupta belirlenmiştir:

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler
3. İşe karışan engeller
4. Bireysel faktörler (Yalçın 2004: 30, akt. Çağlayan 2006)

Şekil 1: Menşe ve Gidilecek Yerlerdeki Faktörler, Araya Giren Engeller

Kaynak: (Lee, 1966: 50)

Lee'nin bu kuramı temel itme ve çekme faktörlerini oluşturmaktadır. Yaşanılan yerle ilgili olumsuz (-) faktörler itme gücünü oluştururken gidilecek yerle ilgili faktörler (+) çekme gücünü oluşturmaktadır. Lee'nin kuramı incelendiğinde göç ile ilgili diğer bir boyutun mikro ve makro faktörler olduğu görülmektedir. Mikro faktörler, göçle ilgili kişisel durumları açıklarken makro faktörler, kişisel durumlar dışındaki durumları anlatır. Göç süreci belirsiz bir süreçtir. Gidilecek yerle ilgili koşulların farklı olması göç edilecek yerdeki sosyal durum, var olan riskler ve göçmenlerin beklentileri göç sürecini etkileyen faktörlerdir. Göç sürecinde olumlu ve olumsuz durumlar eşitlense bile göçmenler adına araya giren mesafenin uzaklığı, tehlikeli yolculuklar ve ulaşım eksikliği gibi bir takım engelleyici faktörler bulunmaktadır (Rani, 2018: 7).

Lee, kuramında engelleyici faktörleri makro ve mikro boyutta ele almıştır. Göçün beraberinde getireceği hukuksal ve sosyal belirsizlik, göç mesafesi, ulaşım için ödenecek bedel ve ulaşım imkânları gibi çeşitli etmenler makro boyuttaki engelleri anlatırken mikro faktörler, kişinin içinde bulunduğu durum ve kişisel faktörleri anlatır. Sonuç olarak Lee'ye göre göç, sadece artı ve eksilerin toplamından oluşan matematiksel bir olgudan öte içinde birçok farklı etmeni kapsayan karmaşık ve belirsiz bir olgudur.

Petersen'in “Beş Göç Tipi” temel olarak itme ve çekme faktörlerinin altında yatan temel nedenleri aramaktadır. Petersen göç ça-

lışması çerçevesinde göç için bireysel ve toplumsal motivasyonları analiz ederek beş göç tipi oluşturmuştur. Bu göç tiplerini ilkel göçler, zoraki ve yönlendirilen göçler, serbest göç ve kitlesel göç olarak gruplandırmıştır.

Kesişen fırsatlar kuramı 1940 yılında Samuel Stouffer tarafından geliştirilmiştir. “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafe ile İlişkili Kuram” adlı makalesinde göçü kesişen fırsatlar açısından ele almış, aynı zamanda göç ile mesafe ilişkisini incelemiştir. Stouffer’ın bu çalışmasında göçü hem coğrafi olarak hem de ekonomik olarak inceleyip bunları da suç ve evlilik gibi konularla ilişkilendirmesi göç konusunun aslında disiplinler arası bir konu olduğunu göstermektedir (Akıldız 2016: 135).

Genel olarak göç teorileri; göç etmeye dair kararların aile içinde ve sosyal ağlar içinde ne şekilde alındığı, göçmenlerin ve ev sahibi ülkelerin sosyal aktörlerinin farklı sosyal mekânlardaki iş ve fırsatlara erişimde iletişimin nasıl etkili olduğu konularını göz ardı etmektedir.

Feminist teorisyenlerin göç ile ilgili çalışmalarına bakıldığında ise göçte kadının yeri ve göçün toplumsal cinsiyet kaynaklı sonuçlarına odaklanılarak, kadınların toplumsal aktör olarak göçü etkileme gücünün öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu bağlamda aslında kadınların hem kendileri hem de aileleri için seçim ve planlar yapan söz sahibi bireyler olduklarına, göç sürecinde ve sonrasında ailede karar alınmasında etkin olduklarına, sadece eşlerinin kararlarını takip eden pasif birey olmadıklarına dair görüşler artmaktadır. Kadınlar, birey olarak kendileri ve ailelerinin sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmek amacı ile yalnız olarak göç gerçekleştirebildikleri gibi geride bıraktıkları aile üyelerinin güvenlik ve sağlıklarını da düşünerek hareket etmektedir (Anthias ve Cederberg, 2006:4).

9.2. Zorunlu Göç ve Kadın

Zorunlu göçler; toplumun ulusal, uluslararası ve yerel düzeylerinde belgelenen tarihten beri var olmuştur (Cohen, 1997:68). Tarihsel örnekler şunlardır: M.Ö. 218-202 civarında Kartaca’ya Roma

saldırısı; M.S. 399-405 etrafında Roma'ya Gotlar saldırısı ve İslam ve Haçlı kuvvetleri 1150-1186 fetihleri; yirminci yüzyılda, karmaşık insani acil durumlar arasında 1930'larda ve 1940'larda Avrupa'da Holokost ve Çinlilerin 1960'larda Endonezya'dan atılması; 1990-1999 yılları arasında Bosna, Kosova, Doğu Timor, Somali, Sierra Leone, Ruanda, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC) ve Sudan'daki meydana gelen etnik temizlik, yerinden edilme ve soykırım yer almaktadır (Tindifa, 2001:2-5). Günümüzde ise 2011 yılının Mart ayında Suriye'de Esad rejimi ve muhalifler tarafından başlatılan iç savaş sonucunda halk güvenli bölge arayışı içinde zorunlu göçe maruz kalmıştır (Orhan, 2014:5).

Zorunlu göçün uluslararası yasalara uyulmaması nedeniyle insan, politik ve sosyal hakların açık bir ihlali olduğu düşünülmektedir (Moser ve Clark, 2001:32). Nedeni ne olursa olsun zorunlu göç bir insan hakları ihlali; kadınlar ve gelişmişlik adına farklı dezavantajlara neden olmaktadır (Indra,1999:1-2). Zorunlu göçün, kadınlar için dezavantajlı olmasının başlıca nedenlerinden bir tanesinin hane halkının ihtiyaçları için kaynaklara erişimin güçleşmesi durumunun kadınlarda duygusal ve fiziksel zorlanmalara neden olduğu belirtilmektedir (El Jack, 2002:6).

Zorunlu göç, çoğunlukla kadınları farklı şekillerde etkilemektedir. Örnek olarak Sudan'da Dinka, Nuba ve Güney'deki diğer kabileler gibi etnik gruplar azınlık statüleri nedeniyle marjinalleştirilmektedir. Bu gruplardan kadınlar; üretim, üreme ve toplum çalışması sorumluluklarını etkileyen savaş kurbanlarının çoğunu oluşturmaktadır. Kızlar; okula gitmek yerine ev işleriyle birlikte çocuklara, yaşlılara ve hastalara bakmak gibi sorumluluklar üstlenmektedir. Bu sorumluluk değişimi, kadınların refahını ve geleceğini olumsuz etkilemektedir (Castles & Van Hear, 2005:12).

Saving Women's Lives'e göre (SWL 2002), cinsiyete dayalı şiddetin gelişigüzel veya organize olabildiği belirtilmektedir. Örneğin kadınlara tecavüz etmek, savaşan güçlerin toplulukları korkutmak veya düşmanlarına karşı zaferi sembolize etmek için kullandığı bir savaş stratejisi hâline geldiği ifade edilmektedir. Silahlı kuvvetlere

hizmet sağlama adına kadınlar kullanılmaktadır. Kadın savaşçılar da genellikle sömürü ve istismara maruz kalarak şiddetin başka bir boyutuna maruz kalmaktadır. Örneğin Bosna'da 1999 ihtilafı sırasında bir yılda 20.000'den fazla Müslüman kadına tecavüz edildiği belirtilmektedir. Tecavüz, zorla gebelik ve işkence gibi suçlar artık savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, 1999 yılında BM Savaş Suçları Mahkemesi, Ruanda askerine karşı ilk tecavüz suçlamasını yayımlamıştır. Şubat 2001'de Lahey'deki BM Savaş Suçları Mahkemesi de iki eski Bosnalı Sırp askeri Müslüman kadınları cinsel köleleştirmekten suçlu bulunmuştur (Kemirere 2007:7).

Zorunlu göç sürecinde kadınların maruz kalmış olduğu durumlardan (göçü tek başına yapma, göçe zorlayan nedenler, göçün psikolojik etkileri, sorumluluk ve rollerdeki değişim, göçe uyum, iş bulmada yaşanan güçlükler gibi) erkeklere göre daha fazla etkilendikleri ortaya konulmuştur (Buz, 2006: 62). Göçmen kadınlar; erkek egemen toplumun yüklerini omuzlarında taşımının yanı sıra, göç ettikleri yerlerde "öteki" olmanın zorluklarıyla da başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Ak-Akyol, 2008: 224).

Göç sürecinden önce kadınların eski yaşamlarında üstlendikleri roller üzerine yeni sorumluluklar eklenmektedir. Örnek olarak erkeklerin iş bulma durumlarının kısıtlı olduğu noktada kadınlar, yeni görevler üstlenerek ailenin geçimini sağlamak adına yeni roller üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu durum sonucunda göçmenlerin toplumsal cinsiyet kabulleri değişmektedir (Şeker ve Uçan, 2016:203).

Anthias ve Cederberg (2006) ise göç araştırmalarında toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolünün ne olduğunu açıklayarak ataerkillik kavramını, güç ilişkilerine dayanan toplumsal eşitsizlikleri açıklamak için temel analiz birimi olarak kullanmıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyeti, toplumsal kaynakların cinsler arasında ne şekilde dağıtıldığını işaret eden bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020: 26). Bu durumlar göz önüne alındığında kadın göçü; toplumsal cinsiyet farklılıklarından dolayı

aile içi rol ve sorumlulukların göç sürecinde farklılaşmasıyla birlikte daha da zor bir hale gelmesi, ekonomik güçlükler, ataerkil toplum baskısı, kamusal alandan izole yaşaması gibi faktörlerden dolayı erkeklere oranla göçün sıkıntılarını daha fazla yaşadıkları düşünülmektedir (Tüfekçi, 2019: 29).

Zorunlu göçün kadınlar adına savunmasızlığına ve travmatik deneyimlerine rağmen bazı kadınlar da yerinden edilmelerinin bir veya daha fazla olumlu etkisini yaşamaktadırlar. Örnek olarak bazı kadınlar; ticaret, sağlık hizmetleri, eğitim becerileri ve diğer gelir getirici faaliyetler gibi geliştirme programlarına katılarak yeni beceriler kazanmaktadır. Bu beceriler, eşler ve oğullar öldürüldüğünde veya işlerini kaybettiklerinde iş sahibi olduklarından, evlerinde yeni roller üstlenmelerini sağlamaktadır. Görevlerdeki bu değişim, cinsiyete dayalı rollerin klişeleşmesini "erkeksi" veya "kadınsı"lığı ortadan kaldırmakta ve kadının aile içinde ve toplumda aktif birey olarak görünmesine neden olmaktadır. Ancak bazı erkekler, bu değişikliklere depresyon veya alkolizme başvurarak ve içeride veya dışarıda kadına yönelik şiddet uygulayarak tepki göstermektedir (El-Bushra, 2000: 5-7).

Özet olarak göç araştırmalarında kadının yerini inceleyen araştırmalar incelendiğinde göç sürecinde kadının konumu pasif rollerden aktif rollere doğru değişerek daha görünür hâle gelmiştir. Kadınların iş gücü piyasasındaki görünürlüğüünün artmasıyla paralel olarak kadın odaklı çalışmaların artması, kadının göç sürecinde görünür hâle gelmesine neden olarak gösterilmektedir.

9.3. Göç ve Sosyal Uyum

Sosyal uyum, sosyal bilimlerde en çok incelenen konular arasında kabul edilmektedir. Bununla birlikte konuyla ilgili hacimli bir literatüre rağmen, sosyal uyumun tutarlı bir tanımı bulunmamaktadır. İlk tanımlardan biri, sosyal uyumu- zenginlik, cinsiyet, ırk veya etnik köken- ve toplum üyeleri arasında güçlü sosyal bağların varlığı olarak tanımlayan Durkheim (1897) tarafından verilmektedir. Sonraki çalışmalarda akademisyenler, toplum üyeleri arasında-

ki iş birliği gibi sosyal uyumu tanımlayan çeşitli özellikleri vurguladıkları görülmektedir. Cooley, (1909) bir bireyin aynı özellikleri paylaşan diğerleriyle tanımlanması; Freud, 1921 bireylerin grupla ilişkilerini sürdürme ortak arzusu; Festinger vd. 1950 toplumun farklı üyelerinin dostluk ağlarında bir çakışma bağlamında tanımlamıştır.

Güncel tanımlara bakıldığında sosyal uyum, bireyler arasında hem kamusal hem de sivil yaşamın bir sonucu ve nedeni olan birbirine bağlılık derecesi olarak kabul edilebilmektedir. Bağlılık, güven ve karşılıklılık normlarını kapsamakta ve sivil kuruluşlara katılımı gösterilmektedir (Van der Meer ve Tolsma, 2014: 460).

Mercy Corps (Kim vd. 2020), gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal uyumun analizini hedefleyen bir başka tanımında ise sosyal uyumu belirli bir grubun üyeleri arasında paylaşılan bir amaç ve güven duygusu veya birbirleri hayatta kalmak ve gelişmek için ve bu grup üyelerinin katılım ve iş birliği yapma istekliliği olarak tanımlamaktadır.

Mercy Corps'un sosyal uyumla ilgili çözüm önerisi, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal uyumun analizi için ilgili gözlem biriminin yerlilik (kasaba, köy, mahalle, vb.) veya sosyal gruplar aracılığıyla yapılması olduğunu vurgulamaktadır. Amaç, toplum temelli müdahaleler yoluyla sosyal uyumu -güven, kolektif eylem normları, ortak amaç veya sivil katılım gibi boyutlarını- iyileştirmekse bunun büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Bütün bir ülkeyi hedef alan müdahaleler tasarlamak neredeyse imkânsızdır; ancak yerel düzeydeki müdahalelerle sosyal uyumu geliştirmek mümkün hâle gelmektedir (Albarosa ve Elsner, 2015: 7).

Göç bağlamında sosyal uyum kavramları incelendiğinde genel olarak göçmenlerin göç edilen yerin bir parçası hâline geldiği süreç olarak ifade edilmektedir. Göçmenlerin sosyal uyumu konusunu “göçmenlerin asimilasyonu” veya “ev sahibi topluma uyumu” ile ilgili temel sosyal politikalar oluşturmaktadır. Sosyal uyum kavramı beraberinde entegrasyon, sosyal içerme ve çok kültürlülük gibi kavramları da kapsamaktadır. Entegrasyon ve sosyal içerme

kavramları göçmenlerin ev sahibi topluma uyumlarını anlatırken çok kültürlülük etnik grupları kimliklerini kabul ederek ev sahibi topluma uyumlaştırılmasını anlatmaktadır. Başka bir deyişle göçmenlerin asimile olmadan ev sahibi topluma uyum sağlayıp aynı zamanda kendi etnik kimliklerini de koruduklarını belirtmektedir.

Son zamanlarda çok kültürlülük, göçmenlerin ev sahibi topluma uyumunu engellediği yönünde eleştirilmektedir. Göç nedeniyle ortaya çıktığı varsayılan ırkçılık, politik gerginlik, terörizm, gettolaşma ve kültürel çeşitlilik gibi kavramlar göç kavramının güvenlik eksenine geçmesiyle etkisiz hâle gelmiştir. Söylemdeki bu değişime göçmen kadınları hakkındaki algıyı da etkilemiştir (Dedeoğlu, 2014: 31-37).

Topçu ve Büyükbeşe "Göç Bağlamında Toplumsal Uyum Göstergeleri" adlı makalelerinde göçmenler ve ev sahibi toplum arasındaki uyum sorununu, makro ve mikro boyut göstergelerini analiz etmişlerdir. Makro uyum göstergeleri, göçmenlerin geldikleri ülkenin sistemiyle başa çıkma yöntemi olarak belirtilmiş; göçmenlerin kapasitelerinin artırımı için geldikleri ülkede arkadaşlık kurabilmek, yemeğini, kültürünü ve değerlerini anlayıp gönüllü olarak bu değerlere katılmak gibi mikro uyum göstergelerinde de bulunmalarının önemli olduğu ifade edilmektedir. Araştırmada iki toplumun uyum hâlinde yaşamaları ve göçmenlere yönelik ayrımcılığın giderilmesi adına makro uyum göstergelerinin aslında mikro boyutta ele alınarak göçmenlerin toplumsal uyumlarının etkili bir şekilde gerçekleşebileceği öne sürülmektedir. (Topçu ve Büyükbeşe, 2020: 32).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneğinde "uyum" ev sahibi toplumunda içinde olduğu çift yönlü bir süreç olarak görülmektedir. Bununla birlikte yasal statü ve haklara erişim ile ilgili olarak bazı sorunlar söz konusudur. Örnek olarak Türkiye 1951 yılında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeyi ve 1967 Protokolüne katıldığı için yalnızca Avrupa'da gelen göçmenlere mülteci statüsü verilmektedir. Coğrafi sınırlamanın devam ettirilmesi uluslararası

standartlara uygun kapsamlı bir uyum programını olanaksız hâle getirmektedir. Mülteci entegrasyonunun olmazsa olmazlarından biri güvenli statüye sahip olmaktır. Suriyeli sığınmacılar örneğinde göçmenlerin statülerinin “geçici koruma altında” olması uyum süreçlerine negatif yönde yansımaktadır (Şimşek, 2019: 2).

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar, her şeyden önce bir sosyal uyum sorunu olarak görülmektedir. Buna ek olarak bazı Suriyeli kadınların kültürel olarak çok eşliliği kendileri adına sorun olarak görmemesi nedeniyle Türk erkeklerle yaptıkları evlilikler boşanmaların artmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda her demografik türden (genç, yaşlı, evli, bekar) Türk erkeklerin genç Suriyeli kadınlarla evlenmek istemesi başta kadınlar olmak üzere yerel halk tarafından olumsuz tepkiye neden olmaktadır. Bu olumsuz tepkiler, göçe şahit olmuş tüm kadınlar üzerinde olumsuz algı ve tutumların pekişmesine neden olmaktadır. Sosyal olarak uyum sağlayamama konusunda bir diğer faktör, kadın ve çocuk istismarının yaşanması olarak sayılmaktadır. Suriyeli kadınların yeni sosyal ortamlarında “potansiyel tehdit” olarak algılanması; sosyal yaşamlarında dedikodu, başarısızlık, yalnızlık, taciz gibi karşılaştıkları sorunların başlıca kaynağı olarak düşünülmektedir (Kaya ve Demirağ, 2016: 167).

9.4. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden “durum çalışması deseni” kullanılarak yapılmıştır. Araştırma durum çalışması desenlerinden “bütüncül tek durum deseni” kullanılarak çalışılmıştır.

Güncel bir olguyu kendine özgü yaşam çerçevesi içinde çalışmak, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların net biçimde belirgin olmayan durumları derinlemesine ve çok yönlü biçimde incelemek için en uygun “desen durum çalışma” yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 276). Bunun en temel sebebi, çalışmanın asıl amacının istatistiksel yöntemlerle neden-sonuç ilişkisi tespit etmek olmayıp zorunlu göçe maruz kalan Suriyeli kadınların göç öncesinde, sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunları derinlemesine incelemek olmasıdır. “Bütüncül tek durum deseni”

ise tek bir analiz birimi bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 290). Bu çalışmada etnik köken ayrımı gözetmeksizin sadece Suriyeli kadın göçmenlerden toplanan verilerle göç sürecinde yaşadıkları sorunlar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında yapı geçerliliği, görüşme sonunda elde edilen veriler olduğu gibi aktarılarak kanıt zinciri oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında tüm adımların şeffaf bir şekilde anlatılmasıyla araştırmanın güvenilirliği elde edilmeye çalışılmıştır.

9.4.1. Veri Toplama Aracı

Araştırma nitel yöntemle çalışılmış ve yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine mülakat tekniği ile uygulanmıştır. Araştırma Kahramanmaraş'ta yaşayan farklı mahallelerdeki zorunlu göçe maruz kalan 22 Suriyeli kadınla yapılmıştır. Araştırmanın örnekleme ulaşmak için Kahramanmaraş'ta Suriyelilerin çoğunlukla yaşadığı bilinen (Divanlı, Namık Kemal ve Sakarya, Doğukent) mahallelerin muhtarlarından yardım alınmıştır. Çalışmada katılımcıların kişisel haklarının korunması ve bilimsel etik gereği katılımcılara ait herhangi kişisel bilginin aktarılmamasına dikkat edilmiştir. Görüşmeler gönüllülük esasına dayanarak yapılmış, katılımcıların herhangi bir baskı altında olmadan kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanmıştır. Görüşme süreleri her katılımcı için farklılık göstermekte olup yarım saat ile iki saat arasında değişmektedir. Görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA 2022 deneme programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

9.4.2. Örneklem

Araştırmada olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örneklem yöntemi” (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 108) kullanılmıştır. Bu yöntem, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumları anlatmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya katılacak kişiler öncelikle “Suriye’den ülkemize göç etmiş”, “göç sürecini yaşamış”, “Türkiye’de yaşıyor olan” kadınlar arasından seçilmiştir. Bu kriterleri sağlayan Suriyeli göçmen kadınlar tespit edilmiştir. Araştırmada 28 göçmen kadınla görüşülse de görüşü-

len kadınlardan 22 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Görüşülen bazı göçmen kadınların gönüllü olmalarına rağmen verdikleri kısa cevaplar, yabancı dil kaynaklı iletişim sorunu, eşlerinin yanında çekimler cevaplar vermeleri nedeniyle yapılan bazı görüşmeler güvenilir olarak değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda dil sorunu araştırmanın kısıtlarından sayılabilir. Nitel araştırmalarda asıl amacın genelleme yapmak olmaması, asıl amacın derinlemesine görüşme yapmak olduğu düşünüldüğünde mevcut araştırmanın göç alanına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada katılımcıların kişisel haklarının korunması ve bilimsel etik gereği katılımcılara ait herhangi kişisel bilginin aktarılmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda her bir kadın için kodlama yapılmış ve katılımcılar “K” olarak kodlanmıştır. “K”nin sonuna konulan her bir rakam ise farklı bir katılımcıyı ifade etmektedir.

9.5. Bulgular ve Yorum

Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemine göre değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın temaları belirlenmiş ve araştırmanın sorunsalı olarak görülen konular kodlanarak analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle toplanan veriler, yedi ana kod ve alt kodları altında toplanmış ve yorumlanmıştır. Bu kodlar ve yorumları aşağıda verilmektedir;

Göçten Önce Sosyal Yaşam: (Suriye’de Yaşam)

Katılımcıların göçten önceki sosyal yaşamları; aile içi roller, ekonomik koşullar ve devletin kadınlara yönelik tutumu olmak üzere üç alt kod temasında analiz edilmektedir. Katılımcıların ifadelerinden elde edilen bulgulara göre göçten önce Suriye’de sadece ikisi öğrenci, biri okul öncesi öğretmeni diğeri sosyal bilgiler öğretmeni olduklarını belirtmişlerdir. Geriye kalan on sekiz kadın ev hanımıdır. Ev hanımı olan katılımcılar günlerini çocuklarına bakarak ve ev işleri yaparak geçirdiklerini ifade etmektedirler.

Aile içi roller: Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde kadınlardan 18’i savaştan önce ülkelerinde ev işleri yapmak ve çocuklarıyla ilgilenmekte olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum Suriyeli katılımcı-

cı göçmen kadınların kendi ülkelerinde özel alanlarında yaşadıklarını göstermektedir.

"Suriye'deyken ev hanımıydım. Çocuklarımla ilgilenirdim." (K1,K3,K4,K9,K10,K12,K13,K14,K15,K17,K19,K22)

Katılımcılardan biri; Suriye'de göçten önce çalışmak istediğini fakat eşinin istememesi, aile baskısı ve toplum baskısı nedeniyle çalışmadığını belirtmiştir. Bu durum, erkek egemen toplum kabullerinin kadınların özel alana nasıl hapsedilip kamusal alandan uzak kalmalarına yol açan faktörlere örnek olarak gösterilebilir.

"Ben kuaför olmak isterdim hep ama ailem onlar (özellikle annem) bize yakışmaz, kuaförlük yapman doğru olmaz, ailemizi küçük düşürürsün, çalışmak zorunda değilsin, derdi. Eşim de ben sana para veriyorum çalışma, diyordu ama ben arkadaşlarımla akrabalarımla saçlarını yapıyordum, çok seviyordum." (K14)

Bununla birlikte bazı katılımcılar tarafından Suriye'de çalıştıklarını ve belirli toplumsal rolleri üstlendikleri belirtilmiştir.

"Orada daha iyiydik. Ben öğretmendim. Eşim de hukuk müşaviriydi. Burada ikimiz de çalışmıyoruz. Eşim de çalışmıyor. Bize oğlum bakıyor. Oğlum ilahiyat öğrencisi." (K7)

"Suriye'de bir okulda sosyal öğretmeniydim." (K6)

Katılımcıların belirttiğine göre Suriye'de kadınlar, tamamen erkek egemen toplum tahakkümünde olmayıp az bir kısım da olsa kamusal alanda görünür olmayı başarabildikleri görülmektedir.

Ekonomik Koşullar: Katılımcıların ekonomik koşullar altındaki ifadeleri incelendiğinde 12 katılımcının iç savaştan önce ekonomik şartlarının şu andaki ekonomik koşullarına kıyasla daha iyi olduğunu belirtmektedir.

"Suriye'deyken maddi olarak daha iyiydik. Eşim çok iyi kazanıyordu. Benim ailem de zengindi." (K3,K6,K7,K9,K10,K11,K14,K15,K17,K19,K21,K22)

Katılımcıların kendi devletlerinin kadınlara yönelik uygulamaları ile ilgili görüşleri incelendiğinde hukuksal olarak bir yaptırım olmamasına rağmen toplum gelenek ve göreneklerine bağlı tutum ve inançların yaşamlarını şekillendirdiğini belirtmişlerdir (K5, K6, K14, K15, K19, K20). Bu bağlamda toplum baskısının kadınların kamusal alanda var olmalarının önünde bir engel oluşturduğu ifade edilebilir.

“Aslında buradaki gibi devlet olarak bir sorun yok. Suriye’de de kadınların büyük çoğunluğu özgür yaşıyorlar. Kapalı da giyiniyorlar açık da kendileri nasıl isterse. Ama toplum olarak kadınların kadınlara yönelik işlerde çalışmasını isterler, mesela kadınlar kadın doktoru hemşire ya da öğretmen olması normal ama başka işte çalışması hoş karşılanmıyor. Akrabaları, tanıdıkları tepki yapıyor.” (K14)

Göç Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar: (Yolun Zorluğu)

Katılımcıların göç sürecinde yaşadıkları sorunlar; psikolojik etkiler, kaçış yöntemleri, tanık olunan şiddet ve göç sürecinde kadın ve erkekler arasındaki farklar olmak üzere dört alt kod temasında analiz edilmektedir.

Katılımcıların ifadelerinden elde edilen bulgulara göre göçü kabul etme sürecinin bombalar altında yaşamının yaşadıkları yerde oluşturduğu tahribat, yakınlarını kaybetmenin verdiği acı ve üzerlerinde oluşturduğu psikolojik etkiler olarak sıralanabilir. Katılımcılar, Suriye’de iç savaşa maruz kalmanın korkutucu bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Yurtlarını bırakmayı hiç istemeseler de artık hayatlarının eskisi gibi olamayacağını bilseler de çocukları için göçü gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların göç sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin alt kod temaları ve görüşlerinden aktarılan ifadeler aşağıda belirtilmektedir.

Göç Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar:

Katılımcılar bombaların tahrip ettiği yuvalarını, yaşamlarını ve geleceklerini aşağıdaki ifadelerle belirtmişlerdir. Katılımcıların göç sürecini anlatırken çok bahsetmek istememeleri ve detay vermek

istememeleri psikolojik olarak hâlâ göçün izlerini taşıdıkları kanaatinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum araştırmanın derinliğini olumsuz etkilese de katılımcıların hassasiyetlerine etik kuralları çerçevesinde saygı duymak gerektiği düşünülmektedir.

"Bombalar altında kaldık. Evimizi orda bıraktık, 2 gün boyunca yürüdük, sokakta yattık, çok zordu." (K10)

"11 yıl önce savaş başladığında kaçmak istedik. Biz Esad tarafında yaşıyorduk o taraftan Türkiye'ye gelmek çok zor. 30 km yol var muhaliflerle Esad rejimi arasında. Orda keskin nişancılar var ve yola kim geçse öldürülüyor. Ben, çocuklarım ve görümcem oradan geçerken bomba düştü. Ben şoka girdim ve kaldım öylece sonra görümcem beni kendime getirdi ve bizi yolun diğer kısmına çekti. Eşim bir ay önce Kahramanmaraş'a gelmişti, bize ev aldı, kendine iş ayarladı. Sonra bize bir taksi tuttu. Halep ve burası aslında bir buçuk saat biz dört buçuk saatte geldik. Yollar çok korkutucu, güvenlik yok, ben çok korktum çocuklarıma bir şey olur diye. Çünkü yolda birçok küçük çocuk ve kadının kaçırıldığını gördüm ve onlara tecavüz ediliyordu. Yaşadığım korkuyu asla unutamam ve anlatamam." (K14)

"Çok zorluklarla karşılaştık." (K15)

"Çocuklar çok korktular, zor zamanlar geçirdik. Uyuyamazdı çocuklar bomba düşecek diye." (K16)

Göç Sürecinin Psikolojik Etkileri:

Katılımcıların görüşlerine ait göç sürecinin psikolojik etkileri kod temasından elde edilen bulgulara göre Suriyeli zorunlu göçe maruz kalan kadınların hepsi de göç sürecinden psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Psikolojik olarak baya zarar aldık." (K2)

"Çok zor günler geçirdim." (K9)

“Kolay değildi. Ben biraz etkilendim. Ama büyük kızım çok etkilendi evden dışarı çıkmak istemiyordu. Çok zor alıştı.” (K14)

“Biz kaçmak istediğimizde babam burada-Suriye’de-kalmak istedi abimle ama annem çok mahvoldu babam bırakamadı bizi. Sonra abimin öldüğünü öğrendik. Babam bizi Kahramanmaraş’a bırakıp Suriye’ye döndü. Çok korktum. Ölmek istemiştim. Babamın ilk defa ağladığını gördüm.” (K17)

“Bir daha eski hayatımıza dönemeyeceğimizi biliyorduk. Sadece çocuklarımızı düşündük.”(K19)

“Tek hatırladığım şey annem sürekli ağlıyordu ülkemizden ayrıldığımız için.”(K21)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde göç sürecinin sadece kadınları değil çocukları ve kadınların eşlerini de psikolojik olarak olumsuz etkilediği hatta göçe maruz kalan bireylerin kendilerini yaşamdan soyutlama, yaşamak istememe gibi duygu ve düşünceler geliştirdikleri zorunlu olarak istemsizce yurtlarından ayrılmanın ise onlarda derin üzüntü oluşturduğu görülmektedir.

Kaçış Yöntemleri:

Katılımcıların göç sürecinde kendi ülkelerinden ev sahibi ülkeye nasıl geldikleri sorulduğunda verdikleri ifadelerden elde edilen bulgulara göre katılımcılar; devlet yoluyla, kendi araçlarıyla, göçmenleri getiren taksile ya da yürüyerek geldikleri görülmektedir. Katılımcıların iç savaştan kaçış şekilleri aşağıdaki gibidir:

“Saatlerce çocuklarımla yürümek zorunda kaldık.”(K4)

“Resmi yollarla geldik, arabayla geldik.”(K6)

“Evimizi orda bıraktık, 2 gün boyunca yürüdük, sokakta yattık, çok zordu.”(K10)

“Eşim bize bir taksi tuttu, taksile çocuklarım ve ben buraya geldik.”(K14)

“Arabayla geldik. Ablam; bana tatile gidiyoruz, demişti. 3 yıl önce anlamamıştım.” (K20)

Göç Süreci ve Şiddet:

Katılımcılara göç süresince herhangi bir şiddete maruz kaldınız mı? Ya da herhangi bir şiddete tanık oldunuz mu? diye sorulduğunda ilginç olarak sadece beş tanesi şiddeti yaşamadıklarını fakat tanık olduklarını belirtmiştir. Diğer katılımcıların aynı yoldan gelmelerine rağmen herhangi bir şiddete tanık olmaması çelişkili bulunsa da katılımcı beyanlarının doğru olduğu varsayılmıştır. Şiddete tanık olan katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Çok fazla şiddet olduğunu gördüm."(K2)

"Yaralandık." (K5)

"Bombalar altında kaldık." (K10)

"Yol çok tehlikeliydi. Kaçırılmalar ve tecavüzler oluyordu." (K14)

Katılımcıların göç sürecinde şiddet kod temasına verdikleri ifadelerden elde edilen bulgulara göre toplumda zaten dezavantajlı grup olarak görünen kadınların göç sırasında da aynı kaderi devam ettirdiği görülmektedir. Göç psikolojisinin insanlar üzerindeki yıpratıcı etkisi yetmezmiş gibi bir de kadın ve çocukların onurunu kaybetmelerine tanıklık edildiği belirtilmektedir. Bu bağlamda kadınların ve çocukların göç sırasında ve sonrasında daha korumacı prosedürlerle göç süreçlerini sağlıklı ve güven içinde tamamlamalarına olanak sağlayan politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kadın ve Erkek Arasında Sığınmacı Olma Süreci:

Katılımcılara kadın ve erkekler arasında sığınmacı olma süreci açısından bir fark olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

"Bence yok." (K5).

"Evet var. Babama gidip savaşması gerektiğini söylediler ama annem izin vermiyor." (K17)

Kadınlar siyah giyiniyor. Zor oluyor(K22).(Katılımcı bu ifade-sinde siyah çarşaf ve peçenin zorluğundan bahsetmektedir).

Katılımcıların ifadelerinden elde edilen bulgulara göre K17,K19 ve K22 kodlu kadınların dışındaki tüm katılımcılar, (on dokuz kişi) kadınlar ve erkekler arasında sığınmacı olma sürecinde bir farklılık olmadığını ifade ettikleri görülmektedir.

Göçten Sonraki Yaşamları: (Türkiye’de Yaşam)

Katılımcılara, “Türkiye’ye geldiğinizden bu yana neler yaşadınız? ”, “Yaşantınızda neler değişti? ”, “Psikolojik olarak nasıl etkilendiniz? ”, “Ekonomik durumunuzu geçmişle kıyasladığınızda daha iyi mi? ” soruları sorularak Türkiye’deki sosyal, ekonomik ve psikolojik durumları anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda analiz yaparken “göçten sonra yaşamları” kod teması kullanılmış alt kodlar olarak “aile içi rolleri”, “ekonomik durumları” ve “psikolojik durumları” olarak belirlenmiştir.

Aile İçi Roller:

Katılımcıların göç sonrası değişen hayatlarıyla bağlantılı olarak aile içindeki rollerinde bir farklılık olup olmadığı sorulmuş, katılımcıların ifade ettikleri görüşlerinden elde edilen bulgulara göre 18 kadın aile içindeki rollerinin tamamen değiştiğini belirtmişlerdir. Suriye’de çalışan, iş gücüne katılan kadınların Türkiye’ye geldiklerinde çalışmadıkları, Suriye’de ev hanımı olan kadınların ise tam tersi olarak Türkiye’de çalışmak zorunda oldukları için çalıştıkları bu durumun da aile içindeki rollerinde fazladan bir yük olarak görüldüğü belirtilmiştir.

Katılımcılardan yedisi Suriye’deyken ev hanımı olduklarını fakat Türkiye’ye geldikten sonra çalışmak zorunda oldukları için çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre çalışmaya başlama durumlarının onlarda yıpranmışlık hissettirdiği ve çalışmaya başlamalarını kötü bir durum olarak algıladıkları görülmektedir.

“Hayatımız mahvoldu. Eskiden sadece eşim çalışırdı, şimdi ikimizde çalışıyoruz.”(K1,K2,K3,K4,K5,K9,K17)

Katılımcılardan biri; (K14) yaşadıkları bu değişiminden önceleri ailesinin pek memnun olmadığını, eşinin ise sessiz kalarak bu

duruma engel olmadığını belirtmiştir. K14'ün görüşünden elde edilen bulgular doğrultusunda önceleri kadının işgücüne katılmasının yanlış bir durum gibi saklanması, sessiz kalınması durumu Suriye'de kadınların sadece özel alanlarında yaşama hakkı olduğu algısının nasıl kanıksandığını göstermektedir. Sonra kadının toplumda uzun süre kendini ispat etmesi sonucunda ailesinin algısının değiştiği ve kadının toplumda görünür olarak kabul gördüğü görülmektedir.

“Buraya geldik ve ben kuaförlük yapmaya başladım, ilk beş yıl annem kimseye akrabalarım söyleyemedi. Çünkü kızı çalışıyor, kuaför olmuş diye ayıp ya da kötüymüş gibi. Burada çalışmama eşim ise bir şey demedi. Suriye'de izin vermezdi. Şimdi annem de alıştı artık herkese gururla söylüyor.”

Katılımcılardan ikisi Suriye'de öğretmen olmalarına rağmen değişen hayatları sonucunda artık evde kalıp çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir (K6, K7). Araştırmaya katılan sığınmacı kadınların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre göçün kadınların aile içi rollerini ve sorumluluklarını değiştirdiği görülmektedir.

Ekonomik Durumları:

Katılımcıların göç sonrası değişen hayatlarıyla bağlantılı olarak ekonomik durumlarında bir farklılık olup olmadığı sorulmuş, katılımcıların ifade ettikleri görüşlerinden elde edilen bulgulara göre 18 kadın ekonomik durumlarının tamamen değiştiğini ve eskisinden daha düşük ekonomik standartlarda yaşadıklarını belirtmişlerdir. Suriye'de gayrimenkulleri ve arabaları olan, kendileri ya da eşleri nitelikli işlerde çalışan kadınların iç savaştan kaçıp Türkiye'ye geldikten sonraki yaşamları geçmiş yaşamlarıyla kıyasladıklarında Türkiye'de iş bulmada yaşanan sorunlar, Suriye lirasının Türk lirası karşısında ekonomik değerinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı sosyo-ekonomik şartlarının daha düşük olduğu katılımcı ifadelerinden elde edilen bulgular sonucunda görülmektedir.

“Ekonomik olarak çok zorluklar yaşadık, hayatımızda bayağı değişiklikler oldu, çok kötü zamanlar geçirdik.” (K1)

“Her şey değişti. Suriye’de eşim polisti, ben de sosyal öğretmeniydim. Suriye’de daha iyiydi. Orada kendi evimiz vardı burada yok. Burada ben evdeyim, eşim boyacı.”(K6)

“Suriye’de daha iyiydi. Orada kendi evimiz vardı iki tane. Arabalarımız vardı. Arazilerimiz vardı. Burada Elhamdülillah doyuyoruz.” (K7)

“Çok değişti her şey. Artık daha zor. Akrabalar ve devlet yardım ediyor. Başkalarının yardımıyla geçiniyoruz.” (K9)

“Suriye’de eşimin kıyafet mağazası vardı savaştan önce. Amerika’dan kıyafet getirir, orada satardı. Bizim durumumuz iyiydi.” (K14)

“Kocamın restoranı vardı. Onunla geçiniyorduk. Şimdi ise demir topluyor ve satıyor.”(K16)

“Çoğu zaman para yüzünden tartışıyoruz. Eskiden rahattık paramız vardı.” (K19)

“Doğukent’te bir ev tuttu babam. Suriye’deki paramızı burada bozdurdu. Fakat ev alamadık. Çünkü Suriye parası az, Türk parası daha değerli.” (K20)

Psikolojik Etkileri:

Katılımcıların göç sonrası değişen hayatlarıyla bağlantılı olarak psikolojik durumlarının bu süreç sonrasında nasıl olduğu sorulmuş, katılımcıların ifade ettikleri görüşlerinden elde edilen bulgulara göre 20 kadın psikolojik durumlarının tamamen değiştiğini ve psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Zorunlu göçe maruz kalan kadınlar ve aileleri; göç öncesinde iç savaşın onlara yaşattığı korku, yakınlarını kaybetmenin acısı, hayata dair tüm birikimlerini kaybetmenin vermiş olduğu üzüntü, göç sırasında tanık olunan şiddet, yolun zorlukları, temel yaşamsal ihtiyaçlardan yoksun kalmak ve göç sonrasında yeni yaşama, topluma, kültüre, dile uyum sağlamada karşılaşılan zorluklar, ekonomik güçlükler üstüne aile içi rollerdeki artış ve ev sahibi toplumun kadınlar üzerine oluşturduğu olumsuz baskı zorunlu göçe maruz kalan

kadınların üzerinde psikolojik olarak olumsuz etkiler oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı katılımcılar ailelerinin yaşadıkları tüm zorluklardan daha çok etkilememeleri adına aslında öyle hissetmeseler bile güçlü görünmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların göç sonrası değişen hayatlarıyla bağlantılı olarak psikolojik durumlarının bu süreç sonrasında nasıl olduğuna dair görüşleri aşağıda verilmektedir:

"Psikolojik olarak çok yıprandım." (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K15).

"Küçük kardeşim üzüldüğümde hemen anlıyor, onun için mutlu olmaya çalışıyorum." (K17)

"Çocuklarım için korkusuz olmaya çalışıyorum." (K19).

"Çoğu zaman para yüzünden tartışıyoruz. Eskiden rahattık, evimiz vardı, paramız vardı." (K19)

"Eskiden çok mutluydum. Şimdi ise o kadar mutlu değilim. Hiç arkadaşım kalmadı, kimseyle arkadaş olamıyoruz. Bazen çok üzülüyorum hâlimize ama bunu belli etmiyorum. Çünkü bizden daha kötü yaşayanlar var." (K20)

Katılımcılardan K14 ise göç nedeniyle yaşadığı tüm olumsuz süreçlere rağmen çalışmaya başlamanın onda psikolojik olarak iyi hissettirdiğini ve daha öz güvenli olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda kadınların kamusal alanda var olmalarının onları daha güçlü hissettirdiği ve yaşamlarını pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir.

"Çok büyük fark oldu. Şimdi daha güçlü daha iyi hissediyorum. Çalışmak bana iyi geldi. Daha enerjik oldum. Önceden daha az iş yapardım ama hep yorgun hissederdim. Artık kendimi yorgun hissetmiyorum." (K14)

Şiddet:

Çalışmada katılımcılara göç öncesinde, sürecinde ve sonrasında herhangi bir şiddete tanıklık edip etmedikleri sorulmuştur. Bu so-

ruyla kadınların tüm bu süreç içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir şiddete maruz kalıp kalmadıklarını tespit etmek amaçlanmaktadır. Soruyla ilgili olarak sorunsal şiddete maruz kalan kadınların bunu detaylı olarak anlatmak istememeleri (K4) ve evet ya da hayır diyerek şiddetin boyutlarıyla ilgili görüş vermek istememeleri olarak belirlenmiştir. Konunun hassasiyeti gereği katılımcıya saygı duyularak konu ile ilgili başka soru sormak istenmemiştir. Katılımcıların ifade ettikleri görüşlerinden elde edilen bulgulara göre bir kadın şiddete maruz kalmış, dört kadın şiddete tanıklık etmiş ve diğerleri herhangi bir şiddetle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Aynı yoldan gelen kadınların bazılarının şiddete tanıklık ederken diğerlerinin tanıklık etmemesi araştırma bulguları açısından çelişkili bulunmaktadır.

Katılımcılardan bazılarının göç öncesinde herhangi bir şiddete tanıklık edip etmediklerine dair ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Çok şiddet oldu. Göç sürecinde değil ama Suriye savaşında çok zulüm oldu.” (K6)

“Savaşta her yerde şiddet vardı.” (K9,K10)

Katılımcılardan bazılarının göç sürecinde herhangi bir şiddete tanıklık edip etmediklerine dair ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Göç sırasında kadınlara şiddet vardı ya da uygulanıyordu.” (K2)

“Evet, karşılaştım. Çok kötüydü.” (K4) (Şiddete maruz kaldığını belirtti ama anlatmak istemedi.)

“Az sayıda şiddet uygulandığını gördüm.” (K5)

“Göç sırasında ben şiddet yaşamadım. Şükürler olsun. Ama gelirken yolda gördüm. Kadınları ve küçük çocukları kaçırıyorlardı. Onlara tecavüz ediyorlardı. Çok korkunçtu.” (K14)

Katılımcılardan bazılarının göç sonrasında herhangi bir şiddete tanıklık edip etmediklerine dair ifadeleri aşağıda verilmiştir:

"İnsanların bakışlarını anlayabiliyorum. Bana ve kız kardeşime karşı bakışları beni rahatsız ediyor." (K17)

"Suri diyorlar küçük çocuklar, küçük oğlumla dalga geçiyorlar." (K19)

"Bana değil ama Suriyeli bir kızla dalga geçmişti çocuklar. Suri Suri diyorlarmış." (K20)

Katılımcıların şiddetle ilgili görüşlerinden ifade ettikleri bulgulara göre göç öncesinde iç savaş nedeniyle insanların fiziksel olarak şiddete maruz kaldığı, göç sırasında kadın ve çocuklara yönelik şiddetin tecavüz olarak dönüştüğü göçten sonra yeni yerleşim yerlerinde ise küçümseme, dışlama ya da bakışlar yoluyla rahatsız ederek psikolojik şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda zorunlu göçte kadınların şiddetin her türlü boyutuna tanıklık ettikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcıların ev sahibi toplum tarafından "Suri" olarak çağırılmaktan kendilerini rahatsız hissetmeleri şiddetle ilgili olarak sorulan soruda bu yanıtı vermeleri araştırmada elde edilen başka bir bulgu olarak gösterilebilir.

Göç Sonrası Sosyal Uyum:

Çalışmada katılımcıların göçe uyum sağlama konusunu ölçmek adına "Göçe uyum sağlama konusunda kendinizi erkeklerden farklı görüyor musunuz?", "Sağlık hizmetlerinden yararlanılıyor mu?", "Komşuluk ilişkileriniz var mı?", "İçinde yaşadığınız sosyal çevreden memnun musunuz?", "Ev sahibi toplum hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?", "Savaş bittikten sonra ülkenize dönmek istiyor musunuz?" soruları sorulmuştur. Katılımcıların ifade ettikleri görüşlerini analiz etmek için "Göç sonrası sosyal uyum" kod teması oluşturulmuştur. Göç sonrası sosyal uyum kodu "komşuluk ilişkileri", "sosyal çevre", "ev sahibi toplum", "ayrımçılık", "iş gücüne katılma", "sosyal uyum ve toplumsal cinsiyet", "geride kalanlar" olmak üzere yedi alt kod teması altında incelenmiştir.

Komşuluk İlişkileri:

Çalışmada zorunlu göçe maruz kalan katılımcıların yeni yerleşim yerlerinde sosyal çevreyle olan uyumlarını analiz edebilmek

adına komşuluk ilişkilerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre katılımcıların hepsinin komşularıyla iyi iletişimde buldukları, sosyal ve kültürel anlamda etkileşimde oldukları, birbirlerinin yemek kültürlerine alışmaya ve öğrenmeye başladıkları görülmektedir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

“Memnunum, komşularıyla uyumluyum, sekiz senedir buradayım.” (K11)

“Buradaki komşulardan memnunum. Hepsi çok yardımcı oluyorlar. İlk geldiğimiz zamanlarda ben istemeden bir sürü şey getiriyorlardı.” (K14)

“Komşuluk ilişkilerimiz var. Bazen onlar bize dolma getiriyor. Biz de onlara Suriye kahvesi yapıyoruz. Akrabalarımızla da aynı yerde yaşıyoruz.” (K15)

“Komşularımız çok iyi. Apartmanda yaşıyoruz. Üst kat komşularımızla aramız iyi.” (K21)

Sosyal Çevre:

Araştırmada zorunlu göçe maruz kalan katılımcıların yeni yerleşim yerlerinde sosyal çevreyle olan uyumlarını analiz edebilmek adına yaşadıkları sosyal çevreden memnuniyet düzeyinin nasıl olduğu sorulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre katılımcılardan iki tanesi çevre kirliliği (K5) ve çekilen maddi yoksunluk(K19) nedeniyle içinde yaşanılan sosyal çevreden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar ise yaşadıkları çevreden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

“Memnunum, dokuz senedir Maraş’tayız.” (K7)

“Memnunum, komşularıyla uyumluyum, on üç senedir buradayım. Bizim aslımız Kahramanmaraş’taydı.” (K12)

“Evet, çok memnunum.” (K21)

Ev Sahibi Toplum:

Katılımcılara yeni yerleşim yerlerinde sosyal uyumlarını analiz edebilmek adına yaşadıkları ev sahibi toplum hakkındaki görüşlerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre yaşadıkları bazı olumsuzluklara rağmen Türk insanları hakkındaki düşüncelerinin yardımsever, iyi, hoş ve cesur oldukları şeklinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

"Çok iyi ve hoş insanlar, Türkleri seviyorum. Türkiye'yi seviyorum." (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K18).

"Türk insanları çok yardımseverler, çok desteklediler beni ve sonuna kadar arkamda durdular hep. Arkadaşlarım çok iyi." (K14)

"Bazılarından Allah razı olsun. Yardımsever, merhametliler bize çok yardım ediyorlar. Bazıları da bizi hiç istemez." (K16)

"İyi olanları çok iyi, kötü olanları çok kötü ama genelde hepsi iyi insanlar." (K17, K19)

"Tanıdığım bütün kızlar çok zengin. Babaları onların istediği her şeyi aldığını söylüyorlar. Bazen bana acıdıklarını hissediyorum. Bana eşyalarından vermek istediklerini söylediklerinde almıyorum. Çok merhametliler." (K20)

"Türkler, Suriyelilere göre biraz daha yenilikçi. Buraya çok alıştım. Suriye'ye dönsek bile alışmam artık. Eğlenmeyi iyi biliyorlar. Darbe olduğunda çok şaşırmıştım. Çok korkusuzlar. Tankın önüne yatmıştı bir adam." (K21)

"İyi insanlar. Cumhurbaşkanı'na çok teşekkür ediyoruz." (K22)

Ayrımcılık:

Katılımcılara yeni yerleşim yerlerinde sosyal uyumlarını analiz edebilmek adına yaşadıkları ev sahibi toplum tarafından herhangi bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı sorulmuştur. Katılımcıların

görüşlerinden elde edilen bulgulara göre katılımcılardan on tanesinin ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

“Evet, Suriyeli olduğum için karşılaştım.” (K3, K4, K5, K6, K7, K14)

“Eskisi gibi mutlu değiliz. Suriyeliler burada bedava yaşıyor diyorlar ama çok zor yaşıyoruz. Sözlü olarak bizi hep ayırıyorlar. Suriyelisiniz ülkenize dönün, diyorlar. Çocuklarımla dalga geçtiler.” (K16)

“Bana değil ama Suriyeli bir kızla dalga geçmişti çocuklar. Suri Suri diyorlarmış.” (K20)

“Peçe taktığımız için dışladılar.” (K22)

İş Gücüne Katılım:

Katılımcılara yeni yerleşim yerlerinde sosyal uyumlarını analiz edebilmek adına işgücüne katılmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre katılımcılardan on üç tanesi toplumsal cinsiyet rollerine bağlı durumlardan dolayı çalışmak istemediklerini, yedi tanesinin çalışmak istediği ve iki tanesinin öğrenci olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

“Evet, çalışmak istedim.” (K1,K2,K4,K9,K14,K16,K19)

“Çalışmayı düşünmedim, çocuklarım küçük.” (K3, K5, K6, K7, K8,K10,K11,K12,K13,K15,K17,K18,K22).

Sosyal Uyum ve Toplumsal Cinsiyet:

Katılımcılara, “Kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal uyum açısından fark görüyor musunuz?” diye sorulduğunda katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgulara göre katılımcılardan on dört tanesinin “Hayır, bir fark yok.” şeklinde görüşlerini belirttiği görülmektedir. (K4, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K16, K17, K19, K20, K21)

Geride Kalanlar:

Katılımcılara, Suriye’de kalan tanıdıklarınızla iletişim kurabiliyor musunuz? diye sorulduğunda katılımcıların on bir tanesi geride kalan tanıdıklarıyla iletişim kuramadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bazılarının ifade ettikleri görüşleri aşağıda verilmektedir:

“Kimseyle görüşemiyorum. Hepsi başka yerde.” (K10).

“Akrabalarımınla telefonla görüşüyorum. Keşke gidip görebilsen onları ama gidemem çünkü geçici oturma iznimiz var, gidersek bir daha gelemeyiz buraya.” (K14)

“Hayır, akrabalarımın çoğu öldüler.” (K16)

Gelecek Beklentileri:

Çalışmada katılımcıların gelecek beklentilerini ölçmek adına geleceğe yönelik beklentileri sorulmuş ve katılımcılardan on bir tanesi herhangi bir gelecek beklentisinin olmadığını, beş tanesinin çocuklarını okutmak istedikleri ve altı tanesinin sadece ülkelerine dönmek istediklerini belirttikleri görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgular aşağıda gösterilmektedir:

“Hayır, yok.” (K11)

“Çocuklarıma iyi bir hayat kurmak, onların okuyup meslek sahibi olmasını ve ayaklarını daha sağlam basmak isterim.” (K14)

“Çocuklarımla tekrar Suriye’ye dönüp yaşamak istiyorum.” (K16)

“Ülkemize dönüp kendi kültürümüzde yaşamak.” (K22)

Ayrıca katılımcılara, “Savaş bitince ülkenize dönmek ister misiniz?” diye sorulduğunda on beş tanesi “Evet, dönmek isterim.”, yedi tanesi “Hayır, dönmek istemem” diyerek görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının görüşlerinden elde edilen ifadeler aşağıda gösterilmektedir:

“Savaş bitince tekrar dönmek isterim. Orası memleket. (gözleri doldu) ”(K7)

“Savaş bitse de burada yaşamak isterim.” (K9)

“Ülkeme dönmek istemem. Çünkü Esad rejimi çok kötü. Neden döndünüz, derler bize vatan haini, derler. Hapse atarlar ve bize kötülük yaparlar. Onlar çok zalim.” (K11)

“Burayı sevmeme rağmen vatanıma dönmek isterim. Benim toprağım.” (K14)

“Hayır, burada evimiz var. Oradaki evimiz yıkılmış durumda.”(K17)

“Evet, dönmek isterim. Evimiz orada ama bombadan yıkıldı ve evi tekrar tamir edecek paramız yok.” (K19)

“Evet, evimi ve ülkemi çok özliyorum.” (K20)

SONUÇ

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde eğitim seviyesi düşük, işgücüne katılımları olmayan kadınların aile içi rolleri herhangi bir mecburiyet olmadığı sürece (eşinin ölmesi, ekonomik nedenler gibi) değişim görülmemiştir.

Sığınmacı kadınlar ataerkil toplum geleneklerini ve kültürlerini Türkiye’de de devam ettirmektedirler. Bu kadınlar, özel alanlarında yaşamlarını sürdürerek toplumsal ya da kamusal herhangi bir alana çok karışmamaktadır. Bu nedenle “Herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldınız mı?” sorusuna “Hayır” diyerek cevap vermişlerdir.

Eğitim durumu iyi, Suriye’de nitelikli işgücüne katılan kadınların buradaki özel alanlarından çıkmamalarının nedeni gelmiş oldukları ülkelerindeki nitelikte iş bulamamak olduğu belirtilmiştir. Bu kadınlar bazen milliyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Kadınlardan bazıları istemeseler de zorunlu olarak işgücüne katılmaktadırlar. İmkânları olsa çalışmak istememektedirler. Kendi ayakları üzerinde durmak, kamusal alanda var olmak istememektedirler. Tüm bu bulgulardan zorunlu göçe maruz kalan kadınların erkek egemen kültür yapısının bir parçası

olarak yaşamlarını devam ettirmek istedikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Zorunlu göçle gelen kadınların sosyal uyumları incelendiğinde komşuluk ilişkileri, şehrin yemeklerini öğrenme eğilimleri, devlet kurumlarına başvurabilmeleri sosyal olarak uyum göstergelerine örnek olarak gösterilebilir. Yaşadıkları sosyal çevreden memnun olduklarını katılımcıların çoğunluğu belirtmiştir. Bir tanesi çevrenin kirli olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulguların analizine göre sosyal çevrelerinden memnun oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Göçün kadınlar üzerindeki psikolojik etkileriyle ilgili bulgular analiz edildiğinde göç tüm kadınları psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Söylemlerine bakıldığında psikolojik olarak kendilerini kötü hissettiklerini belirtmektedirler.

Katılımcı kadınların şiddete maruz kalıp kalmadıkları sorulduğunda bir tanesi şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Kadınların geneli, göç sürecinde şiddete maruz kalmamış; bir kısmı ise Suriye'den buraya gelirken ve iç savaş döneminde şiddete maruz kalan kadınlara ve küçük çocuklara tanıklık ettiklerini ve bu durumun onlar üzerinde korku, üzüntü ve psikolojik huzursuzluk oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda göç sürecinin kadınlar ve çocukların güvenliği üzerinde olumsuz etkiler barındırdığı sonucuna ulaşılabilir.

Göçe nasıl karar verildiği analiz edildiğinde ise şaşırtıcı olarak erkek egemen toplum kabullerinin aksine göç kararını ortak olarak aldıklarını belirtmişlerdir. Karar alma konularında çoğunluğu eşleriyle birlikte karar süreçlerine katılmakta, çok azı ataerkil toplum göstergesi olan eşinin kararlarına uyum sağlayarak kendi kararını belirtmemiştir.

Göç sonrasında ekonomik durumları çoğunluğun değişmiştir ve olumsuz etkilenmiştir. Göç nedeniyle geride bıraktıkları hayatları buraya geldiklerinde bambaşka bir hâl almıştır. Kariyerlerini, evlerini, arabalarını ve arazilerini orada bırakıp burada kirada yaşa-

dıklarını ve düşük ücretlerle düzensiz çalıştıklarını sadece doyacak kadar kazandıklarını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda sığınmacıların ekonomik koşullarının düzenlenmesi adına gerekli adımların atılmasının önemli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Göç sonrası sosyal uyumları değerlendirildiğinde yaşadıkları ülkeyi ve yaşadıkları ülkenin insanlarını -bazı olumsuz durumlarla karşılaşsalar, ayrımcılığa maruz kalsalar bile- sevdikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Gelecek beklentilerinin ne olduğu sorulduğunda ise sığınmacı kadınların çoğunluğunun direkt “Hayır, yok.” demeleri geçmişte yaşadıkları ve mevcut durumlarındaki zorlukların geleceğe yönelik umutlarının olmamasına yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, göçe maruz kalan kadınlar ve çocukların topluma entegre olması, kültürel olarak kaynaşma, ayrımcılığın önlenmesi adına yerel ve ulusal politikalar geliştirilmelidir.

Eğitim olanaklarından, çalışma hayatından yoksun kadınların yetiştirdiği okula gitmeyen, çalışmayan bir toplum gelmekte ve bu yeni topluluğun toplumun bir köşesinde kendi hâlinde büyümekte olduğu görülmektedir. Bu yeni topluluğun topluma faydalı, nitelikli bireyler olabilmesi adına öncelikle kadınların sosyal uyumunun sağlanması için geliştirilen çözüm önerilerinin politika yürütücüleri tarafından uygulanması gerekmektedir. Ailelerinin omuzlarına yüklenen zorlukların çocukların da kaderlerini etkilemekte, önlem alınmazsa bu kısır döngünün sürüp gideceği düşünülmektedir.

Suriyeli sığınmacı ailelerin geçici koruma statüsünde olmaları ve bu durumla ilgili uygulanan pratikler, ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamaları konusunda günlük yaşamlarına neden olmaktadır. Bombalanmış geçmişlerinin ötesinde yeni yaşam yerlerinde yaşadıkları uyum sorunu ve gelecek kaygılarının giderilmesine yönelik çalışmaların artırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKYOL, E., (2008). Parçalanmış Kimlikler: Fransa'daki Türk Kadınlarının Özel-Kamusal Stratejileri, Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, , pp.223-234
- AKINCI, B., NERGİZ A., & GEDİK E. (2015).Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, Göç Araştırmaları Editörden Dergisi TheJournal of Migration Studies, ss 58-83
- AKYILDIZ, İ, E., (2016). Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi, Uludağ Journal of EconomyandSociety / B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt / Volume 35, Sayı / Issue 2, 2016, ss. / pp. 127-176
- ALBAROSA E,ve ELSNERB, (2022).Forced Migration, Social Cohesionand Conflict The 2015 Refugee Inflow in Germany, Policy Research Working Paper, 9993
- ANTHİAS, F ve CEDERBERG, M. (2006) State of the Art TheoreticalPerspectivesandDebates in the UK, Integration of FemaleImmigrants in Labour Market andSociety, PolicyAssessmentandPolicyRecommendations, WP4. http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/working_papers/state_of_the_art/UK.pdf Erişim Tarihi: 16.04.2022
- ANTHİAS, E, CEDERBERG, M., (2006). 'SocialCapitalandExclusion', in Ethnogenesis final report, EU Sixth Framework, Brussels.
- BARTRAM, D., POROS, M. V. ve MONFORTE, P. (2017). Göç meselesinde temel kavramlar. (Çev. I. A. Tuncay). Ankara: Hece Yayınları.
- BUZ, S. (2006). Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara
- CASTLES B., ve VAN HEAR B., (2005). DevolopingDFID'sPolicyApproach
- CASTLES, S. andMİLLER, M.J. (1993).Theage of migration: international population movements in the modern world. London: Macmillan

- COHEN, R., (1997). *Global Diasporas: An Introduction*, London: UCL Press
- ÇAĞLAYAN, S., (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE). Sayı 17
- DEDEOĞLU, S. (2014). Tarımsal üretimde göçmen işçiler: Yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. *Çalışma ve Toplum*, 56(1). 3768
- DEDEOĞLU, S., & GÖKMEN, Ç. E. (2020). Göç Teorileri, Göçmen Emegi ve Entegrasyon: Kadınların Yeri. *Türkiye’de Göç Araştırmaları*, 18.
- EL BUSHRA, J., (2000) *Gender and Forced Migration: Editorial* Forced Migration Review
- El Jack, A., (2002). ‘Gender Perspectives on the Management of Small Arms and Light Weapons in the Sudan’, in V. Farrand K. Gebre-Wold (eds). *Gender Perspectives on Small Arms and Light Weapons: Regional and International Concerns*, Brief 24, Bonn: Bonn International Center for Conversion
- INDRA, D., (1999). *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*, New York: Bergham Books
- KAYA M., ve DEMİR AĞO., (2016). Türkiye’deki Suriyeli Kadın Sığınmacıların İş Piyasasındaki Çalışma Koşullarına Sosyolojik Bir Bakış: Şanlıurfa Örneği, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu. Bildiri Kitabı. Kilis: 7 Aralık Üniversitesi Matbaası,
- KEMİRERE F., (2007). *The Impact of Forced Migration on Women in northern Uganda*, Ph. D. Thesis, University of South Africa
- KİM, J., SHEELY, R. and SCHMİDT, C. (2020). *Social Capital and Social Cohesion Measurement Toolkit for Community-Driven Development Operations*. Tech. rep., Mercy Corps.
- LEE, Y. (2014). The femininesector: explaining the overrepresentation of women in the non-profitsector in the USA. *International Journal of Social Economics* 41(7). 556-572
- MOSER, C. and CLARK, E., (2001). *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*, London: Zed Books

- ORHAN, O. (2014). Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar Ve Öneriler, ORSAM Yayını, Rapor No: 189, Ankara: Nisan 2014
- RANİ, Surabhi. (2018). Analiz Eden Lee'sHypotheses Of Migration InTheContext Of Malabar Migration: A Case Study Of TaliparambaBlock, KannurDistrict. International Journal Of Research In Geography,4(1).1-8.
- SAVING WOMEN'S LIVES (SWL), 2002. Factsheet: EndingViolenceagainst Women:http://www.savingwomenslives.org/factsheet_ending_violence.htm 4/4/2007.
- ŞEKER, D. & UÇAN, G., (2016).Göç Sürecinde Kadın. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 14 (1)
- ŞİMŞEK, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 4(2): 172-187
- TİNDİFA S. B. (2001).Peace Conflict and Sustainable Development: The Experience of Uganda. Kampala: Makerere University
- TOPÇU, E., BÜYÜKBEŞE T, (2020). Göç Bağlamında Toplumsal Uyum Göstergeleri, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Sayfa 23-34
- TOROS A (2008) Sorunlu Bölgelerde Göç, Global Strateji Enstitüsü, Ankara.
- TÜFEKÇİ, N., (2019). İnanlı Sığınmacı Kadınların Türkiye'de Çalışma Yaşamları ve Toplumsal Cinsiyet, Umuda Doğru, http://www.umudadogru.com/dergi/tr/?id=414&kat=35 (05.04.2022).
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N. (2004). Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân, Çankaya Kitabevi, İstanbul.
- VAN DER MEER, T. W. G.,& TOLSMA, J. (2014).Ethnic diversity and its effects on social cohesion. Annual Review of Sociology, 40, 459–478.
- www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 15.04.2022
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (The Qualitative Research Methods in

- Social Sciences). 8. Tıpkı Basım (8th Ed.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILDIRIM, A., ve ŞİMŞEK, H., (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 366 s. ISBN 9750200071
- YUKK 2013: md.3/I,2, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> Erişim Tarihi: 15.04.2022
- ZAPATA-BARRERO R, YALAZ E, (2018).Qualitative Research in European Migration Studies. Cham: Springer International Publishing, ss.2-3
- ZAPATA-BARRERO R, YALAZ E, (2018). Qualitative Research in European Migration Studies. Cham: Springer International Publishing, ss. 22

Savaş ve Evlilik* Arasında Suriyeli Kadınlar Başka Bir Hayat Mümkün

Büşra ÖZTEKİN¹

Giriş

Göç, insanlık tarihi kadar eski olup özellikle günümüzde olumlu ve olumsuz yönleriyle tüm dünyayı etkilemektedir. Son yıllarda uluslararası boyutta yaşanan göç hareketlerindeki niceliksel artış, hükümet politikalarının önemini paralel şekilde artırmaktadır. Göç pek çok ülke için emek göçü, mülteci, geçici ya da kalıcı yerleşimci gibi bir durumu değil; aynı anda bunların hepsini içeren bir durumu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla hükümetlerin göç hareketlerini durdurma ve kontrol etme çabaları olsa da başarılı olunan alanlar sınırlı kalmaktadır. Dünyanın her yerinde siyaseti ve toplumlara yeniden şekillendiren bu göç hareketleri, kısmi benzerlikler yaşansa dahi her toplumu birbirinden farklı şekillendirmiştir.

* Çalışma boyunca bahsedilen evlilik; Türk Medeni Kanunu'na göre yapılan resmi (yasal) evlilikler değil, imam nikahı adı altında gerçekleştirilen fiili birlikteliktir. Evlilik terimi, bu durum için başka bir ifade kullanılmadığından zorunlu olarak tercih edilmiştir.

1 Arş. Gör., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, busra.oztekin@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6118-9562

Bu farklılaşma, ulusal ve uluslararası siyasal önlemler açısından da bir engel oluşturmaktadır (Castels ve Miller, 2008: 12). Bu nedenle hemen hemen göç alan tüm ülkelerde bu mesele kuramsal açıdan irdelenmiş, izlenecek siyasetle ilgili farklı yol haritaları üretilmeye çalışılmıştır.

19. yüzyılın iç ve dış göç hareketlerini tek ve kapsamlı bir kuramla açıklama çabalarından sonra 20. yüzyılın araştırmacıları farklı kavramlar ve varsayımlar kullanarak çeşitli kuramsal modeller geliştirmişlerdir. Son yıllarda ise uluslararası göç hareketleri neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan, değişik unsurlara dayanan, ulus kavramını sorgulayan, demografik açıdan milyonlarca insanı kapsayan bir hale büründüğü için ele alınış biçimi de değişmiştir (Unat, 2002: 3,5). Buna en güzel örnek ise göçün kadınlaşması olarak tabir edilen ve görünmeyi görünür kılan çalışmaların başlamış olmasıdır. Bakıldığında kadınlar tüm bölgelerde ve neredeyse tüm göç biçimlerinde etkileyen ve etkilenen olarak önemli bir rol oynasa da göç eden kadınların görünürlüğü, sorunları, yaşadıkları güçlükler göz ardı edilmektedir. Bu cinsiyet farklılığı küresel göç tarihinde daima önemli bir yer tutmuş, ancak çağdaş göç çalışmalarında kadınların görünürlüğü ciddi anlamda artmıştır (Castels ve Miller, 2008: 12-13). Bu bağlamda özellikle feminist araştırmacılar, göçün kadınlaşması ve göçün kadınlar üzerindeki etkisini feminist yöntemle araştırmaya yönelmişlerdir.

Feminist yöntem, süregelen pozitivist bilim anlayışına karşı çıkarak kadınların günlük hayattaki yaşam deneyimlerine büyük önem vermektedir. Pozitivizmin getirdiği erkek merkezci bilimsel metodolojinin kadınların tarihini, deneyimlerini, direnişlerini ve sorunlarını açıklamada yetersiz kalacağını varsaymaktadır. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki feminist kuramcılara göre feminist yöntem tek başına bir şey değildir ve bu terimin; yöntem, yöntem-bilim ve bilgi kuramı (epistemoloji) bakımından ayrı ayrı feminist bir hedefle ele alınması gerekir. Her bir basamakta feminizmin izlerinin olması zorunludur. Dolayısıyla bir araştırmayı feminist kılan şey, araştırmacının yalnızca gözlem, görüşme ya da anket yapması değildir. Araştırmacının bu yöntemle elde ettiği bilgiyi nasıl ana-

liz ettiği, araştırma sorusunun nasıl şekillendirdiği, kimin bilgisine erişmeye çalıştığı, kimin neyin bilgisini önemli bulduğu, elde edilen bilgiyi ne şekilde kullanacağı önemlidir (Erdoğan ve Gündoğdu, 2020: 17). Örneğin bu çalışmada da üzerinde durulacak olan feminist epistemolojinin ortaya koymuş olduğu duruş noktası; kadınların deneyimleriyle başlayan ve doğrudan buradan ilerleyen bir dünyayı anlama yolu olarak tanımlanmakta ve böylece feminist yöntem için de farklı bir bakış açısı getirmektedir (Brooks, 2007: 60). Bu çalışmada da her seferinde bu üç terimi ayrı ayrı ifade etmek çok güç olacağından hepsi için feminist yöntem ya da feminist araştırma terimi kullanılacaktır.

Feminist yöntem, evrensel bir kadın örneğinden ziyade farklı özelliklere sahip kadınların kendi sınırları içerisinde değerlendirilmesini savunmaktadır (Sığırı, 2018: 220-221). Daha açık bir ifadeyle, feminist araştırmaları diğer sosyal bilim araştırmalarından farklı kılan dört temel özellikten bahsedilebilir. Birincisi feminist bir bakış açısının kabulü ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmak, ikincisi gündelik hayat ve kişisel deneyimlere önem vermek, üçüncüsü araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşinin olmaması, dördüncüsü de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik çözümlerin araştırma hedefleri arasında yer almasıdır (Öztan, 2016: 275). Bu çalışma kapsamında da feminist yöntem; kadınların günlük yaşamlarını ve kadınlık deneyimlerini anlamaya ve yorumlamaya yönelik bir yöntem olarak ele alınmıştır. Böylece kadınların her gün tekrar ettikleri pratiklerinin ve kişisel deneyimlerinin sosyal, ekonomik, politik yapılarla nasıl belirlendiği gün yüzüne çıkacak; böylece bu alanlardaki eşitsizliklerin, ayrımcılığın ve çelişkilerin ortaya konması da mümkün olacaktır (Kümbetoğlu, 2019: 53). Bu çalışma içerisinde göçün kadınlaşmasının feminist yöntemle ele alınması, kadınların deneyimlerini ve sorunlarını daha görünür kılmak amacını gütmektedir. Geleneksel sosyal bilimin göç eden kadınları görmezden gelmesi ve onların sorunlarını yok sayması, feminist araştırmaların iki bacak üzerine inşa edilen yöntemiyle düzelebilecektir. Böylece hem yok sayılan kadınlar görünür olacak hem de deneyimleri ve bu deneyimlerin sonuçları dikkate alın-

caktır. Bu çalışmada da savaş ve göç ile istemediği halde yaşamaya maruz bırakıldığı hayatı değiştirmeye çalışan Suriyeli Fatma'nın kişisel deneyim ve tecrübeleri feminist bakış açısı ve yöntemiyle irdelenecektir.

Arap Baharının 2011'de Suriye'ye sıçramasıyla başlayan halk hareketinin silahlı mücadeleye dönüşmesi, Suriyeli Fatma'nın da ülkesini terk etmesine neden olmuştur. Yarı yapılandırılmış bir mülakatla görüştüğümüz Fatma; isminin açıkça kullanılmasını, hem Suriye'de hem de Türkiye'de yaşadıklarının kendisiyle sınırlı olmadığını ve birçok kadının anlattıklarını okuduğunda kendinden bir parça bulacağını dile getirmiştir. Yaşadıklarının yalnızca kendisiyle sınırlı olmadığını bilen Fatma, yine de kişisel deneyimlerin her birinin kıymetli olduğunu ve bu deneyimlerin başkalarına ışık tutacağını farkındadır. Fatma (1974 doğumlu) 48 yaşında; biri Suriyeli diğeri Türk olan iki erkekle evlilik yapmış, sekiz çocuklu bir kadın. Çocuklardan yedisi Suriyeli ilk eşinden, son çocuğu da Türk olan ikinci eşindedir. Fatma kendi mücadelesinin hikayesini benimle içtenlikle paylaşırken, böyle bir çalışma yapılmasının ve kendisine söz hakkı (kendi tabiriyle) tanınmasının mutluluğunu defalarca dile getirmiştir. Bu nedenle çalışmanın bir kadının göçle birlikte değişen yaşamını dile getirmesi, araştırmacı olarak benim de motivasyon kaynağım olmuştur. Böylece feminist epistemolojinin ortaya koyduğu duruş noktasından hareketle Fatma'nın deneyimlerinden yola çıkarak göçün kadınlaşması ve kadınların hayatına etkisi irdelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, yapılan görüşmeden elde edilen verilerden yola çıkılarak belirlenen üç olgu üzerinden sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu olgular; cinsiyete dayalı şiddet, görünmeyen emeğin dile gelişi, toplumsal cinsiyet normlarının yarattığı hukuki güvencesizlik olarak belirlenmiştir.

10.1. Cinsiyete Dayalı Şiddet

Cinsiyete dayalı şiddete toplumun bütün kesimleri maruz kalırsa da çoğunlukla kadınları etkilediği bilinmektedir. Bu bakımdan kadınların durumu diğer toplumsal grupların durumundan farklıdır. Bu farklılık bir bütünlüğün, yani insan türünün yarısı olmasının-

dan kaynaklanmakta ve kadınlar diğer toplumsal gruplardan daha büyük bir çoğunluğu temsil etmektedir. Ancak kadınlar insanlık durumu açısından temel bir öneme sahip olsa da ekonomik, toplumsal ve siyasal rolleri bakımından kenarda köşede bırakılmıştır (Mitchell, 2006: 1). Kadın kimi zaman güçsüz görüldüğünden kimi zaman ekonomik olarak bağımlı oluşundan kimi zaman da herhangi bir sebep olmaksızın sırf kadın olduğundan şiddete maruz kalmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında bu durumun toplumsal cinsiyetin kadına biçtiği rollerden kaynaklandığı bilinmektedir. Suriyeli Fatma, evliliklerinden önce ve sonra sırf cinsiyetinden dolayı fiziksel, ekonomik ve psikolojik şiddete maruz kalmış bir kadın. Evlenmeden önce bu şiddet türlerinin hemen hemen hepsi, en yakını ve hemcinsi olan annesi tarafından uygulanmıştır. Fatma evlilik öncesi hayatını anlatırken bu şiddeti şöyle dile getirmiştir:

‘8 oğlan var anne baba 10. Hizmet ben yemek ben. Çalışmak, anne iş yapamıyor çok yaşlı hep iş bekliyor. Yorgunum ya 19 yaşında çok yorgunum. Ya bazen ben yatmak yapamıyorum. Anne çok zor çok sert. Beni her zaman bazen dövüyor. Ben 19 yaşında gene dövüyor. Acıyı çıkarıyor çok zor anne. Çok sert diyor ben sana terbiye veriyor. Kardeşim işini yapıyor her şeyi yapıyor ne terbiyesi. Bir yanlış yapıyorum mesela anne beni dövüyor. Yine yanlış yapıyorum anne beni dövüyor. Valla çok beni dövüyor. Valla bazen böyle dişleri ile tutuyor var ya bir ay gitmez beni vücudum mor.’

Fatma, toplumsal cinsiyet rollerinin kendisine yüklemiş olduğu sorumlulukları hem ebeveynlerine hem de 8 erkek kardeşine karşı yerine getirmek zorunda bırakılmıştır. Evin bütün sorumluluklarının kadın olduğu için kendisine yüklenmiş olduğunu dilen getiren Fatma; yorulmasının, itiraz etmesinin ya da yanlış bir hareketinin bedelinin şiddet olduğunu belirtmiştir. Annesinin bu davranışının nedeni de aslında onun da ataerkil sistemin içinde yetişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ataerkil döngünün değişmez kuralı her zaman sistemi yürütecek olan kadınların varlığıdır. Fatma'nın annesi de bu döngünün bir parçası olarak kızını bu şekilde eğitebileceğini düşünmektedir. Çünkü kız çocuğu erkeklere hizmet etmeli,

verilen işleri yerine getirmeli ve itaat etmelidir. Bunun aksi olduğunda ise şiddet bu örnekte de görüldüğü gibi kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü aile, kadınlara ait bir evren olarak sunulmuştur. Kadının kendisi gibi aile de doğal bir şey gibi görünmektedir. Doğal olarak atfedilen bu rolde gerçek kadın, huzuru ve bolluğu imgelemektedir (Mitchell, 2006: 1). Bunu sağlamaması ya da sağlayamaması durumunda ise şiddet kaçınılmazdır. Bu düzene göre kadın dövülerek, tehdit edilerek ya da susturularak terbiye edilmelidir.

Fatma kendisi ve hayatıyla ilgili alınacak kararlara itiraz ettiğinde de bu şiddetin devam ettiğini dile getirmiştir. Öyle ki; bu sıkıntılı yaşamdan kurtulmak için evlenmeyi düşünen Fatma, kendi tercih ettiği biriyle evlenmek istediğinde de şiddete maruz kalmıştır. Nişanlılık süresince eşi olacak kişiyle görüştürülmemiş, akrabaları sayesinde yalnızca bir kez şartlarını dile getirmek için iletişim kurabilmiştir. Bu durumu da şöyle dile getirmiştir:

Evet baktım ben niye öyle oturuyorum bu kadınla (annesiyle) . Biz Libya'dayız Suriye değil. Benim eşim hadi ben seni istiyorum dedi. Ya ben güldüm ben kendimi kurtarayım dedim kendime. Böyle hayat böyle bir şey istemiyorum. Adam dedi ben sana tek evi veriyim. La anne beni dövse la kimse beni karışsa (ne annem beni dövsün ne de bana birisi karışsın). Ne kimse beni konuşmasın. Tek evine oturuyorum rahat. Adam istedim aldı ev sadece benim için. Adama anne beni göstermedi evlenmeden önce. E dedi gel seni göstereyim bizim aile, akraba. Anne dedi yok gösterme. Ya olmaz kardeşim bu evlenecek, annem dedi olsun. Bu kız beni zorla mı alıyor? Ben dedim alacam (evleneceğim), anne dedi almıyorum. Ben dedim alacam sana ne ya. Ben istedim. Kendimi kurtarmak için. Dedi ben seni göstermeyecem. Ben dedim gösterme. Orda amca hanımı dedi adam çok yaşlı yani. Tamam dedim ahlak nasıl, herkes dedi çok iyi. Dedim tamam ahlak iyi adam güzel tamam ben istemiyorum başka şey. Gittim aldım adam evlendim.'

Fatma dövülmemek ya da özgürce hareket edebilmek adına evlenmeyi tercih etmiştir. Ancak yine de korkularını bertaraf etmek için evleneceği adamı tanıdığı eş dosta sormuş, onlardan aldığı bil-

giye dayanarak hareket etmiştir. Sırf evinde tek başına oturabilmek, kendi kararlarıyla hayatını sürdürebilmek için böyle bir evlilik (aslında kaçış) yaptığını söylemiştir. Bu durum ataerkil pazarlığın tam karşılığıdır:

'Evet Libya'ya gittim. Adam para bana verdi. Tamam başlık. Bişey ben almadı. Bana size misal diyecem 100 milyar verdi başlık verdi bana. Kendi yani adam ev yaptı, anne dedi sen bişey almayacan. Vallahı bana elbise almadı cebiz (çeyiz) almadı. Ben gittim evlendim. Elbise mesela eşya aldım önce de bende kendimde biraz var. Yani evlenmek için anne bana bi şey yapmadı. Adam gitti sabah gelinlik bana getirdi. Elbise melbise gecelik falan hiçbir şey yok. Bu elbise beyaz, gittim evlendim. Onu giydim ben. Sonra ben kendime yavaş yavaş aldım evlendikten sonra. Çıktı güzel çok iyi bir adam. Çok merhametli beni çok sevdi. Allah var. Ev geldi aldı tabu bana verdi. Şimdi benim ev daha duruyor. Yine bana arsa aldı 200 metre yine duruyor Suriye. Dünya hayat bana verdi. Çok değer bana verdi. Gittim ben 7 çocuk yaptım bu adama. Ama ne oldu biliyorsun. Allah süphan rabbul alem huzur bana tam vermedi. Adam yaşlı, kuma var biz evlendik Libya'ya. 2 sene sonra hanımı dedi gel gel gel. Ya kardaş geliyim hanım var ya olsun gel. Hanımına iyi bakacam diye kandırdı adamı. 2 çocuk var o zaman bende. Gittik oturduk beraber. Sonra başladı bu kadın hırsız bu kadın ahlaksız. Bana diyor. Adam demiş sen yalan söylüyorsun. Fatma 2 sene benimle beraber önceden. Ben Fatma'yı çok iyi biliyorum. Aslen ahlaksız sensin. Başladı müşkile (sorun). 6 ay sonra kadın bıraktı gitti büyük kadın.'

Fatma ev içerisinde gördüğü baskı ve şiddetten kurtulmak için kuma olmayı bile kabul etmiştir. Bunları yaşama sebebi aslında bulunduğu şartları değiştirmek istemesidir. Ancak bu şartlar altında verdiği karar, başka zorlukları da beraberinde getirmiştir. Şiddetin türü ve uygulayanı değişmiş ancak yine de devam etmiştir. Tahmin edileceği üzere kız çocuğu olduğu için evlenirken ailesinden hiçbir destek görmemiştir. Bunun üzerine kendini garanti altına almak için eşi olacak kişiden teminat niteliğinde başlık parası ve

ev tapusu istemiştir. En azından böyle maddi bir birikime sahip olmak güvende hissetmesine yardımcı olur diye düşünmüştür. Nitekim Suriye’de kalan mallarını hala dile getirmesi bunun göstergesidir. Görüldüğü üzere kadınlara eril maskenin arkasından bakmak (Chanter, 2019: 47), ataerkil döngünün devamını sağlayan en önemli itici güçtür. Böylece kadın erkek fark etmeksizin bu maskenin arkasından bakan herkes, kadınların ötekileştirilmesini ve yok sayılmasını Fatma’nın hayatında olduğu gibi normal karşılamaktadır. Bir sonraki başlıkta da görüleceği üzere şiddetin türü değişse de şiddete maruz kalan hep aynı kişi olmaktadır.

10.2. Görünmeyen Emegın Dile Gelişı

Aile içi şiddetin büyük ölçüde dışarıda bıraktığı kocaman bir alan vardır: Ekonomik şiddet. Kadın olmanın emek harcamak anlamına geldiğı, herkes tarafından bilinmektedir. Çocukları doğurmak, onlara bakmak, yemek yapmak, evi temizlemek, kocaya, kayınvalideye, kayınlara bakmak, dikiş dikmek, el işi yapmak... Feministlerin kadınların görünmeyen emeğı olarak tanımladığı bu şey; kadınların ücretsiz olarak çalışmalarının görünmemesi ve yaptıkları işin maddi karşılığının olmamasıdır (Bora, 2011: 132) Fatma ilk evliliğini kendinden 22 yaş büyük, evli ve çocukları olan biriyle yapmıştır. Dolayısıyla ev içerisinde eşi ve çocukları dışında kuma olarak gittiğı kadın ile çocuklarına da bakmak zorunda kalmıştır. Bazı durumlarda eşini çok iyi, bazı durumlarda ise kendisini tehdit eden biri olarak anlatmaktadır. Fatma eğer ev içerisinde düzeni bozmuyor, kavga etmiyor ve hizmeti kusursuz sağlıyorsa eşi ona iyi davranmaktadır. Ancak herhangi bir başkaldırı, itiraz ya da şikayet durumunda Fatma hemen ikaz edilmekte ve uyarılmaktadır. Kısa- ca eşinin Fatma’ya olan tutumu, Fatma’nın eşine ve ailesine nasıl davrandığına bağlıdır. Tüm bunlara başka bir tercihi olmadığı için dayanması gerektiğini düşünen Fatma, şiddetin değişen türüne ve emek sömürüsüne sessiz kalmaktadır. Kuma olarak gittiğı kadın evi terk edince onun çocuklarına bakmak zorunda kalması, hatta gelinlerine bile hizmet etmesi bu sessizliğin ispatı niteliğindedir.

Seneler sonra kendi evine çıkmayı başarsa da hem savaş başladığı hem de eşi rahatsızlandığı için Fatma bu düzeni devam ettirmiştir. EmegİN boyutu değışse de sömürüsü de değışmemiştir:

‘Çocukları kime bıraktı bana bıraktı. 3 tane oğlan, erkek. Zaten torun da var. Onlar beni mahvetti. Bir evde oturduk. Beni hizmetkar yaptı. Kalk bize çay yap, ben sessiz. Niye? Annesi benim yüzüme gitti. Adam benim koca dedi: Bu çocuklara iyi bakacaksın, bakmazsan seni öldürür. Niye öldürür ya beni kardeşim! Çocuklarına hatır için bakıyorum zaten. Sonra hayat güzel gitti. 1-2 sene sonra hanım yine geldi. Barıştı adamla, oturdu 16 sene. Beraber, bir evde. Sıkıntı oldu, adam hasta oldu. 3-4 sene adam düştü. Tansiyon hastası, şeker hastası, bilmem ne hastası. Çok perişan oldu adam. Bende ne oldum biliyorsun? hemşire. Hanımı yaptım hemşire yaptım. Evde çocuklar geldi bakmak için. Ben triko makine biliyorum, benim meslek triko. Böyle hayat bir hemşire, bir hanımı, bir çocukları. Sonra evlendi çocukları büyük çocuklar var ya. 3 tane geldi gelin müşkilat oldu. Sonra son sene dedim kardeşim çocuklar hepsi evlendi çocuk oldu torun oldu ev küçük ya. Kalk evi sat bize bir ev al kendimi kurtarıyım ya. Tamam dedi adam gitti sattı bizim ev çok pahalı. Bana bir tane ev aldı kadına bir tane ev aldı. Ben kendi ev gittim savaş başladı o sene de.’

Fatma’nın evlenirken güvence olarak gördüğü ev tapusu da böylece ikiye bölünmüş, hayal ettiği gibi gitmeyen evliliği ise kendisine tıpkı bekarlığındaki gibi artarak devam eden ev içi emek sömürüsü olarak geri dönmüştür. Fatma’nın mesleği olsa bile kazandığı paranın tasarrufu kendinde değildir. İstese de istemese de bu parayı eşinin diğer çocuklarına harcamak zorunda bırakılmaktadır. Çünkü kocasının ilk eşi ve çocuklarıyla aynı evde yaşamaktadır. Görünmeyen emek yalnızca Fatma’nın omuzlarına yüklenmiş olsa da kazandığı para herkesin ortak parası olarak görülmektedir. Kazandığı parayı dilediği gibi harcayamayan Fatma, Türkiye’ye geldiğinde koşulların farklı bir soruna yol açtığını da deneyimlemiştir.

Suriye’de parasına ortak olunan Fatma, Türkiye’de ise çalıştığı için çevresinden, özellikle babasından baskı görmüştür:

‘Herkes diyor benim baba konuşuyorlar millet ya senin kız güzel var genç günah sen çalıştırıyorsun git sen çalış. Ben çalıştım lokanta saat 11 akşam eve geliyorum. Sabah 9 çıkıyorum 11 12 valla ben eve geliyorum. Vallahi gece geliyorum çocuklar yatıyorlar görmüyorum sabah yatıyorlar çıkıyorum görmüyorum çocukları. Sade pazar günü ben çocuklar görüyorum çalıştım yani ilk. Baba başladı Fatma gel ben seni kocaya veriyim Fatma ben seni evlendireyim bu işi bu hayatı kurtarsın kendine. Adam gelsin senin çocukları bakıyor sana bakıyor. Ya Fatma git evlen daha güzel daha rahat bir sene benim kafa şıştı böyle. Baba dedi sen evlenmesen her zaman rezil olacaksın. Baba bana çok konuştu.’

Yukarıda bahsedilen şeyler aslında toplumsal cinsiyetin kadından beklentilerini ve ona yüklediği rolleri açık etmektedir. Buna göre Fatma genç ve kocası ölmüş bir kadın olduğu için çalışması uygun değildir. Kendisine ve çocuklarına bakacak bir eş bulduğunda evlenip rahat etmelidir. Böylece Fatma, çocuklarının ve kendinin rahat edeceğine inandırılarak tekrar evlendirilmeye zorlanmıştır. Ancak evlilik bir kurtuluş değil, aksine Kristeva ve Sollers’in de dediği gibi çoğu zaman taraflardan birinin kurban konumunda olduğu bir çatışmadır. İnsanlar kimi hesaplarla ya da aldatıcı hayallere kapılarak evlenmektedir. Zaman ise kitabına uygun bu kırılğan sözleşmeyi yıpratmakta, evlilik bozulmakta, insanlar yeniden evlenmekte veya karşılıklı hayal kırıklıkları arasında kalmaktadır (Kristeva ve Sollers, 2020: 7). Fatma’nın ikinci evliliği de tıpkı KIRSTEVA ve SOLLERS’in bahsettiği şekilde gerçekleşmiştir. İşten işe koşan Fatma’nın babasına herkes kızını çalıştırdığı için tepki göstermiştir. Bir gün akrabasına ziyarete giden Fatma oraya gelen Türk bir erkekle iki saat içerisinde rızası olmadan, yine belirli bir para karşılığında evlendirilmiştir:

‘Ben bir gün yemeğe halaya gitti. Orada bir Türk adam misafir gelmiş babaya dedi valla ben senin kızı gördüm sevdim şimdi istiyorum nikah, baba dedi nasıl böyle. Dedi ben şimdi

nikah yapacak, dedi getirin hoca beni nikah yapın. Acelesi var dur ben sana bişey söylüyüm dedi babam, neredesin dedi valla ben Erzurum, İstanbul'da iş yapıyorum. Kaç yaşında 56 yaşında o zaman acep 52 yaşında ben de 40. E ne istiyorsun sen valla ben bişey istemiyorum benim hanım lazım sadece. Tamam kız nerde oturacak dedi babam, ben bina yapıyorum o binayı bir kat senin kız girecek oturacak İstanbul'da dedi. Tamam başlık dedi valla ben başlık kız verecem 20 milyar sonra evi verecem her şeyi hayati verecem ama nikah yapmam nikah resmi yapmam benim hanım var dedi. Hanım ölse sonra nikah yaparım tamam dedik tamam. Adam söyledi, sordu babaya çocuklar var, baba dedi yok. Baba niye çocuk yok dedin dedim dedi kız şimdi her şey tamam oldu evlenmek oldu şimdi söyler çocuk var adam seni almaz. Ben de bu adam sevdim seni verecem ya babayla biz kavga çıktı adamın yanında Arapça konuşuyoruz. Adam diyor ne var niye onlar niye kavga yapıyor tercüman dedi bişey yok bişey yok demeyin çocuk var sonra ne yaparsa yapsın. Önemli olan hanımı evlensin yeter ki ya dedim baba sonra perişan olurum. Dedi sana ne olsa ben var ben senin çocuklara bakıyorum sen kendine git evlen hayatini kurtar. Baba çok bene üzülde yani çok üzülmiş ben öyle sağ solda çalışıyorum. Bu oluyor bu olmuyor bilmem ne hayatımı kurtarmak için çalışıyosun diyor. Sonra her şey bitti 2 saat nikah yaptılar bana. Sade 2 saat 2 saat, valla. Gitti 2 tane tepsi tatlı getirdi adam.'

Fatma iki saat içerisinde ilk kez gördüğü Erzurumlu biriyle yine kuma olarak evlendirilmiştir. Tabi yine verilen sözlerin hiçbirini tutulmamıştır. Fatma hem hayal kırıklıklarını hem yaşanmamışlıklarını hem de yorgunluklarını büyük bir üzüntüyle anlatmaktadır. İkinci eşinin ailesine, engelli iki çocuğuna ve ilk karısına yine karşılığı olmayan bir emekle bakmak zorunda bırakılmıştır. Genç olmasının yanında yaşamayı seven bir kadın olan Fatma hayatında adını bile ilk defa duyduğu Erzurum'un bir köyünde her şeyden mahrum kalışını, isteklerinin ertelenmesini ya da reddedilmesini anlamlandıramamaktadır. Üstelik babası kendisini evlendirirken

yedi çocuğunu gizlediği için bir de hasret çektiğini şöyle dile getirmiştir:

‘İlk defa bir ay öyle güzellik ay öyle huzur ay görmedik. Ama ağlıyorum çocuklar özliyorum. Ya ben evlendim adam çıktı var ya eski kafa en dünyada bu dünyada eski kafa benim koca. Çok zor çıktı her şey ayıp konuşması ayıp oturması ayıp gülmesi ayıp çorapsız kesin ayıp. Dışarı böyle kapatmak (Eşarbiyla peçe şeklinde gösteriyor). Olmaz hanım çok kapalı lazım olacak. Gece lazım yatakta ben kapalı yataktayım ha. Elbise kapalı giy yat tamam. Başım bağla ha Fatma yatakta. Dedi ben seni götüreyim Erzurum gittik. Bu nasıl bir yer çok uzak orda soğuk öyle bir soğuk öyle bir kar. En yaz zamanı oraya gidiyorsun üşüyorsun o kadar zordi. Gittik kız orda baktık hayat yok dükkân yok. O yer oturmaya var ya adam arazi çok var hayvan var tosun var inek var dünya var çok zengin orda. Evi güzel yeni yapmış ev Allah var. Yeni ev güzel eşya az var ama güzel yani. Her şey Allah var güzel oda yatak yok sade yatak eski var. Dolap yok sen elbise nereye koyuyorsun soruyorum, çekyata koyuyorsun. Gittim baktım benim kumam yaşlı kadın oğlan sakat 35 yaşında adam kız var sakat. Hepsi yine ben bakıyor. Doğum yaptım hastahane devlet hastahane. Dedim beni özel hastahane götür ben 40 yaşında şimdi doğum olacak çok zor bana, yok seni bişey olmaz sen kuvvetli kadınsın. 6 sene sonra adam istiyor sade hanım hizmetkar, hak vermiyor bana ya ben istiyorum 200 lira ya yok veremiyorum diyor. Gel otur çalış ye eve temizlik yap yemek yap ama çalışmak istemiyor ben. Dışarda kesinlikle çalışmayacaksın evde yemek yapacaksın bana bakacaksın yemek yiyeceksin yeter başka bişey ne istiyorsun? Yemek var daha ne sana lazım bişey lazım değil. Gezme olmaz zaten çarşı olmaz ya ben bir tane tomatos elime alırım olmaz der. Hep diyor ben sena getiriyim.’

Görüldüğü üzere Fatma, tabiri caizse karın tokluğuna evde hizmetçi gibi çalışmaktadır. Evin engelli çocuklarına, kumasına, hayvanlara tek başına bakmaktadır. Hem çocuklarına hasret bırakılmış hem zorla evlendirilmiş hem de dilediği hayatı yaşama hakkı elinden alınmış olan Fatma, 7 yılın sonunda boşanma kararı almıştır. Çocuktan ayrı kalmak zorunda kalsa bile bu kararından dönmemiştir.

Özetle kadınların görünmeyen emeği, cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde harcanan bir emek biçimidir. Çünkü doğallaştırılmış bir emektir. Kadınların yaptıkları bu işler kadın doğasının bir parçasıdır. Görünmeyen emek kavramı da kadınların bu devasa fiziksel, cinsel, duygusal, zihinsel emek harcadığının kavramsal karşılığıdır. Bu görünmeyen emeğin doğal karşılanması sebebiyle herhangi bir maddi karşılığının olmaması ise kadının ekonomik olarak bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır. Yaşamlarını kocalarının ya da ailelerinin kazancıyla idame ettirdikleri ölçüde, bu kadınların harcadıkları ev emeğinin karşılıksız olmadığı ileri sürülür. Yalnızca yaşamı idame ettirecek kadar karşılık almanın adı aslında köleliktir. Aslında karşılıksızlığı belirleyen temel etken, gelirin kimin denetiminde olduğu ve nasıl bölüştüğüdür (Acar Savran ve Tura Demiryontan, 2016: 10-12). Burada da Fatma'nın geliri olduğunda babasının hakimiyetinde olduğunu, geliri olmadığında da hayatını idame ettirmek için kocası adına ev içinde karşılıksız çalıştığı açıkça görülmektedir. Görünmeyen emeğin ve ücretsiz köleliğin tam karşılığı olan bu hayatı değiştirmek hiç kolay değildir. Ancak Fatma, bir sonraki başlıkta dile getirdiğimiz hukuki güvencesizliğine rağmen, hayatının akışını kendi isteklerine ve arzularına göre şekillendirmek için değişmesi gerektiğini anlamıştır. Toplumsal cinsiyetin kendine biçtiği rollerden sıyrılmak adına da ilk olarak boşanmaya karar vermiş ve değişimi başlatmıştır.

10.3. Toplumsal Cinsiyet Normlarının Yarattığı Hukuki Güvencesizlik

Ulus-devlet inşasında kendi milletlerini ve yurttaşlarını yaratma sürecinde belirli bir etnik, dini ya da ırksal grubu dışlayan erkek hegemonyası; kadınları da kamusal alandan ve yurttaşlık tanımından uzak tutmuşlardır (Tuğ, 2016: 34). Yüzyıllarca var olduğunu ispat etmeye çalışan kadınlar, bu hegemonyayla mücadele etmeye başlamış ve bunu kitlesel kadın hareketine dönüştürmüştür. Tüm dünyada etkin şekilde var olan kadın hareketinin kazanımlarıyla yurttaşlık, henüz tam olarak eşitlenmese bile kadınları da kapsar hale gelmeye başlamıştır. Kadınlar, kamusal alanın bir parçası ola-

rak rol alsalar dahi erkek hegemonyasını tam anlamıyla yıkamamış, yok sayılma ve hukuki anlamda var olmamaktan kurtulamamıştır. Halihazırda toplumsal cinsiyet normları sebebiyle öteki olan kadınların, göçle birlikte ikinci bir ötekileştirme yaşamasının sebebi; işte bu yurttaşlık yoksunluğu ve hukuki güvencesizliktir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı sınıfsal, ekonomik ve sosyal etkilerin yanına hukuki güvencesizliğin de eklenmesiyle kadınların dezavantajlı konumları böylece katmerlenmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden biri de imam nikahı adı altında yapılan fiili birlikteliklerdir:

'Biz ilk geldik Türk adamlar hepsi evlenmek istedi. Baktılar Suriyeli evlenmesi çok kolay 10 milyar en güzel kız alıyor. Sizin mesela evlenmesi çok pahalı bir, iki sizin ikinci gelmiyorsunuz. Ben önce Suriyeli aldım zaten Suriyeli adamlar hanım 40 yaşında çocuk var almaz almaz kesinlikle. Almıyorlar. Türk alıyor imam nikahıyla.'

Savaştan kaçarak göç eden bu kadınlar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadınlarla aralarındaki farkın bu hukuki güvencesizlikten kaynaklandığını bilmektedirler. Bu hukuki güvencesizlik resmi nikah olmadan yapılan evliliklerin sebep olduğu sorunlardan ortaya çıkmaktadır. Aslında Suriyeli ya da Türk, her iki taraf da kadın olarak mağduriyetler yaşasa dahi Suriyeli kadınların erkekler tarafından sömürülen hukuki güvencesizliği, bu durumu Suriyeliler aleyhine daha da artırmaktadır. Suriyeli kadınlara göre Türk kadınlar en azından resmi nikahlı oldukları için daha şanslılar. Çünkü Suriyeli kadınlar, hatta kız çocukları para karşılığında resmi nikah olmadan imam nikahı altında evlendirilmekte; boşanmak istediklerinde ise bu çok mümkün olmamaktadır. Nitekim Fatma, Erzurumlu imam nikahlı eşinden ayrılmak istediğinde çocuğuyla tehdit edilmiştir. Son çare olarak çocuğunu Erzurum'da bırakarak bir buçuk yıl süren mücadeleyle boşanmayı başarabilmiştir:

'Çok mücadele yaptım adama yani nasıl biliyorsun senin akıl sağ, o sol nasıl olacak? Ayrı dünya biz gene ben sabrettim. Karar verdim. Niye olmuyor, her zaman çocuklar gelmek lazım (Çocuklarının varlığını sonradan öğrenen eşi görüştürmek

istemiyor). *Gene orda gidiyorum bene çok orda çektiriyor. Ben bazen diyorum çocuklar telefon alırım alma, çocuklar bakma, çocuklar gitme, bırak çocukları gitsinler cehenneme gitsinler diyor. Son en son 7 ay beni tuttu 7 ay Erzurum beni tuttu İstanbul bıraktırdı. Burda beni getirdi. Sen Anteb gidemezsin çocuklar göremezsin. Bana bırakmıyor ben gideyim çocukları göreyim bırakmıyor beni. Görmesin benim eve gelmesin benim kapısında durmasınlar diyor. Her zaman kavga ben adamla. Öldüm öldüm öldüm. Sonra karar verdim ben seni bırakacam, ağıladı adam ben bir buçuk sene sonra bıraktım daha ağlıyor bana bu saat diyor ben seni istiyorum.’*

Hukuki güvencesizlik kadınları mağdur ettiği kadar bu evliliklerden doğan çocukları da etkilemektedir. Evlilikler gibi boşanmalar da yasal ve resmi olmadığından, çocukların akıbeti belirsizdir. Çocuklar ya anneye bırakılarak baba tarafından tamamen yok sayılmakta ya da babada kalarak anneden yoksun büyümektedir. Her iki durumda da kadın hem hukuki güvencesizliğin hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bedelini ödemektedir:

‘Benim kendi kız vermedi sen geleceksin yanında kız seni gelemez dedi. Ben kız baktı beş sene masraf ben yaptım doktor parayı ben yaptım adam bana para vermedi. Beş sene ben baktı kızı ya orda gidiyorum elbise ben getiriyorum doktor kızı ben götürüyorum ilacı ben getiriyorum babası hiçbir şey bilmiyor. Beş altı sene sonra ben karar verdim ondan ayrılmak için sonra kız aldı benim elimden. Bakıyor gine de ben her on ayda bir orda gidiyorum bütün elbise ben alıyorum bütün eşya ben alıyorum bütün toka her şey ben alıyorum kızı götürüyorum. Adam bilmiyor eski kafa kızın ne ihtiyacı var bilmiyor.’

Çocukların bu hukuki güvencesizlikten doğan bir diğer mağduriyeti de doğduktan sonra kimin nüfusuna kaydedilecekleri meselesidir. Genellikle resmi nikahlı eşlerinden gizlice evlenen erkekler, bu durumun ortaya çıkmasını istemediklerinden Suriyeli kadınlardan olan çocuklarını nüfuslarına almamaktadırlar. Resmi nikahlı eşlerinden bu durumu saklamayanlar ise bu durumu farklı bir hale getirmektedirler. Biyolojik anne herhangi bir hak iddia

etmesin diye doğan çocuklar, resmi nikahlı Türk eşlerin üzerine yazdırılmaktadır. Dolayısıyla bu çocuklar resmîyette ya babasızlar ya da nüfusta başkasının çocuğu olarak kayıtlılar. Fatma da böyle bir baskıya maruz kalmış, ancak direndiğini ve kabul etmediğini belirtmiştir:

‘Gittik orada belediye var. Orda gittik beraber adam dedi ben hanımın üstüne yapacam ismi gene güzel olsun. Dedim hayır ya üstüne yapacaksın ya da dünya harap ederim sana. O zaten bana kaldı, bir tek kızım var başka bişey yok. Nikah yok başlık vermedi bana bana hiçbir şey getirmede. Orda kandırdı beni. Dedi İstanbul sana başlık verecem vermedi adam bıraktım gene vermedi bana başlık. Sade biraz elbise getirdi bana bir tane yüzük, küpe 500 lira o zaman. Bir de kızı alacak kumaya yapacak üstüne.’

Fatma, resmi karşılığı olmayan evlilikten beklentilerini karşılamadığı halde bir de çocuğun kendi üstüne kaydettirilmemesine tahammül edememiştir. Çocuğun hayatı boyunca taşıyacağı hukuki güvenceyi hem babasının hem de biyolojik annesinin üzerine yazılmasıyla sağlanacağını farkındadır. Fatma aynı zamanda ileride çocuğunun babasıyla çocuk üzerinden yaşayacağı problemlerin de önüne geçmek adına direnmiştir. Aksi takdirde çocuk üzerinde hiçbir hakkı olmayacağını bilmektedir. Hukuki güvencesizliğin kendisi için ne anlama geldiğini bilen Fatma, kızının aynı duruma düşmesini istememektedir. Bu farkındalığına karşılık Fatma’ya yöneltilen ‘Türkiye’deki kadın haklarından haberdar mısınız?’ sorusuna Fatma şu şekilde cevap vermiştir:

‘Çok iyi. Zaten bize bozuldu sizin hanımlar, Suriyeli hanımlar bozukmuşlar. Kafası bozulmuş. Biz geldik bizim hanımlar hak yok sadece başlık bitti. Bazen veriyor bazen vermiyor. Ama sizin maşallah haklar var başlık var dünya var her şey var. Sizin maşallah çok güzel. Keşke bize olsaydı. Hanımlar şimdi Suriyeli evlenecek Türkiye var ya ben de istiyorum Türk gibi kadın. Tabi. Suriyeli kadınlar istiyor nikah resmi başlık, tamam ya sonra erkekler ben seni almam kalsın. Sekiz sene sonra Suriyeli hanımlar hepsi akıl sonra burda geldi. Sizin gibi olacak hepsi. Yani kimse

şimdi ikinci gelmez. İkinci gelmez. Bitti şimdi Suriyeli kadınlar ikinci yok. Ya mesela ölmüş kadın belki bir kadın var 30 yaşında 40 yaşında belki. Ama ikinci çok nadir çok az şimdi oluyor.'

Görüldüğü gibi artık Suriyeli kadınlar da ikinci eş olmayı, resmi nikahsız evlilik yapmayı kabul etmemektedir. Halihazırda kadın olmanın başlı başına öteki olmak anlamına geldiği bu dünyada bir de göç ve yurtsuzluk eklendiğinde kadınların mağduriyetinin daha aşılması hale geldiğini Fatma bizzat deneyimlemiştir. Bu hukuki güvencesizlik, göçe maruz kalan kadınları içine çeken koca bir kara delik gibidir. Toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenen kadın tarifinin dışına çıkamayan bu kadınlar, yaşadıkları bu mağduriyetler neticesinde artık hem bu kalıpları kırmakta hem de hukuki güvencenin önemini daha iyi anlamaktadır. Zira Fatma, boşandıktan sonra çocuklarının yanına Gaziantep'e geri dönmüş ve çalışmaya başlamıştır. Hayatını yeniden şekillendirmeye çalışan Fatma, bir gün araba sahibi olmanın hayaliyle ehliyet bile almıştır. Bu azim ve çaba bize, kadınların yüzyıllardır ezilmişliğin küllerinden nasıl doğduğunu anımsatmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Feminist yöntemin en büyük kazanımlardan biri de kadınların kişisel deneyimlerinin ve hayat tecrübelerinin önemini altını çizmesidir. Bir örnek ile genelleme yapmak elbette mümkün değildir. Ancak farklı deneyimlerin ve kadınlıkların var olduğunu bilmek, sorunların çözümüne yönelik hem kolaylık sağlamak hem de çözümleri çeşitlendirmektedir. Giriş kısmında belirtildiği gibi feminist yöntem için önemli olan bir diğer husus da araştırmanın nasıl şekillendiğidir. Dolayısıyla bu çalışmanın çıkış noktası hem akademik hem de sosyal çevrelerde sıklıkla duyulan, göç eden kadınların resmi olmayan fiili birlikteliklerde ve sonrasında yaşadıkları sorunların varlığıdır. Herkesin duyduğu ve bildiği bir şey, aslında yok sayılmakta ve dolaylı olarak çözümsüz kalmaktadır. Buradan hareketle yok sayılmaya karşın şekillenen çalışmada Suriyeli Fatma'ya kulak verilerek sorunların görünür kılınmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Göçün kadınlaşması ile kadınların toplumsal cinsiyet

kaynaklı ezilmişlikleri aynı anda ele alınmış, bu iki yaranın birleştiği noktalara dikkat çekilmiştir.

Feminist bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanılarak kadınların gündelik ve kişisel hayat deneyimlerinin önemi vurgulanmıştır. Bu deneyimlerin büyük çoğunluğunun kadınların genel sorunlarına denk geldiğini belirtmek gerekir. Fatma'nın anlatılarında da görüldüğü üzere emek sömürüsü, kadına yönelik cinsiyetçi yaklaşım, ekonomik bağımlılık, zoraki evlilik ve şiddetin türleri; birçok kadının farklı şekilde deneyimlemediği, ancak aynı toplumsal cinsiyet normlarından doğan sorunlardır. Bunların yanı sıra göçle beraber kadınların mücadele etmek zorunda bırakıldığı hukuki güvencesizlik meselesi ise mağdur olanın istismarını pekiştirmektedir. Bu nedenle karar alıcılar göçle ilgili yasal düzenlemeleri şekillendirirken, mağdurların istismarının önüne geçecek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önleyecek düzenlemeler yapmalıdır. Aksi takdirde bu mağduriyetler çoğalarak devam edecektir.

Dünyanın her yerinde Fatma gibi milyonlarca kadın, cinsiyetinden dolayı maruz kaldığı şiddetten kaçış için yine şiddetin boyut ya da isim değiştirdiği bir hayatı tercih etmeye mecbur bırakılmaktadır. Fatma çalışmadığı zamanlar kocasına, kocası öldükten sonra ise çalışsa bile babasına bağımlıdır. Ya babasına ya kocasına ekonomik olarak bağımlı olmak, ataerkinin tam da kadını konumlandırmak istediği şeydir. Ataerkinin kadını konumlandığı bu düzen devam ettikçe kadınlar hep bu ikilik arasında sıkışıp kalacaklardır. Fatma bu düzenden kaçışı, özgürlüğünü kazanmak için mücadele ederek başarmaya çalışmaktadır. Kendi ekonomik bağımsızlığını kazanması, ehliyet alması, boşanmaya karar vermesi ve tüm bu kararları herkese meydan okuyarak gerçekleştirmesi; hukuki güvencesizliğin kendisine yaşattığı yıkımlar sonrasında gelmiştir. İşte bu nedenle feminist yöntemin kişisel deneyimleri ön plana çıkarması önemlidir. Fatma aldığı bütün bu kararlarla çevresindeki kadınları da etkilemektedir. Kendi kabuklarını kırmaya çalışan kadınlara ilham olmaktadır. Böylece Suriye'de kadın haklarının yoksunluğunu fark etmeyen ya da çaresizce bu yoksunluğa boyun eğen kadınlar, başka bir hayatın mümkün olduğunu görebilmektedirler.

KAYNAKLAR

- ACAR SAVRAN, G. ve TURA DEMİRYONTAN, N. (2016). *Kadının görünmeyen emeği: Maddeci bir feminizm üzerine*. (3. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- BORA, A., (2011). *Feminizm kendi arasında*. Ankara: Ayizi Yayınları.
- CASTELLS, S. ve MILLER, M. J., (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHANTER, T., (2019). *Toplumsal cinsiyet*. (M. Erguvan, Çev.) Ankara: Fol Yayınları.
- ERDOĞAN, E. ve GÜNDOĞDU, N. (2020). Niçin Türkiye’de feminist yöntem. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu. (Ed), *Türkiye’de feminist yöntem* (15-34). İstanbul: Metis Yayınları.
- KRISTEVA, J. ve SOLLERS, P., (2020). *Güzel sanatların bir dalı olarak evlilik*. (6.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KÜMBETOĞLU, B. (2018). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. (6. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- MITCHELL, J., (2006). *Kadınlar: En uzun devrim*. (G. İnal, G. Savran, Ş. Tekeli, F. Tınç, Ş. Torun ve Y. Zihnioğlu, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplık.
- ÖZTAN, E. (2016). Feminist araştırmalar ve yöntem. F. Saygılıgil. (Ed), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* (269-287). Ankara: Dipnot Yayınları.
- SİĞRI, Ü., (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- TUĞ, B. (2016). Tarih ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil. (Ed), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* (33-49). Ankara: Dipnot Yayınları.
- UNAT, A. N., (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLARI İLE GÖÇ

EDİTÖRLER

PROF. Dr. TUBA BÜYÜKBEŞE

DOÇ. Dr. EDA DİNERİ

DOÇ. Dr. ZEYNEP KÖSE

 ÖZGÜR
YAYINLARI

